biblioteca bpt pentru toți

feuchtwanger

vulpile în vie

*

lion feuchtwanger

vulpile în vie sau arme pentru america

ROMAN

★

TRADUCERE DE
P. ŞI L. NĂVODARU
PREFAŢĂ DE H. ZALIS

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1973
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

Ediția a II-a (B.P.T.)

Lion Feuchtwanger

DIE FUCHSE IM WEINBERG

Aufbau — Verlag
Berlin, 1952

PREFAȚA

Cineva imaginase, mai demult, o anchetă sortită să stabilească care ar fi cele zece cărți — alese pe sprîn-ceană dintr-un vast patrimoniu de valori literare — pe care le-am lua cu noi dacă ar fi să trăim pe o insulă pustie. Mai deunăzi o consultare similară înlocuise romantica insulă pustie cu nu mai puțin romantica (deocamdată) excursie în lună. Nu întîmplător Feuchtwanger figurează și într-un sondaj și în celălalt. Sînt destule temeiuri să presupunem că *Vulpile în vie* ar fi cartea care l-ar reprezenta.

Cu girul autorității necontestate, cel mai de seamă scriitor german din epoca noastră, Thomas Mann, într-un eseu [1] despre autorul *Vulpilor în vie* scria : „*Feuchtwanger și-a cîștigat pe merit celebritatea. Operele (...) în care se exprimă plenar și prin care va rămîne (sînt construite solid, temeinic și, mai presus de toate, cum spun englezii, atractiv) se revelează a fi accesibile, savuroase și pertinente în toate articulațiile fundamentării lor istorice*“.

Feuchtwanger n-a conceput alt destin artistic pentru scrisul lui decît cel al angajării. El este un meliorist și

---

[1] *Prietenul Feuchtwanger* în : Thomas Mann, *Gesammelte Werke (Opere complete)* în 12 vol., Aufbau, Berlin, 1956, vol. 11, pp. 306—310.

de aceea conștiința lui trăiește indisolubil legată de opinia publică, din frecventarea căreia primește, cu luciditate și intransigență impulsul de creație necesar. Scriitorul a recunoscut caracterul raționalist, constructiv al operei sale în ansamblul ei cînd a mărturisit în *Cîteva adevăruri autobiografice*: „*Cred că, în ciuda tuturor deosebirilor aparente, n-am scris decît o singură carte: cartea despre omul situat între acțiune și pasivitate, slăbiciune și cunoaștere*".

Cine este omul și cărturarul frămîntat de alternative atît de izbitoare, și, nu o dată, tragice ?

S-a născut la 7 iulie 1884 la München într-o familie de oameni avuți. După absolvirea liceului urmează în orașul natal cursuri de germanistică pe care le desăvîrșește la Universitatea din Berlin, întregindu-le totodată cu studii solide de filozofie, antropologie și estetică. Se inițiază în sanscrită și istoria artelor. În 1907 primește titlul de doctor în filozofie. Un an mai tîrziu scoate revista *Der Spiegel*, publicație care se va impune. Semnează prin reviste cronici dramatice și se simte atras spre romanul de evocare istorică. Revin mai des printre lecturile sale numele unui Montaigne, Goethe, Heine, Carlyle, Stendhal. Afinitățile declarate îl recomandă ca pe un neoromantic. Vădit, însă, starea de spirit neoromantică nu-l satisface. Predispozițiile vaporoase nu-și prea găsesc locul într-o Germanie exacerbată de orgoliul victoriei de la Sedan și ispitită să-și reîncerce norocul cu armele agresiunii.

La începutul acestui veac, în Bavaria, ca și în restul țării, birocrația și militarismul prusac cîștigă, vizibil, teren. Ostilitatea regimului oficial față de năzuințele spre plenitudine ale personalității umane, instaurarea unui climat de presiuni cazone care impune respectul dogmelor și regulamentelor, stîrnesc în tînărul intelectual dorința de a polemiza și persifla, mai mult în glumă

pentru moment, ceea ce singur numeşte „*trufaşa paradă a deşertăciunii poleite cu şiretenie*".

Resimte o mare simpatie pentru reuşitele lui Anatole France şi experimentează în tăcere variante personale la „*spumoasa ironie galică*".

Debutează în 1903 cu un volum de schiţe mediocre intitulat *Singuraticii*. Presa nici măcar nu-i consemnează apariţia. În anii următori dă la iveală o serie de piese (aproape o duzină) în parte de inspiraţie biblică, în parte drame moralizatoare despre trecutul apropiat. Şi deşi e vorba de lucrări cu „*miză*" mică, nu pitorescul anecdotic sau fada reconstituire arheologică le definesc, ci elogiul omeniei. Scrie un studiu critic despre Heine. În 1910 îi apare primul roman, *Dumnezeul de lut*, care nu-l smulge din anonimat. În anii ce urmează călătoreşte prin Italia, Franţa şi Tunisia. Scrie pantomime, comedii melancolice, farse, glume burleşti. Fecunditatea nu se cristalizează memorabil în ciuda eforturilor. Ca o cetate bine fortificată notorietatea se lasă greu cucerită. Abia în 1923, după două decenii de la debut, succesul mult aşteptat îi surîde, o dată cu publicarea romanului *Prinţesa slută*, pe care mai tîrziu Feuchtwanger va ezita să-l includă în ediţia operelor complete. Din acest punct al drumului pe care s-a angajat, Feuchtwanger cunoaşte o ascensiune neîntreruptă spre celebritate.

Anii adolescenţei studioase şi ai tinereţii însetate de glorie i-au mijlocit întîlnirea, la cafeneaua „Stephanie", prin 1901—1902, cu Isben şi Maeterlinck, iar apoi împrietenirea cu Arnold Zweig, Erich Maria Remarque, Bertolt Brecht, Heinrich Mann. Alături de ei aderă la *Mişcarea scriitorilor germani democraţi* nu înainte de a fi văzut, o clipă, în Republica de la Weimar, firește absolut iluzoriu, cadrul redresării în spirit umanist a propriei naţiuni.

În 1919, împlinind o vîrstă rotundă, „*cam jumătate din cît s-ar putea să trăiesc*", Feuchtwanger întocmeşte un scurt bilanţ în care trece în revistă factorii de cultură ce î-au modelat devenirea. Apropierea sub acest raport, al formaţiei intelectuale, de Thomas Mann e inevitabilă. Acesta, într-un studiu apărut în 1950, intitulat *De la Buddenbrock la Muntele Magic* evoca climatul spiritual în care s-a dezvoltat : „*legăturile cu trecutul erau o condiţie, o necesitate personală. Romanul engiez, rus, scandinav, de la 1850—1860, teatrul epic al lui Wagner, morala pesimistă, psihologia decadenţei la Nietzsche, concepţia artistică a lui Flaubert şi a fraţilor Goncourt (...) acestea au fost elementele ce au colaborat la formarea tînărului care eram*". În ce-l priveşte pe Feuchtwanger ar mai fi de adăugat printre tutorii săi literari, pe Rabelais, Montaigne, Anatole France. Ca bavarez de origine se simte atras spre filonul de savuros umor al renascentistului Rabelais, spre înţelepciunea lui Montaigne, spre sarcasmul aluziv din paginile lui France. Cum se vede este, prin preferinţele sale, un îndrăgostit de tonalităţile luminoase, meridionale ale spiritului galic, fără ca prin aceasta să-şi trădeze realismul germanic, înclinarea tradiţională spre descriere minuţioasă întemeiată pe epuizarea aspectelor fenomenologice şi caracterologice. Chiar dacă mai tîrziu îndemînarea caracterologică se va subordona preocupării de sesizare a ambianţei, accentul fiind, net, mai apăsat de partea definirii universului ce integrează existenţele individuale, Feuchtwanger nu-şi va dezminţi niciodată virtuţile analitice. Propriul lor portret o dovedeşte. Boris Polevoi, care l-a vizitat în Statele Unite cu puţini ani înaintea morţii, a creionat fizionomia marelui scriitor mai ales pe această latură, a omului obişnuit să observe, să-şi cerceteze interlocutorii. Este de reţinut, de altfel, un element de subtext din memorialul lui Polevoi. Extrema bogăţie a peisajului fastuos contrastează cu sobrietatea de interior

a gazdei, cu infăţişarea sa de om al cărţii. La 50 de kilometri de Hollywood, într-o vilă modestă, plasată într-un decor iberic, în odăile căreia răzbate fierberea Oceanului Pacific, Polevoi şi ceilalţi ziarişti sovietici au fost întîmpinaţi de „*Un om mic de stat, îmbrăcat cu o haină cafenie, lungă şi largă, cu pantaloni cenuşii de flanelă-şi care poartă pantofi cu tălpi groase de cauciuc, ce dau de bună-seamă paşilor lui mersul acela elastic, felin. Are faţa cam mică, arsă de soare şi brăzdată de zbîrcituri, ca la ţărani, puţin alungită spre bărbie, cu buza de jos uşor răsfrîntă. De după ochelari ie privesc doi ochi miopi, atenţi şi blînzi, dar cercetători. E aproape cărunt dar nu seamănă a moşneag. Dimpotrivă, e un om vioi şi, parc-se, în ciuda mişcărilor lui domoale, energic*“ [1]. După ce ni-l prezintă „*dintr-o privire*“, Polevoi revine şi ne lasă să medităm asupra unui interior absorbit exclusiv de cărţi, atît de saturat de tipărituri încît şi peretele scării interioare e tapisat, dacă se poate spune aşa, cu infolii. Casa, cocoţată pe un povîrniş, domină o impresionantă talăzuire de stînci şi nisipuri, sugerînd parcă voinţa de izolare în creaţie a proprietarului. Doar cei cîţiva platani din marginea curţii pavate şi tufele de agrişe salvează peisajul de ariditate. Evident, e vorba de o impresie înşelătoare, fiindcă jos, foarte aproape de terasa vilei, spumegă valurile oceanului, ceea ce, dintr-o dată comunică locului un aer sălbatic, aspru şi puternic. Datele literaturii lui Feuchtwanger sînt prinse în sumara descriere : aparenta uscăciune (de fapt repulsie faţă de sentimentalism), coeficientul ridicat de livresc ivit dintr-o frecventare stăruitoare şi pasionată a bibliotecii — izvor de înfrigurate cercetări documentare, masivitate în viziune, forţă virilă şi neobosită, precum a oceanului, în edificarea vastei panorame epice. Artistul,

---

[1] Boris Polevoi, *Impresii din America*. Edit. Tineretului, 1959, p. 287.

la fereastra căruia vuia un continent de apă, n-a acceptat nici un răgaz. Ca și oceanul e stăpînit de un demon : mobilitatea.

*

Experiența războiului a însemnat pentru Feuchtwanger ca și pentru alți cărturari și scriitori un moment de răscruce.

Neliniștile și îndoielile sale le rostește în romanul *Thomas Wendt* (1920), roman conceput ca un scenariu dramatic despre „*clipa de răspîntie*“, dar mai ales în acel prim dialog cu veacul nostru, care este *Evreul Süss*. Prea cunoscut pentru a mai fi nevoie de comentarii noi, romanul acesta l-a consacrat ca un autor de caractere-simbol, prezente deopotrivă în vechime ca și în actualitate, apte în chip manifest să invite la reflecție. Sensibil la seisme îndepărtate, sau mai apropiate, Feuchtwanger va înregistra, pe două căi, epicentrul lor. Atît evocările cît și cronicile sale contemporane vor caracteriza acest dublu impuls de radiografiere a societății. Temeiul scriitorul îl află în agitația lăuntrică a vieții germane, ca și în natura simptomatică a tulburărilor specifice pe care această agitație le dă la iveală.

Germania anilor de după primul război mondial, țară prădă tuturor dezamăgirilor, a stîrnit războiul de la care a așteptat, cu mentalitatea agresorului, beneficii. A recoltat însă numai sancțiuni. Pierderi omenești, bunuri distruse și avariate, foamete și inflație. Totul devine mai fragil decît un castel de nisip. Instituțiile scîrțîie din încheieturi, prețurile urcă vertiginos, lipsesc factorii indispensabili existenței. Pescuitorii în apă tulbure fac, speculînd, averi peste noapte. Mulți, tot peste noapte, își văd agoniseala părăduită. Oamenii au totuși nevoie de o axă, de pămînt sigur sub picioare și cînd nu-l găsesc îl inventează. Apar, de bună seamă, destui aseme-

x

nea „*inventatori*" pentru care cel mai prețios lucru este să-și ocrotească buna stare și afacerile. Le mai lipsește doar o platformă politică adevărată. Așa e inventat național-socialismul, mișcare aventuristă și demagogică menită să profite de greutățile momentului pentru a frîna alunecarea țării spre radicalism. Cînd e vădit că prezența ei derutantă și aberantă a prins, datorită sprijinului acordat de marele capital, mișcarea devine lătrătoare și cere supremația. Armele ei sînt rudimentare și odioase : lichidarea prin crimă a adversarilor, reprimarea libertăților democratice, antisemitismul feroce ca formă a unui rasism exacerbat, obscurantismul și suspiciunea.

Atmosfera de încordare, apoi de teroare, în care operează fascismul și care premerge, ca o uvertură funebră, inscăunarea lui rușinoasă și reprobabilă, e trăită și reflectată de Feuchtwanger cu autenticitatea unei depoziții nemijlocite. Germania anilor 1920—1936 apare fără fard în trilogia *Sala de așteptare (Der Wartessal)* alcătuită din romanele *Succes*, *Familia Oppermann* (inițial intitulată *Frații Oppenheim*) și *Exil*. Începută la sfîrșitul anului 1919, e terminată în 1940, cînd scriitorul are perspectiva calamităților și suferințelor provocate de hitleriști, înainte de toate, poporului german însuși.

Formația protestatară a scriitorului („*totdeauna am disociat adevărul de ceea ce se numea adevăr oficial*") dobîndește între timp, prin chiar încercările personale la care fusese supus, sensul militant ce îi lipsea inițial. Orientarea sa datora mult frecventării cercurilor intelectuale democratice în rîndul cărora figurau Thomas Mann și Heinrich Mann, Jacob Wassermann, Bertolt Brecht, Franz Werfel, Willi Bredel.

Împreună cu unii dintre ei alege făgașul împotrivirii active. În patrie, începînd din 1933, numele său e pus la index, cărțile îi sînt arse în stradă, el însuși silit să se refugieze în Franța. Printre emigranții antifasciști, Feu-

chtwanger nu pleacă steagul nici în împrejurările cele mai grele. Prin 1930, Thomas Mann adresase poporului german un apel la raţiune care exprima condamnarea nazismului. Feuchtwanger, peste ani — sîntem în perioada acordurilor detestabile de la München — referindu-se la acel apel înţelept avea să exclame : „*Nu prevăd o altă încheiere decît tot triumful raţiunii. Păcat că în jur nu vor fi decît ruine.*“

Feuchtwanger nu-şi menajează forţele. Scoate o gazetă, *Das Wort*, organ de luptă antihitleristă editat în Franţa, vizitează în 1937 Moscova şi ia cunoştinţă de primele realizări ale socialismului. Revine în Franţa. În mica localitate Sanary sur-mer este vizitat de Paul Valery, Aldous Huxley, Arnold Zweig şi lucrează din plin la trilogia sa antică despre Josephus Flavius. Capitularea Franţei îl sileşte să-şi schimbe din nou domiciliul. Funcţionarii regimului din Vichy îl aruncă în 1940 într-un lagăr. Feuchtwanger nu e dispus să se dezică de nici unul din principiile sale, mai mult, nu-şi ascunde dezgustul pe care i-l inspiră colaboraţioniştii. Ceea ce are drept rezultat înăsprirea detenţiunii. Evadează cîteva luni mai tîrziu şi, după multe peripeţii, ajunge în Portugalia. La Lisabona se îmbarcă pentru Statele Unite, ultima etapă a peregrinărilor ce i-au marcat anii de maturitate. Calea pe care şi-a ales-o dintru început e dură, spinoasă, riscantă dar scriitorul se consideră mobilizat pînă în adîncul fiinţei de obligaţia denunţării fascismului. Persecuţiile îl oţelesc. Tot ce scrie, indiferent că vizează prezentul sau trecutul, afirmă crezul său pătruns de respectul valorilor umane. Totodată, atît în romanele istorice cît şi în cele de actualitate, se resimt şi limitele înţelegerii de atunci a realităţii înconjurătoare. E o înţelegere nu lipsită de oarecare scepticism în puterea omului de a acţiona şi altfel decît izolat. Este o înţelegere încă minată de reţinere în faţa forţei colective, sub presiunea convingerii greşite că elitele şi nu

popoarele fac istoria. Dar încă de pe atunci Feuchtwanger schiţează în *Exil* un erou activ care alege drumul luptei spre a-şi atinge ţelul şi care exclamă: „*Dacă vom fi mulţi vom ajunge mai repede*".

În trilogia sa antinazistă intenţia inspiratoare este călăuzită de voinţa de a descalifica esenţa criminală a fascismului. Desigur că aceasta implică pentru scriitor o anumită certitudine pe care el n-a dobîndit-o uşor. Cînd redactează epilogul *Exilului*, opţiunea este fapt îndeplinit: „*Conţinutul trilogiei priveşte Germania anilor 1914—1939, adică noua invazie a barbariei în Germania şi victoria ei temporară asupra raţiunii. Scopul trilogiei este de a trezi la realitate, de a înfăţişa pentru posteritate această perioadă grea de aşteptare şi trecere, cea mai întunecată pe care a cunoscut-o Germania de la Războiul de 30 de ani încoace. Deoarece posteritatea nu va înţelege altfel cum am putut suporta o asemenea viaţă atîta timp. Nu va înţelege de ce am aşteptat atîta înainte de a trage singura concluzie posibilă şi anume aceea de a pune capăt dominaţiei forţei şi nonsensului prin violenţă* (subl. ns.) *şi de a instaura în locul ei o ordine raţională.*"

Temerea că deznodămîntul va fi dureros pentru Germania se profilase în conştiinţa lui Feuchtwanger încă de mult. Avîntul expansiunii coloniale germane, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, trezea în adolescentul meditativ întrebarea: „*Unde ne vor duce birocraţia obtuză şi poftele acaparatoare?*" Sfîrşitul lui Walter Rathenau îl încredinţează că „*răul din noi ia o turnură îngrijorătoare*". De fapt, în aceşti ani, Feuchtwanger oscila între dorinţa de a trăi detaşat de *agora* şi credinţa că nu se va putea sustrage comandamentelor epocii. Cu cît în politica germană îşi fac loc provocările (contrarevoluţia din 1919, *putsch*-ul fascist din 1923 şi căderea Republicii de la Weimar) ce iau caracterul unor atentate la adresa păcii şi stabilităţii, cu atît mai nejustificat văd

unii intelectuali un antagonism ireconciliabil între putere și spiritualitate (opoziția dintre *Macht und Geist* [1]).

E vremea în care se simte atras spre studiul filozofiei budiste. Trăirea contemplativă pare să-i ofere o alternativă valabilă la concepția de viață europeană bazată pe mișcare. Brusc, fără menajamente, timpul intervine și îl obligă să priceapă că individul superior se condamnă singur la cea mai absolută neputință dacă nu înfruntă infamia. În 1930 retragerea în solitudine echivalează cu o dezertare, răzvrătirea dezarmată cu trădarea. Acum, mai mult decît oricînd, convingerile juste revendică gesturi curajoase, fermitate în momentele de restriște. Preocupările sale, călăuzite de lecția clipei prezente, îmbracă, tot mai vădit, haina simplității demascatoare. Alegoria nu se potrivește dramelor momentului. Ce trebuie spus se cere spus cu limpezime și îndrăzneală.

Începe prin a contura tipuri de eroi „*dintr-o bucată*", oameni care nu se pleacă chiar dacă asta îi costă. Mentalitatea unora dintre ei suferă încă de naivitate, dar impune prin integritatea conduitei generale. Doctorul Klaus Frischlin sau tînărul Bertold Oppermann aparțin acestei categorii ce respinge compromisul, acceptarea, fie și numai din rațiuni tactice, a răului. În *Succes* e pusă în discuție ideea de justiție cum o concep cei ce oblăduiesc samavolnicia. Declarat sperjur, Martin Kruger e întemnițat. Cei în drept știu că e vorba de un inocent. Și, totuși, îl condamnă pentru că așa o cer directivele politice. Judecătorul Hartl o declară cinic, prilej pentru scriitor să înfiereze o stare de lucruri ce amenință să ia proporții : „*...ca jurist se simțea suficient de suveran să motiveze formal și convingător orice hotărîre care-i convenea, mai ales cu ajutorul paragrafelor care-i*

---

[1] Fenomenul e semnalat și supus unei atente explicitări de Livia Ștefănescu în *Analele* Universității din București, **X, 1961, fasc. nr. 23.**

stăteau la dispoziție". Sesizat că se comite o injustiție prin privarea de libertate a unui nevinovat, ministrul de resort Klenk meditează în surdină : „*Cine-l pune să se revolte ? (...) Cînd e vorba de interese înalte nu glumim cu cei care ne stinghereșc.*" Avocatul Geyer încearcă să-și apere clientul (care, de altfel, moare în închisoare) dîndu-și seama că în boxa acuzaților n-ar fi trebuit să stea Martin Kruger ci „*sistemul odios și mincinos care prezenta forța brutală, bunul plac, profitul și politica sub eticheta de falsă etică, creștinism, justiție și legalitate*".

Denunțarea fascismului, prin afirmarea valorilor pe care el le contesta sau le batjocorea, răspunde celuilalt obiectiv al marelui prozator, corelat celui dintîi. Nu e suficient să vestejești, trebuie să și propui ceva în loc. Altminteri actul negării este fără noimă, pare să gîndească Feuchtwanger. Dacă ar fi fost intervievat în acele zile, scriitorul cu siguranță că n-ar fi recunoscut angajarea sa. Ținea să fie privit ca un creator obiectiv, fidel normelor realismului. În 1928 spusese că ține la adevăr ca la ceva inalienabil, însă ca un înțelept, „*fără iritare și fără entuziasm*". Nuanța sceptică a obiectivității sale ar fi alunecat în jalnică resemnare dacă, iarăși, realitatea n-ar fi corectat-o silind-o să se ferească de steri-litate. Este ceea ce tocmai relevă istoricul literar german Viktor Klemperer : „*Tocmai această voință de a fi obiectiv față de contemporaneitate, față de evenimentele ei agitate lărgește și adîncește conținutul istoric al romanelor sale, salvîndu-le de estetism, însă fără a afecta suflul lor cretor*" [1].

Cu desăvîrșire abandonat, budismul îl smulge în 1930 un surîs îngăduitor. Au rămas de domeniul amintirii piesele sale de divertisment, monologul tezist despre sensul metafizic al curgerii timpului din insipidul roman

[1] *Neue Deutsche Literatur*, nr. 7/1957, p. 138.

Dumnezeul de lut. Cînd privește în urmă vede cît de întortocheate i-au fost clarificările.

Bătălia cu teroarea hitleristă devine terenul principal în sfera căruia Feuchtwanger își înscrie un timp cele mai însufleţite dintre stăruinţele artistice. În 1945 apare *Simone,* roman al rezistenţei, al *maquis*-ului victorios, al ciocnirii dintre despotismul invadatorilor şi demnitatea celor cotropiţi. Îl precedase celebrul pamflet *Franţa neprimitoare,* satiră memorialistică la adresa slugilor capitularde. Imediat după înfrîngerea Reichului, marele prozator se întoarce la uneltele preferate. De fapt nici în aceşti ani, funeşti pentru pacea lumii, Feuchtwanger nu abandonase preocuparea sa mult îndrăgită de evocare a momentelor pilduitoare din trecut. Încheiase trilogia despre lumea antică începută în 1932. Trecea spre o nouă etapă inaugurată cu cel mai bun roman al său, *Vulpile în vie,* lecţie deghizată de morală pentru uzul contemporanilor. Sîntem în 1948. Trei ani mai tîrziu îi urmează *Goya* şi apoi *Înţelepciunea nebunului sau moartea şi transfigurarea lui J. J. Rousseau.* De o fecunditate tot mai surprinzătoare ţinînd seama de vîrstă, Feuchtwanger mai publică alte cîteva romane *(Fraţii Lautensack, Jephta şi fiica ei* etc.), dintre care ultimul vede lumina tiparului doar cu cîteva luni înainte de moarte, survenită la 21 decembrie 1958, pe cînd lucra, ca de obicei, la vila sa din California.

*

Evoluţia şi mai ales maturizarea filozofică a scriitorului, limpezimea punctelor sale de vedere constituie un proces sinuos desfăşurat, cum s-a mai observat, sub directa influenţă a evenimentelor din ultima jumătate de veac. Atitudinea de tinereţe a lui Feuchtwanger, animată de frondă liberală faţă de capitalism şi statul bur-

ghez, se converteşte, sub presiunea faptelor, în dezacord ireductibil cu pătura conducătoare. Înţelege că a opune nazismului doar dispreţul unor conştiinţe mulţumite să-şi declare repulsia, însă reticente cînd trebuie să se treacă la fapte, nu e suficient. „*Infamia trebuie înfierată dar şi stîrpită*“ proclamă un personaj din romanul *Succes*. Vădit, aceasta e şi opinia romancierului. Într-o dispoziţie sufletească proprie luptătorului exprimă, în 1953, adeziunea lui morală la idealul socialist: „*Dacă îmi privesc azi opera în întregul ei îmi dau seama că viaţa m-a învăţat la timp să evit estetismul periculos (...). Îmi dau seama cu recunoştinţă că drumul operei mele dramatice şi epice este ascendent şi ştiu ce datorez existenţei societăţii socialiste pentru această dezvoltare plină de sensuri*“.

Atitudinea artistului şi activitatea lui s-au bucurat de o largă preţuire internaţională. În 1949, la a 65-a aniversare, a primit din partea conducătorilor Republicii Democrate Germane o scrisoare din care desprindem aceste cuvinte ce îl omagiază ca pe „*...marele artist şi creator progresist care a avertizat curajos şi de timpuriu poporul german asupra evoluţiei fascismului*“. „*Dumneavoastră aţi cîştigat prin romanele şi piesele dumneavoastră mii de oameni pentru frontul luptei antifasciste democrate*“ se spune în salutul adresat cu acelaşi prilej. Acestei cinstiri i s-au alăturat în 1954, prin iniţiativa editurii Aufbau, cele mai proeminente figuri ale culturii germane care, într-o culegere de studii, au relevat contribuţia pe plan naţional şi universal a scriitorului. Printre semnatari: Thomas şi Heinrich Mann, Anna Seghers, Bertolt Brecht, Arnold Zweig, Willi Bredel, Johannes Becher. Cu toţii recunosc în opera lui Feuchtwanger o adevărată cutie de rezonanţă a epocii.

*

Alături de tratarea foarte explicită a realităților prezentului[1], Feuchtwanger a fost de timpuriu adeptul reprezentării alegorice a epocii contemporane. În concepția sa romanul istoric nu are nimic comun cu fabula colorată. Despre *Atala* a lui Chateaubriand spunea ironic că seamănă cu pescarul ce își aruncă undița în ape stătute : tot ce prinde „*are gust muced*". El nu are intenția să dezgroape mucegaiuri, să compună tablouri anacronice și nici să recurgă la poncifele genului. Așa cum am mai spus-o, respinge contrafacerile. Mai ales cele romantice care apelează la ficțiune și aventură pentru a amuza, în maniera bătrînului Dumas.

Romanticii peregrinau prin istorie ca într-un vast spațiu dezgolit pe care îl populau după voie. Cînd nu seamănă a excursie nostalgică pe tărîmuri ferite de cauzalitate social-istorică, pe teritoriul cărora se petrec adesea fascinante miracole, lucrările de restituție istorică se refugiază în epoci revolute, din silă de viața modernă, plată și prozaică. În viziunea ce o propun, istoria nu pledează în nici un caz pentru o abordare mai înțeleaptă a prezentului, servește numai ca narcotic.

Picturale sau nu, aceste elaborări vădesc un cult discutabil și, în tot cazul, nediferențiat, pentru gigantism. Realiștii din familia lui Mark Twain, Anatole France, G. B.

---

[1] Atît de explicită este această ancorare în temele prezentului, încît, atunci cînd e abordată perioada 1920—1925, în romanul *Succes*, trăiești și simți ca ceva palpabil vîrtul de nebunie ce se va abate curînd peste Germania și Europa. Feuchtwanger are însușirea de a plasticiza într-un chip frapant liniile de forță ale unei anumite evoluții sociale și spirituale. Lupta Johannei Krain și a avocatului Cleyer cu morile de vînt (pentru eliberarea și reabilitarea lui Kruger) nu vestește prin întristătoarea ei zădărnicie lungul șir de samavolnicii în care se va înfunda Germania ? Anticipările scriitorului, deloc hazardate, sună în 1930 ca niște profeții.

Shaw răspund discreditînd falsele reputații, demitizînd istoria. În focul polemicii, personalități reale ies pe nedrept micșorate. Între extreme, corectînd exagerările în spirit umanist, formula cultivată de Feuchtwanger face prozeliți. I se alătură Heinrich Mann (cu *Tinerețea lui Henric al IV-lea*), Brecht (*Mutter Courage* și *Viața lui Galilei*), Louis Aragon (*Săptămîna patimilor*).

Ce vrea Feuchtwanger ? Să dea în vileag virtualitățile instructive ale istoriei, să le proiecteze pe ecranul gîndirii noastre. Pentru romancier istoria merită să fie actualizată, ipostazele pot avea adresă pedagogică și aplicații terapeutice. Tot mai decis, se oprește scrutînd trecutul, pentru a-l prelucra, decupînd ingenios din vălmășag învățămintele, prevenind rătăcirile posibile. În istorie el a văzut tot mai limpede o lecție de eficiență, ordonatoare prin analogii și salvatoare de servituți.

Așadar, evocare nu înseamnă în mentalitatea lui Feuchtwanger evadare parnasiană din prezent, recluziune elegiacă într-un univers înșelător, de himere, ci angajare energică în dezbaterea problemelor ce frămîntă lumea.

Cînd s-a hotărît să scrie *Vulpile în vie* această identificare cu epoca actuală era un fapt împlinit. Iată cum explică el însuși lucrurile : *„De decenii mă preocupa ciudatul fenomen datorită căruia oameni atît de feluriți ca Beaumarchais, Benjamin Franklin, La Fayette, Voltaire, Ludovic al XVI-lea și Marie-Antoinette au trebuit să contribuie cu toții, fiecare din motive diferite, pentru ca revoluția americană să învingă și o dată cu ea și cea franceză. Cînd America lui Roosevelt a intrat în război contra fascismului și a sprijinit lupta Uniunii Sovietice împotriva lui Hitler, mi-au devenit foarte clare evenimentele Franței de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, iar ele mi-au lămurit evenimentele politice ale epocii noastre. Astfel încurajat, m-am încumetat să scriu romanul* Vulpile în vie. *Speram să pot înfățișa ce anume a în-*

demnat atîtea persoane şi grupe diferite să lucreze, cu sau fără voie, ba chiar împotriva soartei lor, în direcţia progresului". Şi, mai departe „...*Cititorii vor înţelege că eroul romanului nu este Benjamin Franklin şi nici Beaumarchais, nici regele sau Voltaire, ci acel diriguitor invizibil al istoriei care, descoperit în secolul al XVIII-lea, binecunoscut, descris şi lăudat în secolul al XIX-lea a fost amarnic trădat şi hulit în secolul al XX-lea: «progresul»*".

Acest erou nu întotdeauna uşor de înfăţişat este în adevăr o prezenţă copleşitoare în roman. Pentru a-l conduce pe cititor spre ideea de bază a cărţii, autorul recurge la un mare număr de personaje, nu puţine personalităţi de seamă ale vremii, citează date de arhivă, prelucrează memorii, dezgroapă episoade uitate, destăinuie întîmplări intime, nu ocoleşte incidentele spectaculoase şi indiscreţiile. Totul cu un scop clar, acela de a surprinde într-o expresivă panoramă mersul istoriei, sensul ireversibil al forţelor ei motrice. „*A descrie aceste legi în efectele lor este*, spune Feuchtwanger, *cel mai înalt ţel pe care-l poate atinge un roman istoric. Către acest ţel tinde autorul care scrie astăzi un roman istoric serios. El vrea să înfăţişeze prezentul. In istoric el nu caută cenuşa, caută focul. El vrea să se oblige pe sine şi pe cititor să vadă mai clar prezentul, distanţîndu-se de el.*"

Asumîndu-şi acest rol, marele scriitor a acceptat, implicit, critica propriilor sale vederi mai vechi pătrunse de o filozofie vitalistă şi personalistă. Potrivit acestei viziuni, depăşită din fericire relativ repede, Feuchtwanger contesta istoriei caracterul ei înnoitor, situîndu-se la nivelul unei viziuni statice. In limitele acestei viziuni false totul se repeta, legile păreau imuabile. Insă chiar din perioada cînd lucra la trilogia despre Josephus Flavius, Feuchtwanger a început să distingă o varietate dialectică în mobilurile care schimbă stările de fapt şi în-

locuiesc o orînduire cu alta. Încă de pe atunci raporturile individ-istorie şi individ-colectivitate nu mai sînt privite ca un dat etern, rigid, netransformabil. Cînd *Vulpile în vie* se afla pe masa sa de lucru autorul ştia limpede că eroii aparţin mediului lor şi că actele pe care le săvîrşesc se înscriu în logica istoriei, chiar dacă sensul lor imediat se ascunde îndărătul întîmplărilor celor mai banale. În sprijinul acestei preocupări vine şi procedeul artistic, îndrăgit de scriitor, al aluziei instructive. Se face apel la acele coincidenţe care apropie fapte întîmplate cîndva de altele noi, actuale. Similitudinile invocate — cum e de pildă înfrîngerea lui Xerxes la Salamina după ce invadase Attica şi cea a englezilor de către rebelii iankei — degajă o singură concluzie: cotropitorii sînt întotdeauna siliţi să-şi ia tălpăşiţa.

Scurte exerciţii de împrospătarea memoriei, parabolele lui Feuchtwanger vorbesc despre voluptatea moralistului de a propune învăţăminte. Desigur nu scolastic, *ex cathedra*, ci concentrînd asupra faptelor relatate un fascicol luminos ce lasă în umbră efemerul şi încercuieşte doar miezul, esenţa durabilă. Numeroase momente ilustrează în roman procedeul amintit. Rememorarea încercărilor prin care trece Franklin, celebrul fizician şi gînditor materialist trimis la Paris ca ambasador al Statelor Americane pe vremea războiului lor de independenţă, mijloceşte cunoaşterea unuia dintre aceste momente. Franklin este pus de autor să întîlnească uneori premeditat, alteori întîmplător, o grămadă de lume. Confruntările de opinii, frecventarea cercurilor cele mai diverse se soldează, între altele, cu o mai bună cunoaştere reciprocă. Cîteodată la adăpostul aparenţelor, intervenţii inspirate colaborează chibzuit cu riscul. Încrucişarea lor patronează întîlnirea lui Benjamin Franklin cu Marie Antoinette. Deşi amîndoi joacă amuzaţi comedia că îşi ignoră adevărata identitate, ei se ascultă cu atenţie şi se pîndesc cu solicitudine. Regina

face pasul fiindcă vrea să obțină din conversația cu trimisul insurgenților americani acel capital politic necesar captării simpatici parizienilor ; celălalt, acordul Curții de la Versailles pentru a încheia alianța împotriva Angliei. Se va dovedi că întîlnirea lor are consecințe favorabile pentru cauza Americii, însă dezastruoase pentru stabilitatea dinastiei burbonice. Pentru moment protagoniștii știu doar că urmăresc interese deosebite ; regina nu știe, poate, să vadă mai departe ; interlocutorul ei o va face, îl zorește știrile primite de-acasă. Ce rezultă din acest joc deloc inocent, de tatonări diplomatice se va vedea curînd.

Feuchtwanger surprinde prin notațiile sale — înșelător de reportericești elementul de adîncime al dezvoltării sociale și istorice în faptele curente. El știe să întrevadă, dincolo de învelișul absolut trecător, permanența, înlănțuirea, semnificația durabilă și ascunsă a incidentelor. Transparente, expunerile nu făgăduiesc inițial nimic mai mult decît relatarea cursivă a unor fapte ce s-au petrecut demult. Pe fund, șuvoiul relatării depune totuși mici grăunțe de aur aduse de unde. Este în ceea ce acesta esențialul, mesajul așteptat, valoarea lui cu acoperire forte.

Tehnica romancierului se înfățișează cît se vede cu ochiul liber — destinsă, ca în povestirea anecdotică. Ce îl desparte de narațiunea pedestră ține de capacitatea de luminare a suprafeței epice. Colțuri tăinuite sînt supuse brusc unei puternice iradieri, transferînd asupra întregului ceva din încărcătura lor emoțională. Deși inegal, reliefu cărții comunică astfel impresia de tot armonios, strălucitor.

Și mai este ceva : priceperea de a implica, de a conferi detaliului o valoare revelatoare. În felul acesta fiecare scenă evidențiază asociativ infinit mai mult decît pare la prima vedere, sintetizează enorm și, prin fluxul amintirilor, refăce întinse itinerarii sufletești și filozofice.

Este elocvent cum de pe aceste poziții artistice scriitorul rezolvă o scenă interesantă, cum se arată a fi cea a semnării tratatului dintre America republicană și Franța absolutistă :

„Franklin privi la pendula din perete. Era ora 5 și 22 de minute.

Stătea de partea îngustă a mesei, cu mîinile mari, roșii, ușor rezemate de ea, părul rar cădea pe haina albastră, costisitoare și privea mîna lui monsieur *Gérard, o mînă albă, îngrijită, cum sigila și semna de patru ori. Îi creștea inima de bucurie. Aceasta, tocmai clipa aceasta o așteptase atît de mult, 6 februarie, ora 5 și 22 de minute. Afară era lapoviță, în cameră ardea un foc bun, luminările răspîndeau o lumină plăcută, secretarul Pécheur încălzea ceara de sigilat, iar* monsieur *Gérard semna și sigila. De dragul acestei clipe pornise el, Franklin, într-o călătorie atît de anevoioasă peste ocean, de dragul acestei clipe jucase timp de 14 luni comedia filozofului mistic din Vestul sălbatic, cu blană și haină cafenie, răspunsese cu răbdare la mii de întrebări neghioabe, avusese la Gennevilliers o convorbire vicleană și nesăbuită cu femeia aceea frumoasă, cu mască albastră. Și acum, în sfîrșit, omul acesta semna, apoi va semna și el, iar după aceea multe vase franceze vor porni în larg, cu multe tunuri și mulți oameni (...). Regele, în numele căruia acest domn elegant semna tratatele, nu era prea deștept, dar înțelesese că era periculos să semneze un pact cu tînăra republică, dușmana oricărei autorități despotice. Tînărul Louis, grăsanul, se apărase cu mîinile și picioarele să nu semneze convenția, nu voise să recunoască independența celor 13 state, locuitorii lor erau în ochii lui niște rebeli, spusese nu și iar nu. Era un rege absolut, nu răspundea față de nici un parlament, putea face ce voia. Dar, după cum se vedea, totuși nu putea face ce voia, trebuia să facă ceea ce nu voia. Ceea ce era denumit în mod curent istorie mondială era mai*

puternic decît el şi îl dirija. Istoria avea deci o raţiune care obliga oamenii, de voie sau de nevoie, să se mişte într-o anumită direcţie. Bătrînul doctor privea cum mîna lui monsieur *Gérard semna şi sigila, şi se simţea grozav de fericit şi totuşi ştia, în mijlocul fericirii sale, că era o nebunie dacă cineva îşi închipuie că făureşte singur istoria şi mai ştia că rolul fiecăruia este supus legilor mersului înainte al omenirii.“*

Deşi roman de evocare al unei atmosfere istorice *Vulpile în vie* este totodată şi roman de analiză, întrucît urmăreşte în cursul acţiunii, o dată cu evenimentele atestate, reflexul acestora în forul lăuntric al personajelor. Receptivitatea ambivalentă la modalităţile oarecum divergente, se explică la Feuchtwanger prin conformaţia viziunii sale orientate spre trecut dar şi spre prezent, ca o lunetă binoculară ale cărei lentile răsfrîng imaginea cîmpului de luptă din două laturi eminamente distanţate calitativ şi cronologic. Evenimentele dobîndesc astfel o dublă însemnătate : una istorică, înregistrată şi verificabilă prin acte de arhivă, alta de imaginaţie, propusă scriitorului de actele atribuite propriilor plăsmuiri cu instinctul sigur pe care îl au marii observatori cînd se consacră explicării fenomenologice.

Febra creaţiei devine sub presiunea nucleului faptic dublul produs al participării artistului la lupta epocii pentru afirmarea tendinţelor ei înaintate asupra celor retrograde şi al trăirii unei regenerări spirituale, autorizată de încrederea în triumful oamenilor integri. În acest fel romanul seamănă cu o fişă clinică. Cu cît e mai încărcată cu atît stîrneşte mai multă încordare şi cu cît e mai supravegheată — ca scrupul informativ şi descriptiv — îl îndeamnă pe cititor spre vagabondare pe aripile ficţiunii cu inevitabilul popas în supoziţii, speculaţii etc.

Programul ideologic îmbrăţişat de Feuchtwanger, străin de îngustimile pragmatice, reproduce fidel silinţa vieţii

însăşi de promovare a noului. Opoziţiile întîlnite în calea lui, normale pînă la un punct, nu ies din făgaşul prevăzut. E drept că recurg la travestiuri, se agaţă cu disperare de iluzii vane. Nutresc ambiţii fabuloase. Fără fixitate didactică, însă consecvent în adversităţi, Feuchtwanger iniţiază scene reprezentînd formele sub care progresul îşi croieşte drum în ciuda opreliştilor. El sugerează necontenit o idee foarte justă şi subtil intuită în reflectarea împotrivirii la nou, anume că şi acolo unde nu e vorba de nerozia şi cupiditatea, corupţia şi şiretenia curtenilor ci de o anumită luciditate, lucidităţile ce ţine de perspicacitatea personală (evident ruptă de interesele castei şi de obtuzităţile acesteia) indivizii nu pot opri roata istoriei.

Exemplificările la care ne-am oprit numţeaza acest adevăr pe măsură ce înfăţişează, de la abandonul oricărei rezistenţe la nou şi pînă la teoretizarea inutilităţii schimbărilor, un vast registru al dezechilibrului lumii vechi, feudale. Unde apare spiritul împăciuitor, dispus să îndulcească antagonismele sau, dimpotrivă, iritarea doctrinară ce ar aşeza de-a curmezişul atîtea piedici cîte să descurajeze orice vis de mai bine, se vădeşte a fi tărîmul vorbelor. Pe cel al faptelor Feuchtwanger n-a văzut decît o unică prezenţă : revoluţia, uraganul care disloca şi curăţă terenul de toate perfidiile.

Deocamdată cîteva exemple. Iată recunoaşterea cinică a declinului inexorabil : *„Într-una din loji se afla Maurepas. Pentru că aranjase reprezentarea comediei bufonului său de casă* [1], *sau cel puţin o aprobase, se socotea progresist şi se bucura de hazul impertinent al piesei. Dar odată, şi anume la cuvintele : «Care este arta curteanului ? a primi, a lua, a cere» îi trecu pe neaşteptate prin minte că toţi cei ce se adunaseră acolo şi*

[1] Este vorba de premiera piesei lui Beaumarchais *Nunta lui Figaro*, a cărei reprezentare regele o interzisese multă vreme.

se veseleau, tăiau din nou craca pe care şedeau şi au timp simţi ceva neplăcut în stomac. Apoi îşi zise că, atît cît mai avea el de trăit, ţine şi craca, iar în restul serii nimic nu-i mai întunecă plăcerea încîntătorului spectacol.“ Şi iată şi convulsiile, încercările de frînare credinţa că se mai poate reveni la ce a fost. Chiar şi în atari situaţii Feuchtwanger a picurat în subtext corectivul la închipuirile idilice expuse de vorbitori. E ca un dispozitiv ce anulează, precum o substanţă reactivă, ceea ce altul secretase mai înainte. O reuniune de capete încoronate şi aristocraţi de modă veche comunică recunoaşterea şi neputinţa practică a vechiului de a mai interveni eficient în sensul dorit de el. Silinţa lor de a-şi împodobi prin cuvinte decăderea, se trădează în două feluri : unul ţine de formula „*a face haz de necaz*“, celălalt, mai agresiv, angajat în voinţa de supravieţuire, neagă cît poate forţa fluxului revoluţionar. În esenţă ciocnirea de păreri dintre împăratul Iosif al II-lea şi marchizul de Vaudreuil este reflexul aceste slăbiciuni :

„*— Dacă dumneavoastră*, monsieur — *spuse Josef pe un ton tăios — vreţi să opuneţi cu aceste cuvinte «adevăratul» vostru liberalism, liberalismului meu «fals» înseamnă că dumneavoastră nu m-aţi înţeles niciodată. Liberalism nu înseamnă a fi moale şi a te lăsa dus de soartă. Liberalism înseamnă a fi activ ; a acţiona. Un spirit cu adevărat liber îşi propune ca ţel nu rebeliunea şi anarhia, ci ordinea şi autoritatea întemeiate pe raţiune.*

— Pe scurt, despotism luminat, completă cu un calm amuzat Diane de Polignac.

Iar împăratul răspunse tăios :

— Da, madame, *despotism luminat.*

Vaudreuil, însă, continuă cu aceeaşi amabilitate cuceritoare :

— Dumneavoastră nu vă daţi seama, sire, dar cu despotismul dumneavoastră luminat tăiaţi la fel ca şi noi

vraca de care am vorbit. Şi dumneavoastră renunţaţi la drepturi, faceţi concesii spiritului vremii. Numai că dumneavoastră o faceţi cu seriozitate înverşunată, în timp ce noi facem haz de necaz.

Josef izbucni furios :

- Sînteţi cinici, neserioşi, superficiali. N-aveţi nici sentimentul demnităţii, nici conştiinţa datoriei. Şi, deoarece ridicase glasul, cîinii se neliniştiră începînd să latre, iar papagalul se porni să cîrîie. Josef însă, acoperind aceste zgomote cu vocea lui încheie : Sînteţi un uzurpător mai periculos, monsieur, decît Franklin.

Toinette era convinsă că Dumnezeu îi face pe suverani şi că asta este spre fericirea lumii. Dacă entuziasmul pentru Franklin mai putea fi considerat un capriciu monden inofensiv, cam aşa ca relaţiile principesei Rohan cu spiritele, un capriciu care mîine poate fi schimbat în contrariul său, ceea ce sporovăise acum François era lipsit de orice sens, era curată nebunie. Mai curînd se prăbuşeşte lumea decît să se prăbuşească monarhia. Cu toate acestea fu foarte satisfăcută că cineva îndrăznea să-l contrazică pe atotştiutorul ei frate mai mare şi asista cu o plăcere aproape senzuală, savura din plin felul cum Josef, deşi avea cu siguranţă dreptate, se războia neputincios cu elegantul şi îndrăzneţul ei François. Acum, în sfîrşit, o văzuse şi pe asta : Josef, veşnicul ei dascăl, fusese la rîndul lui dăscălit.

Oricum, ajungea, şi se întreba dacă n-ar trebui să intervină, să spună vreo glumă care să potolească spiritele."

În planul demonstraţiei urmărite de Feuchtwanger, episodul pe care l-am reprodus dă în vileag dincolo de nfruntările piezişe şi de înţepăturile neprotocolare, frica interlocutorilor. Frica transpare şi din cuvintele lui Vaudreuil şi din „*punerile la punct*" ale lui Josef al II-lea, cu deosebirea că primul e mai împăcat cu sine în faţa furtunii, în vreme ce habsburgul „*tună şi fulgeră*". Evi-

dența nu poate fi totuși nesocotită. Chipul în care Beaumarchais ajunge să-și vadă reprezentată *Nunta lui Figaro* traduce la o scară mai restrînsă dinamica ascendentă a ideilor dinamitarde, subliniază extrema dificultate cu care sînt apărate chiar și instituțiile de drept așa-zis divin ale feudalității. Se simte în aer iminența unor prefaceri violente, iar scriitorul descifrează în unele reacții psihice teama, așa cum se întipărește ea pînă și pe cele mai placide fizionomii. Contele Charles de Polignac e prezentat ca un imbecil manierat, de stirpe aleasă, ceea ce îi permite să pară obtuz cînd e de-a dreptul cretin. Dar, chiar și acest ins mărginit și calm la extrem, protestează printr-un rictus înfricoșător cînd află că a devenit inutil. Cu alte cuvinte refuză să privească impasibil la decesul lui social. O singură întrebare, cu totul banală în disperarea ei, trădează senzația lui că este condamnat: „*Ce e de făcut?*“ cuprinde tot ce îi vine pe buze. Simplicitatea contelui îl scutește de subterfugii; el nu recurge la paleative ca Ludovic al XVI-lea, nu-și ignoră verdictul în felul lui Maurepas — „*după mine potopul*“ —, n-are soluții ingenioase, de ultimă oră, care să-l ferească de cataclism. Socotelile lui Charles de Polignac sînt limpezi, dintre ai lui este singurul care nu se înșală. Feuchtwanger, categoric, nu lasă nici o iluzie celor de o seamă cu Polignac pentru că, așa cum o și declară, cu istoria nu se pot încheia tranzacții. Cînd, peste cîțiva ani, Bastilia va fi dărîmată, se va adeveri profeția rostită demult, cu amară îngrijorare, de ducele de Guiche: „*Stăm pe un vulcan. Într-o zi ne va îngropa sub lava lui.*“

Spectacolul erupției anunțate se desfășoară sub ochii noștri. Scriitorul are grijă să-l urmărim din apropiere. Asta îi ascute exigența, dă aripi fanteziei lui. Prin intermediul unei tehnici plauzibile iscodim și ce se întîmplă în culise. Feuchtwanger își închipuie Franța ca o vastă scenă, stimulat, sau mai degrabă ajutat, de metafora

pe care i-o servește de-a lungul romanului bătălia pentru reprezentarea *Nunții lui Figaro*. Comedia lui Beaumarchais, ținută sub obroc, este, în cele din urmă, prezentată publicului, după ce în sute de pagini etapele acestei bătălii ne-au îngăduit să adunăm în focarul ei impresiile cele mai felurite despre înscenarea uriașă ce adunase la rampă întreaga viață politică și culturală franceză a anilor 1770—1780. Podiumul pe care a fost urcată lumea romanului, se metamorfozează succesiv în acvarium, în sală a pașilor pierduți, în colector de refulări erotice și cecități intelectuale spre a deveni, ceea ce fusese de la început, în subtext, un breviar savuros de cazuistică morală, politică și diplomatică.

Sub inspirația lui Clio, muza istoriei, Feuchtwanger construiește, de fapt, spectacolul veacului — include chiar și moartea lui Voltaire — după definiția shakespeariană: *„Omul e actor pe scena lumii"*. Ce ne permite să aflăm acest spectacol am spus-o. Tehnica *„teatrului în teatru"* semnifică ceva în funcție de obiectivul pe care îl atinge. Abandonul diatribei fățișe, anestezia unor fibre violent malițioase semnifică estomparea voinții de anexare a clipei. Ieșim din celule, ocolim temele la ordinea zilei și intrăm în universal, în necontingent. În această ordine de idei, Feuchtwanger este decis să exploateze la maximum resursele alegoriei. Tîlcul replicilor încrucișate de protagoniști îi depășește și se răsfrînge peste timp, pînă la noi. Cînd Maurepas predică revoluțiile *„discrete"*, care sînt bune cu condiția să se desfășoare „tiptil", sarcasmul prozatorului săgetează teorii contemporane; cînd îl pune pe Franklin să se mire de o inscripție funerară pe care stă scris: *„Aici odihnește Roger Jackson, politician și om de onoare"* cu cuvintele *„Aveți atît de puțin loc în cimitirul acesta încît trebuie să băgați trei morți într-o singură groapă?* el ia în derîdere politicianismul veros, eminamente burghez; cînd o pune pe Toinette să se umfle în pene sugerează fără înconjur cît de masivă-i

este nerozia sub fragilul strat de voioșie spontană și de consistentă opacitatea.

Cel de-al doilea aspect al demonstrației proiectate de scriitor, reversul celui la care ne-am referit, vrea să spună că istoria nu acționează orbește și că partizanii cauzelor înălțătoare se pricep să-i ia pulsul. Este punctul de vedere întruchipat în Benjamin Franklin. Marele fizician și om politic are de partea lui justețea principiilor pentru care luptă, fără de care nici șiretenia și nici simțul tactic cu care e înzestrat n-ar însemna prea mult.

În Franklin, Feuchtwanger a îmbinat două virtuți: răbdarea și încrederea. Mereu detectabile în focul acțiunii, ele explică individualitatea memorabilă a personajului istoric, interesul pe care îl suscită, de fiecare dată, apariția lui pe scena și avanscena romanului. Ca și în alte cazuri, Franklin întruchipează o anumită idee, are un mandat de îndeplinit. De aceea dincolo de datele psihologice stă experiența de viață și mai ales convingerea că el, Franklin, are de purtat pînă la țintă o torță ce i-a fost încredințată. Convorbirea purtată de Franklin cu primul-ministru al regelui Franței, bătrînul Maurepas, delimitează două accepții, diametral opuse, ale noțiunii de istorie. Una reflectă scepticismul sclerozat și indolent al politicianismului căruia istoria nu-i mai rezervă nici o surpriză și cu atît mai puțin vreo bucurie. Cealaltă încurajează, autorizează identificarea cu chemările istoriei:

„— *Sîntem amîndoi destul de vîrstnici, stimate, răspunse Maurepas, pentru a ști ce rol imens joacă în istoria lumii o întîmplare fericită ca aceea că înfățișarea unui om place unui popor. Sau poate credeți că istoria cunoaște alte legi mai adînci decît cele ale unor asemenea întîmplări? Eu nu cred. Cu cît trăiesc mai mult (...) cu atît îmi dau mai bine seama: istoria lumii nu are un sens. Se rostogolește și tălăzuiește în toate direcțiile, iar noi ne zbatem și sîntem tîrîți de val.*

XXX

Începerea prietenoasă părea că dezice pustie, ca se răcirește în timp ce răsunau cuvintele acestea ; ele deveneau cu atît mai mohorîte cu cît erau rostite pe un ton de conversație, nespus de prietenos, de natural. Chiar monsieur Duplessis se opri din lucru și privi neliniștit la zimbitorul, amabilul Maurepas.

Franklin, care ședea pe estradă, nu se mișcă.

Eu cred, spuse el, că noi încercăm să dăm un sens istoriei.

Nu suna deloc ca o punere la punct, suna modest ; dar totodată suna atît de sigur, de convins, încît cuvintele celuilalt și totodată întunecimea lor se risipi."

În contextul mai larg al cărții, aceste cuvinte simbolizează atașamentul autorului și profunda lui comuniune cu pozițiile înaintate pe care eroi ca Franklin le slujesc și le respectă. Dar ele mai înseamnă ceva : e interpretarea vie a istoriei, pasiune pentru explicarea ei cu mijloacele artei. Cu mijloacele artei, fără a fetișiza clișee sociologic-vulgare în mrejele cărora, din fericire, scriitorul a știut să nu cadă. Cu mijloacele artei și în respectul acelui postulat fundamental care nu separă arbitrar omul de condiționarea lui social-istorică.

Genul de literatură pentru care scriitorul a dovedit predilecție este cel al incursiunii în istorie. Ne-am opri mai la aparențe judecîndu-l astfel pe Feuchtwanger. După cum am încercat să arătăm, istoria nu este decît prelextul întoarcerii la actualitate, al abordării ei ca izvor de moralități. În acest spirit a tratat artistul viața lui Goya, confruntarea lui cu problemele veacului și tot astfel l-a descris pe Rousseau în căutarea idealului. Ca și în romanul de față, multe situații sînt inventate în speranța că departe de a falsifica ceva, realitatea capătă o patină de verosimilitate mai consistentă decît cea obținută prin transcrieri de documente. Totuși cu concursul documentelor poate artistul să dateze o epocă.

Prima impresie şi cea mai durabilă rămîne legată d arta cu care romancierul se depărtează de surse, fie cl cît de bogate şi de felurite, pentru a-şi limpezi lui ş nouă anecdotica. Odată impresia consolidată pricepen că el se întoarce totuşi la documente ca să le degust savoarea. În linia documentelor, angajîndu-le, ţîşnesc apoi înţelesurile ascunse dincolo de legendele brodate după hazardul fanteziei. Destinele privite cu un ochi neliniştit şi pătrunzător de creator îşi schimbă nu o dată cursul, trec melancolice peste încercări triste, exaltă sau observă vitregiile sorţii. Prigoana care le oprimă le înăspreşte, nu le dezarmează. Iar cînd între ele se amestecă şi personaje ilustre condamnate tenebrelor, prozatorul are iscusinţa să le îmbrace hainele şi să le împrumute retina, nu renunţînd la ascendentul său de moralist şi de vizionar. Prin ce mijloace ? Ale evocării şi decronologiei. De exemplu, împăratul Josef cînd îşi vedea pentru ultima oară sora, pe Marie Antoinette, la Versailles presimte în risipa, trufia şi superficialitatea traiului ei primejdii imineute. Autorul îl lasă să gîndească în următorii termeni : „*Am făcut ce am putut s-o aduc pe drumul cel drept, dar mă tem că nu mi-a reuşit, căci căpşorul ei frumos e gol şi dacă lucrurile vor continua în felul acesta, prevăd că sora noastră va fi cumplit de brutal trezită din visurile ei*".

Dense de viaţă reală, paginile romanului răstoarnă în favoarea adevărului pretinsul „*divorţ între actor şi decor*" (Camus). Ostilitatea programatică faţă de conformism şi ambiguitate îi îngăduie autorului să spună lucrurilor pe nume, să delimiteze ferm poziţiile noului şi vechiului. Lui Feuchtwanger îi place limpezimea. Demistificarea conştiinţelor se întregeşte sub egida ei. Omniscient, prozatorul e mlădios cînd se ocupă de evenimente răsunătoare deoarece el ştie că marile răsturnări au consecinţe greu de prevăzut. A fost meru permeabil la luminile ştiinţei. Nici una din achiziţiile ei recente nu l-a luat pe ne-

...lille. Generația lui Feuchtwanger trăise prea direct ...mul istoriei ca să mai fie necesare rectificările de optică. ...materie literară, transpunerile de fapte politice, oricît de ...ală era operația n-au ocolit nici imponderabilul.

Vulpile în vie infirmă prezumțiile care făceau din ...uchtwanger un povestitor ispitit de istorii enigmatice. ...toria însăși s-a eliberat de enigme — pare să conchidă ...muncierul — iar acest adevăr merge mînă-n mînă ...u celălalt, enunțat de Aristotel : *„Reprezentarea artis-...că a istoriei este mai științifică și mai serioasă decît ...istrografia exactă. Într-adevăr, poezia prinde sîmburele ...esența, iar relatarea exactă înșiră doar amănunte."*

HENRI ZALIS

TABEL CRONOLOGIC

1884 Lion Feuchtwanger se naște la 7 iulie în familia unui fabricant din München.

1897 Debut neconsemnat. În 1928, Feuchtwanger a povestit cum fusese rugat, pe cînd avea numai 13 ani, să scrie pentru o serbare școlară o poezie închinată prințului regent al Bavariei. Poemul „*rece și mincinos*“, cum și-l califică autorul însuși, lăuda o făptură detestată în exercițiul prerogativelor ei.

1903—1907 Face studii de germanistică, filozofie și estetică la Universitățile din München și Berlin. Își ia doctoratul în filozofie.

1903 Debutează cu un volumaș de schițe, *Singuraticii*, neobservat de critică.

1905—1906 Publică culegerea *Mici drame*.

1907 Îi apare studiul critic despre Heinrich Heine.

1908 Editează revista *Der Spiegel*.

1909 Semnează cronica dramatică în săptămînalul *Die Schaubühne*, condus de Siegfried Iacobsohn.

1910 Îi apare primul roman, *Dumnezeul de l*

1912 Se căsătorește cu Martha Loffler [1].

1912—1915 Călătorește prin Franța, Italia, Afri
de Nord. E internat la Tunis, ca cetățea
german, din cauza izbucnirii războiului. El
berat, pleacă în patrie.

1918 Tipărește eseul *Prizonieri de război.*

1920—1923 Trimite prin Franța romanele *Thom*
Wendt și *Prințesa slută* și lucrează la câte
comedii, farse, glume burlești și scenarii ra
diofonice.

1926 Apare romanul *Evreul Süss* [2].
Aderă la *Mișcarea scriitorilor germani demo-
crați* împreună cu un grup masiv de artiș
reprezentativi, stimați de opinia publică in-
ternațională.

1930 Apariția romanului *Succes* îi consolidează no-
torietatea. Este prima parte a trilogiei *Sala
de așteptare (Die Wartesaal)* cu pronunțat
mesaj antifascist.

1932 Începe redactarea unei trilogii inspirate de
evenimente din antichitatea ebraică și ro-
mană.

---

[1] Cf. *Who's Who in America*, vol. 29, 1956—1957, p. 834.

[2] Majoritatea prefațatorilor români (Savin Bratu, I. D. Bălan etc.) îl consideră apărut în 1925. Meyers Lexicon, Leipzig, 1962, vol. III, p. 212, îl menționează ca apărut în 1926. Deformat de propaganda nazistă romanul a servit drept punct de plecare unui film șovin.

13 Instalarea nazismului îl găsește în afara granițelor Reichului, într-o călătorie de agrement în Elveția.
Emigrează în Franța unde se stabilește la Sanary-sur-mer, în sudul țării.

31 Publică din trilogia *Sala de așteptare* romanul *Familiei Oppermann*, cunoscut și sub titlul *Fraţii Oppenheim*.

36 Din trilogia despre trecutul antic tipărește *Falsul Nero* [1], roman satiric, cu cheie în cuprinsul căruia e luat în derîdere mitul eroic creat în jurul lui Hitler, văzut, prin analogie cu dementul Nero, ca un paranoic. De astădată nu mai e vorba de incendierea Romei, vîlvătăile războiului au cuprins întregul glob.

037 Vizitează Moscova. Are cuvinte de laudă pentru capacitățile organizatorice ale poporului descătușat. Este impresionat de buna desfășurare a procesului de învățămînt. Își reamintește ceea ce a mai spus cu ani în urmă despre propria-i luptă cu învățătura stearpă și pedantă din universitățile burgheze (*„În cei 19 ani de învățătură numele lui Platon a fost pomenit de 14.203 ori, cel al lui Frederic cel Mare de 22.641 ori, iar cel al lui Marx niciodată“*).

---

[1] Romanul se află în curs de apariție în „Biblioteca pentru toți“.

1940 Încheie trilogia despre Germania contemporană cu *Exil* (cartea apare la Amsterdam). E închis de miliţienii lui Laval în lagărul „Les Milles“ din Aix-en-Provence, de unde evadează curînd. Fuge în Portugalia. La Lisabona se îmbarcă pentru Statele-Unite.

1941 Se instalează în California, la Palisades, lîngă celebra plajă Miramar.
Publică eseul *Diavolul în Franţa.*

1942 Încheie trilogia antică tipărind la Londra *Vine-va ziua.*

1943 Îi apare pamfletul *Franţa neprimitoare.*

1945 Dă la tipar *Simone.*

1948 Apare romanul istoric *Vulpile în vie.*

1950 Semnează, împreună cu Thomas Mann, Apelul de la Stockholm pentru interzicerea bombei atomice.
I se conferă titlul de Doctor *honoris causa* al Universităţii Humboldt din Berlin.

1951 Apare *Goya sau drumul spinos al înţelegerii.*

1953 Apare *Înţelepciunea nebunului sau moartea şi transfigurarea lui J. J. Rousseau.*
I se acordă Premiul Naţional pentru literatură al Republicii Democrate Germane.

1955 Publică *Erreul din Toledo.*

1956 Publică romanul *Fraţii Lautensack.*

957 Îi apare ultimul roman de evocare istorică *Jephta și fiica ei.*

958 Moare la Palisades, California, la 21 decembrie.

★

959 La Berlin e tipărit în cinstea sa volumul *Omagiu postum* care celebrează amintirea marelui scriitor printr-o cercetare colectivă a unora din laturile moștenirii sale literare.

H. Z.

CUVÎNT ÎNAINTE

Aici începe romanul Vulpile în vie, *denumit şi* ***Arme pentru America.***

Se povesteşte în roman despre nerozia isteaţă, despre prostia şireată şi despre corupţia suprarafinată a unei societăţi în descompunere.

Veţi întîlni aici femei amabile şi bărbaţi scânteietori, dar superficiali, oameni de spirit cu inimi sterpe, alţii generoşi, dar nepricepuţi,

Şi un om mare înconjurat de netoţi,

Şi teatru, şi politică, şi duşmănie, şi cupiditate, şi prietenie, şi amoruri, şi afaceri, şi dragoste,

Şi eternul identic în desfăşurarea lui etern schimbătoare.

Veţi mai întîlni în această carte bărbaţi care cred în posibilitatea cunoaşterii tot mai adînci a legilor devenirii,

Ca şi în posibilitatea de a se adapta acestor legi şi de a construi astfel o lume însufleţită de tot mai multă umanitate.

Romanul mai vorbeşte apoi şi de lupta oamenilor, cuvintelor şi ideilor în jurul unei revoluţii economice.

Şi nu uită romanul nici să arate orbirea oamenilor în faţa mersului înainte al istoriei,

Şi legătura indisolubilă, dar văzută de puţini, a tuturor oamenilor între ei.

Şi credinţa într-o înceată, dar sigură creştere a raţiunii umane, între ultima glaciaţiune şi cea următoare.

Autorul

Destin ? Această noțiune este mistică, este nonsens.

STALIN

Trebuie să preluăm din trecut focul, nu cenușa.

JEAN JAURÈS

Nu-mi vorbiți de „destin".
Politica este destinul.

NAPOLEON

Reprezentarea artistică a istoriei este mai științifică și mai serioasă decît istoriografia exactă. Într-adevăr, poezia prinde sîmburele și esența, iar relatarea exactă înșiră doar amănunte.

ARISTOTEL

PARTEA INTII

ARME PENTRU AMERICA

CAPITOLUL I

BEAUMARCHAIS

Drumul de la Versailles la Paris duce printr-o regiune plăcută, înverzită. Plouase înainte de amiază, dar acum soarele răzbătea printre norii răsfiraţi, şi Pierre se bucura de răcoarea jilavă a frumoasei zile de mai.

Ieri, întorcîndu-se de la Londra, mai fusese plin de îndoieli dacă nu cumva, prin schimbarea cabinetului, nu eşuase pentru totdeauna toată combinaţia pusă la cale de el cu atîta stăruinţă şi ingeniozitate. I se mai întîmplase asemenea ghinion. De astă dată însă, lucrurile se aranjau. În lunga, sincera convorbire cu ministrul, se vădise că Versailles-ul era foarte interesat de propunerile lui. Contele Vergennes manifesta faţă de planurile lui mult mai mult interes decît lăsaseră să se bănuiască prudentele sale scrisori. Promisiunile făcute azi de guvernul de la Versailles depăşeau cu mult tot ce sperase ; marea afacere era ca şi încheiată.

Caleaşca lui Pierre ajunse la răscrucea de la care pornea şoseaua spre Clamart. Pierre îi ceru vizitiului să mîne mai încet. Se lăsă pe spate cu un uşor zîmbet pe buze şi-şi recapitulă în gînd tot ce realizase.

Pierre Caron de Beaumarchais îşi petrecuse ultima vreme la Londra, ca agent secret al guvernului fran-

cez. Treburile pentru care fusese utilizat domnul acesta expeditiv şi dibaci erau neclare, cam murdare, nu foarte importante. Îi răpiseră numai o mică parte din timp lăsîndu-i răgaz să elaboreze un proiect mai de seamă.

De cînd izbucnise marea dispută dintre regele George al treilea al Angliei şi coloniile sale americane, Pierre Caron de Beaumarchais luase cu patimă partea americanilor, a răsculaţilor. Ca şi mulţi alţi intelectuali de la Paris şi chiar de la Londra, salutase în „oamenii de la Boston", în „insurgenţi", pe cei care luptau pentru înfăptuirea marilor idei ale filozofilor francezi şi englezi, hotărîţi să ducă o viaţă simplă, apropiată de natură, şi nu o existenţă schilodită de convenţii, prejudecăţi şi bun plac despotic, ca aceea de la Paris şi Londra. Oamenii Lumii Noi voiau să-şi întemeieze statul pe libertate, raţiune şi natură. Şi pe aceştia regele Angliei voia să-i silească, prin foc şi sabie, să renunţe la nobila lor intenţie.

Pierre nu le lua parte americanilor numai cu inima şi cu vorba, ci sprijinea cauza lor şi cu fapta. Bine văzut în toate cercurile societăţii londoneze, prieten cu conducători de-ai conservatorilor şi liberalilor, avea ocazia să afle o mulţime de amănunte despre conflictul cu coloniile. Adunase un material bogat, îl ordonase, trăsese concluzii şi, fără să-l fi însărcinat cineva cu acesta, trimise lui Ludovic al şaisprezecelea şi miniştrilor săi rapoarte care se remarcau prin competenţă, claritate, perspectivă. Revăzînd azi în gînd rapoartele şi memoriile sale, Pierre putea fi satisfăcut : el, agentul secret fără însărcinare oficială, pricepuse de la început mai bine esenţa conflictului anglo-american decît ambasadorul acreditat al regelui. Previziunile sale fuseseră confirmate de evenimente.

Concluzia, însă, pe care o trăsese la finele fiecăruia din rapoartele sale către cabinetul de la Versailles era îndemnul insistent ca insurgenţii să fie sprijiniţi în vederea slăbirii Angliei. Conflictul englezilor cu coloniile oferea Franţei o ocazie unică de a se reabilita de pe urma păcii ticăloase pe care i-o impusese Anglia cu doisprezece ani în urmă. [1]

Pierre ştia, bineînţeles, că guvernul francez nu putea lua pe faţă atitudine în favoarea rebelilor : ar fi însemnat război cu Anglia. Flota şi armata, însă, nu erau încă destul de puternice pentru război, nemaivorbind de starea jalnică a finanţelor. Dar Pierre găsise o ieşire din această dificultate.

Zîmbea mulţumit. Alcătuise rapoarte şi dăduse sfaturi cu intenţia sinceră de a-i ajuta pe americani şi de a sprijini cauza libertăţii şi a raţiunii. Dar se întîmplă cîteodată ca străduinţe idealiste să aducă şi cîştiguri materiale. Cei care socot că este dezonorant să cîştigi bani buni luptînd pentru o cauză bună, sînt neghiobi. El, Pierre, nu era neghiob. Cu flerul omului de afaceri încercat şi al agentului politic obişnuit cu intrigile, mirosise de la început că o aţîţare dibace a focului luptei de eliberare nu va aduce numai satisfacţii morale, ci şi satisfacţii materiale.

Ţinînd, aşadar, seama de faptul că Franţa încă nu-şi putea permite să provoace un conflict armat cu Anglia, Pierre sugerase guvernului francez să-i sprijine pe americani deocamdată pe ascuns, fără a se compromite. Oameni de afaceri aveau să livreze insurgenţilor arme şi alte furnituri, aparent pe cont şi pe risc propriu, sub-

[1] Este vorba de „Tratatul de la Paris" semnat la 10 februarie 1763, prin care Anglia a distrus imperiul colonial francez, smulgînd Franţei în primul rînd coloniile din America de Nord.

venţionaţi însă şi sprijiniţi, în taină, în toate felurile, de guvernul francez.

După multe tergiversări, cînd Pierre credea că n-o să mai reuşească să-l convingă pe ministrul de Externe, contele Vergennes, de valabilitatea planului său, lucrurile se aranjaseră totuşi, în cele din urmă, întocmai cum le calculase. Astăzi ministrul se hotărîse şi-l însărcinase să organizeze o întreprindere cum propusese el, Pierre. De astăzi, cînd va oferi insurgenţilor arme sau alte materiale, se va putea prezenta ca împuternicitul secret al regelui Franţei.

Era mulţumit de sine. Felul cum purtase dificila convorbire cu ministrul încununase în mod demn ingenioasele sale pregătiri.

Insurgenţii aveau nevoie de multe. Echipamentul lor era într-o stare de plîns, capacitatea de producţie a puţinelor lor fabrici era minimă. Le trebuia întregul necesar pentru trezeci de mii de oameni. Ministrul îl întrebase dacă el şi prietenii lui de afaceri ar fi într-adevăr în stare să procure cantităţi atît de mari de material şi să le transporte peste ocean. „Da, da, da", răspunsese Pierre pe loc, cu îndrăzneală, pentru a continua apoi : „Bineînţeles, numai dacă arsenalele regelui ne vor pune la dispoziţie arme în condiţii favorabile şi nu vom fi ţinuţi prea din scurt din punct de vedere financiar". Contele Vergennes declarase că va lua contact cu ministrul de Război, iar apoi, ajungînd la punctul cel mai delicat, îl întrebase pe Pierre cam cît îşi închipuia să fie subvenţia pe care o aştepta de la guvern.

Pierre era hotărît să riste afacerea dacă primea de la guvern o subvenţie de cel puţin un milion de livre. Dar acum, cînd ministrul voia în mod serios să-i încredinţeze uriaşa furnitură, îşi dădu seama că pînă aci se jucase doar cu ideea planului acesta. O dată cu încîn-

tarea stîrnită de însărcinarea formidabilă şi de cinstea ce i se acordase, îl cuprinse teama că finanţele sale şi creditul de care dispunea nu vor fi pe măsura uriaşei operaţii. Un milion de livre constituia o bază ridicolă pentru livrarea necesarului celor treizeci de mii de oameni. Să ceară mai mult ? Cerînd prea mult, putea strica totul.

În timp ce, aparent calm, examina faţa zîmbitoare a ministrului ce aştepta răspunsul, socoti din nou, într-o grabă febrilă, ce sumă să pretindă.

— „Cred că trei milioane vor fi de ajuns." Urmase o pauză foarte scurtă, în care cei doi bărbaţi se măsuraseră din ochi. „Acum se hotărăşte soarta Americii şi a mea", gîndea Pierre.

— Vă putem promite două milioane, spusese în cele din urmă ministrul. Un milion dăm noi, al doilea vi-l obţinem de la spanioli.

În frumoasa după-amiază de mai, Pierre se întorcea la Paris, aproape ameţit de un atît de mare succes. Caleaşca în care străbătea lunca verde şi prietenoasă era cam prea bătătoare la ochi ; în faţă şedea vizitiul, într-o livrea bogată, şi micul servitor negru, iar în spate holba ochii, cu fudulă prostie, un lacheu cu o livrea şi mai bogată. Pierre însuşi avea o înfăţişare puţin prea fastuoasă, cu costumul său ultramodern şi cu briliantul uriaş în deget.

Ar fi avut tot dreptul să fie ostenit. Aceste ultime zile fuseseră obositoare : lichidarea afacerilor lui de la Londra, călătoria rapidă, convorbirea cu ministrul. Dar Pierre nu era omul să se piardă. Deşi avea patruzeci şi patru de ani şi începuse să se îngraşe, părea tînăr, puteai să-i dai treizeci şi cinci. Faţa cărnoasă îi era juvenilă, fruntea, uşor teşită, era senină, ochii căprui priveau expresiv şi inteligent, sub nasul ascuţit şi drept zîmbea o gură cu buze pline, frumos arcuite. Bărbia,

mică, cu gropiță la mijloc, și un pic de gușă ce ieșea din gulerul hainei scumpe, dădeau feței șirete un aer blajin.

Ajunseseră la Issy și, cu cît se apropiau de Paris, cu atît lucrau mai repede gîndurile în capul lui Pierre.

Firma pe care voia s-o întemeieze trebuia să fie și arătoasă. Casa numită *Hôtel de Hollande*, sediul afacerilor sale, în *rue Vieille du Temple*, dărăpănată încă dinainte, fusese foarte neglijată în timpul șederii sale la Londra. O va renova și o va mobila din nou. Deodată știu și numele firmei pe care o va întemeia. Avea să fie un nume spaniol, el iubea Spania, Spania îi purtase totdeauna noroc. Firma avea să se cheme *Rodrigue Hortalez*. Zîmbi. De acum înainte era deci *señor* Rodrigue Hortalez. În calitatea sa de conducător al firmei îl va angaja, bineînțeles, pe Paul Theveneau. Desigur, Paul era foarte tînăr și, pe lîngă aceasta, stînjenit de boala ce-l măcina. Dar Paul fusese încercat în atîtea rînduri, Paul ținea la el și-l admira, era inițiat în încurcatele sale manevre financiare și complicatele sale secrete, era deosebit de capabil, avea darul să facă ordine în ele atunci cînd el, Pierre, nu le mai descurca de fel.

Două milioane de livre suna foarte impunător. Dar era vorba de toate cele necesare echipării a treizeci de mii de oameni și de vasele care să transporte peste apă, în America, munți de mărfuri. Noroc că comerțul lui de cherestea îi asigurase cele mai bune relații cu marii armatori. Și, totuși, va fi nevoie să folosească la maxim creditul său. Cinci pînă la șase milioane va trebui să bage de la început în afacere. Apoi, cînd și cum vor plăti americanii ? Îl trecu, o clipă doar, un fior rece. Jocul în care se băgase era tare riscant. Dar alungă imediat această îngrijorare. Oricum ar ieși lu-

crurile, era mai pasionant să faci comerţ cu istorie mondială decît cu cherestea.

Păcat, numai, că toate trebuiau făcute atît de tainic! Ar fi vrut să vorbească, să strige lumii întregi ce misiune i-a fost încredinţată. Dar Vergennes insistase în mod deosebit să-şi ţină gura. Trebuia menţinută, prin toate mijloacele, aparenţa unei întreprinderi particulare, care făcea afaceri nevinovate cu capital propriu. Şi aşa avea să întîmpine destule dificultăţi din partea englezilor, care îl vor potopi cu note pe ministrul de Externe. Dacă ar comite imprudenţe, n-ar putea conta în nici un caz pe acoperire din partea Versailles-ului, dimpotrivă, s-ar pomeni părăsit fără scrupule ; ministrul, altminteri atît de politicos, îl avertizase în acest sens cu vorbe limpezi, seci, lipsite de orice politeţe. Deci nu avea voie să vorbească de misiunea lui de importanţă mondială decît cu cei cîţiva prieteni de afaceri şi cu funcţionarii lui superiori, cu nimeni altcineva. Va trebui să circule printre oameni ca un *monsieur* Beaumarchais oarecare, duşmănit şi ironizat de mulţi, şi nu-i va fi îngăduit să-şi descopere atuurile în faţa adversarilor şi a celor ce-l luau în rîs.

Dar aceste consideraţii neplăcute fură pe dată alungate de fericirea pe care i-o da conştiinţa uriaşului rol ce-i revenea. Toată lumea ştia că, fără ajutor din partea francezilor, americanii răsculaţi erau pierduţi. El însă, singur el, Pierre de Beaumarchais, cu zelul, focul şi elocvenţa lui, cu deosebitul lui dar de a cunoaşte oamenii, cu abilitatea lui, reuşise să-i determine, pe slabul rege Louis şi pe vanitoşii săi miniştri, să promită în principiu acest ajutor. Şi numai de abilitatea lui depindea acum dacă, şi în ce măsură, ajutorul promis va parveni americanilor. Soarta Lumii Noi de dincolo, de peste ocean, progresul omenirii, depindeau de inteligenţa şi de şiretenia sa.

Își închipuia viitorul cu febrilă fantezie. Vedea acumulîndu-se, în stive tot mai înalte, uniforme și puști în depozitele din porturile Franței. Vedea pîntecoasele corăbii ale firmei *Hortalez și Compania* ieșind în larg, încărcate cu tunuri pentru rebeli, le vedea întorcîndu-se încărcate cu indigo și tutun pentru el, Pierre. Gustă dinainte bucuria succesului. Da, acțiunea pe care o începuse acum era sarcina aceea de seamă pe care și-o dorise de totdeauna, o sarcină demnă de un Beaumarchais.

Va fi la înălțimea sarcinii sale. A dus el la bun sfîrșit lucruri mai puțin importante poate, dar mai complicate. Și în timp ce fiecare învîrtitură a roților îl apropia de orașul său, Paris, și de noua, pasionanta sa activitate, i se perinda rapid dinaintea ochilor mulțimea pestriță a fericirilor și nefericirilor trecute.

Era o acumulare de necrezut de ghinioane, dar un și mai mare belșug de fantastice succese. El, fecior și ucenic de ceasornicar, venit la Curte pentru a întoarce ceasurile răposatului Louis al cincisprezecelea, fusese remarcat de rege pentru istețimea și purtarea sa plăcută. Fetele cam vîrstnice ale regelui îl plăcură și-l angajară ca profesor de harpă. Atrase atenția extravagantului financiar Duverny, om foarte deștept, uns cu toate unsorile, care-l iniție în secretele marii finanțe și și-l luă ca asociat. Pierre, cu dibăcia lui, cu talentul lui de a se purta în societate, cu darul lui de a urzi intrigi, făcu să înflorească afacerile firmei Duverny și ale sale proprii, își cumpără titluri și funcții la Curte, propăși de minune, dobîndi prietenia multor bărbați, dragostea multor femei și, datorită limbii sale ascuțite, obraznice, spirituale, nestăpînite, nu puține dușmănii.

Apoi urmară primele lui două piese. Le scrise printre multe amoruri și multe afaceri, cu mîna stîngă, dar,

pe cînd scria, mîna lui stîngă devenise mîna dreaptă. Apoi, cele două căsnicii ale sale, amîndouă fericite : şi prima, şi a doua soţie fuseseră frumoase şi bogate, dar amîndouă muriseră curînd, şi nu rămăseseră de pe urma lor decît pădurea de la Chinon, marele comerţ de cherestea, în care investise o parte din banii lor, şi un noian de calomnii.

Cînd muri Duverny, marele financiar, veneratul său dascăl, viaţa lui Pierre deveni un vîrtej şi mai sălbatic. I se intentară procese absurde, un val de nedreptăţi îl lăsă fără avere, îl zvîrli în puşcărie, îi răpi funcţiile şi titlurile cumpărate cu bani grei, precum şi drepturile sale cetăţeneşti.

Dar nedreptatea i-a priit. Ea i-a dat prilejul să scrie broşuri politice strălucitoare şi foarte spirituale. Iar pamfletele acestea i-au răspîndit faima pe întreg pămîntul, mai mult încă decît comedia sa despre Figaro, bărbierul din Sevilla.

Scrierile polomice i-au adus şi prietenia multor domni mari, şi unul din aceşti prieteni i-a făcut rost de un post în serviciul secret al regelui, deoarece, în urma condamnării, nu mai putea ocupa nici o funcţie publică. Apoi s-a ridicat din nou şi a ajuns, în cele din urmă, la cea mai înaltă culme, la misiunea ce-i fusese încredinţată astăzi.

Da, ziua de azi constituia o cotitură şi-i dădea posibilitatea să lichideze definitiv toate relele din trecut care mai stăruiau în viaţa lui. Acum avea să calce în picioare sentinţa nedreaptă şi insolentă.

Căci sentinţa neroadă, dată împotriva lui de cea mai înaltă instanţă din Paris, mai era încă în vigoare din punct de vedere juridic. El, Pierre, care se îndrepta spre Paris în somptuoasa lui caleaşcă, în fastuosul lui costum, care fusese onorat cu cea mai înaltă încredere de guvernul maiestăţii-sale şi însărcinat cu una din cele

mai grele misiuni pe care Franţa, ba, mai mult, chiar istoria mondială putea s-o încredinţeze cuiva, da, el mai era lovit de un „blam", mai era înfierat. Acum totul va trebui să se schimbe aşa cum va voi el. Va obliga cabinetul să permită procedura de recurs şi să-l repună în drepturile sale. Dacă guvernul n-o face, să-şi caute pe altcineva care să se ocupe de afaceri atît de delicate şi de încurcate. Nu va găsi însă pe nimeni. Numai Beaumarchais poate duce pînă la capăt o treabă scornită de Beaumarchais.

Acum caleaşca intra în Paris. Pierre privea oamenii şi lucrurile cu ochi vioi, fericiţi. Întotdeauna cînd se întorcea la Paris din călătorie, se simţea mîndru de a fi fiul celui mai mare şi mai frumos oraş din lume. Dar niciodată nu mai fusese cuprins de o atît de nestăpînită bucurie. Nicicînd nu-i strălucise în faţă o culme atît de înaltă şi de albastră ca noua lui ţintă.

Iată-l că trece în caleaşcă, Pierre Caron de Beaumarchais, mare politician, om de afaceri, dramaturg. Bun băiat, cîteodată mai mult decît atît, generos, curajos, dar şi cabotin, de o vanitate fără margini, ridicolă. Judecă repede şi sigur oamenii şi situaţiile, dar nu scrutează niciodată profunzimea lor. Scriitor strălucit şi om de societate amuzant, patosul lui e antrenant, ironia sa rapidă şi nimicitoare. Este foarte inteligent şi de loc înţelept. Lacom de plăceri, suportă însă cu bărbăţie nenorociri şi lipsuri. Se arată accesibil tuturor ideilor mari ale vremii, chiar dacă se contrazic între ele. Mulţi îl socot celebru, unii rău famat. Oriunde se află, invidia, răutatea şi interesele lezate îl înconjoară şi-l atacă, adesea cu arme otrăvite. Dar nenumăraţi bărbaţi şi femei, şi nu din cei mai răi, îi sînt prieteni, iar unii îl iubesc şi ar fi gata să-şi dea viaţa pentru el.

A trecut prin multe, are o experienţă bogată, dar nu e blazat ; astăzi, la patruzeci şi patru de ani, este la fel

de curios şi de nerăbdător să afle ce-l mai aşteaptă, ca la şaisprezece ani, cînd a fugit de la tatăl său, din ucenicie, să colinde străzile Parisului. Ca şi atunci, se aruncă acum cu toată fiinţa lui în vîltoarea oricărei trăiri fizice şi sufleteşti. Nu preocupeţeşte nimic, îşi risipeşte timpul, banii, talentul, viaţa.

Caleaşca a ajuns în străzile aglomerate din centru. Pierre stă şi mai drept decît pînă acum şi-şi aranjează cu gesturi elegante ţinuta. Jumătate din Paris îl cunoaşte : din zece trecători, unul îl salută. Este conştient de faptul că nenumăraţi parizieni îl urmăresc din ochi şi-şi spun unul altuia : „Iată-l pe *monsieur* de Beaumarchais, marele financiar, marele scriitor, amestecat în toate treburile statului". Şi cînd te gîndeşti că încă n-au habar ce misiune nouă, uriaşă i-a fost încredinţată acum, spre folosul lumii întregi ! Păcat, de trei ori păcat că n-are voie să le povestească nimic parizienilor săi.

Vai, şi nici surorilor n-are voie să le povestească nimic, şi nici tatălui său ! Familia ţine la el şi el o iubeşte. Dar ai lui sînt prea vioi, au prea mult temperament, n-ar fi în stare să păstreze taina.

Îndată o să-i vadă, îndată vor fi în jurul lui, tandri, curioşi, îngrijoraţi, plini de speranţă, plini de dragoste. Zîmbeşte mai larg ; faţa frumoasă, inteligentă, rumenă îi radiază de bucurie cînd caleaşca intră în vesela, zgomotoasa *rue de Condé*, unde se află casa lui.

Cina a fost veselă. Se aflase prin oraş de întoarcerea lui Pierre de la Londra şi, afară de ai casei, veniseră să-l vadă rudele şi prietenii intimi. Cunoscuţii apropiaţi ai lui Pierre erau oricînd bineveniţi în casa lui ; Julie, sora lui Pierre, care-i conducea gospodăria, era totdeauna pregătită pentru oaspeţi.

Şedeau în sufrageria mare, luminată de o mulţime de candelabre cu nenumărate lumînări, slugile aduceau tăvi după tăvi, bucătăria şi pivniţa din casa de pe *rue de Condé* erau pline de bunătăţi.

Se aflau între ei, numai între prieteni ; familia Caron era un neam zgomotos, vesel, curios şi exuberanţa lui Pierre, azi şi mai voios decît de obicei, îi molipsise pe toţi. Îl priveau cu admiraţie pe Pierre al lor, personalitatea despre care se vorbea cel mai mult în ţară, în afară de regină. Iacă, acum cînd se întorsese de la Londra, fusese imediat primit la Versailles. Desigur că pusese la cale ceva mare de tot, epocal. Dar dacă-l întrebau, îşi stăpînea un zîmbet şi, cel mult, răspundea : „Uite, Julie, dacă vrei să mai cumperi o trăsură sau să mai angajezi cîteva slugi, n-am nimic împotrivă".

Mai mult nu destăinui. Pălăvrăgi în schimb despre timpul petrecut la Londra. Clima era oribilă, dar le pria femeilor, le făcea pielea albă şi moale ; roşcatele de acolo, minunate femei ! Şi fără să-i pese de prezenţa lui Félicien, nepotul lui în vîrstă de cincisprezece ani, povesti tot felul de aventuri amoroase.

Julie sorbea cuvintele fratelui ei. Era o doamnă vioaie, agreabilă, de vreo patruzeci de ani, semăna cu fratele ei, avea acelaşi ten colorat, nasul drept şi mare, ochii inteligenţi, căprui. Îşi diviniza fratele. Pentru a putea trăi împreună cu el, refuzase un şir de propuneri de căsătorie. Se amesteca în toate treburile lui. Se certau adesea violent, pentru a se împăca, în aceeaşi zi, cu patimă. Le plăcea amîndurora şi să se certe, şi să se împace.

Sora mai tînără, Tonton, mai drăguţă decît Julie, şedea lîngă soţul ei, taciturnul consilier juridic Miron, şi turuia într-una. A vrut să-şi comande, povestea ea, o rochie la *mademoiselle* Bertin, croitoreasa reginei. *Mademoiselle* Bertin însă îi trimisese vorbă că n-ar

putea primi comenzi înainte de două luni, şi preţul cel mai scăzut pe care l-ar putea lua pentru lucru unei doamne neadmise la Curte ar fi de două mii de livre.

Asta îi dădu, în sfîrşit, lui Philippe prilejul să intre în vorbă, savantului Philippe Gudin, cel mai devotat dintre prietenii lui Pierre. Lui Philippe îi plăcea să vorbească în fraze alese, complicate. Domnul acesta greoi, mare mîncău, se descinsese de curea sub haina lui amplă şi lungă şi-şi băgase manşetele de dantelă pe mîneci ca să nu-l deranjeze la mîncare. Acum şedea rezemat de spătarul fotoliului pe care-l umplea şi se deda la lungi consideraţii asupra nivelului de trai al diferitelor clase. Îşi dădu cu părerea, citînd din memorie cifre exacte, cîte s-ar putea face cu cele două mii de livre pe care *mademoiselle* Bertin le ceruse de lucru pentru o rochie. Fără creion şi hîrtie, dar cu o precizie remarcabilă, socoti cîţi ani, de exemplu, ar trebui să muncească un tăietor de lemne pentru a cîştiga această sumă şi cîţi tăietori de lemne ar putea trăi un an din ea : făcea 7,9/16 tăietori. Dar Pierre, uşuratic şi împăciuitor, zise :

— *Mademoiselle* Bertin este prima croitoreasă a lumii, poate a tuturor timpurilor, o artistă. De ce să nu ia asemenea preţuri ? Ascultă ce-ţi spun, Tonton, pune să-ţi facă rochia pe socoteala mea.

Tonton, radioasă, mulţumi furtunos.

Secretarul Maigron raportă că în cursul zilei se anunţaseră la portar peste o sută de persoane, pentru a prezenta omagiile lui *monsieur* de Beaumarchais, cu prilejul întoarcerii sale.

— Da, — spuse bătrînul tată Caron, cu vocea lui subţire, dar nu de moşneag, fiindcă mai avea încă toţi dinţii — oraşul a băgat de seamă că Pierre s-a întors.

Pierre îşi bătu tatăl pe umeri, zîmbitor, niţeluş ironic şi foarte mulţumit. Se aflase repede că este în ascensiune ; acum se îmbulzeau. Dar nu voia să fie nedrept. Veniseră şi cînd nu avusese succes : în fericire şi în nefericire, fusese admirat de mulţi.

Nu uita o clipă admiraţia aceasta şi era conştient că ea implica şi o anumită atitudine. Deoarece îşi trăia viaţa în lumina acesteia admiraţii, cea mai mică pată devenea imediat vizibilă. Nu-şi putea permite nici o slăbiciune, trebuia să fie oricînd gata de luptă, trebuia neîncetat să-i convingă din nou pe cei ce se îndoiau de el.

Dintre aceştia făcea parte de pildă tînărul Félicien Lépine, fiul surorii lui mai mari, Madeleine. După moartea părinţilor lui Félicien, Pierre se ocupase de educaţia băiatului şi-l dase la distinsul colegiu „Montaigu". Colegiul era sever, materiile numeroase şi, cu toate că începutul şi greoiul Félicien nu era prost de fel, trebuia să depună eforturi mari pentru a ţine pasul cu ceilalţi. Şi mai nedibaci decît la orice se dovedise a fi în însuşirea artelor de Curte, în care erau instruiţi tinerii elevi : scrima, călăria, dansul şi manierele elegante. Cu acest prilej, colegii lui nobili îi aminteau cîteodată, în mod brutal, că este fiul burghezului Lépine, ceasornicarul ; ba uneori îl chinuiau cu zădărelile răutăcioase în legătură cu unchiul Pierre şi cu ocupaţiile sale deocheate. Félicien nu se plîngea niciodată, dar suferea. La cincisprezece ani, băiatul acesta nu era de fel juvenil ; era mai greoi, mai predispus la reflecţie decît ceilalţi Caron, mai serios şi mai matur decît Pierre, cu cei patruzeci şi patru de ani ai lui. Desigur, se arăta recunoscător celebrului său unchi pentru tot binele pe care i-l făcuse, totuşi, deşi Pierre se înţelegea bine cu copiii, Félicien îi rămînea străin, nu reuşea să şi-l apropie. Félicien

urmărea cu atenţie tot ce făcea Pierre, dar lui Pierre nu-i era limpede dacă atenţia asta însemna admiraţie sau critică. Şi astăzi se simţea jenat de ochii mari, serioşi, ai băiatului aţintiţi asupra lui.

Întoarse capul şi privi spre cealaltă parte a mesei, unde şedea Paul Theveneau. Îi zîmbi lui Paul şi acesta răspunse fericit. Ataşamentul lui Paul îi făcea bine după uşoara decepţie ce o resimţea întotdeauna la vederea lui Félicien. Era mîndru că-l cucerise pe acest om. Paul îl întîmpinase întîi ca duşman, într-o daraveră urîtă pe care Pierre o avusese cu fratele său ; dar firea lui Pierre cucerise curînd prietenia admirativă a tînărului.

Nu era foarte arătos Paul. Dimpotrivă, inspira mai curînd milă. Haina, prea largă, atîrna pe el ; cînd ducea mîncarea la gură, se vedea că are mîini mici, descărnate, nervoase. Dar peste umerii încovoiaţi se ridica, frumoasă şi foarte tinerească, faţa împlinită, cu ochi mari, căprui, scînteietori. Şi era tare capabil tînărul acesta, al dracului de inteligent ! Ce păcat că, la abia douăzeci şi şase de ani, nu mai avea mult de trăit din pricina laringelui său bolnav !

Între timp, conversaţia se abătu asupra unei cărţi recent apărute despre Indiile Apusene şi atotştiutorul Philippe Gudin începu să ţină o prelegere savantă despre rolul important pe care-l jucau aceste insule în bugetul regatului. Cită din memorie date în legătură cu cantităţile de zahăr, de tutun, indigo, bumbac, cacao, piper, cafea, ce se obţineau din Indiile Apusene, tot cifre impunătoare.

— Am fi putut scoate cîştiguri mult mai mari din aceste posesiuni — interveni Pierre — dacă s-ar fi dat ascultare sfatului meu. Am elaborat mai demult un proiect care ne-ar fi asigurat extraordinare beneficii de monopol în comerţul cu sclavii negri. Dacă Versailles-ul ar fi monopolizat comerţul de sclavi al

Indiilor Apusene, după cum am propus eu, ar fi fost bani destui în vistieria guvernului, regele ar fi putut înfăptui reformele progresiste ale lui Turgot, ar fi fost mai multă libertate şi dreptate în ţară. „Şi mai mulţi bani pentru America", adăugă el, în gînd. Cu glas tare, conchise : Cînd se va încheia, în sfîrşit, noul tratat comercial cu Spania, poate că se va relua şi proiectul meu.

Toţi vorbeau acum de Spania. Lunile petrecute la Madrid fuseseră, pentru Pierre, epoca lui cea mai bună, pasionantă şi furtunoasă. Poate că, între multele scene care dădeau atîta dramatism vieţii lui, cea mai grandioasă fusese aceea în care îl obligase pe seducătorul surorii sale Lisette, pe laşul şi perfidul Clavigo, să-i restabilească reputaţia. Da, Pierre făcuse din viaţa sa la Madrid un spectacol minunat de complicat şi de captivant, în care se întîlneau pasiune, inteligenţă, umor, muzică, bani, politică înaltă, versuri, teatru şi femei frumoase, uşor accesibile. Cu deosebitul său simţ de familie, mai găsise timp, în toiul acestei îndrăcite sarabande, să le scrie pe larg, tatălui şi surorilor, scrisori vesele, pasionante şi atît de vii, încît putuseră participa şi ei la viaţa pe care o ducea. Acum, că se întorsese din nou dintr-o călătorie lungă şi plină de succese, citau scrisorile mai vechi, îşi aminteau reciproc detalii, rîdeau, erau fericiţi.

Julie îl rugă să-i cînte lui Félicien cîntece spaniole, *seguedille* şi *saynete*, iar ceilalţi insistară şi ei. Félicien se înveseli, era o sărbătoare să-l audă pe unchiusău cîntînd. I se aduse chitara.

Dar, înainte de a începe, sosi un oaspe nou, *monsieur* Lenormant d'Étioles.

Lumea se ridică în întîmpinarea lui, bucuroasă şi onorată. *Monsieur* Lenormant o salută pe Julie cu o graţie lentă, ceremonioasă. Era îmbrăcat îngrijit, cu

lucruri scumpe, dar nebătătoare la ochi, niţel de modă veche ; nu-l jena că îmbrăcămintea îi sublinia vîrsta de şaizeci de ani.

Îi fură prezentaţi oaspeţii pe care nu-i cunoştea încă. Tonton îl privi cu deosebit interes pe omul important, despre care auzise atît de multe, prieten cu fratele ei, Pierre. *Monsieur* Lenormant era mai curînd gras. Ochii mici, duşi în fundul capului, priveau melancolic, cute adînci brăzdau faţa lui cărnoasă, de la nas spre colţurile unei guri viguros desenate. Avea faţa unui om al plăcerilor, devenit bănuitor după decepţii, dar care nu se gîndeşte să renunţe la plăceri.

Pierre îi scrisese încă de la Londra lui *monsieur* Lenormant că se va întoarce la Paris cu chestiuni foarte importante şi că se bucură din inimă să-l poată vedea cît de curînd. Sperase vag că Lenormant va mai veni în seara aceea, dar nu îndrăznise să-şi mărturisească această speranţă ; cîteodată Lenormant îl lăsa şi pe preşedintele Consiliului de Miniştri să aştepte zile întregi.

Sexagenarul Charles-Guillaume Lenormant d'Étioles se trăgea dintr-un vechi neam de nobili, ar fi putut obţine orice funcţie la Curte şi orice titlu de seamă. Dar nu-i plăcea să se vorbească de el în public şi, modest, se mulţumea cu titlul de „secretar al regelui" ; Pierre, pe vremea cînd mai era în posesia drepturilor sale, îşi cumpărase şi el acest titlu pe lîngă altele mai sonore. Lenormant avea în arendă impozitele a două provincii şi era interesat în multe alte întreprinderi. Trecea drept neobişnuit de deştept şi de prudent, norocul lui era proverbial, îi plăcea lumea afacerilor. Făcînd însă parte din vechea aristocraţie, nu putea conduce direct întreprinderi comerciale şi industriale, aşa că folosea oameni de paie ; lucra bucuros cu Pierre.

Acesta îl cunoscuse în casa prietenei sale, Désirée Mesnard. Pierre își dădea foarte bine seama că, la început, Lenormant îi căutase prietenia numai pentru că era îndrăgostit de Désirée și se temea că Pierre ar putea s-o influențeze în defavoarea lui. Treptat însă, cei doi bărbați se plăcură tot mai mult, o adevărată prietenie se înfiripă între ei, își ziceau pe nume, Charlot și Pierrot. Beaumarchais admira în Lenormant pe omul de afaceri genial, îi cerea sfatul și Lenormant se bucura să aibă un elev atît de sîrguincios. Îi fu de ajutor în vremurile sale cele mai negre ; Lenormant fusese cel care-i făcuse rost, prin relațiile sale cu președintele consiliului, de postul de agent secret la Londra, atunci cînd Pierre își pierduse, în urma marelui său proces, averea și funcțiile.

Lenormant, la rîndul său, aprecia îndemînarea lui Pierre în societate, prospețimea, umorul și perspicacitatea lui, opera sa literară și, mai ales, marea lui pricepere în ale teatrului. Lenormant organiza, pe scena lui particulară din palatul Étioles, spectacole pretențioase, pentru care sfatul și participarea lui Pierre îi erau indispensabile.

Julie îl pofti pe Lenormant să ia loc la masă ; se învîrtea agitată în jurul lui, servindu-l cu dulciuri și cu vin. În timp ce el gusta, politicos, un fruct glasat, se vorbi mai departe despre Spania. Philippe Gudin, crezînd că-i face plăcere lui Pierre, îi aminti promisiunea de a-i cînta lui Félicien cîntece spaniole.

Dar, de la intrarea lui Lenormant în casă, Spania nu mai exista pentru Pierre, nu se mai gîndea decît la America. Avea nevoie de cinci-șase milioane de livre și spera în ajutorul lui Charlot, fiindcă participarea domnului Lenormant la firma *Hortalez și Compania* ar fi atras o mulțime de alți financiari. Pe lîngă aceasta, Pierre aștepta încordat să audă ce

avea să spună Charlot despre marea acţiune în care se lansase, ardea de nerăbdare să i-o povestească. Ca om al clipei ce era, voia s-o facă deîndată, atunci, pe loc.

Îl refuză deci amabil, dar ferm, pe Philippe, promiţînd celor de faţă să le cînte altă dată cîntece spaniole, o rugă pe Julie să le permită să se ridice de la masă şi se retrase, împreună cu Lenormant, Paul Theveneau şi secretarul Maigron, în camera sa de lucru.

Luminările fură aprinse şi treptat încăperea vastă şi fastuoasă ieşi din întuneric. În colţuri erau aşezate busturile lui Aristofan, Molière, Voltaire şi al stăpînului casei. Pe pereţi se aflau tablouri şi felurite ornamente, dar în mijlocul unuia din pereţi se vedea un loc mare gol. Locul acesta era păstrat pentru un portret al răposatului Duverny, un portret excelent, de cel mai apreciat portretist, pictorul Duplessis. Duverny i-l lăsase lui Pierre, dar în procesul acela urît, testamentul fusese atacat, iar portretul, atribuit celorlalţi moştenitori. Pierre se încăpăţînase să-şi cucerească partea lui de moştenire şi, în camera bogat împodobită, locul gol trebuia să-i fie un continuu memento.

La rugămintea lui Pierre, Charlot se aşează la birou, o mobilă mare, ornamentată cu multă artă. Îl construise maistrul Pluvinet din soiuri scumpe de lemn, comandate anume de peste ocean, sculptura în lemn era de Dupin, şi chiar dacă nu era cel mai frumos birou din întregul regat, era, cu siguranţă, cel mai costisitor.

Nu se aflau, aşadar, decît patru inşi în încăpere. Charlot şedea la birou, privind în gol, cu pleoapele pe jumătate lăsate peste ochii duşi în fundul capului. Secretarul Maigron luă hîrtie şi una din acele unelte de scris moderne, pe care Lenormant nu le putea

suferi, pentru că treceau drept plebeie, un creion. Maigron era de ani de zile secretarul de încredere al lui Pierre. Desigur că aştepta cu interes desfăşurarea convorbirii. Taciturn, nu-şi spunea decît arareori părerea, nu emitea niciodată o judecată de valoare şi nici acum faţa lui nu trăda nici un fel de încordare. Paul Theveneau, în schimb, nu-şi ascundea agitaţia ; şedea pe marginea scaunului cu ochii mari, febrili, aţintiţi asupra prietenului său.

Pierre, în picioare, plimbîndu-se prin odaie, povestea curgător, înaripat, speculînd meşteşugit efectele. Pomeni de memoriile ce le adresase regelui şi miniştrilor, de convorbirea lui cu Vergennes. Explică cum ceruse, ce-i drept, trei milioane de livre, socotind însă că în orice caz un milion avea să ajungă. Încheie apoi spunînd în treacăt, cu modestie, că guvernul l-a asigurat formal că-i va da două milioane.

Chiar şi impasibilul secretar Maigron ridică privirea la auzul acestei cifre. Paul Theveneau manifestă un entuziasm exuberant ; ochii mari, frumoşi, îi străluceau însufleţindu-i faţa tînără, îmbujorată, de tuberculos ; nu-şi mai afla locul, se sculă de pe scaun, îl apucă pe Pierre de mînă şi spuse emoţionat :

— Iată, în sfîrşit, un om care trece de la vorbe la fapte. În sfîrşit, unul care se apucă de treabă. Te admir, Pierre.

Pierre ştia că, cu toată tinereţea lui, Paul Theveneau era un om de afaceri cumpănit şi fu bucuros că raportul său îl emoţionase în aşa măsură. Dar esenţialul era efectul făcut asupra lui *monsieur* Lenormant.

Acesta tăcea. Faţa lui rotundă şi tristă rămăsese nemişcată, sub fruntea-i bombată ochii-i voalaţi nu trădau nimic. Pînă la urmă, Pierre nu se mai putu stăpîni şi-l întrebă direct :

— Dumneata ce crezi, Charlot ?

Toţi priviră la *monsieur* Lenormant. Acesta, cu vocea lui înceată, onctuoasă, întrebă simplu, cufundat în gînduri :

— Şi cine plăteşte dacă americanii vor fi bătuţi ?

— Nu vor fi bătuţi, răspunse apăsat Pierre. Am dovedit-o cu argumente puternice în rapoartele mele către rege.

Monsieur Lenormant nu se lăsă convins :

— Un lucru pare sigur, răsculaţii n-au bani.

— Dar au mărfuri — răspunse îndată Pierre — indigo, tutun, bumbac.

— Cine vă spune că o să vă trimită tocmai dumneavoastră aceste mărfuri ?

— Ei luptă pentru libertate — replică aprins Pierre — sînt pătrunşi de idealurile lui Montesquieu, Rousseau, asemenea oameni îşi plătesc datoriile.

Charlot nu mai răspunse. Privi doar la Pierre şi colţurile gurii sale se coborîră şi mai mult. Probabil că ceilalţi nici nu băgaseră de seamă acest zîmbet al lui Charlot, dar Pierre îl cunoştea de multă vreme, se temea de el. Zîmbetul acesta venea dinăuntru, din multe experienţe amare, devenite sentiment şi convingere ; în faţa lui, credinţa şi încrederea în viitor se ofileau, se desfrunzeau. Pierre se aşteptase ca, de astă dată, ştiutul zîmbet să nu apară. Acum, că apăruse, simţi din nou, puternic şi limpede, pericolul care-l pîndea. O clipă văzu, cu cea mai mare luciditate, întreg riscul afacerii. Dar în clipa următoare îşi zise : „Nu-mi pasă ! Fie ce-o fi ! America ! O fac."

De pe faţa lui *monsieur* Lenormant, zîmbetul abia schiţat dispăruse imediat. Dar tot mai tăcea.

— Pe de altă parte — spuse el în cele din urmă — pe de altă parte, o subvenţie de două milioane de la guvern nu-i rău.

— Nu, două milioane subvenție nu e rău, se amestecă acum în vorbă Theveneau, plin de un triumf aproape răutăcios. În alte dăți, tînărul se stăpînea cu modestie în fața intendentului general, dar astăzi îl entuziasma grandoarea întreprinderii. Două milioane nu e rău de loc, repetă el, umblînd agitat de colo-colo, prin vasta încăpere. Era niței cam grotesc cum alerga dintr-un colț într-altul; haina, prea largă, atîrna pe el, gambele, slabe, în ciorapi bine întinși, inspirau milă. Dar atît Pierre, cît și Charlot, priveau cu simpatie la tînărul care-și ieșise din fire, nici măcar secretarul Maigron nu-l dezaproba.

Încă din prima tinerețe, Paul Theveneau căutase un om pe care să-l poată admira, o cauză în care să poată crede. Îl găsise pe Pierre. Era entuziasmat de agerimea și genialitatea gîndirii lui, îl asculta cu încîntare cînd stîrnea din nimic planuri grozave, de proporții mondiale; avea convingerea că Pierre era menit să joace un rol istoric, dar că-i lipsise prilejul. Acum, Pierre găsise prilejul: America.

— Sperasem, Charlot — se întoarse din nou Pierre, foarte politicos, către *monsieur* Lenormant — că poate nu-ți va fi nici dumitale neplăcut să participi la această afacere.

— Nimic nu este exclus — răspunse *monsieur* Lenormant, privind melancolic înaintea sa, cu ochii lui duși în fundul capului — și a fost în orice caz amabil din partea dumitale, dragă Pierrot, să mă inițiezi primul în această chestiune importantă. Fă-mi plăcere să cinezi mîine la mine. Pînă atunci, voi mai reflecta la asta.

Pierre îl știa pe Charlot, îi cunoștea neîncrederea. Cu toate acestea, era decepționat că va trebui să mai aștepte încă o noapte și o zi întreagă.

Se făcuse tîrziu, Charlot se ridică să plece. Precedat de un servitor cu sfeşnic, coborî scara cea mare şi Pierre ţinu să-l conducă pînă în stradă.

Cînd se întoarse, Julie îl aştepta sus, în capul scării. I se aruncă de gît, rîzînd şi plîngînd totodată.

— Ai tras cu urechea ? întrebă Pierre.

— Bineînţeles, răspunse Julie.

Lîngă camera mare de lucru a lui Pierre, se afla un mic cabinet intim, în care poftea cîteodată doamnele ce veneau la el în chestiuni de afaceri. De acolo obişnuia Julie să asculte.

— Este o neruşinare — spuse ea cu tandreţe — că i-ai povestit lui Charlot al tău de succesele tale, şi mie nu. Sînt foarte supărată pe tine şi atît de fericită, şi-l îmbrăţişă din nou.

— Linişteşte-te, îi spuse el şi, luînd-o cu blîndeţe de umeri, o duse înapoi în micul cabinet.

În acest cabinet nu erau decît două scaune, o canapea mare şi un scrin. În scrin, Pierre păstra cele mai scumpe amintiri. Se afla acolo planul invenţiei făcute de el în anii tinereţii, acceptată acum şi de industria de ceasornice de peste hotare. Se aflau acolo manuscrisele broşurilor din marele său proces, care-i aduseseră faima mondială, şi manuscrisul dintîi al *Bărbierului din Sevilla,* se aflau acolo chitanţele sumelor plătite pentru cumpărarea titlului său nobiliar şi a funcţiilor sale la Curte, erau acolo cele mai frumoase scrisori de dragoste din cîte primise. Curînd avea să adauge acestor documente încă unul, de importanţă mondială.

În faţa acestui scrin, deci, Pierre începu să povestească. De fapt, hotărîse să nu-i spună nimic. Ar fi trebuit, înainte de a vorbi cu Charlot, să se asigure că ea nu stă să asculte şi nu era prudent să-i mai dea şi alte amănunte. Dar faţă de Charlot trebuise să se stăpînească şi să vorbească pe un ton rece, de

afaceri, şi acum nu se mai putea ţine în frîu. Aprins, începu să-i expună surorii viitoarele sale isprăvi. Se priveau cu ochi strălucitori şi clădeau visuri tot mai îndrăzneţe. Apoi o conjură să nu vorbească cu nimeni de asta, nici cu tatăl lor ; bătrîneţea îl face pe om vorbăreţ şi e important ca toată chestiunea să se desfăşoare în secret.

Îşi urară noapte bună şi se sărutară.

Emile, valetul lui Pierre, nu se culcase încă, îl aştepta ca să-i ajute la dezbrăcat. În timp ce, cu mişcări iuţi şi dibace, îi ajuta să iasă din complicatele veşminte, întrebă cu o respectuoasă familiaritate :

— *Monsieur* a avut astăzi o zi bună ?

— O zi foarte bună, le doresc tuturor bunilor francezi asemenea zile.

Emile trase perdelele grele după care se afla, pe o estradă, patul fastuos. Pierre mai ceru un fruct glasat, gustă din băutura de seară şi se culcă. Emile îl acoperi şi trase la loc perdelele, astfel încît lumina lămpii de noapte abia să pătrundă în alcov. Pierre căscă zgomotos şi, fericit, se întoarse pe o parte, se ghemui, închise ochii.

Dar, înainte de a adormi, lumina se făcu mai puternică, desigur că perdelele fuseseră date la o parte.

— Ce mai este, Emile ? întrebă Pierre, fără să deschidă ochii.

Cel care venise nu era însă Emile, ci tatăl lui Pierre. Se aşeză pe patul scund şi larg ; aşa, în halat, în papuci şi scufie de noapte, bătrînul Caron arăta foarte slab şi şubred.

— Acum spune-mi, fiule — începu el — ce s-a întîmplat de fapt ? Înţeleg că nu ai vrut să vorbeşti în faţa fetelor, femeile sînt vorbăreţe. Dar acum nu ne aude nimeni.

Pierre clipi. Picioarele bătrînului ieşeau uscate şi păroase de sub halat, ochii lui însă, aţintiţi, plini de

duioasă emoţie şi de curiozitate asupra fiului, erau vioi şi tineri.

Relaţiile lui Pierre cu tatăl său erau contradictorii. Bătrînul Caron descindea dintr-o familie de hughenoţi. Ca protestant, fusese luat cu sila la armată, se lepădase atunci de credinţa sa, devenise ceasornicarul Curţii şi foarte catolic. Între tată şi fiu avuseseră loc ciocniri din pricina vieţii pe care o ducea Pierre. Acesta fugise de acasă pe cînd îşi făcea ucenicia la tatăl său, dar, după felurite încercări neizbutite, se întorsese la belşugul casei părinteşti. Înainte de a-l reprimi pe pocăit, tatăl îl obligase însă să semneze un contract complicat, în care drepturile şi îndatoririle fiului fuseseră exact consemnate. Cu acest prilej, şi mai tîrziu încă, în mai multe rînduri, tatăl îi prorocise fiului un sfîrşit jalnic. Fiul, însă, nu numai că nu avusese un sfîrşit jalnic ci, dimpotrivă, ajunsese să-şi poată cumpăra o patentă nobiliară şi titluri răsunătoare. Pentru ca nobleţea lui să devină valabilă, trebuise să-i ceară bătrînului să renunţe la meseria sa burgheză. Bătrînul refuzase cu indignare să-şi lase iubita meserie şi Pierre trebuise să-i aducă aminte că şi părăsirea protestantismului îi priise atît material, cît şi moral. În cele din urmă, bătrînul se supusese, dar se ţinea mîndru.

Pierre îşi iubea tatăl. Socotea că ştia să construiască piese şi intrigi politice şi comerciale, în care sute de rotiţe se îmbucau exact în vederea unui singur scop, datorită învăţăturii şi experienţei dobîndite cît fusese ceasornicar, şi-i rămînea recunoscător bătrînului. Îl luase în casa lui şi-i constituise o rentă. Bătrînul acceptase renta, o refuzase, o acceptase din nou. Se mutase în casa lui Pierre, o părăsise, se întorsese iar. Cînd Pierre pierduse procesul şi, totodată, titlurile şi onorurile, bătrînul îl luase în rîs : de ce se

lăsase de buna şi onorabila lui meserie ? În ultimii ani, cei doi se înţelegeau de minune, rîzîndu-şi unul de altul, şi împreună de prostia lumii. Deşi se mai întîmpla să se înţepe între ei şi să-şi spună adevăruri usturătoare, ştiau bine că se iubesc şi că se potrivesc. Cîteodată se întîmpla ca Pierre să-l scoată pe tatăl său la plimbare în parcul de la Versailles şi să-l prezinte prietenilor săi aristocraţi. „Bunul, bătrînul meu tată", spunea el cu tandreţe, iar bătrînul, foarte drept în haina sa burgheză, se înclina decent, nu prea adînc.

Acum, deci, bătrînul Caron şedea pe marginea patului fiului pe care-l adora, căruia îi prevestise că n-o să ajungă la nimic şi voia să asculte, plin de o fericită curiozitate, ce pas uriaş mai făcuse în cariera lui.

Fusese un eveniment pentru Pierre să-i vorbească lui Charlot de succesul său. Se bucurase că poate vorbi cu Julie. Să-i povestească însă tatălui de izbînzile sale, era fericirea cea mai mare.

Pe bătrîn, ştirea îl făcu să sară în picioare ; alerga emoţionat, cu halatul fîlfîind, prin odaie, gesticula, vorbea de unul singur, se întorcea la pat să-şi mîngîie fiul. Iar acesta, uitînd de oboseală, se ridică în capul oaselor ; în faţa tatălui nu se sfia de fel, cu el se aventură în planuri şi mai îndrăzneţe decît cu sora lui. Cu ochii înecaţi în clarobscurul odăii, cu un zîmbet aproape tîmp de fericire luminîndu-i faţa, desfăşură înaintea sa şi a bătrînului viziunile sale. Flota casei *Hortalez şi Compania*, flota sa, a micului Pierrot, flota lui *monsieur* Pierre-Augustin de Beaumarchais va ieşi în larg, ducînd munţi de tunuri, puşti şi pulbere, şi aceste arme, armele sale, ale lui Pierre, vor zdrobi tirania engleză, vor răspîndi libertatea în lume. Fără a mai vorbi de bogăţiile uriaşe, de ave-

rile în indigo, bumbac, tutun, cu care această flotă se va întoarce pentru familia Caron de Beaumarchais.

Bătrînul Caron era cult, citise mult şi era un bun francez. Mîndru de rolul uriaş jucat de Franţa în activitatea de cercetare şi colonizare a Lumii Noi, era indignat că englezii răpiseră ţării sale partea ei şi siliseră pe francezii cinstiţi şi buni creştini să folosească mijloace atît de odioase, ca acela de a se alia cu pieile-roşii pentru a lua scalpurile unor albi. Acum fiul său ajuta poporului raţiunii, bunilor locuitori ai Bostonului, *quakerilor* [1] apropiaţi de natură, să le-o plătească cu vîrf şi îndesat englezilor.

În adîncul sufletului, bătrînul Caron nu scăpase niciodată cu totul de teama că făptuise un păcat lepădîndu-se de credinţa hughenotă, păcat pentru care Domnul avea să pedepsească neam de neamul lui. Dacă-i ieşea ceva anapoda în viaţă, se trezea în el un simţămînt de vină pentru trădarea credinţei. Acum se vădea că Domnul arăta înţelegere pentru situaţia unui sărman hughenot, luat cu sila la oaste. Domnul încuviinţa ca omul să fie mai curînd un ceasornicar de treabă, fie şi catolic, decît un dragon hughenot. Domnul înţelegea, Domnul ierta. Altfel nu i-ar fi încredinţat fiului său, Pierre, această misiune istorică de importanţă mondială.

André-Charles Caron, pentru prima oară liber de orice simţămînt de vină, mîngîia mîna fiului său. „America — zise el pentru sine — Pierre al meu eliberează America."

Pierre obişnuia să-şi aranjeze mare parte din treburi dimineaţa, în dormitor, imediat după sculare, pe cînd îşi făcea toaleta. Era moda celor mari, care

[1] *Quaker* — membru al unei secte religioase engleze, creată în secolul XVII (în jurul anului 1650) de George Fox.

convenea şi înclinaţiilor sale. Îl măgulea cînd se aduna lume în casa lui, în jurul lui, şi i se supuneau cereri, plîngeri, oferte, în timp ce valeţii îl îmbrăcau. O mulţime pestriţă îşi făcuse obiceiul să se adune la el, un amestec încîlcit de ambiţie, mizerie, lăcomie, admiraţie, obrăznicie, dorinţă de parvenire.

De data asta, pentru că se vorbea că Pierre ar fi pe cale să întemeieze o nouă întreprindere foarte importantă, veniseră şi mai mulţi ca de obicei, se înghesuiau pînă afară pe coridor.

Lui Pierre îi făcuse totdeauna plăcere să ajute oamenilor, să împartă fericire ; iar acum o putea face în stil mare. Firma *Hortalez şi Compania* avea nevoie de agenţi în toate oraşele portuare, avea nevoie de conţopişti, de contabili, de băieţi de birou, de lachei înzorzonaţi. Pierre putea ferici o mulţime de oameni.

Şedea în faţa mesei de toaletă, valetul Émile şi frizerul îşi vedeau de lucru în jurul lui, el făcea semne cu mîna, saluta, schimba vorbe amabile, glumeţe, se arăta foarte binevoitor ; dacă nu acorda imediat ce i se cerea, dădea cel puţin perspective, speranţe.

Iată-l pe căpitanul de vas Adelon. Dacă Pierre ar avea de trimis vreun vas peste Oceanul Atlantic, — căpitanul făcuse călătoria asta de o sută douăzeci şi trei de ori, — avea cele mai bune recomandaţii ; n-ar fi rău ca *monsieur* Maigron să-şi noteze numele lui.

Iat-o pe *madame* Chaix. Cu ani, cu zeci de ani în urmă, Pierre avusese o legătură cu ea. Acum, femeia aceasta, care tot mai era atrăgătoare, îi amintea că este căsătorită cu proprietarul unui atelier de mobile. Pierre nu se îndoi că, cu prilejul renovării sediului său comercial, *Hôtel de Hollande*, va fi bine

servit de acest atelier, şi *monsieur* Maigron îşi notă adresa.

Pierre se bucura de agitaţia din jurul său, de sentimentul de a fi onorat, de a avea putere. Veneau cu toţii, prieteni de tot felul, duşmani de tot felul. Se părea că, încă din prima noapte, se zvonise prin tot oraşul, cît era de întins, că *monsieur* Beaumarchais se afla din nou în ascensiune, şi oameni care înainte nu-şi prea făcuseră drum pe aici se descopereau deodată prieteni, ba chiar rude cu el. Venise fiul unui cumnat al nevestei de a doua a tatălui său. Venise un nepot al soţului surorii sale Tonton.

Se înfiinţau unii care bănuiau că e rost de afaceri şi unii care nu voiau să şi-l facă duşman pe influentul scriitor, printre aceştia şi domni mari. Venise baronul de Trois-Tours care avea bani investiţi în cel mai de seamă şantier naval din nord, şantierul Pelletier, venise *monsieur* Gaschet de la firma de armatori Testard şi Gaschet din Bordeaux. Lui Pierre îi crescu inima cînd se arătă şi cavalerul de Clonard, administratorul atotputernicei *Compagnie des Indes* [1]:

Venise şi monsieur Clairval de la teatrul *Comédiens italiens*. Între Pierre şi marele artist dăinuia o duşmănie veche şi latentă. Pierre îşi citise piesa *Bărbierul din Sevilla* întîi celor de la *Théâtre des italiens*, ei fuseseră încîntaţi, dar pînă la urmă tot n-o jucaseră. *Monsieur* Clairval, care ar fi trebuit să joace rolul bărbierului, fusese chiar el bărbier şi nu dorea să amintească publicului trecutul său. După aceea *Bărbierul* devenise marele, uriaşul succes al

[1] *Compania Indiilor de Est* — companie comercială franceză care a jucat un rol considerabil în politica Franţei de jaf şi cotropire colonială. Deţinea monopolul comerţului cu India.

scenei concurente, *Théâtre Français; monsieur* Clairval nu mai ţinea minte să fi refuzat vreodată acest rol şi nu voia cu nici un chip să piardă prilejul de a-l saluta, cu ocazia întoarcerii sale, pe scumpul său amic Pierre.

Era de faţă şi gazetarul Métra, care-l atacase în cîteva rînduri deosebit de veninos pe Pierre.

— La ce preţ te vinzi actualmente, *mon cher?* îl întrebă amabil Pierre, iar gazetarul îi răspunse:

— Pentru un coleg ca dumneata, las totdeauna mai ieftin.

Dar Pierre nici nu-l mai auzea. Văzuse cu un sentiment de triumf răsărind, în spatele gazetarului, figura demnă, binecunoscută, a lui *monsieur* Régnier. Acest personaj de vază, judecător al Tribunalului Suprem, nu se sfia să vină să-l salute pe el, pe omul „blamat", pe omul „înfierat".

Şi mereu solicitanţi, solicitanţi. Pierre nu-l trecea pe nici unul cu vederea. Ştia cum să-i ia pe oameni şi, chiar dacă nu-i spunea cuiva decît puţine cuvinte, i le spunea astfel încît să plece cu sentimentul că Pierre îi acordase o atenţie deosebită.

Fericit în mijlocul acestei agitaţii, Pierre şi-ar fi continuat, desigur, încă mult audienţa matinală. Dar iată că i se anunţă că o doamnă îl aştepta în camera de lucru. *Mademoiselle* Mesnard.

Numai Désirée era în stare de aşa ceva. Ea venea la el acasă cînd voia, nu se sinchisea de convenienţe. Nu se sinchisea nici de faptul că Julie, de altminteri blajină, îi arăta cu orice prilej antipatia ei.

Julie vedea în Désirée Mesnard cauza primă a tuturor relelor care-l loviseră pe Pierre. Désirée fusese pricina unei bătăi între Pierre şi gelosul duce de Chaulnes, iar ducele obţinuse ca nevinovatul Pierre să fie închis. Aceasta se întîmplase în zilele hotărîtoare ale marelui său proces, aşa că nu-şi putuse

apăra cum trebuie interesele. Julie era de părere că Désirée Mesnard, ea şi numai ea, purta vina că procesul fusese pierdut, aducînd, prin consecinţele sale, atîtea nenorociri pe capul lui Pierre. Julie nu pricepea cum putea Pierre, după cele întîmplate, să mai rabde portretul lui Désirée în casa lui; ea declara cîteodată că nu mai poate s-o vadă în ochi şi insista mereu ca Pierre să înlăture tabloul, un portret foarte frumos, semnat de Quentin de La Tour [1]. Pierre rîdea; era un tablou grozav şi Désirée era o fată grozavă, iar el ţinea la prietenia cu Désirée şi la portret.

Îşi concedie musafirii matinali şi trecu în camera lui de lucru. Acolo o găsi pe Désirée. Nu se aşezase pe nici unul din scaunele solemne şi incomode; dînd la o parte acte şi bibelouri, îşi făcuse loc pe birou. Şedea acolo, roşcată, mărunţică, foarte zveltă, obraznică şi la largul ei. Rîse cînd îl văzu pe Pierre.

— A fost o idee bună că am venit, nu? întrebă ea. El privi bucuros faţa ei drăguţă, cu nasul cîrn, ştrengăresc.

— E plăcut să vezi un om rezonabil care nu vrea nimic de la tine, zise el şi-i sărută mîna, gîtul, ceafa.

— Ei, escroc bătrîn, se aude că pui la cale ceva mare. Parcă văd că trebuie să te scot iar de la *Fort l'Evêque!* Asta era închisoarea.

Pierre şi Désirée se cunoşteau de mult. Erau amîndoi copiii străzii pariziene, iubeau Parisul, iubeau cu patimă teatrul. Trebuiseră să treacă prin multe experienţe murdare pentru a se afirma, ştiau multe şi luau şi iubeau viaţa aşa cum era, nu-şi făceau iluzii şi nu se minţeau unul pe altul. Artistă cu renume, Désirée primea în casa ei scriitori cu reputaţie, băr-

[1] *Maurice Quentin de La Tour* (1704—1788), pictor francez, celebru prin portretele sale pline de viaţă şi autenticitate.

baţi influenţi de la Curte şi din lumea afacerilor. Trăia în preajma celor puternici pentru că era util, dar numele mari ale aristocraţiei şi finanţelor nu-i luau ochii, ea vedea cu ce puţină înţelepciune era guvernată Franţa şi privea la aceşti domni de sus, de la înălţimea bunului ei simţ. Pierre era la fel. Amîndoi se înfipseseră adînc în cercul privilegiaţilor. Amîndoi nutreau faţă de privilegiaţi acelaşi nemărginit dispreţ, îmbinat cu un pic de invidie. Începutul furtunos al pasiunii lor trecuse de mult, rămăsese doar o trainică prietenie. Se întîmpla să nu se vadă cu săptămînile, cu lunile, chiar dacă se aflau amîndoi la Paris, dar ştiau că se puteau bizui unul pe altul.

Désirée sări jos de pe birou. Deschise uşa spre micul cabinet, se uită dacă Julie nu trage cu urechea. Se strîmbă strengăreşte.

— Nu-i nimeni, dă-i drumul.

Pierre povesti acţiunea ce o întreprindea, în cuvinte simple, pentru că patosul ar fi fost ridicol faţă de ea. Désirée asculta atentă. Ca întregul Paris progresist, era din toată inima de partea americanilor, de partea marii încercări de a clădi un stat întemeiat pe libertate, raţiune, natură.

— Îmi era teamă — spuse ea — că ai pus iar la cale vreun monopol al comerţului cu sclavi sau că vei fi vrînd să-l fericeşti pe regele Spaniei cu o nouă metresă care să fie spioana ta. America — încheie ea cu căldură — asta este o cauză bună.

— Şi este plăcut — lămuri zîmbind Pierre — că de astă dată entuziasmul pentru cauza cea bună se arată şi rentabil. Este o afacere uriaşă, Désirée, ai să vezi. Compania Indiilor va fi o caracudă pe lîngă firma *Hortalez*.

— Îmi pare rău că nu aud pentru prima dată astfel de vorbe.

— Dar astăzi — o asigură Pierre — nu-i o vorbă aruncată în vînt.

— Vă fac cele mai bune urări, *monsieur* de Beaumarchias — îl ironiză Désirée — dar mi-a fost dat să văd adesea că tu vii cu ideea, iar alţii strîng caimacul.

— De data asta îl strîng eu, stărui Pierre. De data asta n-au să ne păcălească. Nici nu mă gîndesc ; n-am mai avut niciodată asemenea perspectivă uriaşă.

— În orice caz, este îmbucurător, Pierrot — spuse cu căldură Désirée — că de data asta e vorba de o cauză atît de neîndoios de bună.

Că era o cauză bună, ştia Pierre şi fără să i se spună ; de la ea voise să audă o vorbă optimistă asupra perspectivelor financiare. Ieri încă, înainte chiar de a fi vorbit cu Lenormant, se întrebase dacă n-ar fi fost bine să-i încredinţeze lui Désirée secretul. Charlot era îndrăgostit de Désirée şi Pierre nu existase niciodată să se folosească de femei pentru atingerea scopurilor sale. Totuşi, în acest caz, şovăise. Prietenia dintre Charlot şi Désirée era complicată ; folosind-o pe Désirée, putea eventual să-şi încurce treburile. Dar pentru că Désirée venise din proprie iniţiativă şi apucase să-i povestească atîtea, nu mai şovăi să-i vorbească şi de speranţele sale în legătură cu Lenormant.

Cînd Pierre pomeni de Lenormant, faţa mobilă a lui Désirée se încruntă, o cută verticală îi apăru între sprîncene, ochii începură să cate saşii spre nas.

Prietenia lui Désirée cu Lenormant era un lucru încurcat, neclar în viaţa ei altminteri atît de limpede. Domnul acesta rece şi pasionat, melancolic, omul de viaţă care dispreţuia romantismul şi căruia îi era dor de romantism, era deosebit de ceilalţi bărbaţi pe care-i cunoscuse. Cîteodată avea şi pentru ea

cuvinte răutăcioase, ironice; dar ea vedea cît de adînc o iubea şi cum încerca să combată acest sentiment. Charlot o atrăgea şi-i repugna, îl stima şi-l dispreţuia. Ar fi trebuit să exploateze fără scrupule faptul că era atît de slab faţă de ea. Cu oricare altul ar fi făcut-o; cu el proceda altfel. Nu ştia exact ce voia de la Charlot, ce voia cu el. Nu se zgîrcise niciodată, nu fusese niciodată econoamă cu trupul şi cu dragostea ei; nici nu se putea altfel, dacă voiai să faci carieră la Paris. De aceea se şi culca, din cînd în cînd, cu Charlot. Dar îl trata mai prost decît pe alţi bărbaţi. Îl făcea să simtă că nu-l iubeşte şi, cînd el o dorea mai mult, cînd îi sugera să renunţe la independenţa ei şi să devină metresa lui oficială, atunci Désirée ridica din umeri, făcea o mutră răutăcioasă, ironică, nu răspundea.

O atrăgea firea lui contradictorie. Privea interesată cum trecea pe neaşteptate de la mizantropie la tandreţe şi sentimentalism. În alte dăţi ştiuse limpede cum va evolua o prietenie. Cu Charlot era posibil orice, s-o ucidă sau s-o ia de nevastă.

Charlot era prieten bun cu Pierre. Dar ea nu se îndoia că Charlot, chiar dacă nu lăsa să se vadă, era gelos pe Pierre şi resimţea totdeauna o teamă nelămurită că Charlot îl va lovi odată cumplit. Oricum, nu era recomandabil ca Pierre să intre într-o afacere de asemenea proporţii, alături de un om cu reacţii aşa de neaşteptate. Dacă vor face împreună uriaşele furnituri, Charlot îl va avea în curînd la mînă pe Pierre, care era mai slab, şi acest gînd o neliniştea. Cu toate intrigile sale, Piere era un băiat vesel, inofensiv, nu putea să poarte multă vreme o duşmănie, nu era răzbunător, nu cerea vieţii decît bucurie. Un astfel de om nu putea lupta cu amara răutate ce răbufnea cîteodată din inima lui Charlot.

— Eu, în locul tău, m-aş gîndi de două ori — îl preveni ea — înainte de a-l lua pe Charlot în combinaţie.

— E prietenul meu.

— Tocmai de aceea, răspunse enigmatic Désirée — şi continuă : E prea mare. Pînă la urmă înghite tot ce se apropie de el. Dar Pierre rîse nepăsător :

— Nu-ţi fie frică, micuţo, cine-l înghite pe acest Iona va trebui să-l scuipe repede.

După cină Lenormant îl lăsă multă vreme pe Pierre să se frămînte, înainte de a aduce vorba despre afacere.

Monsieur de Lenormant ţinea în felul său la Pierre. Vedea ce vanitos şi superficial era, dar îi aprecia abilitatea şi graţia spiritului şi, dacă-l dispreţuia un pic pentru goliciunea lui, îi invidia facilitatea, norocul la femei, uşurinţa cu care lucra.

În ciuda originii nobile şi a bogăţiei, Charles-Guillaume de Lenormant avusese întotdeauna dificultăţi cu viaţa. Pe vremuri — trecuseră treizeci şi şapte de ani de atunci — se căsătorise cu o fetişcană foarte frumoasă, de o vie inteligenţă, dar fără bani şi fără relaţii, Jeanne-Antoinette Poisson. Se hotărîse greu, ezitase mult înainte de a păşi la această căsătorie ; în primii ani ai căsniciei sale se bucurase însă mult de hotărîrea luată şi se îndrăgostise tot mai pătimaş de Jeanne. Apoi, pe neaşteptate, Jeanne îl părăsise pentru a guverna Franţa ca iubita oficială a regelui, sub noul nume de *marquise* de Pompadur. Pentru Lenormant fusese o lovitură căreia crezuse că nu-i va supravieţui. Mai tîrziu, femeia îi oferise totul, un post de ambasador, chiar şi să se întoarcă la el. Lenormant însă se ţinuse mîndru şi demn şi refuzase totul, refuzase şi întoarcerea ei.

Acum se smulsese de mult din adîncurile suferinţei sale, dar ca un Lenormant schimbat, melancolic, amar, sarcastic, dornic de plăceri, bucuros de aventuri în care să-şi poată exercita perfidia. Dacă înainte condusese cu prudenţă complicatele afaceri legate de impozitele pe care le luase în arendă, acum intra, cu bucurie răutăcioasă, mereu în alte afaceri, tot mai încurcate, le conducea cu o suverană abilitate şi un noroc extraordinar, acumulînd astfel, posomorît şi dispreţuitor, o avere uriaşă. Cu toată amărăciunea lui, era veşnic în goană după plăceri. E drept că deasupra intrării principale a palatului său Étioles era scris: *Vanitas, vanitatum vanitas, omnia vanitas* [1]. Dar proprietarul palatului Étioles era întotdeauna înconjurat de femei frumoase, serbările pe care le dădea erau vestite pentru fastul şi rafinamentul lor şi *monsieur* Lenormant acumula fără încetare, plin de o aviditate ostenită, avere, stimă, fast, afaceri, influenţă politică, teatru, femei, intrigi.

De Désirée Mesnard, Lenormant se îndrăgostise văzîndu-i întîi portretul. Nu era portretul pe care-l avea Pierre, ci un pastel de Perronneau [2]. Era portretul reuşit al unei fete drăguţe, vesele, naturale. Dar cînd Lenormant făcu cunoştinţă cu adevărata Désirée, văzu cu cît rămînea portretul în urma modelului. Trăind printre atîta artă şi artificialitate, lui Lenormant îi era cîteodată dor de vigoare şi simplitate. Pe scena sa particulară punea adesea să se joace comedii bufe cu un umor popular din cel mai grosolan. Cînd descoperi cît bun simţ sănătos şi firesc se ascundea sub amabila gingăşie a lui Désirée, cîtă nepăsare faţă de reputaţie şi gura lumii, cît

[1] Deşertăciune, deşertăciunea deşertăciunilor, toate sînt deşertăciune.

[2] *Jean-Baptiste Perronneau* (1715—1783), renumit portretist francez.

umor parizian, obraznic şi realist, fu încîntat. Găsea în ea trăsături pe care le iubise la răposata Jeanne. Jeanne fusese veselă şi deşteaptă într-un fel foarte asemănător, avusese acelaşi amestec de luciditate şi romantism şi acelaşi dar de a nu uita, din pricina murdăriei vieţii, vesela ei strălucire.

Lenormant avea cincizeci şi şapte de ani cînd Désirée intrase, cu cei douăzeci şi unu de ani ai ei, în viaţa lui. Vedea cu plăcere că felul său de a fi, amestecul de melancolie şi dor de plăceri, gustul lui, priceperea lui pentru teatru, filozofia sa şăgalnică şi amară o atrăgeau pe tînăra actriţă, dar nu-şi făcea iluzii : fără averea şi numele său mare nu s-ar fi putut menţine în cercul prietenilor mult mai tineri şi mai amuzanţi ai lui Désirée. Poate că va reuşi s-o lege de el ; dar dacă apoi va veni altul mai puternic, atunci această Désirée îl va părăsi, întocmai cum îl părăsise pe vremuri Jeanne, de dragul stăpînului de la Versailles.

Totuşi, considera ca o mare fericire faptul că femeia aceasta tînără intrase în viaţa lui şi că acum, cînd patimile începuseră să i se domolească, mai avea o dată fericirea de a fi îndrăgostit ca un tînăr. Desigur, suferea cînd vedea cu cîtă nepăsare se dădea Désirée unui bărbat sau altuia, dar se învăţase minte, nu voia ca mîndria şi demnitatea să-i pericliteze din nou fericirea şi nu încerca să-i îngrădească libertatea.

Ştia că singurul său rival serios era Pierre ; înţelegea bine relaţiile dintre cei doi, socotea prietenia lor trainică, întemeiată pe o înrudire spirituală, mai periculoasă decît vreo înclinaţie romantică, şi-l invidia din inimă pe Pierre pentru ataşamentul lui Désirée. Pe el, Lenormant, pe care oamenii îl făceau atît să sufere şi căruia lucrurile nu i se supuneau de fel, îl mîhnea faptul că de acest Pierre oamenii şi lucrurile ascultau docile, că toate îi ieşeau aşa de

bine, că trecea prin neplăceri ca gîsca prin apă. Oricît ţinea la Pierre, i-ar fi dorit să simtă şi el odată ce înseamnă ingratitudinea, trădarea, suferinţa.

Şi acum, Pierre venise cu aceste furnituri pentru America. Ideea lui Pierre de a-i aproviziona pe insurgenţi ca om de afaceri particular, în realitate însă ca agent al guvernului francez, era solipitoare, era excelentă. Dacă voiai însă să faci din afacerea aceasta mai mult decît o intrigă de teatru, dacă voiai să-i echipezi pe insurgenţi astfel ca să poată ţine piept armatelor regulate englezeşti, atunci aveai nevoie de bani mai mulţi decît caraghioasele trei sau patru milioane de care vorbea Pierre. Ca să duci la bun sfîrşit asemenea afacere, trebuia să dispui de un credit nelimitat, trebuia să poţi aştepta plăţile, trebuia să ai suflu, mult suflu.

Mîna lui era destul de puternică să încordeze acest arc, iar beneficiile se arătău grase şi foarte ademenitoare. Dar era oare Pierre omul cu care să te poţi apuca de o afacere atît de uriaşă ? Nu va voi să conducă el afacerea într-un mod mult prea fantastic, prea romantic ? Desigur, şansele erau seducătoare, dar Lenormant jucase cărţi mari la viaţa lui şi profiturile grase nu puteau compensa pericolul de a se certa cu Pierre. În sinea sa, fără măcar să formuleze acest gînd, vedea cum Pierre se lăuda în faţa lui Désirée şi se fălea : „Acum iată-mă înarmîndu-i pe americani, iată-mă făcînd istorie". Nu, el, Lenormant, nu-i va oferi lui Pierre soclul de milioane de care avea nevoie.

Cu vocea sa onctuoasă, în liniştea camerei de lucru, îi explică lui Pierre că afacerea oferă mari şanse de cîştig, riscul în schimb este enorm. Nu numai că trebuie contat pe faptul că un vas din două va fi capturat de englezi, dar şi perspectiva de a obţine plata era prea vagă. Oricît admiră el, Lenormant,

lupta pentru libertate a insurgenților, acest lăudabil entuziasm nu constituie însă o garanție suficientă pentru capacitatea lor de plată. În cel mai bun caz, vor trebui să aștepte ani de zile pentru a vedea un ban. Era de părere că, după o evaluare sumară, trebuia un capital de bază de zece milioane ca să reziști. Cînd pomeni această sumă mare, ridică spre celălalt ochii lui somnoroși și înfundați, privindu-l îngrijorat.

Pierre, mirat, răspunse fără elan :

— Credeam că șansele extraordinare de cîștig, pe care dumneata le vezi și mai bine decît mine, te vor face să dorești o participare la firma *Hortalez*.

— Tocmai am încercat, dragul meu Pierre — spuse cu o răbdare amabilă și bine simulată Lenormant — tocmai am încercat să te lămuresc că riscurile afacerii sînt și mai mari decît șansele ei. Eu mă aflu în pragul bătrîneții, afacerile mari, riscante, îmi fac tot mai puțină plăcere.

— Dar n-ai prelungit abia contractul pe baza căruia ții în arendă impozitul a două provincii ? întrebă Pierre.

— Unde este aici riscul pentru un om care poate aștepta ? îi întoarse Lenormant întrebarea, cu un calm enervant. Regele are jandarmi destui și la nevoie soldați pentru a-i constrînge pe datornicii răi de plată. Poate firma *Hortalez* să trimită soldați contra insurgenților, dacă aceștia întîrzie plățile ?

— Crezusem — zise nu fără amărăciune Pierre — că prietenul meu Charlot va participa cu bucurie la această întreprindere. Crezusem că prietenul meu Charlot va fi primul care să-mi ajute mie și americanilor.

— Dar nu fi atît de repezit, dragă Pierrot — îl liniști amabil Lenormant — ți-a spus cineva că nu vă voi ajuta ?

Felul în care se juca Charlot cu el îl înfuria pe Pierre ; pe de altă parte, însă, ştia din experienţă că Charlot era generos şi că-i era prieten.

— Doar n-am nevoie de bani decît pentru început — zise el nesigur — dacă, în general, am nevoie de bani.

Tocmai asta voise Lenormant. Îi acorda cu plăcere un împrumut. Cum îl ştia pe Pierre, avea să ajungă curînd la ananghie şi avea să-l roage pentru o păsuire. În felul acesta, el, Charlot, ieşea în orice caz la socoteală. Chiar dacă pînă la urmă pierdea banii, sau numai o parte din bani, convorbirea în care Pierrot îi va cere păsuire şi-l va ruga să-i acorde o amînare, făcea banii ce i-ar putea pierde.

— Vezi — răspunse el — aşa ne înţelegem. Bani, mai ales pe termen scurt, pot să-ţi dau uşor. Cît vrei ?

— Cred — zise Pierre, care tot se mai simţea nesigur — că cu încă un milion o scot la capăt.

— Suma îţi stă la dispoziţie, răspunse fără ezitare Lenormant.

Pierre se simţea uşurat şi totodată uluit. Charlot îi făcea un serviciu important avansîndu-i această sumă uriaşă. Dar socotea el într-adevăr riscul atît de mare, încît să nu îndrăznească să bage el însuşi bani în afacere şi să nu folosească această şansă unică ?

— Îţi mulţumesc, Charlot, îţi mulţumesc din suflet, zise el. Vocea lui trăda o neobişnuită tulburare.

— Este o plăcere pentru mine să-ţi fiu de ajutor, dragă prietene, îi replică Lenormant cu politeţe. N-am să am pretenţii prea mari în ceea ce priveşte dobînda. Făcu o scurtă pauză şi-l privi prietenos pe Pierre.

— Dar — zise el, şi-l ameninţă în glumă cu degetul — gospodăreşte bine banii, Pierrot ! Şi, oarecum, în treacăt, încheie :

— Eu dau bani pe termen scurt şi îmi execut datornicii, dragul meu. Îţi atrag atenţia asupra acestui lucru. Mă ştie o lume cum îi execut.

Ăsta era genul de glume care-i plăceau lui Charlot, glume dezagreabile. Dar Pierre alungă stînjeneala care sta să-l cuprindă. Avea promisiunea lui Charlot, asta era esenţialul. Nu fusese el hotărît să facă afacerea, chiar dacă n-ar fi primit cu totul decît un milion ? Acum obţinea două milioane de la guvern şi unul de la Charlot.

— Încă o dată, îţi mulţumesc, Charlot — zise el pe acelaşi ton uşor şi amabil, pe care vorbise Lenormant — îţi mulţumesc în numele Americii, al Franţei şi în numele meu personal.

Trecuse o noapte, o zi şi încă o noapte, şi Pierre tot nu se dusese s-o vadă pe prietena sa Thérèse. Cu o dimineaţă înainte, îi trimisese un bilet drăgăstos, în care-i scria că va trece s-o vadă spre seară, iar seara îşi amînase vizita pe a doua zi dimineaţa. Avea prea mulţi oameni în luntrea lui ; nu apuca niciodată să facă ceea ce-i plăcea.

Cel puţin cu Thérèse se putea înţelege. Ea pricepea ce greu e să-ţi împarţi timpul între eliberarea Americii şi dragostea faţă de femeia cu care vrei să te căsătoreşti.

Căci de la prima întîlnire, ştiuse că fata aceasta e ceea ce-i trebuie lui şi, de ani de zile de cînd dura legătura lor, îşi tot spunea că o va lua neîntîrziat de nevastă, chiar mîine, chiar azi. Dar mai era şi Julie. De la început fusese geloasă pe Thérèse şi, cînd Pierre făcuse într-un rînd o aluzie că ar vrea să se căsătorească şi s-o aducă în casă, a fost ceartă mare cu Julie, care ameninţase că pleacă. După aceea, desigur, îi declarase fratelui ei, cu zgomotoasă remuşcare, că Thérèse e încîntătoare, tînără şi în toate pri-

vinţele mult mai bună decît ea, şi că bineînţeles ea, Julie, se va împăca bine cu Thérèse. Lui Pierre însă îi era limpede că, dacă o va aduce pe Thérèse în casă, pătimaşa Julie se va retrage în curînd îmbufnată, iar el nu se putea lipsi de Julie. Nu numai că era o menajeră ideală pentru casa lui mare, dar mai avea nevoie de ea şi ca să aibă faţă de cine se lăuda, avea nevoie de admiraţia ei permanentă, zgomotoasă, entuziastă. Cît despre Thérèse, ştia că nu-l va părăsi niciodată, chiar dacă nu o lega de el cu forme legale ; se simţea sigur de ea.

Se duse pe jos pînă la casa ei. Era un drum scurt. Îşi aminti zîmbind cît de des şi cu cîtă plăcere făcuse acest drum. Interesele sale cuprindeau tot globul, gonise în mai multe rînduri, de dragul unei afaceri, peste vastele întinderi ale continentului ; dar adevărata lui viaţă se desfăşura în interiorul unui mic triunghi : locuinţa, sediul său comercial şi casa Thérèsei. Acest pătimaş aventurier era un om de familie ; după zile şi nopţi furtunoase, avea nevoie de cîteva ore de tihnă burgheză, în mijlocul familiei alcătuită din tată, surori, nepoţi, nepoate, unchi, veri, verişoare.

Sună la locuinţa Thérèsei. Servitoarea îi deschise. Dar iat-o şi pe Thérèse în uşa odăii ei. Era în neglijeu, cum şi-o dorise în sinea lui, şi pe faţa ei nu se vedea nici cel mai mic nor de reproş din pricina întîrzierii. Alergă spre ea, îi prinse capul cu amîndouă mîinile, dîndu-i-l niţel pe spate. Era înaltă, aproape deopotrivă cu el. Privi adînc în ochii ei vioi. Îi sărută încet, apăsat fruntea, apoi urmă cu buzele lui groase linia învoltă şi avîntată a sprîncenelor, pînă ce-i închise pleoapele cu gene lungi, îi sărută gura arcuită, iar mîinile îi alunecară spre bărbia plină, puternică, spre gît şi piept.

Cu ochii închiși, Thérèse se destinse fericită în îmbrățișarea mult așteptată.

Din prima clipă cînd îl cunoscuse pe Pierre, simțise că bărbatul acesta era viața ei. Cînd citise cu trei ani înainte, la vîrsta de abia șaptesprezece ani, pamfletul lui, o tulburaseră profund atacurile scînteietoare, sonore, împotriva nedreptății. Cum poate fi cineva atît de îndrăzneț și totodată atît de grațios, de elegant, de înaripat? Asta o uluise, o cucerise. Deși rezonabilă, reținută de obicei, găsise un pretext să meargă la bărbatul acesta străin. Pierre fusese așa cum îl presimțise din frazele lui sonore; o încîntase cu vocea lui mlădioasă, fusese mîngîietor, obraznic, deștept și ea își dăduse seama: pe bărbatul acesta îl va iubi toată viața.

Thérèse judeca sigur și calm. În anii care au urmat, descoperise tot ce era superficialitate, vanitate și frivolitate la Pierre; dar ceea ce iubea la el era destul de puternic ca s-o facă să accepte restul. Iubea cauza pentru care luptase în pamflete, căci era și cauza tuturor acelora pe care-i nedreptățea un regim arogant și obraznic. Cînd își bătea joc de nobili, lupta pentru cauza lui, fiindcă nobilii îl jigniseră și încercaseră să-l țină în umilință. Dar îl mîna la luptă și altceva, bucuria adîncă, conștientă de a lupta împotriva tuturor prejudecăților stupide de pe lume. Cu toată lăudăroșenia și cabotinajul său, avea un sentiment al grandoarei și cînd vedea nedreptăți și abuzuri, fie că-l priveau pe el, fie că-i privea pe alții, Pierre se arunca în bătălie fără să pregete. Așa îl vedea Thérèse, de aceea îl iubea.

După o lipsă atît de îndelungată, avea să-i povestească multe. O ținea pe genunchi, o mîngîia. Povestise în mai multe rînduri despre America, lui Charlot, surorii, tatălui său, fusese același lucru și totuși de fiecare dată altfel; cu Thérèse, cele trăite și pro-

iectate căpătară din nou altă culoare. Ei îi expuse importanţa politică a acţiunii. Insurgenţii aveau de toate : oameni destui, ţară întinsă, cauza lor dreaptă, entuziasmul lor, sprijinul moral al întregii lumi. Singurul lucru ce le lipsea erau armele.

— Şi acestea li le furnizăm noi acum, încheie el.

Ochii cenuşii ai Thérèsei străluciră ; din capul locului luase partea insurgenţilor. Îi cerea mereu alte detalii despre perspectivele americanilor ; pe el îl bucura că numai aceasta o interesa, nu perspectivele afacerii sale. Femeia lui trebuia să vadă în el pe scriitor, pe luptătorul pentru libertate, pentru raţiune. Îl încălzea entuziasmul ei, lipsit de exaltarea cîteodată naivă a lui Julie. Nici atunci cînd se entuziasma, Thérèse nu pierdea simţul realităţii. Se completau de minune. Cînd se pierdea în nori, ea ştia să-l readucă pe pămînt.

Amuţi. Din nou se întreba în sinea lui dacă n-ar fi bine să se căsătorească fără întîrziere.

Thérèse băga de seamă ce se petrecea cu el. Nu era plăcut să fii doar prietena lui Pierre şi nu soţia lui, ar fi dorit mult să legalizeze legătura lor. Dar îl cunoştea pe Pierre, se temea că va suporta cu greu să se despartă de Julie din pricina ei şi că i se va răci dragostea. Nu-i păsa de gura lumii. Era independentă, avea ceva bani. Nu insista. Şi acum aştepta în tăcere.

El, în timpul acesta, îşi închipuia din nou ce mutră ar face Julie dacă i-ar comunica : „peste o săptămînă mă căsătoresc cu Thérèse". Nu era plăcut să se gîndească la asta. Prea des se lăsa furat de sentimentele care-l cuprindeau pe neaşteptate. Ezitase atît, mai putea aştepta puţin.

Zise :

— Acum, că am avut atîta noroc să intru în această nouă mare întreprindere, trebuie să-mi per-

miţi să-ţi fac o plăcere. Casa mea din Meudon, casa aceea mică, cu grădina sălbăticită, care-ţi place atît de mult, dă-mi voie să ţi-o dăruiesc. Bineînţeles, o s-o pun la punct, şi temeinic. Am putea ieşi cîteodată la Meudon, să ne bucurăm o zi, două de linişte şi natură.

Săptămînile următoare, Pierre le petrecu într-o activitate febrilă. Se întîlni cu armatori, cu furnizori, cu financiari de toată mîna, avu consfătuiri cu domni de la Ministerul de Externe, de la Marină, de la Arsenal. Era vorba de procurat tunuri, puşti, muniţii, uniforme, rufărie, bocanci, pături, corturi. Era vorba de pregătit vasele pentru a transporta toate acestea, echipament pentru treizeci de mii de oameni, peste ocean. Pierre se angajă faţă de domnii de la Versailles că va porni o mare parte din transporturi de cu toamnă, în orice caz înainte de sfîrşitul anului.

Se arunca în aceste afaceri cu o ardoare şi mai mare decît de obicei, pentru că voia să-şi ascundă neliniştea crescîndă ce-l cuprindea. Ca să livreze la timp, avea de făcut faţă imediat unor plăţi importante. Propriile lui mijloace, însă, şi creditul deschis de Lenormant se epuizau repede, iar milionul de livre ce-i fusese promis de Vergennes nu se arăta de loc. La aluziile discrete ce le făcea la Ministerul de Externe că ar avea mare nevoie de bani, i se dădea să înţeleagă că suma trebuia scoasă din fondurile secrete şi că doar dificultăţi contabilicești şi inevitabila rutină birocratică întîrziau plata. Părea verosimil. Dar Pierre nu avea nimic la mînă, guvernul nu putea da în această chestiune delicată nici o promisiune scrisă, şi lui îi era mereu teamă că, pînă la urmă, nu va vedea banii, iar cînd va pomeni de promisiunile făcute, cei de la minister vor face pe miraţii.

Pe lîngă aceasta, se vădi curînd că furnizorii şi armatorii ştiau exact în ce măsură depindea Pierre de ei şi urcau preţurile. De-ar fi obţinut măcar acele stocuri de arme din arsenalele regale, de care i se vorbise la Ministerul de Externe, ar fi scăpat de o parte din griji şi ar fi putut arăta furnizorilor particulari că o poate scoate la capăt şi fără ei.

Arsenalului i-ar fi fost uşor să-i dea ajutor, *monsieur* de Saint-Germain, care preluase cu un an în urmă Ministerul de Război, trecuse la modificarea armamentului; prin aceasta, numeroase modele de tunuri şi puşti fuseseră scoase din uz. Pierre trebuia să prezinte Ministerului de Război planurile sale într-o lumină favorabilă; dacă izbutea, avea să primească armele învechite în condiţii foarte convenabile, poate chiar la preţ de fier vechi. Mai trebuia doar ca ministrul de Externe să-l pună la curent, printr-o convorbire foarte clară, pe colegul său de la Arsenal. Dar cei de la Ministerul de Externe nu voiau să înţeleagă nici de data aceasta că graba se impunea, iar Vergennes tot amîna convorbirea sa confidenţială cu ministrul de Război.

În sfîrşit, Pierre primi ştirea că *monsieur* de Saint-Germain ar fi fost informat şi că aştepta vizita sa. În ziua următoare se înfiinţă la Arsenal, unde îşi avea sediul ministrul de Război.

Pierre trebui să-şi lase trăsura la intrarea în Arsenal şi să parcurgă pe jos drumul pînă la biroul ministrului. Arsenalul era un adevărat orăşel, cu fabrici pentru toate soiurile de arme, terenuri pentru stocarea armelor, clădiri cu birouri, o cazarmă. Lui Pierre, totodată romantic şi om de afaceri, îi plăcea Arsenalul, armele stîrneau în el deopotrivă sentimente eroice şi calcule negustoreşti.

Astăzi, însă, Pierre nu se interesa de lucrurile din jurul lui. Era plin de gînduri legate de convorbirea pe care trebuia s-o aibă.

Nu-l mai văzuse pe ministru de aproape un an de zile. Atunci septuagenarul îi făcuse impresia unui bărbat surprinzător de tînăr şi de vioi. Cînd îl primi acum, Pierre fu izbit cît de mult îmbătrînise Saint-Germain de cînd îşi luase funcţia în primire. Domnul acesta mărunţel, în uniformă simplă, se ţinea ţeapăn ca şi înainte, dar se vedea efortul pe care-l făcea, iar faţa lui pămîntie era brăzdată de riduri.

Ministrul avea motive de amărăciune. Parisul îşi manifestase anul trecut bucuria, cînd tînărul rege încredinţane reforma armatei acestui general sever, onest, progresist, care trecea drept un mare căpitan şi un bun organizator. *Monsieur* de Saint-Germain se apucase energic de treabă. Mărise efectivul trupei, îmbunătăţise calitatea armamentului şi, totodată, redusese cheltuielile departamentului său. Dar, pentru a atinge acest rezultat, trebuise să desfiinţeze multe posturi rentabile, rezervate nobilimii de la Curte şi, pe lîngă aceasta, să pună ofiţeri din popor la comandamente superioare. Îşi făcuse astfel mulţi duşmani la Curte şi se socotea că regele, bine intenţionat, dar slab, n-o să-şi poată păstra multă vreme ministrul. Pierre înţelegea bine amărăciunea bătrînului general.

El se aştepta ca Saint-Germain, după experienţele făcute, să bănuiască unele intrigi şi în spatele propunerii sale şi să-l întîmpine cu neîncredere. De aceea, nu-i vorbi din capul locului de tunurile şi puştile pe care-şi propunea să le scoată de la el, ci se străduí să-i inspire încredere. Ştia cu ce patimă ţinea Saint-Germain la teoriile sale militare revoluţionare, că voia să le experimenteze, să le impună peste tot. Pierre îi cîntă bătrînului în strună.

— Ceea ce le trebuie în primul rînd insurgenţilor — declară el — este învăţătură, organizare şi instrucţie.

El, Pierre, deocamdată, aşa zicînd, singurul reprezentant al americanilor în Franţa, îl roagă deci pe ministru, în numele acestei ţări a naturii şi a raţiunii, să-l ajute cu sfatul. Nicăieri principiile lui reformatoare nu pot fi aplicate mai bine decît acolo, în America. Acolo nu avea de luptat cu prejudecăţi înrădăcinate. Acolo, o armată putea fi organizată strict după cele zece reguli de bază, formulate de ministru în *Manualul artei militare*.

Saint-Germain asculta interesat. Acest *monsieur* de Beaumarchais nu părea să fie afaceristul lipsit de scrupule, drept care îi fusese descris. Începu să discute cu el. Pierre, care se informase bine şi arătase că are cunoştinţe de specialitate, ascultă cu răbdare şi înţelegere cum Saint-Germain îi explica pe larg şi amănunţit detaliile reformelor sale. Bătrînul petrecu o oră plăcută.

După aceea abia, treptat, Pierre aduse vorba de afaceri, de înarmarea insurgenţilor săi.

— E vorba — expuse el — nu de înarmarea unei trupe regulate, ci de echiparea unei miliţii. Această miliţie are nevoie de arme simple, a căror mînuire nu presupune un instructaj îndelungat. Armele noi, prevăzute de ministru pentru armata franceză, nu le pot fi de mare folos americanior, căci mînuirea eficace a acestor arme noi cere o perioadă îndelungată de instrucţie.

Şi Pierre lăsă să i se vadă îngrijorarea.

Monsieur de Saint-Germain se învioră şi expuse ca ideea sa proprie ceea ce îi sugerase Pierre. Tocmai în aceste condiţii el, ministrul, poate să-i fie de folos lui *monsicur* de Beaumarchais şi să le dea insurgenţilor un ajutor de nepreţuit. Prin modificarea arma-

mentului, cantităţi mari de tunuri şi puşti de diferite modele deveniseră inutilizabile pentru armata regelui. Pentru o miliţie, însă, ca cea descrisă de *monsieur*, aceste modele vechi reprezintă un armament de-a dreptul ideal şi el este cu plăcere dispus să-i predea, pentru nevoile insurgenţilor, stocurile reformate disponibile. În ce priveşte detaliile, are să se pună de acord cu primul său secretar, prinţul Montbarey.

Pierre răsuflă uşurat. Simţea totdeauna o oarecare stînjeneală cînd discuta de afaceri cu oameni naivi şi cinstiţi, cum era ministrul; prea erau neprevăzute reacţiile lor. Cu prinţul Montbarey o va scoate mult mai uşor la capăt. Într-adevăr, prinţul Montbarey, cartofor inveterat, totdeauna plin de datorii, nu avea scrupule să-şi folosească postul pentru redresarea încîlcitei sale situaţii financiare. Utiliza în acest scop o prietenă, cîntăreaţă de operă, *mademoiselle* de Violaine. Ori de cîte ori se libera un post mai important în armată, *mademoiselle* de Violaine prezenta o listă de aspiranţi dispuşi să plătească pentru acest post şi, de cele mai multe ori, prinţul reuşea să-l facă pe Saint-Germain, care nu bănuia nimic, să accepte candidatul său.

Datorită felului cum îl luase Pierre pe ministru, stocurile de arme îi erau de fapt asigurate. Dar, dacă se arăta răuvoitor, prinţul Montbarey putea fixa preţuri foarte mari, putea complica şi tărăgăna la nesfîrşit tranzacţia cu casa *Hortalez şi Compania*. La asta exista un singur leac: să-i dea prinţului, într-o formă elegantă, un comision. În astfel de chestiuni Pierre nu era meschin.

— Firma *Hortalez* — îi explică el lui *monsicur* de Montbarey — e foarte îngrijorată de problema alegerii armelor de trimis insurgenţilor. Comanda americanilor este făcută în termeni generali şi, pînă

să trimită experţi, ar trece prea mult timp. El însuşi şi ceilalţi domni de la firma *Hortalez* sînt oameni de afaceri şi adepţi înfocaţi ai insurgenţilor, dar nu propriu-zis specialişti militari. De aceea i-ar fi foarte îndatorat dacă ar putea să-i recomande un sfătuitor priceput. Bineînţeles, firma *Hortalez* nu cere asemenea servicii gratuit, doar este o întreprindere comercială.

Cu ochi negri, vicleni, vioi, prinţul Montbarey îl examina zîmbind pe Pierre, care zîmbea şi el. Apoi cită cîteva nume, le respinse tot el, şi în cele din urmă spuse, lovindu-se pe frunte :

— Ăsta e omul dumitale.

Acela era însă, cum se aşteptase Pierre, un domn din cercul prietenei lui Montbarey, *mademoiselle* de Violaine.

Pierre îi mulţumi călduros prinţului pentru amabilul sfat şi făgădui că-l va urma. Apoi se despărţi de primul secretar, ca şi de ministru, şi părăsi liniştit Arsenalul.

De la izbucnirea conflictului dintre coroana Angliei şi coloniile ei americane, existau la Paris persoane care sperau să joace un rol de seamă ca partizani ai americanilor. Cînd aflară de tratativele lui Beaumarchais, începură să umble cu intrigi.

Se agita, îndeosebi, un oarecare doctor Barbeu Dubourg, medic, politician, om de afaceri, scriitor, filantrop şi traducătorul operei doctorului Benjamin Franklin, bărbatul care, dintre toţi reprezentanţii insurgenţilor, se bucura de cea mai mare faimă în Europa. Doctorul Dubourg se lăuda că, de această parte a oceanului, el luase primul atitudine pentru cauza americanilor. Auzind de tratativele întreprinse de *monsieur* de Beaumarchais, se duse să-l vadă.

Domnul acesta, un burghez blajin şi bine hrănit, îi spuse că ar fi informat de interesul pe care *monsieur* de Beaumarchais îl manifestă pentru cauza insurgenţilor. Desigur, nu se poate să nu fi aflat că el, doctorul Dubourg, se bucură de cinstea de a-l numi pe marele Benjamin Franklin prietenul său. De aceea a şi venit, să vadă dacă cumva *monsieur* de Beaumarchais ar avea de făcut niscaiva propuneri utile, pe care el, doctorul Dubourg, să le transmită mai departe lui Franklin şi americanilor.

Omul greoi, în haine burgheze, cu faţa cărnoasă, cu ochii mici, prietenoşi şi gura proeminentă, care se juca cu bastonul, trăgea tutun pe nas şi plescăia mereu din limbă, îi fu antipatic lui Pierre din prima clipă. Modestia lui îngîmfată, importanţa flecară, felul lui naiv-conspirativ, toate îl enervau. Îşi zicea că omul circula prin toate saloanele, că era influent şi că ar fi trebuit să se aibă bine cu el ; Pierre era însă obişnuit să dea curs liber simpatiilor şi antipatiilor sale. Deşi ştia că nu face bine, îi răspunse lui *monsieur* Dubourg cu o politeţe distantă, mulţumindu-i pentru amabilele lui intenţii, arătînd însă că el are oamenii săi de legătură care îi transmit propunerile pe căi sigure şi repezi la Philadelphia. Doctorul Dubourg, niţel derutat, îşi repetă foarte pe larg oferta. Pierre repetă refuzul. Despărţirea fu rece.

Doctorul Dubourg era un om blajin, dar nu-şi amintea ca cineva să-i fi dat paşaportul, aşa cum făcuse acest *monsieur* de Beaumarchais. Doctorul Dubourg se aşeză şi scrise o scrisoare ; scria cu plăcere scrisori. De data asta se adresă contelui Vergennes. Inventivitatea lui *monsieur* de Beaumarchais, scrise el, onestitatea lui, entuziasmul lui pentru tot ce este bun şi mare ar fi deasupra oricăror îndoieli. Totuşi ar fi greu de găsit un om mai puţin potrivit

pentru tratative comerciale. *Monsieur* de Beaumarchais iubeşte viaţa fastuoasă, se spune chiar că ar întreţine femei, pe scurt, trece drept un risipitor şi nici un om de afaceri serios din Franţa n-ar vrea să aibă de-a face cu el. Contele Vergennes ar trebui să mai reflecteze înainte de a traduce în fapt intenţia sa de a rezolva chestiunea americană prin *monsieur* de Beaumarchais.

Ministrul citi. Ce spunea doctorul Dubourg nu era nou pentru el. Dar pînă acum, doctorul Dubourg dăduse numai sfaturi neutilizabile, iar Beaumarchais se dovedise capabil în numeroase cazuri. Vergennes citi scrisoarea a doua oară, zîmbi, trimise o copie firmei *Hortalez* şi-i sugeră lui *monsieur* de Beaumarchais să răspundă personal acestei scrisori.

Pierre răspunse: „Preastimate domnule doctor Dubourg, ce legătură are cu treburile americanilor faptul că eu trec drept un risipitor şi un bărbat care întreţine femei? De altfel, fac asta de douăzeci de ani. Întîi am întreţinut cinci, patru surori şi o nepoată, acum, din aceste femei întreţinute, au murit din păcate două, deci nu mai întreţin decît trei, două surori şi o nepoată; desigur că şi asta constituie o risipă pentru un bărbat fără rang şi titlu. Dar ce-aţi mai spune dacă aţi afla că împing neruşinarea atît de departe, încît întreţin şi bărbaţi, un nepot tînăr şi simpatic şi, apoi, chiar şi pe nefericitul tată ce l-a zămislit pe scandalosul desfrînat, care este respectuos subsemnatul? Şi mai gravă e chestiunea cu luxul pe care-l desfăşor. Postavul cel mai costisitor nu-i destul de elegant pentru mine; cîteodată, cînd e foarte cald, sînt atît de cheltuitor, încît mă port numai în mătase. Dar, pentru Dumnezeu, *monsieur*, nu comunicaţi asta contelui Vergennes, ar putea pierde părerea bună pe care o are despre mine."

Din ziua în care ministrul îi dovedise încrederea sa trimiţîndu-i scrisoarea, afacerile lui Pierre prosperau.

Cu Ministerul de Război încheie un contract cum nu şi-ar fi putut dori altul mai bun. Arsenalul îi livră două sute de tunuri la preţul metalului, adică patruzeci de *sous* livra ; fonta se furniza firmei *Hortalez* cu nouăzeci de franci mia de livre, iar puştile fură facturate la preţuri îmbucurător de scăzute. Cu toată gratificaţia mare pentru prinţul Montbarey, nu se mai întîmplase în Franţa ca un furnizor de armament să obţină materiale la preţuri atît de reduse.

Şi după aceea, în sfîrşit, veniră şi banii pe care Pierre îi aşteptase cu atîta nerăbdare, milionul Ministerului de Externe, un milion de livre tournois [1], în aur şi poliţe.

Pierre vărsa aurul din saci pe uriaşul lui birou, care se acoperise de monede. Purtau chipurile multor suverani aceste monede de aur, feţele diferiţilor Louis, al paisprezecelea, al cincisprezecelea, al şaisprezecelea şi feţele Mariei Theresia a Austriei, a lui Friedrich al Prusiei, a lui Carlos al Spaniei. Pierre savură strălucirea şi mulţimea lor, se bucură la vederea poliţelor semnate de contele Vergennes şi contrasemnate de primul secretar al acestuia, Conrad-Alexandre de Gérard. Zîmbi din toată inima.

Partenerii de peste ocean, pentru care lucra firma *Hortalez şi Compania,* nu ştiau încă nimic de existenţa acestei firme şi de activitatea ei. Pînă acum, Pierre lucrase niţel în vînt în această privinţă. La Londra i se prezentase ca reprezentant al coloniilor un oarecare Mr. Arthur Lee, un domn tinerel, entuziasmat de cauza patriei lui şi de sine însuşi. I se

[1] Monedă franceză, asemănătoare cu cea bătută la Tour în secolul al XIII-lea.

şoptise lui Mr. Lee că nu ambasadorul oficial, ci *monsicur* de Beaumarchais ar fi adevăratul reprezentant al Versailles-ului, iar Pierre nu făcuse nimic pentru a-i schimba această părere. Mr. Lee îi făcuse multă curte, Pierre îi promisese în cuvinte misterioase întreg ajutorul Franţei, lăsase să se întrevadă perspectiva unei întrevederi cu contele Vergennes. Cînd însă Pierre, întors la Paris, îi vorbi ministrului despre Mr. Lee, prudentul diplomat nici nu voise să audă de aşa ceva, şi refuzase să primească un om cunoscut la Londra ca reprezentant al insurgenţilor. Sensibilul Mr. Lee, crezînd că Pierre nu depusese zelul necesar, fu jignit şi anunţă că nu mai vine la Paris ; firma *Hortalez* nu mai putea trata cu el.

Între timp, însă, Congresul de la Philadelphia se hotărîse să numească un plenipotenţiar extraordinar pentru Franţa şi curînd acesta sosi la Paris. Era un oarecare Silas Deane.

Încă înainte ca Piere să-l fi căutat, Mr. Deane îşi făcu apariţia la *Hôtel de Hollande*. Era un burghez, îmbrăcat niţel cam ciudat, purtînd, peste burta lui mare, o vestă de atlaz brodată cu multe floricele. Se vădi imediat că este un om cu care se putea discuta pe un ton de afaceri. De altminteri, vorbea numai englezeşte, n-avea idee de cum stau lucrurile la Paris, fu foarte recunoscător pentru serviciile pe care firma *Hortalez* i le oferea şi, după cîteva zile, începu să vină cu toate necazurile sale la serviabilul *monsieur* de Beaumarchais.

Doctorul Dubourg încercă să se bage între ei. Dar la Versailles i se declară lui Mr. Deane, fără echivoc, că omul de încredere al guvernului francez este *monsicur* de Beaumarchais. Asta îi convenea americanului, Pierre îi plăcea mai mult decît doctorul Dubourg.

Monsieur de Beaumarchais şi reprezentantul americanilor căzură fără greutate la înţelegere şi curînd redactară un contract în toată regula. Firma *Hortalez şi Compania,* reprezentată prin *monsieur* de Beaumarchais, se obliga să livreze Congresului Coloniilor Unite, reprezentat prin Mr. Silas Deane, echipamentul complet pentru treizeci de mii de oameni ; enumerarea a ceea ce firma sa obliga să livreze minimal făcea parte integrantă din contract. Congresul Coloniilor Unite, la rîndul lui, se obliga să plătească fiecare livrare în interval de cel mult opt luni de zile, şi anume cel puţin patruzeci şi cinci la sută în polițe, iar restul în marfă.

Cînd avu în mînă contractul semnat şi parafat, lui Pierre îi zvîcni inima de bucurie. Plecă îndată cu trăsura la *monsieur* de Lenormant. Ei, ce mai zice acum Charlot ? Pierre alerga trumfător prin odaie. Cîte îi izbutiseră în această scurtă vreme ! Guvernul francez îşi vărsase milionul, guvernul spaniol luase angajamente ferme să plătească milionul ce-i revenea. Arsenalul regelui furniza grosul materialului necesar la preţurile cele mai convenabile şi acum, iată şi acest splendid contract cu împuternicitul Congresului. Tot mai credea Charlot că afacerea e riscantă ?

Acesta, cu ochi împăienjeniţi, se uita la prietenul său cum alerga prin odaie şi-şi enumera mîndru succesele. Apoi, încet, cu atenţie, parcurse documentul. „În cel mult opt luni... cincizeci şi cinci la sută în mărfuri, patruzeci şi cinci la sută în polițe."

— Un contract foarte bun, zise el. Ridică ochii. Cine este acest Mr. Deane ?

— Reprezentantul Congresului, răspunse nițel mirat Pierre.

— Ştiu — spuse amabil Lenormant cu vocea lui onctuoasă — asta o şi declară în contract. Dar cine

este Congresul ? Cine sau ce stă în spatele Congresului ?

Şi privi melancolic la Pierre.

— În spatele lui — răspunse cu patimă Pierre — stă un popor de trei milioane, o ţară cu bogăţii uriaşe, neexploatate, în spatele lui stă...

— Ştiu, dar cui îi aparţin bogăţiile ? Poţi avea semnături de la rebeli şi poţi avea semnături de la loialişti. Examină pe gînduri semnătura. Mr. Silas Deane, mai zise el, ridicînd din umeri.

— Ascultă, Charlot, se poate pune la îndoială valabilitatea oricărei semnături. Dar, ştii perfect de bine, acest contract este întărit de voinţa hotărîtă de a-l respecta. În orice caz, vei recunoaşte că firma *Hortalez* este mai solidă astăzi decît atunci cînd am examinat pentru prima dată şansele ei. Dumneata mi-ai pus atunci la dispoziţie capital, în mod generos şi cu o dobîndă rezonabilă. Mi-ar părea meschin dacă astăzi, cînd şansele au crescut atît de uriaş, nu te-aş ruga din nou : participă la afacere.

Vorbea insistent, cu căldură.

Lenormant privea în gol, capul lui rotund, cu fruntea bombată, sta plecat înainte. Contractul nu era rău. Contractul era chiar foarte bun, cu condiţia ca în spatele lui să stea un om puternic, care să poată la nevoie exercita, prin guvernul francez, o presiune asupra americanilor. Dacă el, Charlot, ar participa la afacerea asta, ar fi foarte mănoasă şi o bună parte din beneficii, partea leului, i-ar rămîne lui. Dar iniţiatorul acestei operaţii mari va fi tot micul Pierrot, a lui va fi în veci ideea, a lui gloria.

— Dragul meu Pierre — spuse el lent şi politicos, ca de obicei — lucrurile nu s-au dezvoltat nefavorabil, recunosc, şi este deosebit de amabil din partea dumitale să-mi propui, în aceste condiţii, o schimbare a relaţiilor noastre de afaceri. Dar eu sînt, de

felul meu, un pedant. Îmi place să respect contractele şi iau asupra mea riscul cînd în unele cazuri se dovedesc neconvenabile. Prefer — încheie el politicos — să rămînem la vechea noastră convenţie şi la dobînzile şi garanţiile prevăzute în ea.

Pierre fu mirat. Socotise că Charlot nu va şti cum să accepte mai repede. Crezuse că, odată contractul american încheiat, poate găsi orice asociat ar vrea ; că e mărinimie din partea lui să mai vină odată la Charlot. Atitudinea acestuia îi era de neînţeles. Să se fi înşelat oare, să fi subevaluat, cu toate acestea, riscul ? Charlot avea fler.

Se întoarse îngrijorat şi indispus la *Hôtel de Hollande*.

Cînd intră însă în sediul firmei *Hortalez*, în sediul său, cînd străbătu frumoasele încăperi, proasta dispoziţie i se risipi. Obrăzniciile pe care doctorul Dubourg le debitase în acea scrisoare către Vergennes îl îndemnaseră pe Pierre să instaleze, înadins, în mod deosebit de luxos birourile lui de la *Hôtel de Hollande*. Şi astăzi, ca în atîtea dăţi, se bucura de fastul cu care înzestrase casa. Avusese dreptate să facă din ea mîndra dovadă a încrederii lui în cauza dreaptă pentru care lupta şi în succesul afacerilor ce se puteau face cu ea.

Mai reciti odată contractul cu Congresul. Dădu din cap, zîmbi. Prostii, reticenţele lui Charlot nu erau decît toane ciudate şi pesimiste.

Îl chemă pe Maigron şi radios, înaripat, îi dictă o scrisoare către Congresul Statelor Unite.

„Foarte onorabili domni — dictă el — extraordinara stimă de care sînt cuprins faţă de acest popor curajos, care sub conducerea domniilor-voastre apără în mod atît de măreţ libertatea sa, m-a îndemnat să colaborez la nobila acţiune a domniilor-voastre. Am

creat o mare întreprindere comercială, pentru a vă aproviziona cu tot ce vă poate fi util în războiul drept pe care-l duceți. Am încheiat acorduri în toată regula cu împuternicitul domniilor-voastre de la Paris și vă voi expedia încă anul acesta următoarele furnituri."

Umblase dictînd prin odaie, în timp ce secretarul Maigron stenografia cu unul din creioanele sale moderne. Acum se opri și, încet, pentru ca secretarul să-l poată urma, citi de pe listă :

„216 tunuri
290.000 rații pulbere
30.000 puști
200 țevi de tun
27 mortiere
13.000 obuze
8 vase de transport

apoi : echipamentul complet pentru 30.000 de soldați compus din :

30.000 pături
20.000 perechi încălțăminte
30.000 perechi cataramе de încălțăminte și jartiere
60.000 perechi ciorapi de lînă
30.000 batiste
120.000 nasturi

apoi :

95.000 coți postav pentru uniforme
42.000 coți căptușeală
180.000 coți pînză de cămăși soldățești
15.000 livre ață
1.000 livre mătase
100.000 ace de cusut groase."

Era o listă tare lungă, Pierre o savură toată. Apoi o lăsă din mînă și zise :

— Ce părere ai, Maigron ? N-aş fi crezut niciodată că o s-o scoatem la capăt.

Apoi reluă dictarea. „Reprezentanţii domniilor-voastre, foarte onorabilii mei domni — dictă el grandilocvent — vor găsi în mine un prieten de încredere, în casa mea un cămin, în lăzile mele bani, precum şi orice fel de ajutor pentru activitatea lor, fie aceasta publică sau secretă. Voi înlătura, după posibilităţi, toate obstacolele ce v-ar putea sta în cale în cabinetele Europei. Voi avea un agent în fiecare port al Franţei şi al Spaniei, care, la sosirea vaselor domniilor-voastre, se va pune la dispoziţia căpitanului şi-i va fi de ajutor în toate felurile. Regele Franţei şi miniştrii săi vor fi siliţi să ia oficial atitudine împotriva acestor încălcări a acordurilor comerciale cu străinătatea. Dar puteţi fi încredinţaţi, domnii mei, că zelul meu neobosit va înlătura toate dificultăţile. Voi avea grijă ca interdicţiile să fie ocolite sau desfiinţate cu totul. Voi face ca toate operaţiile necesare afacerilor noastre să fie posibile.

Vă rog, deci, să consideraţi de acum înainte, foarte onorabilii mei domni, casa mea ca centrul întregii activităţi duse în favoarea domniilor-voastre în Europa, şi pe mine însumi ca pe unul din cei mai înfocaţi aderenţi ai cauzei domniilor-voastre, ca pe un om căruia nimic nu-i stă mai mult la inimă decît succesul domniilor-voastre şi care este plin de respectul şi stima cu care am cinstea să semnez,

al domniilor-voastre devotat,
Rodrigue Hortalez şi Compania."

— Ei, Maigron — încheie el — nu este asta o scrisoare extraordinară ?

— Cert este că domnii din Philadelphia n-au mai primit asemenea scrisoare de afaceri, replică sec Maigron.

Pierre, însă, după plecarea lui Maigron, reciti din nou convenţia sa cu *Mr.* Silas Deane, reprezentantul Congresului Coloniilor Unite. Apoi, satisfăcut, puse documentul în scrin, lîngă desenul invenţiei sale, lîngă manuscrisul original al *Bărbierului*, lîngă scrisorile sale de dragoste.

Entuziasmul îi era însă mereu tulburat de îndoielile lui Lenormant şi nu putea scăpa de nevoia să discute cu un om rezonabil. Paul Theveneau nu era omul potrivit, era pătimaş ca şi Pierre. Merse s-o vadă pe Désirée.

— Pici toçmai bine, îl primi Désirée. Peste două zile începem repetiţiile.

Théâtre Français hotărîse să reprezinte, într-o nouă montare, piesa *George Dandin*, comedia despre netotul bogat care o ia de nevastă pe Angélique cea săracă, de dragul originii ei nobile ; ea îl înşală pe unde poate, el află, o surprinde, are dovezi concludente, dar este un neajutorat, Angélique îi este de zece ori superioară, îl scoate vinovat şi, în înţelegere cu prea nobilii ei părinţi, îl obligă să-i ceară în genunchi iertare pentru tot ce are el de răbdat de la ea. Désirée trebuia să joace rolul lui Angélique, situaţie picantă, dat fiind relaţiile ei cu Charlot. Cînd îi comunică acum că va juca rolul, Pierre zîmbi ; se bucura de mutra pe care avea s-o facă Charlot. *„Tu l'as voulu, George Dandin !"* [1]

Cînd i se oferise rolul, Désirée se gîndise întîi mai mult la Charlot decît la George Dandin. Dar, din clipa în care se hotărîse să-l primească, n-o mai interesa nimic altceva. Désirée îşi iubea arta ca o

[1] „Tu ai vrut-o, George Dandin", reflecţia pe care şi-o repetă eroul comediei lui Molière, subliniind propria sa vină.

adevărată artistă, încetase să mai fie Désirée, era doar Angélique. Reprezentarea pieselor lui Molière se făcea la *Théâtre Français* cu stricta respectare a tradiției; în ce măsură se putea ea elibera de această tradiție? Se gîndise numai la asta în ultimele zile, discutase, luase unele hotărîri, le respinsese, luase altele. Și acum, iată că venise Pierre, unul din foarte puținii oameni care se pricepeau cu adevărat la teatru. Imediat îl acapară. Îi puse toate întrebările care se ridicaseră în fața ei, îi jucă o scenă, apoi alta. Ca om de teatru ce era, el se lăsă antrenat și curînd uită de ce venise. Discutară gesturi, intonații, se aprinseră, se certară și se împăcară, uitară de toate.

După trei ore — Pierre își propusese să rămînă o oră — ea declară, trăgîndu-și suflarea:

— Și acum, facem o pauză.

El răspunse, susținînd încîntat:

— Bine, Désirée, cinez cu tine și apoi, cu Dumnezeu înainte, continuăm repetiția.

Munca comună îi dispusese și cina fu veselă. Sporovăiră despre *Théâtre Français*, despre ce e bun în tradiția lui și ce e rău, sporovăiră despre artiști și despre posibilitatea unor reforme. Pierre iubea piesa *George Dandin*, înțelegea mai bine decît oricare altul umorul ei crud și savuros, comedia aceasta îi privea pe amîndoi, pe el și pe Désirée, nu mai puțin decît pe Charlot. Îi arătă cu pricepere lui Désirée cu ce tehnică își obține Molière efectele, ce mai este permis azi din această tehnică și ce nu. Désirée asculta captivată. Cînd Pierre vorbea despre teatru, era mai deștept și mult mai strălucitor încă decît atunci cînd se entuziasma pentru libertate.

Treptat însă gîndurile sale se întoarseră la chestiunea americană. Schimbă cu dibăcie vorba, povesti și, în cele din urmă, între două vinuri, îi citi

lui Désirée scrisoarea sa către Congres. I-o jucă. Triumful cifrelor sale, patosul frazelor sale îl antrenară. Désirée, recunoscătoare şi fată de treabă, îi mulţumi pentru interesul său faţă de Angélique printr-o vie atenţie pentru afacerile lui.

Dar, ascultîndu-l cum citea, faţa i se încruntă tot mai mult.

— Cunoşti tu oamenii din care se compune acest Congres american ?

— Nu-i cunosc, răspunse niţel cam supărat Pierre. Nu-mi sînt cunoscute decît numele lor şi nimic mai mult, am unele amănunte doar despre Franklin, Washington şi Thomas Paine [1]. La Londra, cunosc un oarecare Arthur Lee ; nu-i un om agreabil, dar e plin de entuziasm şi cu siguranţă cinstit. Cît despre Silas Deane, pe care mi l-au trimis încoace, pentru ăsta pun mîna în foc.

Désirée şedea pe scaun, mărunţică, gînditoare, cuminte. Insistă :

— Adică nu-i cunoşti pe oamenii cărora le-ai trimis această scrisoare ?

— Nu, nu-i cunosc, recunoscu Pierre iritat. Dar ştiu că, prin faptul că fac parte din Congres, ei îşi pun în joc averea, şi chiar mai mult decît averea. Asta mi-ajunge.

Désirée căzu pe gînduri.

— Mă străduiesc — zise ea — să-mi închipui ce fel de oameni sînt membrii Congresului tău. Trebuie să fie mai mult oameni în etate, din cei care şi-au cucerit oarecare poziţii şi încrederea concetăţenilor, oameni de afaceri, avocaţi, cam aşa ceva.

— Ei şi — întrebă Pierre provocător — parcă oamenii de afaceri nu pot fi entuziaşti ?

[1] Publicist american (1737—1809), luptător pentru independenţa Statelor Unite ale Americii.

— Ba e foarte posibil, recunoscu Désirée. Dar un lucru e sigur : oamenii de afaceri vor fi mirați de o scrisoare ca asta a ta.

— Nu se poate scrie despre arme pentru libertate ca despre heringi, răspunse răstit Pierre.

— Tu ai scris pentru parizieni, pentru cititorii pamfletelor tale. Mă tem că onorabilii domni din Philadelphia nu te vor lua drept un om de afaceri serios.

— Dar drept ce să mă ia, cu uniformele și tunurile mele ? întrebă enervat Pierre.

Désirée răspunse :

— Poate, de exemplu, drept unul care face numai pe omul de afaceri, pentru a transmite ajutoare oferite gratuit de guvernul francez.

— Crezi că n-au să plătească ? întrebă Pierre, de astă dată surprinzător de încet, încurcat.

Se gîndea la Charlot, se gîndea la observația secretarului său, Maigron. Poate că ar fi fost într-adevăr mai bine să le scrie acelor bărbați din Philadelphia nu o scrisoare țîșnită din inimă, ci o comunicare seacă. Poate că erau într-adevăr oameni cărora nu le făcea plăcere să scoată bani, iar o scrisoare ca a lui îi întărea în concepția că ce le sosește de peste ocean ar fi un cadou al regelui Franței. Dar alungă pe dată acest gînd.

— Pe dracu ! Am un contract bun cu seriosul *Mr.* Deane. Congresul plătește, n-am nici cea mai mică îndoială. Am de-a face cu reprezentanții unei națiuni virtuoase.

— Să sperăm, zise sec Désirée.

Apoi vorbi din nou de *George Dandin* și repetară mai departe. Dar Pierre nu se mai lăsa prins de joc ca înainte și curînd plecă.

Dacă însărcinarea guvernului de la Versailles îi aducea deocamdată lui Pierre numai griji, voia s-o folosească măcar pentru a scăpa de „blam", de acea „pată" care-l apăsa în urma sentinței judecătorești ce-i interzicea să mai ocupe vreo funcție în stat. Se împlineau trei ani de cînd trăia în acest echivoc grotesc, el, cel mai aplaudat autor de teatru al țării, celebru în toată Europa prin pamfletele sale, agreat la Curte, însărcinat de miniștri cu misiuni importante, răsfățat de femei, la fel de binevenit în saloanele lumii bune și în cîrciumile și cafenelele Parisului și, totodată, rău famat, „pătat prin sentință judecătorească".

În toți anii aceștia suportase cu calm, ba chiar cu cîte o glumă, aluziile la această situație socială echivocă. Dar calmul său era prefăcut. Nu mai voia să fie un bufon, aplaudat și totodată disprețuit.

Îi mai făcuse în cîteva rînduri aluzii contelui Vergennes că dificila lui sarcină cerea un om întreg, liber de alte preocupări, dar că gîndul la acea sentință infamantă și complicatele demersuri pentru a obține o rejudecare îl împiedică să-și concentreze toate forțele pentru îndeplinirea însărcinării primite. Ministrul nu voise să înțeleagă aluziile. Acum însă, cînd recompensa sunătoare a eforturilor sale se lăsa atît de mult așteptată, Pierre nu mai răbda să-i mai fie tărăgănată și reabilitarea. Merse la ministru, hotărît să nu părăsească cabinetul acestuia fără să fi obținut reluarea procesului.

Dîrz și cu foc declară că, dacă guvernul regelui foarte creștin însărcina pe un bărbat ca el cu o misiune atît de importantă și onorabilă, trebuie, cel puțin, să-l elibereze de „blamul" cu care l-a înfierat un tribunal părtinitor. Guvernul trebuia s-o facă pentru propria sa reputație.

Contele Vergennes ridică la Pierre ochii săi rotunzi, binevoitori, îngînduraţi. Ministrul era patriot, filozof şi devotat cauzei progresului. Fusese încă de mult hotărît să facă să le parvină un ajutor insurgenţilor americani ; se temea că insurgenţii s-ar putea împăca în cele din urmă cu metropola, dacă situaţia lor ar deveni desperată, şi în cazul acesta Franţa ar pierde, odată pentru totdeauna, ocazia favorabilă de a-i plăti Angliei pentru înfrîngerea din 1763. Pe de altă parte, ministrul ştia, mult mai bine încă decît Pierre, că va mai dura încă destul de mult pînă ce Franţa să poată risca un război. De aceea, propunerea lui Pierre de a-i ajuta în secret pe rebeli îi venise foarte la îndemînă, iar capabilul şi inventivul Beaumarchais i se păruse omul potrivit pentru treaba aceasta. Contele Vergennes avea aşadar bunăvoinţă faţă de Pierre şi un fel de recunoştinţă.

Dar el sezisa foarte bine şi slăbiciunile lui Pierre. Lui Vergennes, omul discret, ironic, înclinat spre exprimări prudente, îi era dezagreabil felul de a fi zgomotos, teatral, vanitos al lui Pierre. Nu lua foarte în serios faptul că Pierre era „pătat" ; era mai curînd ridicol decît tragic, ca un domn exagerat de elegant — dar cu haina murdară la spate.

Pe lîngă acestea, contele Vergennes era lent şi obişnuia să procedeze tacticos. Şi acum răspunse :

— Eşti totdeauna atît de grăbit, dragul meu ! Ţi-am mai declarat că sînt gata să te ajut. Dar trebuie s-o fac acum, imediat ?

— Da, da, da, imediat ! Mă tem — continuă Pierre răutăcios, obraznic şi amabil — mă tem că atîta vreme cît nu sînt liberat de acest „blam", nu voi putea lucra cu eficienţa la care vă aşteptaţi desigur din partea mea. Mă tem că americanii vor primi mai puţine tunuri şi muniţii cîtă vreme „pata" rămîne asupra mea.

Contele Vergennes nu era omul care să se lase intimidat de o amenințare atît de grosolană. Dar, văzînd expresia hotărîtă, ba chiar sumbră de pe fața lui Pierre, pentru prima dată omul acesta nu i se mai păru ridicol. Ministrul simți cît de adînc îl lovise pe Pierre acea sentință nedreaptă, cît curaj îi trebuise pentru a glumi trei ani încheiați pe seama nedreptății suferite.

Vergennes se juca ușor cu pana de scris ; ochii i se înnegurară, îngînduraţi.

— Nu găsești și dumneata, *monsieur* de Beaumarchais, că le-ar bate englezilor la ochi dacă guvernul ar dispune tocmai acum reluarea procesului dumitale ? Trebuie să ne ferim cu orice preț de a le atrage atenția.

Pierre răspunse cam răstit :

— N-am ce-i face, sînt de felul meu bătător la ochi. Fiecare om talentat e bătător la ochi. Și asta, pentru că nu există foarte mulți oameni talentați.

— Mulțumesc de învățătură, răspunse Vergennes, fără să fie jignit.

Pierre însă adăugă, de data asta foarte politicos :

— Iertați-mă, domnule conte, dacă cumva mi-am ieșit din fire. Dar toată povestea asta mă frămîntă mult mai adînc decît vă închipuiți. De altfel — continuă el rîzînd ușuratic și resemnat — tot va dura luni, poate ani, pînă ce vor fi îndeplinite toate formalitățile și va porni procesul.

Ministrul zîmbi.

— În această privință se poate să ai dreptate, zise el. Și apoi promise : Bine, voi vorbi cu colegul meu de la Justiție. Americanii trebuie să-și capete tunurile și puștile pe care le așteaptă, încheie el zîmbind.

Pierre mulțumi volubil. Dar de data asta voia să meargă la sigur :

— Aveţi, domnule conte, atît de multe treburi pe cap, încît aş fi lipsit de modestie dacă v-aş mai ruga să vă ocupaţi şi de chestiunea mea.' Guvernul mi-a încredinţat pînă acum funcţii felurite. Aceasta m-a îndemnat să preiau odată, pentru scurt timp, şi funcţia de secretar al domniei-voastre. Mi-am permis să pregătesc scrisoarea domniei-voastre către procurorul general.

Şi cu un zîmbet îndrăzneţ şi amabil, îi întinse contelui documentul. Suna aşa : „Afaceri urgente ale regelui cer ca *monsieur* de Beaumarchais să întreprindă în viitorul cel mai apropiat cîteva călătorii mai lungi. El are însă reticenţe, nevrînd să plece înainte de a se fi hotărît reluarea procesului său. Dacă aţi vrea deci să acţionaţi în acest sens, domnule procuror general, l-aţi obliga mult pe întotdeauna devotatul dumneavoastră..."

— Nu mai trebuie decît să semnaţi, domnule conte, spuse şăgalnic Pierre.

Ministrul se întreba dacă nu trebuia cumva să-l repeadă. Se hotărî să n-o facă. Rîse.

— Eşti şi mai obraznic decît personajele comediilor dumitale, zise el şi semnă.

— Ştiam că veţi avea înţelegere pentru situaţia mea, spuse plin de o sinceră recunoştinţă Pierre, luînd scrisoarea pentru a o preda personal şi imediat.

Se bucură că va putea povesti alor săi despre noul succes. Thérèse, mai ales, care participa cu atîta patimă la lupta pentru dreptatea lui, va fi încă mai fericită decît el însuşi. Se potrivea bine că tocmai primise un bilet de la ea, în care-l ruga să vină curînd s-o vadă la Meudon.

Se întîmpla rar ca reţinuta Thérèse să-i trimită asemenea mesaje. De obicei, o făcea numai atunci cînd avea ceva de discutat cu el. Acum, lucrurile se

schimba probabil. Ea nu mai locuia atît de aproape, se mutase în casa de la Meudon pe care o dăruise. Casa aceasta arăta cu totul altfel decît o închipuise. Lăsase renovarea şi aranjamentul interior în grija Thérèsei care, spre marea lui mirare, introdusese pretutindeni o mare simplitate. Văzînd pentru prima oară casa renovată şi mobilată din nou, îi fusese greu să-şi ascundă dezaprobarea şi-i trecu prin minte că nu era chiar atît de rău că nu trăia împreună cu Thérèse.

Astăzi însă, cînd avea o noutate atît de mare, îi părea bine că îl chemase. Porni pe dată spre Meudon ; voios şi nerăbdător, îi părea că vizitiul nu mina destul de repede. Cînd zări casa, găsi că în fond nici nu arăta atît de rău. Nu erau acum la modă interioarele simple ? Thérèse, cu bunul ei gust, îşi construise un cadru potrivit.

Ea îi ieşi înainte. Băgă imediat de seamă că era altfel decît de obicei ; părea bucuroasă, dar neobişnuit de stînjenită. De îndată ce intrară în casă, îi spuse : — Trebuie să-ţi comunic ceva, Pierre.

Dar Thérèse, de obicei atît de calmă, de sigură, nu găsea cuvintele potrivite, zîmbea, spunea jumătăţi de fraze, era stîngherită şi fericită.

Pierre nu pricepu imediat. Apoi, cînd pricepu, îşi manifestă zgomotos bucuria. Un copil, va avea un copil de la Thérèse ! Din prima lui căsnicie nu avusese copii, copiii din căsnicia a doua muriseră. Probabil că în Spania creştea un copil de al lui, a cărui mamă îl părăsise la mînie, aşa că nu mai putuse niciodată afla amănunte despre el. Un copil de la Thérèse, asta era grozav.

Şi vestea îmbucurătoare venea în acelaşi timp, aproape în aceeaşi zi în care reuşise să obţină să i se aprobe reţudecarea.

Doamne sfinte, Thérèse nici nu știa încă de succesul lui. Povesti. Se entuziasma. Thérèse se lăsa antrenată de entuziasmul lui. Ea luase parte la lunga luptă și acum, prin dîrzenia lui, prin abilitatea, energia și șiretenia lui, prin răbdarea lui, biruise. Thérèse avu același sentiment de înălțare ca atunci cînd citise pentru prima dată pamfletele lui, mai mult decît atît : un sentiment de împlinire. O ușoară roșeață trecu pe fața ei mare, frumoasă, gura i se întredeschise într-un zîmbet fericit.

— Azi e o zi bună, Pierre.

Vorbise încet, dar glasul ei sunase plin, mai adînc decît de obicei.

Acum abia, cînd cineva participa cu tot sufletul la mîndra lui bucurie, fericirea lui Pierre era totală. Da, Thérèse îl înțelegea mai bine decît oricare alta, ea era într-adevăr femeia ce-i fusese menită. Trebuia să fie împreună. Acum mai mult ca oricînd.

— Da — îi reluă el cuvintele — asta e cu adevărat o zi mare — și continuă cu foc — și acum ne căsătorim, Thérèse, acum nu mai accept nici o obiecție.

Dar nici nu terminase fraza, că începu din nou să-i displacă locuința.

— De cum sînt reabilitat — încheie el — ne căsătorim.

Sub sprîncenele învolte, ochii ei mari, cenușii, se înnegurară ușor de gînduri.

— Cum vrei tu, Pierre. Și tot încet, și nu atît de sigură ca de obicei, continuă : Cît crezi că va dura pînă la reabilitarea ta ?

— Poate merge foarte repede, două-trei luni.

Era exact. Dar, dat fiind samavolnicia tribunalelor, putea să meargă și foarte încet și el resimți o ușoară stînjenire că legase propunerea de căsătorie de un termen nesigur. Dar acum era fapt consumat

şi era bine că ea acceptase. Nu mai vorbiră despre asta, în schimb el îi propuse, cu atît mai entuziast şi bucuros, cîteva nume pentru copil. Căzură de acord să-i zică Alexandre, de va fi băiat, iar de va fi fată, Eugénie.

— Voi da deci — declară avîntat Pierre — primului meu vas care pleacă spre America numele de *Alexandre*, iar pe al doilea îl voi numi *Eugénie*, pentru orice eventualitate.

La palatul Étioles, proprietatea sa, *monsieur* Lenormant îşi serba cea de a şaizeci şi una aniversare. Serbările lui *monsieur* Lenormant erau vestite, oricine era bucuros să fie invitat.

Frumosul parc englezesc al palatului se potrivea pentru festivităţi. Vremea era splendidă, o uşoară adiere făcea să nu se simtă căldura. Cele mai multe doamne veniseră în rochii viu colorate, cu pălării mari, în culori deschise. Se ridicaseră corturi, pe gazon se aşternuseră feţe de mese, în jurul cărora oaspeţii întinşi mîncau, beau, jucau jocuri naive. Pentru cei care preferau jocuri mai pasionante decît baba-oarba şi crochet, se pregătiseră mese de joc, atît în aer liber cît şi înăuntru. Pe timpul zăpuşelii oaspeţii se puteau întinde la umbra copacilor, pe terasă şi în palat.

Acum, că se mai răcorise, tot parcul, cît era de mare, se umplu de oameni. Oaspeţii îşi arătau unul altuia numeroasele doamne şi domni de la Curte. Venise ducele d'Ayen, contele şi contesa de Noailles, tînărul duce de la Rochefoucauld, venise şi *madame* de Maurepas, soţia primului-ministru. Désirée Mesnard stîrnea mult interes. Repetiţiile pentru *George Dandin* îi lăsau puţin timp ; dar *monsieur* Lenormant, poate tocmai din pricina lui Angélique, o invitase într-un mod neobişnuit de stăruitor. Venise

deci ; luminoasă, grațioasă, roșcată, foarte sigură de sine, niteluș cam obraznică, pășea prin iarbă înconjurată de numeroși domni.

Madame Maurepas era, ca de obicei, împreună cu cea mai intimă prietenă a ei, prințesa Montbarey. Ședeau amîndouă pe terasă, beau limonadă de la gheață și făceau observații spirituale și răutăcioase despre ceilalți musafiri. Arătînd din ochi spre Désirée, madame de Maurepas spuse cam așa :

— Ce subțirică-i omida asta, drăguța de ea, și din ce frunză grasă înfulecă !

Printre invitați erau mulți foarte tineri, de-a dreptul copii. Lui *monsieur* Lenormant îi plăcea să se înconjoare cu tineret. Și principesa Montbarey își adusese fiica de paisprezece ani, Véronique, o fată sericasă.

— Sînt vremuri proaste pentru copiii noștri, se plînse *madame* Montbarey. Pe noi, pe vremea noastră, ne-au pregătit mai bine pentru viață, călugărițele noastre ne-au învățat să ne bucurăm de ea. Dar acum ? Uită-te, dragă, la fata mea, Véronique. În ce hal mi-au acrit-o ! De cînd ni s-a luat religia, copiii noștri devin plicticoși și morali. Și ce băiat e acela cu care stă de vorbă ? Nu arată și el al dracului de acru ?

Băiatul cu care stătea de vorbă Véronique era Félicien Lépine, nepotul lui *monsieur* Pierre de Beaumarchais. Tînărul acesta cu fața dură, colțuroasă și cu ochi mari, gînditori, își plimba cu stîngăcie haina lungă, cafenie, prin mulțimea multicoloră și zgomotoasă. Capul cam osos al fetei de lîngă el se ridica mare deasupra umerilor ei decoltați, colțuroși, iar talia răsărea înduioșător de îngustă din imensa fustă albă înflorată. Gînditori, mai maturi decît ar fi fost firesc la anii lor, cei doi copii se plimbau de parcă erau singuri prin mulțimea zgo-

motoasă şi veselă. Cînd îi fusese prezentat, Véronique îl privise cercetătoare şi totuşi amabilă pe Félicien, iar el, care, speriat de zădărelile camarazilor, era de obicei timid, avu imediat încredere în ea. Acum încerca, stînjenit, cu fraze stîngace, să-i vorbească despre trăirile lui interioare. Era tonul potrivit faţă de Véronique. Fata, care îl privea cu ochi mari, emoţionaţi, îi mărturisi că şi ea se simte adesea izolată şi străină printre colegele ei.

Se aşezară la intrarea unei grote artificiale. Şedeau în jilţuri de stîncă puţin confortabile şi, în clipocitul unei fîntîni arteziene, Félicien îi mărturisi fetei, mîndru şi stingherit, că el citea cîteodată cărţi interzise. Citise chiar două cărţi ale mult hulitului filozof Jean-Jacques Rousseau, care era urmărit de autorităţi. O lămuri pe Véronique că el, Félicien, devenise alt om de cînd cunoscuse aceste scrieri. De atunci existenţa oamenilor din jur îi pare artificială, frivolă, încîlcită şi păcătoasă. Trăim, robi a tot felul de prejudecăţi absurde, foarte departe de starea naturală ce ne-a fost hărăzită de Fiinţa Supremă care ne-a creat. Adevăraţii fii ai naturii, aşazişii sălbatici, duc o viaţă mult mai bună decît a noastră. Oare nu este şi ea de aceeaşi părere ? o întrebă pe Véronique, ridicîndu-şi stînjenit, atent şi melancolic, mînecile lungi ale hainei.

Véronique răspunse că auzise şi ea de Jean-Jacques Rousseau, dar că Félicien era primul care-i dăduse o imagine clară a ideilor lui. Aceste idei îi mergeau drept la inimă. Nici ei nu-i plăceau serbările, şi ei îi era dor de singurătate şi natură.

Apoi Félicien povesti despre unchiul său, *monsieur* de Beaumarchais care, deşi trăieşte adînc în mijlocul zgomotoasei lumi civilizate, are înţelegere şi pentru altele, este accesibil tuturor ideilor mari. Adăugă misterios că *monsieur* de Beaumarchais este

probabil chiar părtaş la ridicarea acelei împărăţii a libertăţii, a raţiunii şi naturii, care se clădea în Lumea Nouă. Totuşi, el, Félicien, nu-şi poate învinge timiditatea, nu poate să discute cu *monsieur* de Beaumarchais despre ceea ce îl frămînta mai mult. Şi, încheie el, stîngaci şi fericit, ea e singura cu care poate vorbi despre asta.

Paul Theveneau se apropie de ei. Era roşu la faţă şi agitat. Cu lăcomia bolnavului care nu mai are decît puţin de trăit, îi era totdeauna dor de oameni, dé prietenie, de dragoste, de senzaţii şi se simţea înviorat de prezenţa atîtor femei frumoase, tinere, elegante. Simplitatea severă, niţel mîndră a lui Véronique, îi plăcu mult. Îi salută pe amîndoi, se aşeză lîngă ei, încercă să înnoade o conversaţie. Dar, cum îi răspundeau monosilabic, înţelese că deranjează şi renunţînd amărît, plecă.

Era necăjit de nedibăcia sa. Se lăsa eclipsat de un băieţaş, de Félicien. În locul lui, *monsieur* de Beaumarchais s-ar fi purtat cu totul altfel. Desigur că l-ar fi dat la o parte pe Félicien, amabil şi fără efort, şi ar fi făcut ca această mică Montbarey să nu mai aibă ochi decît pentru el. Totdeauna îl admirase pe Pierre pentru facilitatea cu care-şi crea prietenii şi cîştiga femeile.

El, Paul, nu se putea plînge de fapt că nu ar fi avut noroc la femei. Dar cînd o femeie pe care o curta nu-i dădea atenţie, devenea deodată timid, lipsit de curaj şi-l cuprindea o adîncă deprimare. Poate că această timiditate îi venea din conştiinţa fizicului său deplorabil, deşi ştia că faţa sa era pasionată, inteligentă şi chiar destul de atrăgătoare pentru a face o femeie să uite de jalnicul său trup.

Văzu o fată înaltă, şezînd singură pe o bancă. Avea ochi mari, umbriţi de gene lungi, sprîncene învolte, avîntate, o bărbie plină, puternică, bustul

şi umerii ei cu pielea smeadă, de o strălucire mată, se ridicau dintr-o rochie de culoarea nalbei, scumpă şi de o mare simplitate. Paul se mai întîlnise deseori cu Thérèse, dar niciodată nu o văzuse aşa : parcă o vedea pentru prima oară.

Pierre îi păru un răsfăţat al norocului. Viaţa îi fusese un curent neîntrerupt de evenimente extraordinare şi acest curent devenea tot mai larg, vuia tot mai tare. El în schimb, Paul, nu mai avea decît puţin de trăit — şi ce-i dăduse lui viaţa ? Pierre probabil că nici nu băga de seamă cît era de fericit ; lua ceea ce i se oferea, ca şi cum i s-ar fi cuvenit.

Thérèse îi zîmbi. Omul acesta, vizibil îndrăgostit, zelos şi naiv ca un băieţandru, îi plăcea ; ştia de boala lui, îl compătimea. Pierre lăuda adesea capacitatea lui Paul şi Thérèse simţea devotamentul lui Paul faţă de Pierre.

Îi făcu loc pe bancă, îndemnîndu-l să se aşeze lîngă ea. Vorbiră de marea acţiune întreprinsă de Pierre, el îi descrise proporţiile acestei noi afaceri, tentaţiile şi pericolele ei. Thérèse nu era foarte interesată de detaliile comerciale, dar o încălzea gîndul că Pierre nu-i vorbise decît de importanţa politică a acestei întreprinderi şi-i ascunsese ceea ce risca el personal.

Se miră că Pierre nu venise încă. Şi Paul era nedumerit. Toţi îi simţeau lipsa, el era sufletul vestitelor serbări pe care le dădea *monsieur* Lenormant.

În sfîrşit, sosi. Îl îmbrăţişă pe Charlot şi se scuză de întîrziere. Tocmai cînd voia să se urce în trăsură, venise curierul cu poşta de peste ocean, şi el nu putuse rezista ispitei s-o citească imediat. Şi nu avusese de ce să-i pară rău, continuă el, totodată radios şi misterios. Îi parvenise din America o ştire de cea mai mare importanţă şi îl ruga pe *monsieur* Lenor-

mant să-i acorde permisiunea să-i comunice această ştire, lui şi oaspeţilor săi.

Se urcă pe un mic tăpşan, sub un arţar bătrîn, în timp ce oaspeţii se adunau, curioşi. Iată-l, înconjurat de domnii şi doamnele de la Paris şi Versailles, eleganţi şi nerăbdători, şi pe cînd se făcea tot mai linişte, el anunţă :

— Domnilor şi doamnelor ! Tocmai a sosit un document pe care Congresul Coloniilor Unite din America, sau mai bine zis Congresul Statelor Unite ale Americii, l-a adoptat şi l-a proclamat în unanimitate, la începutul lunii iulie. Am în mîinile mele textul în limba engleză al acestei declaraţii. Permiteţi-mi să vi-l traduc. Traducerea va fi, bineînţeles, superficială, nu va avea vigoarea textului original, calm şi totodată înaripat. Şi el citi, traducînd documentul : Dacă desfăşurarea evenimentelor umane obligă un popor să desfacă legăturile politice care l-au legat de alt popor, pentru a ocupa între puternicii lumii locul distinct şi egal care-i revine, la care-i dau dreptul legile naturii, atunci respectul cuvenit faţă de opinia omenirii cere ca acest popor să expună motivele care îl îndeamnă la o astfel de despărţire.

Sîntem de părere că adevărurile ce urmează nu au nevoie de nici o altă demonstraţie : anume că toţi oamenii sînt creaţi egali, că sînt înzestraţi de creatorul lor cu anumite drepturi inalienabile, cum sînt viaţa, libertatea şi tendinţa spre fericire. Sîntem convinşi că guvernele sînt instaurate între oameni numai pentru a apăra aceste drepturi şi că drepturile şi puterile acestor guverne depind de asentimentul celor guvernaţi. Aceasta înseamnă că, oricînd un sistem de guvernare periclitează sau distruge aceste ţeluri, este dreptul poporului de a schimba sau de a desfiinţa acest sistem de guvernare şi de a instaura un nou regim, care să se întemeieze pe astfel de principii, să

aibă astfel de formă şi competinţe, încît să tindă spre propăşirea, securitatea şi fericirea poporului.

Citind, Pierre se entuziasma din nou de aceste fraze. Nu ţinea să traducă documentul cît de corect posibil, îl preocupa mult mai mult să transmită auditorilor săi emoţia pe care i-o produsese lui. Reuşi. Entuziasmat el însuşi, îi înflăcără şi pe ceilalţi. Stătea pe micul tăpşan, sub coroana largă, rămuroasă a bătrînului arţar şi mulţimea de feţe emoţionate priveau în sus, spre el. Se apropiase unul din cîinii lui Lenormant, un dog mare, cu pete albe şi negre ; Pierre ţinea manuscrisul într-o mînă, iar cu cealaltă mîngîia capul cîinelui. Mîndria îl făcea să stea mai drept, faţa îi era radioasă, cîinele se oprise prietenos lîngă el. Cîteodată vocea i se voala de emoţie, nu se străduia să vorbească frumos ; cînd traducerea nu-i reuşea pe dată, nu se sfia să întrerupă frazele şi să le reia de la început. Tocmai prin aceasta, ceea ce spunea părea spontan, ca şi cum ar fi fost creat atunci.

— Prudenţa şi înţelepciunea — citi el — cer ca guverne care au durat multă vreme să nu fie schimbate din motive neînsemnate, trecătoare. De altfel, toată experienţa a dovedit că oamenii sînt mai curînd dispuşi să suporte relele cîtă vreme sînt suportabile, decît să le curme prin desfiinţarea formelor de care aceste rele sînt legate. Însă, cînd un lung şir de abuzuri şi samavolnicii tinde mereu spre aceeaşi ţintă, aceea de a impune unui popor un despotism absolut, atunci este dreptul şi datoria acestui popor să răstoarne un astfel de guvern şi să creeze noi garanţii pentru securitatea sa viitoare ; plină de suferinţe a fost răbdarea acestor colonii. Şi de aceea necesitatea care le obligă să schimbe fostul lor sistem de guvernare.

Ceea ce citea Pierre nu era nou pentru ascultătorii lui. Erau idei pe care le cunoşteau din cărţile lui

Montesquieu, Helvétius, Voltaire şi Rousseau. Dar în timp ce pînă atunci aceste idei apăruseră doar ca jocuri ale spiritului, ale inteligenţei, acum deveneau deodată fapte, realitate politică, deoarece nu mai răsunau din paginile cărţilor sau din gurile filozofilor, ci erau proclamate ca principii conducătoare de bărbaţi ce se pregăteau să clădească un stat nou.

Domnea o linişte adîncă. Chiar şi lacheii, obişnuiţi şi instruiţi să servească fără încetare, se opriseră în loc ; stăteau la marginea pajiştii cu tăvile în mîini, ţepeni, cu capetele aplecate, să audă mai bine. Se lăsase o asemenea tăcere în parcul plin de oameni, încît se auzea ciripitul păsărilor şi zvonul vîntului. Toţi priveau încordaţi la Pierre, cei mai mulţi cu admiraţie, unii plini de necaz, ca şi cum el însuşi ar fi fost autorul declaraţiei. Mulţi ştiau că are legături de afaceri cu insurgenţii, mulţi zîmbiseră aflînd despre afacerile acestui excesiv de agitat om de afaceri. Acum nici unul nu mai zîmbea. Acum toţi simţeau, toţi ştiau că acest Pierre Caron de Beaumarchais îndeplinea o misiune de importanţă mondială, că el reprezenta participarea Franţei la acţiunea uriaşă pe care o porniseră cei de dincolo, de peste mare.

Şi Pierre citea :

— Istoria actualului rege al Marii Britanii este istoria unor nedreptăţi şi samavolnicii. mereu repetate, cronica unor fapte care au toate ca singur scop promovarea unei tiranii absolute asupra statelor noastre. Pentru a dovedi aceasta, supunem lumii neprevenite următoarele fapte : El a respins legi foarte utile şi foarte necesare binelui public, a suspendat prin guvernatorii săi aplicarea unor legi urgente, pentru care nu-şi dăduse încă asentimentul, şi şi-a neglijat cu totul datoria de a se ocupa de proiectele de legi ce i-au fost supuse. A convocat corpuri legislative în localităţi unde nu mai ţinuseră niciodată şedinţe, loca-

lităţi nepotrivite, incomode, foarte depărtate de locul de depozitare a documentelor publice, cu singurul scop de a şicana aceste corpuri legislative şi de a le stînjeni.

Cu ochii lui mari, căprui şi strălucitori, Paul Theveneau îl privea fix pe stăpînul şi prietenul său. Paul stătea într-o atitudine dizgraţioasă, lipsită de vlagă, jalnică, cu umerii căzuţi, dar capul frumos, entuziast, şi-l întindea lacom, gata să soarbă cele citite de Pierre: actul de acuzare formulat de Congresul Statelor Unite împotriva regelui Angliei. Paul uitase de femeile din jur, uitase de boală, în el răsuna cu putere ce se proclama aici, detronarea regelui nedemn, libertatea, America, marele război, arme pentru America, marea misiune; prietenul său era alesul şi el însuşi era chemat.

Contesa Maurepas, soţia preşedintelui de Consiliu, asculta acum, tăcută şi încordată. Cînd Pierre începuse să vorbească, îi şoptise o glumă răutăcioasă prietenei sale, principesei Montbarey. Dar atunci păţi un lucru care nu i se mai întîmplase niciodată. Tînărul duce de la Rochefoucauld îi şoptise aspru:

— Vă rog, nu deranjaţi, *madame*.

Şi, mai mult mirată decît jignită, ea se oprise în mijlocul frazei.

Pentru Thérèse, cineva aşternuse o pătură pe un mic tăpşan de gazon. De acolo privea, cu faţa ei mare, expresivă, în sus, la prietenul şi iubitul ei. Asculta foarte atentă cuvintele care ieşeau din gura lui, le sorbea, vedea faţa lui îmbujorată de o nobilă emoţie, îl iubea foarte tare. El îi ascunsese riscurile comerciale legate de acţiunea întreprinsă. Cauza pentru care lupta el era nobila cauză a libertăţii cetăţeneşti. Ce proclama el acum şi felul în care o făcea îi amintea de cuvintele care o atrăseseră spre el, de acele fraze din pamfletele de pe vremea procesului

lui infamant, cînd luptase nu numai pentru sine, ci pentru dreptul şi dreptatea tuturor, cînd fusese în fruntea cauzei burgheziei întregii lumi împotriva aristocraţiei, împotriva privilegiaţilor.

Şi Pierre citea :

— Regele Angliei a dizolvat în mai multe rînduri Camera Reprezentanţilor pentru că se opunea cu vigoare şi bărbăţie atacurilor sale împotriva drepturilor poporului. A creat o mulţime de funcţii noi şi a trimis încoace haite de funcţionari care să şicaneze poporul nostru şi să ne mănînce averea. A întreţinut printre noi în timp de pace armate permanente, fără permisiunea corpurilor noastre administrative.

Cu faţa masivă şi expresivă încremenită ca o mască, actorul Préville de la *Théâtre Français* asculta şi el. Cuvintele proclamaţiei îl emoţionau, era însă totodată înciudat pe acest Caron de Beaumarchais care îţi fura totdeauna partea cea mai bună a unui succes binemeritat. Nu numai că i se atribuia acestui Beaumarchais partea hotărîtoare în succesul *Bărbierului din Sevilla*, pe care în definitiv el îl compusese numai, în timp ce lor, artiştilor, şi în primul rînd lui, Figaro-Préville, i se datora succesul piesei, dar acum îi mai şterpelea şi un lucru relativ însemnat, ca succesul la serbarea de astăzi. Pregăteşti săptămîni în şir mica farsă care trebuie jucată după cină, studiezi zeci de ani în şir tehnica dicţiunii şi a recitării, şi apoi vine un diletant, se aşază sub un copac, scarpină în cap un cîine, citeşte fără prea multă artă, fără pregătire, bîlbîindu-se, o hîrtie oarecare, şi succesul tău s-a dus.

Fericit, radios, tata Caron îşi privea fiul. Bătrînul sta drept, ţeapăn, mîndru de haina sa burgheză. Predicatorul pe care-l auzise cînd asistase, pentru ultima dată, la o slujbă hughenotă, îi apăruse ca cel mai înalt simbol al unei mînii mari, drepte, răzbunătoare.

Acum asista însă la manifestarea unei revolte şi mai puternice. Amintirea predicatorului se pierdea în faţa imaginii bărbatului care, stînd acolo, sub copac, îl acuza pe tiranul englez, făcea să sune clopotul libertăţii.

Şi Pierre citea în continuare despre fărădelegile regelui Angliei :

— Ne-a supus unei jurisdicţii străine de constituţia noastră şi nerecunoscută de legile noastre. A încartiruit la noi o mulţime de trupe înarmate. A împiedicat comerţul nostru cu restul lumii. Ne-a pus impozite fără consimţămîntul nostru. Ne-a dus peste mare pentru a ne judeca pentru crime presupuse. A dizolvat corpurile noastre legiuitoare şi şi-a arogat singur dreptul şi puterea de a edicta legi pentru noi, după bunul său plac. A renunţat singur la guvernarea lui aici, scoţîndu-ne de sub protecţia sa şi ducînd război împotriva noastră.

Între cei care se uitau ţintă la Pierre, în timp ce dădea citire mesajului libertăţii americane, era şi un domn corpolent, cu înfăţişare burgheză, îmbrăcat cam ciudat, cu o vestă mare, înflorată, de atlaz, ce-i cuprindea burta proeminentă. Era *Mr.* Silas Deane, reprezentantul Coloniilor Amerieane Unite. Îl privea atent pe vorbitor. Vedea emoţia mulţimii, înţelegea că e vorba de America dar, necunoscînd limba franceză, nu pricepea nici un cuvînt. Dintre sutele de oameni prezenţi, numai el nu pricepuse că acum nu mai era reprezentantul Coloniilor Unite, ci reprezentantul Statelor Unite.

Departe, în fund, stătea doctorul Dubourg. Înadins nu trecuse mai în faţă. Parcă mare lucru avea să spună fanfaronul şi panglicarul de Pierre Caron ? ! Cînd se dovedi însă că avea de spus lucruri foarte importante, îi fu un moment ciudă că nu-i fusese dat lui, ci lui *monsieur* Caron, să comunice ştirea cea mare acestei

alese societăți. Desigur, *monsieur* Caron își putea permite un curier special de la Le Hâvre, pe cînd lui știrea avea să-i parvină, probabil, a doua zi. După aceea însă, doctorul Dubourg nu se mai gîndi la dușmănia lui față de Pierre Caron, ci numai la conținutul mesajului, se lăsă răpit de cuvintele nobile pe care le auzea și cu ochii minții îl vedea pe marele său prieten, pe doctorul Benjamin Franklin. Așadar, Franklin îndrăznise. Așadar, izbutise. Și în sinea lui, doctorul Dubourg retraducea cuvintele colorate, avîntate ale lui Pierre Beaumarchais, în limba ponderată și egală a onoratului său amic.

Și Pierre citea :

— Regele Angliei a devastat mările noastre, ne-a prădat țărmurile, ne-a ars orașele, a ucis mulți dintre noi. Chiar acum transportă de peste mare oști nenumărate de mercenari străini, pentru a duce pînă la capăt opera de moarte, jaf și tiranie, pe care a început-o cu o cruzime și viclenie care abia dacă-și găsesc pereche în vremurile cele mai barbare. I-a înarmat împotriva noastră pe indienii sălbatici care nu știu ce-i cruțarea, pentru care războiul este un măcel fără considerație de vîrstă sau sex. În tot timpul cît ne-a asuprit, am solicitat în modul cel mai respectuos încetarea măsurilor samavolnice. La repetatele noastre solicitări ne-a răspuns doar cu noi jigniri. Un suveran pe care toate trăsăturile sale de caracter îl desemnează ca tiran nu este potrivit să domnească asupra unui popor liber. De aceea sîntem nevoiți să ne resemnăm la despărțirea noastră și să-i privim pe frații noștri britanici la fel cum privim restul omenirii, dușmani în timp de război, prieteni în timp de pace.

Désirée ședea pe un taburet, cu corpul înclinat, cu obrazul sprijinit în mînă, cu sprîncenele încruntate, cu fața drăguță și obraznică încremenită într-un efort de gîndire. Asculta lectura ca pe o scenă grandioasă

a unei piese senzaţional de noi. Era ciudat că aceste fraze sobre, foarte demne, care aveau desigur să mai fie auzite multă vreme şi de multe ori, le auzea pentru prima dată din gura superficialului, elegantului, spiritualului Pierre. Vedea că Pierre nu folosea nici un artificiu, că nu poza, că era cu totul prins de ceea ce citea. Uitase fără îndoială că măreţul manifest avea ceva de-a face şi cu întreprinderea lui. Trase cu ochiul spre Charlot. Faţa lui era morocănoasă, cam inexpresivă, cum sînt adesea feţele oamenilor care ascultă muzică. Nu se putea citi nimic pe ea, deşi era foarte posibil ca Charlot să facă în sinea lui legături între proclamarea drepturilor omului, Pierre şi întreprinderea lui.

Cei doi copii, Félicien şi Véronique, erau complet năuciţi, dar peste măsură de entuziasmaţi. Presimţiseră ei de mult că trebuie să fie pe lume aşa ceva, că puritatea, libertatea, adevărul, idealul *trebuie* să existe, dar fusese doar o presupunere, doar un sentiment. Acum însă bănuiala era confirmată, devenea certitudine. Acum trăiau libertatea, adevărul, idealul. Sorbeau, cu feţe extaziate, cuvintele Bunei-Vestiri. Se apucaseră fără să-şi dea seama de mînă, ochii le erau aţintiţi la gura bărbatului care pronunţa înflăcăratele cuvinte.

Pierre însă, stînd drept, triumfător, striga mulţimii tăcute ultimele fraze ale declaraţiei :

— Noi, reprezentanţii Statelor Unite ale Americii, întruniţi în Congres ordinar, invocîndu-l pe cel mai înalt judecător al lumii, garant al onestităţii intenţiilor noastre, declarăm prin aceasta şi proclamăm în mod solemn, din însărcinarea şi în numele bravului popor al acestor colonii : Coloniile Unite sînt şi trebuie să fie de drept state libere şi independente. Ele sînt dezlegate de orice apartenenţă de Coroana britanică. Orice relaţii politice între ele şi statul Marii Bri-

tanii sînt şi trebuie să fie definitiv abrogate. Şi pentru ducerea la îndeplinire a acestei proclamaţii, cu deplină încredere în ajutorul providenţei divine, punem cu toţii chezăşie viaţa, averea şi cinstea noastră.

După ce Pierre termină, mai domni aproape un minut liniştc deplină. După aceea însă, domnii şi doamnnele de la Paris şi *Versailles*, eleganţi, festivi, preţioşi, ceremonioşi, aplaudară, se repeziră spre Pierre, îl înconjurară, îl îmbrăţişară spunîndu-i vorbe fără şir. Domnea un entuziasm nebun, parcă n-ar fi fost vorba de evenimente petrecute cu săptămîni în urmă şi la multe mii de mile depărtare, ci ca şi cum această declaraţie i-ar fi privit direct, ar fi fost opera lor, iar cel care o citise ar fi redactat-o în numele lor.

Unii simţiră totuşi curînd că un asemenea entuziasm nu e tocmai la locul lui şi nu trebuie să dureze prea mult. *Madame* de Maurepas, de exemplu, spuse către prietena ei Montbarey :

— Cine mai ştie să-şi garnisească afacerile cu aşa sos de entuziasm ca Toutou al nostru ? !

Ea obişnuia să-l numească Toutou pe Pierre.

Nici gazda, sărbătoritul, *monsieur* Lenormant, nu împărtăşea entuziasmul general. E drept că, după ce Pierre terminase de citit, de pe faţa lui Lenormant pierise expresia de absenţă morocănoasă, iar cînd era întrebat dacă nu găseşte admirabilă declaraţia insurgenţilor, încuviinţa politicos din cap ; în sinea lui însă, nu era de fel de acord cu tonul proclamaţiei. Era progresist, simpatiza cu cauza insurgenţilor şi se bucura de orice înfrîngere a Angliei, dar era un adept convins al monarhiei franceze autoritare, socotea că despotismul luminat este cea mai bună formă de guvernămînt şi se temea că o victorie prea categorică a insurgenţilor ar putea aţîţa şi în regatul Franţei spiritul de rebeliune şi anarhie. Desigur că ceea ce se

întîmplase la Philadelphia merita să fie salutat. Dar lui *monsieur* Lenormant nu-i plăcea patosul, el socotea mai just să păstreze patetismul pentru dezbaterile sale interioare, iar în fața lumii să înfrunte nedreptatea cu ironie. Bravii oameni din vest vor fi avînd calitățile lor, dar gust n-aveau, asta era sigur, iar Pierre ar fi avut ceva mai bun de făcut decît să citească pe un ton atît de retoric patetica lor declarație. *Monsieur* Lenormant era nițel indispus de faptul că această scenă patetică imprimase o notă nepotrivită sărbătoririi aniversării lui.

Se îndreptă spre Pierre, care mai stătea în același loc, înconjurat de lume. Cîinele mare, prietenos, nu-l părăsise, se lipea de el ; Pierre îl scărpina din cînd în cînd în cap. Se pricepea la cîini, îi iubea ; cățeaua lui, Caprice, purta o zgardă cu inscripția : „Mă cheamă Caprice, Pierre de Beaumarchais îmi aparține, locuim în *rue de Condé*". Acum *monsieur* Lenormant se apropie de el ; buzele-i cărnoase schițau acel început de zîmbet. Zise :

— E viguroasă declarația pe care ne-ai citit-o, dragă prietene. Acum insurgenții și-au pus, deci, într-adevăr în joc totul, viața și averea. Pentru asta se cere curaj, se cere bărbăție.

Îi strînse lui Pierre mîna — să fi fost felicitare ? să fi fost condoleanțe ? — și se îndepărtă.

Cei de față zîmbiră politicos și fără să priceapă nimic. Pierre era încurcat. Dar alungă repede indispoziția care-l încerca. Îl înțelegea pe Charlot ; deoarece el era azi sărbătoritul, îl necăjea că Pierre îl scosese din centrul atenției generale. Pierre își puse în gînd să-l împace.

Ocazia se ivi cînd, după o cină bogată urmată de foc de artificii, se trecu în marea sală de teatru.

În ciuda manierelor sale rafinate și alese, lui *monsieur* Lenormant îi plăcea să se joace pe scena lui

particulară nu numai foarte pretenţioasele tragedii moderne ci şi farse, denumite „parade", de cel mai grosolan naturalism. Se vorbea foarte pe şleau, în aceste farse, de digestie şi de sex, se puteau auzi cele mai grosolane măscări, culmea a ceea ce era numit pe atunci naturalismul lui Aristophan. După viaţa lor suprarafinată de societate şi complicatul ceremonial de fiecare zi, domnii şi doamnele de la Curtea din Versailles şi din saloanele Parisului savurau această hrană vulgară. „Trebuie să te pricepi — se exprimase odată preşedintele de Consiliu Maurepas — să fii cînd zeu, cînd porc, dar totdeauna cu graţie".

Pierre scria uşor asemenea scene ; era, cînd voia, un maestru al genului vulgar. Pentru seara aceasta pregătise trei mici farse ; cel mai mare succes se aştepta să-l aibă ultima. În această ultimă farsă era vorba de lupta a două doamne din hale, *mesdames* Séraphine şi Héloïse, două pescărese care vor să fie despăgubite pentru marfa ce li s-a prăpădit cînd a fost răsturnată căruţa cu butoiul lor. Cele două se ceartă între ele, se ceartă cu trecătorii, se ceartă cu poliţiştii, se ceartă cu judecătorul, dispun de un stoc inepuizabil de expresii savuroase, plastice, foarte drastice şi nu se zgîrcesc să le întrebuinţeze. Totul se termină cu un dans şi cu un imn de laudă la adresa lui *monsieur* Lenormant, singurul care dă ascultare şi despăgubiri celor două doamne Séraphine şi Héloïse.

Rolul doamnei Séraphine urma să fie interpretat de *monsieur* Préville, care-l juca la *Théâtre Français* pe Figaro, iar cel al doamnei Héloïse de *monsieur* Monvel, care-l juca pe Don Basilio la *Théâtre Français*. Pierre însă băuse un pic, era animat de succesul marii sale comunicări şi, cum îi plăceau contrastele, îi veni o idee. Se hotărî să joace chiar el pe madame Héloïse. Nu ar fi fost numai o glumă grozavă, dar şi un omagiu adus lui Charlot, ca să-l împace.

Nici *monsieur* Préville, nici *monsieur* Monvel nu erau foarte încîntaţi de această idee. Dar ei ştiau că nu se pot opune atotputernicului autor al *Bărbierului.* Se resemnară făcînd mutre acre, iar Pierre îmbrăcă fusta şi saboţii lui *madame* Héloïse. Îşi potrivi în grabă nişte sîni enormi ; peruchierul îl fardă repede, cu o grosolănie artistică. Se auzi bătînd bastonul regizoral şi cei doi artişti apărură pe scenă.

Dacă Pierre voia să nu-i jignească pe veci, de moarte, pe cei doi domni de la *Théâtre Français,* trebuia să reuşească ca reprezentaţia improvizată să fie mai bună decît cea pregătită anterior. Îşi dădu toată silinţa. Curînd, artistul Préville văzu că are în Pierre un partener cel puţin egal cu artistul Monvel. După primele cîteva fraze se încălziseră amîndoi, dînd dovadă de o vervă tot mai îndrăcită. Certăreţe, văicărindu-se şi înjurînd în cel mai savuros argot, *mesdames* Séraphine şi Héloïse îşi duseră pînă la capăt pătăraniile.

Publicul, de cum recunoscu pe favoriţii săi, Beaumarchais şi Préville, se bucură de surpriză şi gustă din plin grosolanul joc de travesti. Rîdeau, rîdeau cu hohote. Cu taliile lor de viespe, cu feţele înroşite sub fard, doamnele se îndoiau de rîs, se sufocau aproape, aplaudau frenetic. Şi *monsieur* Lenormant era radios, îl îmbrăţişă pe Pierre şi-i iertă supărarea pricinuită.

Asupra copiilor, Félicien şi Véronique, mica farsă avu un efect teribil. Priveau cu ochi înspăimîntaţi la bărbatul care se zbătea pe scenă, spunea vulgarităţi, dansa obscen, ţipa dezmăţat şi vocifera. Oare să fie acelaşi bărbat care, cu puţine ore înainte, ridicase inimile lor spre cele mai înalte culmi ? Oh, de-ar fi plecat înainte de a vedea una ca asta ! Se ruşinau de ruşinea lui, le era ruşine de ei înşişi. Oare omul să fie astfel făcut încît să se prăbuşească întotdeauna atît de jalnic din azur în noroi ?

Pierre, înconjurat, sărbătorit, îi zări pe cei doi tineri în fundul sălii. Văzu atitudinea lor, le văzu feţele, bănui ce simţeau şi o uşoară indispoziţie îl înfioră. Se supără. El, cînd era de vîrsta lui Félicien, avusese deja de-a face cu fete ; băiatul ăsta, la cincisprezece ani, era tot copil şi în plus un moralist îngîmfat. În timp ce Pierre continua conversaţia zîmbind, îşi zicea în gînd : „Ce generaţie acră, fătarnică, se ridică acum ! Sînt lipsiţi de toleranţă, lipsiţi de înţelegere pentru ce-i omenesc."

Mr. Silas Deane continuă să circule, gras, demn şi zelos prin Paris şi să reprezinte Statele Unite. Pierre îl folosi cu dibăcie pentru afacerile lui. *Mr.* Deane trata cu armatorii, cu feluriţii furnizori, bucuros că-i poate fi de folos.

Pierre îl puse în contact cu cîteva persoane importante, prieteni declaraţi ai cauzei americane, între alţii cu contele de Broglie, mareşal al Franţei, om de o străveche noblеţe şi cu o avere uriaşă. Mareşalul, în vîrstă de cincizeci şi opt de ani, care-şi crease prin faptele sale de arme o reputaţie mondială, făcu o puternică impresie asupra omului de afaceri din Connecticut. Contele Broglie era dispus, dacă cumva americanii l-ar ruga, să plece acolo şi să preia conducerea supremă a armatei şi a guvernului. El trimisese în America pe omul care-i salvase viaţa în bătălia de la Rossbach, pe prietenul şi omul său de încredere, colonelul de Kalb, pentru a lua contact cu insurgenţii, Acest *monsieur* de Kalb, ostaş bun şi om deştept, adusese mult material interesant. Desigur că trebui să raporteze şi că americanii mai ezitau deocamdată să primească oferta mareşalului. Această comunicare nu diminuă însă zelul contelui de Broglie pentru cauza insurgenţilor.

Silas Deane fusese însărcinat să angajeze pentru armata americană cîţiva ofiţeri capabili, îndeosebi artilerişti şi pionieri. El povesti despre asta mareşalului, iar prietenul acestuia, colonelul de Kalb, se arătă dispus să accepte un asemenea angajament ; *monsieur* de Kalb nu era aristocrat din naştere — pînă şi particula nobiliară *„de"* din numele său era îndoielnică — aşa că nu mai putea spera la avansare în armata franceză ; chiar şi numirea sa în gradul de colonel se aranjase cu greu şi numai datorită influenţei mareşalului. *Mr.* Silas Deane era mîndru şi bucuros să angajeze, din însărcinarea Congresului, pe încercatul militar ca general-maior în armata americană. Noul general îi prezentă alţi domni dispuşi să se angajeze în armata americană, majoritatea ofiţeri mai tineri, şi Silas Deane, fericit de atîta entuziasm şi bunăvoinţă, îi angajă pe toţi, acordînd fiecăruia un grad în plus faţă de cel avut în armata franceză.

Dar cînd delegatul american trebui să-i arvunească şi să le plătească echiparea şi călătoria, se iviră dificultăţi. Congresul îi dăduse lui *Mr.* Deane doar o sumă mică, asigurîndu-l că va mai primi bani din vînzarea capturilor pe care căpitanii americani aveau să le aducă în porturile franţuzeşti. Dar capturile nu soseau. Fondurile lui *Mr.* Deane erau pe terminate şi el nu putea face faţă plăţilor scadente către armatori, furnizori, ofiţeri. Scria o scrisoare după alta către Congres, insista să i se pună la dispoziţie bani şi mărfuri pentru achitarea furniturilor livrate de *monsieur* de Beaumarchais, insista să i se trimită şi lui bani. De la Congres nu venea nici un răspuns, iar ştirile ce soseau erau fără însemnătate.

Silas Deane era patriot, devotat cauzei libertăţii. Pentru a servi această cauză, îşi părăsise afacerile înfloritoare din Connecticut şi era mîndru de a fi reprezentantul Statelor Unite. Era înţelegător şi ştia

cum merg lucrurile. Ştia că Congresul trebuia să facă rost de bani pentru nevoile imediate, cele mai urgente, ştia că nu sînt bani, că războiul nu merge bine. Oricît îl încurca asta, înţelegea că cererile reprezentantului aflat departe, la Paris, erau neglijate.

Mr. Deane nu ştia însă că Congresul fusese confirmat şi întărit în atitudinea sa negativă de acel *Mr.* Arthur Lee, pe care Pierre îl cunoscuse la Londra. Jignit de faptul că *monsieur* de Beaumarchais nu-i aranjase audienţa promisă la Versailles, *Mr.* Arthur Lee se mîniase de-a binelea că Congresul nu-l alesese pe el ca delegat plenipotenţiar la Paris. Bănuitor de felul lui, socotea, după cîte auzise de la Beaumarchais la Londra, că firma *Hortalez* ar fi o creaţie fictivă, o faţadă. *Mr.* Lee nu se sfii să comunice această părere influenţilor săi fraţi de la Philadelphia, precum şi Congresului. Ceea ce livra firma *Hortalez*, scria el, ar fi un cadou al regelui Franţei către Statele Unite ; dacă Beaumarchais şi Deane prezintă lucrurile altfel, înseamnă că vor să scoată profituri nepermise din această afacere. Congresul citi aceste scrisori, Congresul n-avea bani. Congresul se socoti îndreptăţit să dea crezare rapoartelor reprezentantului său de la Londra, Arthur Lee, şi să rămînă surd la argumentările tot mai insistente ale reprezentantului său de la Paris, Silas Deane.

Cînd fondurile acestuia se epuizară, încît nu-şi mai putea acoperi nici măcar cheltuielile zilnice la *Hôtel d'Hambourg*, nu-i rămase decît să se adreseze serviabilului *monsier* de Beaumarchais. Gras, jenat, asudînd în vesta lui înflorată, îi povesti dificultăţile prin care trece. Pierre fu uluit. Dacă domnii din Philadelphia nu-i pun la dispoziţie reprezentantului lor nici măcar cele cîteva sute de dolari de care are nevoie ca să-şi ducă viaţa, ce-o să fie cînd vor trebui să plătească milioanele pe care le datorau firmei

Hortalez ? În gînd, Pierre văzu începutul de zîmbet al lui Charlot, auzi cuvintele sale amabile, onctuoase :

— Acum insurgenţii şi-au pus, deci, într-adevăr în joc totul, viaţa şi averea.

Dar trăsăturile lui Pierre nu trădau nimic din această îngrijorare. Dimpotrivă, el declară zîmbind şi generos că firma *Hortalez* este bucuroasă să-i avanseze lui *Mr.* Deane sumele dorite.

Faţa rotundă a lui *Mr.* Deane strălucea. Ce noroc că aici la Paris exista un om ca acest *monsieur* de Beaumarchais, care scotea din pămînt arme pentru americani, care vorbea englezeşte, care aştepta cu răbdare plata mărfurilor pe care le livra Congresului ! Şi care, pe lîngă toate, îţi mai dădea bani cînd erai personal la strîmtoare.

Mr. Deane era salvat pentru două-trei săptămîni. Dar după aceea ?

Următoarea poştă din America îi aduse o mîngîiere. Ce-i drept, Congresul nu trimitea bani, trimitea însă ştirea că mai fusese numit un reprezentant pentru Paris, doctorul Benjamin Franklin. Dacă acest bărbat foarte vestit va prelua conducerea treburilor de aici, atunci el, Silas Deane, nu mai avea să se teamă de nimic. Desigur că vor mai trece luni de zile înainte ca doctorul Franklin să sosească la Paris, dar era liniştitor să ştii că necazurile aveau să se termine.

Cu tot temperamentul, vanitatea şi superficialitatea sa, Pierre era foarte muncitor şi un organizator strălucit. Depozitele firmei *Hortalez* se umpleau de arme, uniforme, mărfuri de tot felul ; pe şantierele din Le Hâvre, Cherbourg, Brest, Nantes, Bordeaux, Marseille, se construiau vase pentru transportarea acestor mărfuri, se tocmeau căpitani şi marinari care să ducă vasele peste mare.

Firma *Hortalez* avea agenţi în toate porturile franceze mai importante. Printre ei se numărau, pentru a nu pomeni decît pe cei mai de seamă, în porturile din Nord domnii Emmery, Vaillant şi d'Ostalis, în cele din Sud domnii Chassefierre şi Peyroux. Unii dintre ei erau capabili şi devotaţi, alţii şmecheri şi nu prezentau încredere. Sosise timpul să se ocupe şi de asta.

Dar activitatea firmei *Hortalez* în porturile franceze era atent urmărită de serviciul secret englez, iar secretarul de stat Gérard insista mereu pe lîngă Pierre să procedeze în cel mai mare secret. În special porturile din Nord erau pline de spioni. Pierre îl trimise deci în Nord pe Paul Theveneau, iar el însuşi plecă incognito în Sud, sub numele de *monsieur* Durand, într-o „călătorie de studii şi plăcere", în care-l însoţea prietenul său Philippe Gudin.

Pierre călătorea cu plăcere, avea ochiul şi inima deschise pentru tot ce era nou, se bucura de oraşe noi, de oameni noi. Şi bunul Gudin, amabil, înclinat spre reflecţie, căruia îi plăcea viaţa, era un însoţitor ideal. Cu totul devotat amicului său, nu era jignit că Pierre nu-l iniţia de loc în afacerile lui încurcate şi cîteodată dubioase; bravul Philippe era totdeauna pe aproape cînd Pierre avea nevoie de el şi sta deoparte ori de cîte ori l-ar fi putut deranja. Pe lîngă acestea, Philippe Gudin era şi un comesean plăcut, a cărui poftă de mîncare şi de băutură îl antrena şi pe celălalt; avea haz şi lua parte la toate năzbîtiile lui; şi mai dispunea Philippe Gudin de un bagaj extraordinar de cunoştinţe, totdeauna utile, pe care şi le desfăşura cu plăcere, la cerere.

Aşa străbătură amîndoi, în lung şi în lat, provinciile sudice ale Franţei. Era toamnă tîrzie şi pe meleagurile acelea bogate se revărsa belşugul. Petrecură

de minune în primitoarele hanuri, se bucurară de peisaje, de vin, de femei.

Se bucurară de parfumul istoriei. Philippe Gudin era un pătimaş cercetător al trecutului, se simţea la largul lui între ziduri vechi, ruinele reluau pentru el înfăţişarea lor din veacuri şi se repopulau cu de mult răposaţii lor locuitori.

Receptiv faţă de astfel de amintiri, lui Pierre îi făcea plăcere să împodobească povestirile prietenului cu umorul şi fantezia lui, ceea ce provoca la Philippe refrenul cunoscut :

— Ce jale, Pierre, că n-ai studii ! Ce om de ştiinţă ai fi ajuns ! Ce geniu a pierdut în tine tragedia clasică franceză !

— Ah, lasă-mă în pace — răspundea atunci uşuratic Pierre — sînt bucuros să fiu aşa cum sînt.

El socotea însă că avea stofă să devină un poet tragic de talia lui Corneille sau Racine, în alte împrejurări chiar asta s-ar fi întîmplat, aşa însă, nu va ajunge, în cel mai bun caz, decît la gloria unui Molière. Totuşi, în fond, era recunoscător soartei că-i hărăzise cariera de mare om de afaceri. I se părea că simte cum privilegiul spiritului începe să pălească, la fel ca privilegiul naşterii, în faţa noului privilegiu, al banului. Iară el, Pierre, le poseda acum pe toate trei, cele trei mari privilegii. Cu spirit fusese înzestrat ; banii şi nobleţea şi le cucerise.

Cîteodată se despărţea, din pricina afacerilor sale, cîteva ore sau chiar zile întregi de Gudin. Acesta se dedica atunci studiului său, scria, citea şi emitea consideraţii despre faptul că el însuşi cutreiera, ca o umbră, ruine şi morminte, invocînd morţii pentru învăţătura generaţiilor viitoare, în timp ce marele său amic, preocupat de binele contemporanilor, vizita rade şi şantiere navale, dînd de lucru la mii de mîini

vrednice şi conducînd în mod creator, organizatoric, mii de minţi. Şi îl compara pe Pierre cu un wiking, cu un rege al mărilor, ieşit în larg să cucerească noi imperii pentru neamul său.

Cîteodată, cînd se aflau în societate şi Pierre antrena, cu verva şi spiritul lui, tovarăşi de chef necunoscuţi, Philippe Gudin nu-şi mai putea stăpîni entuziasmul : da să se înţeleagă că *monsieur* Durand ar fi de fapt vestitul *monsieur* de Beaumarchais. Pierre, întrebat, nega cu vioiciune, dar în aşa fel încît fiecare trebuia să-şi dea seama că într-adevăr el era Beaumarchais.

În chipul acesta, Pierre se încurcă în frumosul oraş Bordeaux într-o daraveră care întîi îi făcu multă plăcere, mai tîrziu însă tot felul de neplăceri. La Bordeaux, pe şantierele domnilor Testard şi Gaschet, se reconstruia în întregime pentru Pierre un vas mare şi vechi. Pierre circula mereu prin birourile firmei Testard şi Gaschet, dar numai *monsieur* Gaschet personal avea voie să ştie cine este. La Bordeaux însă se clădise un teatru nou şi mare, care urma să fie inaugurat cu *Bărbierul din Sevilla*. Piesa intrase în repetiţie. Pierre trecea zilnic de mai multe ori prin faţa teatrului, tentaţia era mare să urce pe scenă şi să spună actorilor care întruchipau eroii lui şi repetau frazele lui :

— Iată-mă, eu sînt Beaumarchais.

Dar rezistă tentaţiei şi îi ceru insistent bravului, vorbăreţului Gudin, să-i păstreze anonimatul ; acesta dădu din cap zelos şi conspirativ :

— Ai încredere în mine.

Cînd însă, seara la restaurant, cineva de la o masă vecină declară că fizionomia domnului îi pare cunoscută, Gudin nu se putu opri să nu rînjească vizibil, dîndu-l de gol. A doua zi se aflase că vestitul *monsi-*

eur de Beaumarchais ar fi venit în oraş ca să elibereze America şi să asiste la reprezentarea piesei lui. În ziua următoare, o delegaţie de artişti sosi la domnul Durand şi-l rugă să-i ajute cu sfatul la repetiţiile *Bărbierului. Monsieur* Durand întrebă amabil şi politicos cum ar putea un *monsieur* Durand oarecare să dea sfaturi unor actori încercaţi şi cu experienţă. Artiştii zîmbiră la rîndul lor şi răspunseră că dacă *monsieur* Durand ţine să rămînă *monsieur* Durand, ei vor fi primii care să respecte această dorinţă ; dar la repetiţii îl roagă să participe. *Monsieur* Durand participă, fu foarte animat, dădu indicaţii utile, urmate cu deferenţă de actori. Reprezentaţia avu un succes triumfal, actorii arătară spre *monsieur* Durand care şedea într-o lojă, publicul îl ovaţionă pe *monsieur* Durand, iar Pierre ridică zîmbind mîna, făcînd semne de negaţie, şi strigă :

— Dar, dragii mei, eu sînt *monsieur* Durand.

Bine dispus de aceste întîmplări, se întoarse la Paris. Aici, însă, îi fu îndată dat să simtă drojdia amară rămasă pe fundul cupei.

Într-adevăr, cînd se anunţă la contele Vergennes, nu-l primi ministrul, ci *monsieur* de Gérard. Pierre nu trata bucuros cu *monsieur* de Gérard. Acesta era corect, dar cu totul lipsit de amabilitatea filozofică şi zîmbitoare a contelui de Vergennes. De data aceasta Gérard fu deosebit de rece.

— Desigur că aţi aflat, *monsieur* — se repezi el, după primele vorbe de salut, la Pierre — că lordul Stormont a venit în mai multe rînduri personal la Ministerul de Externe pentru a atrage atenţia, pe bază de documente, asupra activităţii dubioase sau mai bine zis care a încetat de a mai fi dubioasă, a firmei *Hortalez şi Campania*. V-am atras atenţia încă de la început, *monsieur*, că vom avea din pricina

dumneavoastră dificultăți cu Anglia și vă rugasem insistent să vă abțineți de la orice imprudențe. În loc de aceasta, la Bordeaux, unde au loc lucrări suspecte de refacere a două vase, un oarecare *monsieur* Durand a participat la o reprezentație a *Bărbierului din Sevilla* și toată lumea a știut cine era acest *monsieur* Durand. Dar ce-ți închipui dumneata, *monsieur*, cînd îți permiți asemenea năzbîtii ? Nici nu ți-a dat prin gînd că guvernul regelui va fi acela care va avea de suportat consecințe de pe urma acestei atitudini ?

Mușcîndu-și buza de ciudă, Pierre răspunse că dacă englezii au devenit atenți la activitatea firmei *Hortalez*, asta s-ar datora altora, unor persoane irresponsabile, unor vorbăreți lipsiți de răspundere, și îl numi pe onestul, bineintenționatul, guralivul farfaron Barbeu Dubourg.

Dar secretarul de stat respinse drastic această scuză.

— Vă rog, *monsieur*, nu ne considerați mai proști decît sîntem. Avem informații atît despre dumneavoastră cît și despre doctorul Dubourg și sîntem sătui de imprudențele dumneavoastră. Trebuie să vă hotărîți, dacă vreți să mai rămîneți pe viitor însărcinatul acestui minister și să vă purtați conespunzător, sau dacă vreți să deveniți un simplu particular ce-și poate permite toate fanteziile.

Pierre plecă, plin de ciudă neputincioasă.

Avea dificultăți, nu numai la Paris, ci și în Nord. Paul raportase că trei vase erau acolo gata de plecare, dar că englezii încercau să împiedice cu toate mijloacele ieșirea lor în larg, interveneau zilnic cu noi proteste la Ministerul Marinei, iar autoritățile franceze, deși prevenitoare, trebuiau să simuleze anchete severe. În aceste condiții, Paul nu îndrăznea să lase afacerile în grija domnilor Emmery și Vaillant, ci voia să rămînă în Nord pînă la plecarea vaselor.

Tare ar fi vrut Pierre să plece el acolo ! Cu inventivitatea şi prezenţa sa de spirit, se încumeta s-o scoată la capăt, la faţa locului, cu intrigile englezilor şi să dea la timpul potrivit, cu sau fără permisiunea formală a autorităţilor portuare, ordinul de ieşire din port. Şi apoi, ardea de dorinţa să vadă cu ochii lui cum primele sale vase ies în larg. Dar se gîndi înciudat la *monsieur* Gérard ; era, din păcate, exclus să plece personal la Brest.

De altfel, Paul era tare de treabă că rămînea atîta vreme în Nord. Pierre ştia foarte bine cît de mult iubea Paul Parisul ; patima lui pentru minunatul oraş era întărită de presimţirea că anii îi sînt număraţi, aşa că voia să-i trăiască din plin. Pe lîngă toate se apropia iarna şi şederea pe malul Atlanticului nu-i putea prii.

Pierre îi povesti Thérèsei despre cele trei vase încărcate cu mărfuri ce stăteau să iasă din porturile Brest şi Le Hâvre. Unul se numea *Alexandre,* celălalt *Eugénie,* iar al treilea, *Victoire.* Dacă erai superstiţios, puteai face tot felul de reflecţii despre ce ar putea să însemne dacă unul sau altul din cele trei vase va ieşi primul din port. Thérèse întrebă dacă şederea îndelungată pe litoralul nordic n-ar putea dăuna sănătăţii lui Paul.

— Şi eu sînt îngrijorat — răspunse Pierre — şi i-am făcut aluzii în acest sens. Dar el vrea cu orice preţ să rămînă acolo şi scrie că treaba nu mai poate dura mult.

Într-adevăr, o săptămînă mai tîrziu, Paul trimise ştirea că se întoarce peste cîteva zile. *Victoire* plecase în larg şi dacă între timp nu se vor ivi piedici neprevăzute, în clipa cînd Pierre va citi scrisoarea, şi celelalte două vase, *Alexandre* şi *Eugénie,* îşi vor fi început călătoria.

Pierre şedea la masa lui mare de lucru, zîmbind, cu scrisoarea în faţă. Privea dus pe gînduri spre pata goală de pe perete, rezervată pentru portretul lui Duverny, care-i fusese furat prin proces. Dar nu vedea pata. Vedea numai vase, vasele sale care transportau arme peste mare, spre America, armele luptei pentru libertate.

FRANKLIN

Bătrînul stătea pe puntea vasului, bine încotoşmănat în blană, căci era un început de decembrie foarte rece. Capul mare şi greu, îi era şi el bine ferit de frig : purta o căciulă de sub care părul alb, lung şi rar, cădea pînă pe gulerul hainei.

Sufla un vînt puternic ; chiar şi acolo, în liniştitul golf Quibéron, vasul juca pe valuri. Bătrînul care examina coasta prin ochelarii lui mari, cu rama de fier, strînse fără să vrea, cu putere, balustrada în mîini.

Traversarea oceanului spre Europa nu fusese o călătorie lungă, durase numai cinci săptămîni, dar nici plăcută nu fusese. Nu că l-ar fi stînjenit vîntul puternic care bătuse fără încetare, căci bătrînul Benjamin Franklin nu suferea niciodată de rău de mare ; dar, încă de la plecare, se simţise obosit şi sleit în urma lungilor şedinţe ale Congresului şi a lipsei de mişcare, iar hrana nepriincioasă de pe vas îl slăbise şi mai mult. Carnea proaspătă de pasăre fiind prea tare pentru dinţii lui, trebuise să se hrănească mai ales cu carne conservată şi pesmeţi marinăreşti, drept care şi contractase o formă uşoară de scorbut ; îl chinuise o eczemă, mai ales pe capul din ce în ce mai pleşuv.

Şi mai chinuitoare însă fusese permanenta conştiinţă a pericolului. Faţă de cei doi nepoţi ai lui, faţă de William, care avea şaptesprezece ani, şi de Benjamin, care avea şase, se arătase calm ca totdeauna. Măsurase zi de zi temperatura aerului şi a apei, îşi continuase studiile despre Golfstrom, lucrase metodic cu cei doi nepoţi la perfecţionarea cunoştinţelor sale şi ale lor în ale francezei. Dar de după acest calm simulat, pîndea mereu gîndul neplăcut: „Să sperăm că nu ne surprinde nici un vas englezesc de război". Căci, în acest caz, viaţa lui atîrna de un fir de păr.

Eh! totul se terminase bine, chiar foarte bine; ba mai mult, vasul lui, *Reprisal*, putuse chiar captura, spre sfîrşitul călătoriei, două mici vase comerciale inamice, primul cu o încărcătură de cherestea şi vin, celălalt cu o încărcătură de seminţe de in şi alcool, iar acum, în preajma coastei, pericolul trecuse.

Iată-l rezemat de balustradă, cu o senzaţie de slăbiciune în picioare, îndeosebi în genunchi, iar în faţa lui se întindea Franţa, ţara pe care voia s-o cîştige pentru America, pentru cauza americană.

Căpitanul, Lambert Wickes, un bărbat vesel şi zgomotos, se apropie.

— Cum vă merge astăzi, doctore? strigă el, ca să se facă auzit în ciuda vîntului.

— Mulţumesc — răspunse Franklin — foarte bine, ca totdeauna.

— Mă tem — strigă căpitanul — că nu izbutim nici astăzi.

Îşi propuseseră să intre în estuarul Loirei şi să urce pînă la Nantes. Franklin examină coasta care se întindea în faţa lui.

— Cum se cheamă localitatea asta?

— Auray, răspunse căpitanul.

— În cazul acesta, debarcăm aici, dacă e posibil, hotărî Franklin.

— Desigur, răspunse căpitanul Wickes. Fac pregătirile necesare. Cu vîntul ăsta o să dureze cîteva ore. Şi se depărtă.

Franklin rămase pe covertă. Îi făcea bine să privească freamătul mării, să simtă bătaia puternică a vîntului. Peste puţine ceasuri va fi pe uscat, va fi în ţara unde va petrece următorii săi ani, probabil ultimii ; căci era un om bătrîn, numai puţine săptămîni îi lipseau pînă a împlini şaptezeci şi unu de ani.

Totuşi nu se simţea bătrîn. Îl întinerea faptul că întreprindea acum ceva cu totul nou, se avînta în necunoscut, că avea de făcut faţă unei situaţii care cerea un om întreg. Om de stat şi cercetător de renume mondial, era în fond astăzi în aceeaşi situaţie ca atunci cînd, fugind din ucenicie, la şaptesprezece ani împliniţi, sosise la Londra fără mijloace, redus la propriile lui posibilităţi şi la puţinul cît învăţase. La fel de golaş cum sosise atunci în Anglia, intra azi în Franţa. Nevasta îi murise, singurul său fiu, trecut de partea englezilor, în tabăra inamicului, era cu drept cuvînt proscris în Statele Unite ca trădător. El, bătrînul, îşi pusese la dispoziţia Congresului, cu titlu de împrumut, toţi banii ; era un plasament prost pentru scurtul timp pe care-l mai avea de trăit. Aşa că singurul lucru ce-i rămăsese, lucrul cel mai bun, era misiunea care-l aştepta, grea, încurcată, aproape de nerezolvat. Era misiunea necesară, binecuvîntată, de a cuceri Franţa pentru cauza americanilor.

Înainte, cînd se sfătuise cu căpitanul Wickes dacă să debarce acolo sau nu, chipul lui apărea, de sub căciula de blană, cel al unui bătrîn şiret care privea tăios, ba chiar neîncrezător, prin ochelarii cu rama de fier şi zîmbea viclean, abia destinzîndu-şi gura mare. Acum cînd, rămas singur, îşi scoase ochelarii şi căciula de blană şi se întoarse cu faţa în vînt, deşi nu se schimbase aproape de loc, chipul lui părea al unui

alt bărbat. Ochii mari, gînditori, îi erau vioi şi tineri. Fruntea lată şi mare, de pe care vîntul sufla firele rare de păr, era voluntară. Faţa înroşită, cu cute adînci de-a curmezişul frunţii şi de-a lungul nasului, cu bărbia mare, masivă, exprima tărie, experienţă, hotărîre, dorinţă de luptă.

Privea ţara viitorului său, simţea aproape material uriaşa sarcină pe care o avea de rezolvat şi mergea în întîmpinarea ei, pregătit, ba mai mult, dornic s-o înfrunte.

Urcară pe covertă şi cei doi băieţi, William Temple Franklin, de 17 ani, şi Benjamin Bache Franklin, de şase ani. Veneau spre el rîzînd, ţinîndu-se unul de altul, aruncaţi ba într-o parte, ba într-alta de mişcările vasului. Era o plăcere să-i priveşti. Cel mic, Benjamin Bache, fiul fiicei sale, era un copil vioi, cu faţa ca piersica. Iar celălalt, William, băiatul de şaptesprezece ani, nu era oare fermecător cu cîtă îndrăzneală şi gingăşie adulmeca vîntul cu nasul lui mare şi drept ? Şi cîtă curăţenie, veselie şi bucurie de viaţă exprima gura lui roşie, deasupra bărbiei niţel cam masive ! Bărbia masivă o avea de la el, de la bunic. În rest moştenise, din păcate, cam multe de la tatăl său ; faptul că strengarul era frumuşel şi simpatic nu trebuia să-l înşele în această privinţă.

Amîndoi băieţii erau foarte însufleţiţi. Aflaseră de la marinari că nu erau perspective să ajungă în curînd la Nantes şi-l zoreau cu întrebările dacă nu vor coborî aici la mal cu bărcile. Se bucurară mult cînd doctorul le răspunse afirmativ şi le spuse să se apuce imediat de împachetat.

— Ai avut grijă să mi se pregătească baia ? îl întrebă el pe William.

Acesta răspunse stînjenit că uitase. Uita multe ; în schimb, avea un şir de alte calităţi, care-l făceau foarte simpatic. Şi acum îşi manifestă atît de zgomo-

tos părerea de rău, încît bunicul uită pe dată de supărare.

Era un chin să faci baie pe vasul care se clătina în voia valurilor. Doctorul renunțase la multe bagaje, dar nu și la cada pe care o construise cu grijă în vederea scopurilor sale speciale; dădea mare importanță băilor îndelungate și fierbinți. Cada era construită dintr-un lemn de esență foarte tare și avea spetează mare, arcuită în chip de scoică, astfel încît se ședea comod în ea. Se închidea cu capac, ca să nu iasă afară decît umerii, gîtul și capul celui dinăuntru. Astfel apa nu dădea pe dinafară, iar cei cu care bătrînul voia să stea de vorbă în timpul băilor sale prelungite puteau să se așeze pe capac.

Astăzi rămase singur cu gîndurile sale. Nepoții erau ocupați cu împachetatul. Ședea în cadă și, în timp ce mădularele obosite i se bucurau de apa fierbinte, își scărpina încet și prudent cojile din cap, lăsîndu-și gîndurile să vagabondeze.

„Nu, prea conștiincios nu e William, băiatul. De cum îi trece prin minte altceva mai plăcut, uită de sarcinile care i s-au dat. Tatălui său, lui William, trădătorul, nu i se poate reproșa așa ceva. Acela, oricît ar fi de ahtiat după plăceri, nu uită niciodată de carieră. E arătos William-tatăl, nu are acea încetineală, acea greutate proprie lui, bătrînului Benjamin, este mult mai elegant, are ceva seducător. William cel tînăr nu voise să-și părăsească tatăl și să plece cu el, cu bunicul, în Franța. Atunci el, bătrînul Franklin, devenise energic. Nu încăpea nici o ezitare. Băiatul trebuia să-l urmeze peste mări, la Paris. Era necesar să crească într-o atmosferă sănătoasă, departe de neisprăvitul de taică-său, care se lăsase sedus de momelile și banii guvernului de la Londra și care făcea acum, pe bună dreptate, pușcărie la Litchfield. Dar trebuia să fie foarte atent cu William junior. Nu era

interesat şi lipsit de scrupule ca tatăl său, dar avea o nestăvilită sete de viaţă. Şi ştia bine că i se trec cu vederea multe, dacă nu chiar toate, pentru că era atît de drăguţ, strengarul! Da, ei, Franklinii, erau setoşi de viaţă. El nu-l zămislise în patul conjugal pe William, acesta nu-l făcuse pe William al lui în patul conjugal şi nici William junior nu făcea impresia că va avea în Franţa numai copii legitimi. Da, moşteniseră setea lui de viaţă. Multe calităţi de ale lui le moşteniseră fiul şi nepotul, dar cu toată asemănarea atît de mare, erau ciudat de deosebiţi unul de altul. Ajunge o nimica toată ca să schimbe pe de-a-ntregul firea omului."

Doctorul sună, ceru să i se mai toarne apă fierbinte.

Nici de capul părinţilor micului Benjamin nu era mare lucru. Mamă-sa, Sally, o femeie drăguţă, bine intenţionată la care el, doctorul, ţinea mult, avea bun simţ, dar atîta tot. Iar bărbatul ei, Richard Bache, era un om de ispravă, atît şi nimic mai mult. Desigur, părinţilor nu le-a convenit că l-a luat pe micul Benjamin. Dar nu încăpea îndoială că în Franţa, sub supravegherea lui, copilul avea să fie mai bine educat decît la Philadelphia de *Mr.* şi *Mrs.* Bache. Pe lîngă asta, îl despăgubise pe ginerele său, lăsîndu-l locţiitorul lui la Ministerul Poştelor. Acolo nu putea strica mare lucru, era un loc potrivit pentru bravul Richard. Duşmanii săi, ai bătrînului Benjamin, aveau să facă oricum gălăgie şi pentru măsurile pe care Richard le va socoti necesare, şi pentru cele pe care nu le va socoti necesare. Treaba lor! El, martor îi e Dumnezeu, a făcut destule sacrificii pentru America, pentru cauza americană; să-i fie îngăduit să le dea şi alor săi o mînă de ajutor.

La Philadelphia, mulţi erau bucuroşi dacă puteau mîrîi împotriva lui. Şi cînd a venit cu propunerea de a se numi trimişi extraordinari pentru Franţa, i-au

opus mereu alte obiecţii. Vechea, apăsătoarea duşmănie din timpul războiului franco-indian nu încetase. Ca şi înainte, mulţi îi socoteau pe francezi duşmani ereditari, idolatri, sclavi ai unei monarhii absolute, indivizi fluşturatici în care nu te poţi încrede. Fusese greu să-i convingă pe colegii din Philadelphia. În cele din urmă înţeleseseră că, în războiul contra regelui Angliei, Franţa era aliatul firesc şi că, fără ajutorul Franţei, nu vor putea învinge. Dar nu-l trimiseseră cu multe speranţe peste ocean. Alianţa cu Franţa era aproape imposibil de realizat. Acum, la noroc, mai încercase el multe lucruri imposibile şi pînă la urmă tot îi reuşiseră. Se destinse în baie, dar rămase cu gura încleştată, aşa încît buzele îi păreau şi mai subţiri. Şi de data aceasta va izbuti.

Nici bani nu-i dăduseră. Congresul n-avea bani, îi va fi greu să-şi asigure o existenţă cît de cît decentă. Cu trei mii de dolari trebuia să instaleze reprezentanţa Statelor Unite şi s-o facă să funcţioneze. Pe „Reprisal" se afla şi o încărcătură de indigo ; o putea vinde şi dispune de bani. Nu era prea bogat înzestrat reprezentantul Lumii Noi. Trebuia să trăiască de azi pe mîine.

Şi el era un om care ştia să preţuiască banul şi nu-şi neglija interesele. Nici ezitări în alegerea mijloacelor nu avea, cînd era vorba să-şi umple sacul. Dar existau limite şi le cunoştea. Astfel, de pildă, englezii îi oferiseră bani, slujbe şi titluri mari ca să intervină pentru o înţelegere. La amintirea aceasta se întunecă. Existau oameni la Philadelphia care ar fi luat foarte serios în consideraţie astfel de propuneri. Fiul său, William, de pildă, o şi făcuse. El, însă, cunoştea limitele şi decît să pledeze în favoarea unei asemenea „înţelegeri", mai bine îşi punea ştreangul de gît.

Cei din Philadelphia nu aveau să-i fie prea recunoscători pentru strădaniile de la Paris. Nicăieri în lume bătrînul Benjamin Franklin nu era privit cu ochi atît de critici ca la Philadelphia. Nu-l urau numai numeroşii conservatori, loialiştii, alde Shippen, Stansbury, Kearsley şi cum le mai zicea, dar şi printre republicani, ba chiar şi în sînul Congresului avea adversari, pe „aristocraţi", cărora nu le era de loc pe plac, aşa că pînă şi hotărîrea de a-l trimite pe el ca ministru la Paris fusese luată numai după multe tîrguieli. Zîmbi, şi zîmbetul lui exprima în acelaşi timp înţelepciune şi ciudă, blîndeţe şi amărăciune. La Philadelphia erau unii care nu-l socoteau suficient de reprezentativ pentru Paris. Deşi, în afară de generalul Washington, era singurul american cunoscut în lumea întreagă, pentru ei rămăsese feciorul săpunarului, nu-i putuse face să uite că într-o vreme n-a avut bani şi că era numai *doctor honoris causa*, că nu avea studii universitare.

Nu, din Philadelphia aveau să-i vină puţine laude şi puţine sfaturi bune, în schimb avea să primească nenumărate cereri insistente de a scoate mai mult de la guvernul francez şi nenumărate reproşuri amare că n-a scos destul. Dar n-are să se supere. A îmbătrînit, a devenit mai înţelept, cunoaşte oamenii.

La Londra i se reproşa că a împiedicat împăcarea coloniilor cu regele numai din orgoliu jignit, numai ca să se răzbune pentru întîmplările ruşinoase din consiliul secret de coroană.

Cu toată seninătatea lui, cînd se gîndea la acele întîmplări, bătrînului i se urca sîngele la cap. Bine, nu fusese foarte corect că el, funcţionar al regelui, publicase scrisorile guvernatorului regal, care dovedeau limpede intenţia de a înăspri lucrurile şi reaua voinţă a guvernului. Dar situaţia era de aşa natură încît publicarea scrisorilor fusese un mijloc licit şi

oricare din domnii care participau la acea şedinţă le-ar fi publicat dacă ar fi fost în locul lui, în privinţa aceasta nu era nici o îndoială. Cu toate acestea, acum, cînd îi puteau reproşa o incorectitudine formală, îl tratau ca pe cel din urmă ticălos. Un ceas întreg trebuise să înghită ocările neruşinate ale procurorului regal. Cum îşi mai zîmbiseră primul ministru şi toţi lorzii aceia, cum mai dăduseră din cap şi şoptiseră între ei şi se holbaseră la el, ca şi cum ar fi fost un monstru de viclenie criminală şi de grosolănie! Era îmbrăcat în haina lui bună, grea, din catifea albastră de Manchester; pe atunci haina mai era nouă şi, fiind aşezat lîngă sobă, asudase şi mai rău. Dar nu le arătase cum îl sugruma mînia; faţa i-a rămas nemişcată, n-a răspuns nici un cuvînt. Tăcerea era însă răspunsul cel mai înţelept la toate răstălmăcirile şi insultele prosteşti şi obraznice ale procurorului regal, în mijlocul acelor lorzi ostili. Cum mai tunase şi fulgerase omul acela, cum mai bătuse în masă! Ce oroare! Prin multe încercări grele trecuse în viaţa lui, dar asta le întrecuse pe toate. Avea şaizeci şi opt de ani pe atunci, era un savant cu renume mondial, omul de încredere al ţării sale, şi a trebuit să se lase ocărît ca un şcolar care i-a furat lui tată-său bani din sertar.

„Mînia este o nebunie temporară", îşi repetase atunci fraza pe care o scrisese de atîtea ori, şi rămăsese cu faţa neclintită. În sinea lui fierbea însă de mînie şi îşi aminteşte bine că, pe cînd şedea nemişcat lîngă sobă şi asculta asudînd insultele procurorului regal, s-a produs o schimbare în el şi a înţeles un adevăr profund: cu lorzii regelui Angliei nu era posibilă şi nici nu avea să fie posibilă vreodată o înţelegere. De şaptesprezece ani de zile frecventa casele acestor mari seniori, se ducea la ei cînd poftea, şi în conversaţii amabile îi arătaseră cît de

mult apreciau ştiinţa lui, spiritul lui cercetător, filozofia lui ; atunci însă şedeau şi ascultau rînjind cum îl calomnia şi-l înjura ca pe maidan derbedeul de procuror. Atunci ieşise la iveală adevărul. Era vădită bucuria lor că-l puteau batjocori. Îl batjocoreau pentru că nu era de-ai lor, că nu era nobil, ci un simplu burghez din clasa de mijloc, feciorul unui săpunar care îndrăznise să ia partea altor oameni mărunţi şi să vorbească în apărarea lor.

Ceasul acela i se întipărise adînc în minte, ca ars cu fierul. Şi dacă mînia de atunci se risipise, nu se risipise şi învăţătura primită.

Şi nu se risipise nici amărăciunea pricinuită de cele ce urmaseră acelei şedinţe, amărăciune legată de atitudinea fiului său, William. Îi relatase lui William cu toată obiectivitatea cele întîmplate şi îl sfătuise să demisioneze din funcţia pe care o avea. „Acum ştii cum am fost tratat — îi scrisese el — te las să reflectezi asupra acestui fapt şi să tragi concluziile cuvenite." Băiatul reflectase şi trăsese concluziile. Declarase prietenilor săi din Anglia că nu împărtăşeşte de fel părerile politice ale tatălui său. Acum putea să reflecteze în voie asupra acestui lucru în închisoarea de la Litchfield.

Apa din cadă se răcea. Să sune şi să ceară să i se toarne a doua oară apă fierbinte ? Nu mai făcea. Trebuia să se pregătească în curînd de debarcare. Va mai rămîne două minute în cadă.

Nu are rost să te amărăşti. Viaţa trebuie luată aşa cum este, stupidă, grandioasă, deşteaptă, rea, trăsnită şi foarte, foarte agreabilă. Slăbiciunile oamenilor trebuie să le iei ca pe nişte date reale ale existenţei, trebuie să ţii seama de ele în calculele tale şi să le foloseşti pentru cauza cea bună.

Aşa a făcut pînă acum, aşa va face şi de acum încolo. Nu şi-a pierdut niciodată curajul, nici în si-

tuaţiile oele mai grele. Crede în ţara lui, crede în raţiune, crede în progres. Ştie ce calităţi şi ce lipsuri are şi crede că şi astăzi încă mai poate contribui la acest progres. E bătrîn, cu toată înfăţişarea sa robustă, cam şubred, stînjenit de gută şi de o eczemă supărătoare, pricopsit cu un fiu dubios, un carierist reacţionar. Dar, cu toate acestea, se mai simte destul de puternic să plece în Franţa şi s-o cucerească pentru America lui.

Încet, prudent, moşneagul ieşi din cadă, gemînd încetişor, nu fără un sentiment de plăcere. Mare şi greoi, cu părul rar, lipit de craniul voluminos, se aplecă asupra vasului cu jeratic înconjurat de un grilaj de metal şi se şterse grijuliu, în timp ce apa şiroia de pe el.

Apoi, gol, deschise lada în care păstra documentele importante, scrisoarea sa de acreditare, instrucţiunile Congresului, alte hîrtii secrete. Scoase din ladă un document: „Propuneri pentru o pace între Anglia şi Statele Unite, pe care foarte onorabilul domn Benjamin Franklin este însărcinat să le supună guvernului majestăţii sale regelui Angliei", şi urma stipularea condiţiilor. Franklin ceruse să i se dea un astfel de document pentru cazul în care el sau vasul lui ar fi încăput pe mîna englezilor. Voia să aibă la el un document care să-i dea calitatea sacră de sol al păcii şi să-l ferească astfel, poate, de streang. Acum, lîngă coasta Franţei, nu mai avea nevoie de acest document; dimpotrivă, în Franţa putea doar să-l stînjenească. Luă documentul, îl rupse bucăţele, îl aruncă pe jeratic şi privi cum arde.

Barca în care se aflau Benjamin Franklin, William Temple Franklin şi Benjamin Franklin Bache juca pe crestele înspumate ale valurilor cenuşii-verzui şi

ajunse cu greu la mal. Ţăranii bretoni, miraţi şi bănuitori, îi întîmpinară pe călători. Li se făcu cu greu rost de o şaretă amărîtă. Mîrţoagele bătrîne porniră într-un trap şchiopătat, vasul *Reprisal* trase o salvă de adio şi Franklin intră în ţara misiunii şi speranţei sale.

La Nantes locui în casa negustorului Gruet, care avea relaţii comerciale cu Congresul. Franklin era epuizat, tînjea după cîteva zile de odihnă. Dar nu apucă să se odihnească. Congresul nu publicase numirea reprezentantului său în Franţa, iar el nu pomenise nimic despre misiunea politică ce-i fusese încredinţată. Dar Franklin era un cercetător cu renume mondial şi mulţi veniră să-i prezinte omagiile lor.

Fu asaltat cu întrebări din care văzu cît de puţin cunoşteau ţara sa cei care puneau întrebările. Asculta cu calm şi amabilitate, răspundea pe sourt, scuzîndu-şi laconismul cu deficienţa cunoştinţelor sale de limbă franceză.

Gazda lui, negustorul Gruet, era vorbăreţ şi socotea de datoria sa să-şi informeze oaspetele despre ce se întîmplase în Franţa. Străinul află cu mirare că interesele americane sînt reprezentate la Paris şi Versailles nu cum bănuise el, de amicul şi traducătorul său, Dubourg, ci de un oarecare Rodrigue Hortalez, de fapt Caron de Beaumarchais.

Bineînţeles, auzise despre Beaumarchais. Îi trecuseră prin mîini şi pamfletele pe care acesta le scrisese cu prilejul unui proces. Le găsise însă prea strălucitoare, prea pripite, prea superficiale, prea retorice şi lipsite de înţelepciune. Franklin îl socotea pe *monsieur* de Beaumarchais un gazetar dornic de senzaţional şi nu-i plăcea că tocmai el era privit în Franţa ca cel mai important şi mai activ reprezentant al cauzei americane.

Negustorii bogatului oraș Nantes n-au lăsat să le scape ocazia de a da un mare bal în cinstea lui Franklin. Doctorul avea cu el o haină de gală, prețiosul costum de catifea albastră de Manchester, pe care-l purtase și la Londra la ședința aceea de pomină, dar haina zăcea, bine ambalată, în fundul unui cufăr închis cu șapte lacăte și Franklin nu voia s-o scoată de acolo înainte de a sosi la Paris. Hotărî să îmbrace o modestă haină burgheză, simplă, cafenie.

Haina cafenie le păru locuitorilor din Nantes îmbrăcămintea potrivită pentru un înțelept modest din Vestul atît de apropiat de natură. Apariția lui Franklin însemnă un mare succes. Comportarea lui liniștită, politicoasă, reținută, contrasta vădit cu zarva, scepticismul, superficialitatea, cu galanteria scînteietoare obișnuite la recepțiile locale, după exemplul saloanelor pariziene. În special femeile erau entuziasmate de amabilitatea solemnă, de modă veche, a vestitului om. Întregul oraș nu vorbea decît de el. Unde se arăta era ovaționat, iar căciula și ochelarii lui cu rama de fier deveniră adevărate simboluri.

Între mulții vizitatori care prezentară doctorului omagiile lor, în timpul ședерii sale la Nantes, apăru și un tînăr, un băiețandru aproape, foarte slab, cu umerii căzuți, cu ochi mari căprui de o neobișnuită strălucire, cu fața frumoasă și rotundă, un oarecare Paul Theveneau.

Paul rămăsese pe litoral pentru a putea prezenta omagiile sale lui Franklin, îndată ce va sosi. Acum era în fața lui și-l privea radios, vizibil emoționat de sentimentul de a fi în imediata apropiere a omului venerat. Franklin, mișcat de atîta entuziasm naiv, îi zîmbea prietenos. Cînd însă tînărul îi declară că venise să-l salute în calitate de reprezentant al fir-

mei *Hortalez* și al șefului ei, *monsieur* de Beaumarchais, zîmbetul și amabilitatea lui Franklin dispărură și Paul constată, uluit, că fața cărnoasă și masivă a interlocutorului său nu mai era de fel fața unui înțelept prietenos. Bătrînul îl privea cu ochi mari, severi, sprîncenele parcă i se ridicaseră și mai sus, gura mare îi era încleștată, brazdele de pe frunte înaltă i se adînciseră; deasupra umerilor puternici i se înălța capul masiv, bătrîn, amenințător.

— „Și-au și plecat, sînt pe mare transporturile acestea ale lui *monsieur* de Beaumarchais? întrebă Franklin; vocea înceată suna politicos, abia dacă se simțeau repulsia, bănuiala.

Paul, care vorbise pînă atunci nu fără greutate englezește, trecu la franceză. Deoarece se simțea în defensivă, lăudă cu îndoită căldură realizările admiratului său prieten Pierre. Cele trei vase, *Victoire, Alexandre, Eugénie,* au pornit în larg, declară el, ducînd spre America patruzeci și opt tunuri, șase mii două sute pușți, două mii cinci sute obuze și mari cantități de echipament și de uniforme. Afară de aceasta, în depozitele lui *monsieur* de Beaumarchais își mai așteptau rîndul să fie transportate arme și echipament pentru treizeci de mii de oameni — și enumeră din memorie diferite cantități.

Franklin asculta, fără să clipească. Ceea ce anunța tînărul acesta reprezenta un ajutor de o considerabilă importanță pentru Congres și armată. Dar nu se putea dezbăra de repulsia pe care i-o stîrnise numele lui Beaumarchais și nici de supărarea că amicul său, bravul, respectabilul Dubourg părea exclus din această acțiune.

— Pot să consider că guvernul francez îl sprijină din răsputeri pe *monsieur* de Beaumarchais?

— Da și nu, domnule doctor — răspunse Paul — desigur că Versailles-ul este interesat să se trimită

material de război în America, dar în aceeaşi măsură se străduie să nu dea nici un prilej de reclamaţie ambasadorului englez. Să vă spun eu ce a fost, domnule doctor, continuă el cu căldură. Aceste arme pentru ţara dumneavoastră le-a procurat singur *monsieur* de Beaumarchais, prietenul meu, luînd asupră-şi mari riscuri şi făcînd uz de toate mijloacele talentului său, din proprie iniţiativă şi învingînd greutăţi uriaşe.

Franklin privea cu ochii săi mari, bulbucaţi şi calmi, la agitatul Paul.

— Este foarte îmbucurător — spuse el pe un ton ponderat — că au fost expediate arme pentru soldaţii noştri. Avem nevoie de ele. Nu sîntem mulţi şi cu timpul o să devină greu să ducem singuri lupta pentru cauza omenirii. Vă mulţumesc pentru comunicarea dumneavoastră, *monsieur*, încheie el. Şi el vorbea acum franţuzeşte, o franţuzească lentă, sacadată, seacă.

Paul îşi dădu seama că era concediat. Nu ştia ce să facă. Legase mari speranţe de această întrevedere şi acum Franklin îl trata ca pe un furnizor necinstit. Nu înţelegea cum se putea ca acest om, care îşi riscase pentru cauza sa slujba, averea, viaţa, să fie atît de rece, atît de distant şi bănuitor; dar Paul se strădui să nu tragă concluzii pripite. Se retrase modest şi hotărî să încerce să obţină o a doua întrevedere.

Ocazia se oferi cînd *monsieur* Gruet organiză, trei zile mai tîrziu, o cină pentru un cerc restrîns de prieteni.

Paul constată cu mirare şi bucurie că de data aceasta doctorul îşi schimbase purtarea. Dacă, cu prilejul primei întîlniri, fusese uluit de rezerva şi rigiditatea lui, acum înţelese de ce toată lumea era cucerită de el. Şi se lăsă bucuros fermecat de graţia

solemnă a lui Franklin. Era ciudat cum micile glume şi anecdotele bătrîneşti, pe care doctorul le presăra în conversaţia lui, cum tot ce spunea, chiar dacă altminteri nu avea importanţă, părea să fie marcat de personalitatea lui, într-un fel deosebit.

În seara aceea se vorbi mult de chestiuni religioase. Concepţiile ateiste ale societăţii pariziene influenţaseră pe oaspeţii adunaţi acolo, la Nantes. Se făcu haz pe socoteala superstiţiilor, se glumi răutăcios cu privire la înrudirea dintre aceste concepţii şi cele ale bisericii catolice şi se povestiră anecdote deocheate despre clerici.

Franklin asculta, amabil şi rezervat. Lumea aştepta să-şi spună şi el părerea, dar el tăcea. În cele din urmă, cineva îl întrebă de-a dreptul ce gîndeşte despre clerici.

— N-aş vrea să generalizez, răspunse în franţuzeasca sa domoală. Există printre clerici oameni serioşi, care se străduiesc să pună de acord credinţa lor cu cuceririle ştiinţei. Există şi alţii cărora le face plăcere să tune şi să fulgere împotriva ştiinţei.

Şi sfătos, povesti cîte i se întîmplaseră lui cînd îşi instalase paratrăsnetul. Aşa, de pildă, un preot declarase că o astfel de activitate ar însemna să-l pună pe Dumnezeu la încercare ; iar controlul asupra artileriei cereşti ar depăşi puterile muritorilor. Altul spusese într-o predică că fulgerul este unul din mijloacele de a pedepsi omenirea pentru crimele ei şi de a o preveni să nu mai făptuiască altele ; încercarea de a împiedica efectul integral al fulgerului ar însemna deci o intervenţie neîngăduită în drepturile divinităţii şi ar fi un păcat.

Dar ateii nu se dădură bătuţi. Era vizibil că voiau să scoată de la Franklin o declaraţie neechivocă, pe care s-o poată valorifica.

— Ni s-a spus, doctore Franklin — zise unul — că într-un tratat „despre libertate şi necesitate, bucurie şi chin" aţi fi pus la îndoială viaţa de apoi a sufletului şi că aţi fi contestat distincţia pe care o face teologia între om şi animal. — Să fi făcut eu una ca asta ? se întrebă amabil Franklin. Da, da, am scris multe în tinereţea mea pe care mai bine nu le-aş fi scris, şi acum sînt bucuros că aceste opuscule n-au avut succes şi deci nici răspîndire.

Şi-şi goli paharul de vin, un vin bun de Bourgogne, pe care gazda îl turnase oaspetelui său, priceput, de altminteri, şi la vinuri.

Paul crezu că aceşti comeseni lipsiţi de tact vor fi băgat în cele din urmă de seamă că doctorul era de părere că fiecare trebuie să rezolve pentru sine acest gen de întrebări. Dar ateii nu se lăsară intimidaţi şi purtătorul lor de cuvînt întrebă obraznic, de-a dreptul :

— N-aţi vrea să ne lămuriţi, doctore Franklin, ce gîndiţi acum despre aceste lucruri ?

Bătrînul îl privi calm în ochi şi tăcu atît de mult, încît ceilalţi începură să se simtă jenaţi. Apoi, însă, deschise gura şi spuse amabil :

— Astăzi nu mai gîndesc ca atunci, asta e sigur. Acum, dimpotrivă, mă întreb cîteodată : de ce oare trebuie pur şi simplu negată posibilitatea existenţei unei Fiinţe Supreme şi imortalitatea sufletului ?

Ateul îşi muşcă buzele.

— Totuşi, stimate doctore Franklin — insistă el — sînteţi de-ai noştri. N-aţi contribuit niciodată la consolidarea prejudecăţilor, nici un cuvînt de-al dumneavoastră n-a putut fi interpretat în sensul acesta.

— Mă tem, *monsieur* — răspunse zîmbind Franklin — că vă voi dezamăgi. Adevărul e că am avut totdeauna grijă să nu stînjenesc pe alţii în

bucuria ce le-o fac sentimentele religioase, chiar dacă opiniile lor îmi păreau greu de suportat, sau de-a dreptul absurde. Am mers destul de departe cu această străduinţă a mea.

Spuse însă asta pe un ton amabil şi fără nici o asprime, astfel încît nici măcar ateii nu se supărară.

Totuşi, ei vrură să aibă ultimul cuvînt.

— Ne-aţi putea lămuri — întrebă purtătorul lor de cuvînt — de ce nu aţi mărturisit niciodată în mod public credinţa dumneavoastră într-o Fiinţă Supremă ?

Franklin răspunse cu un zîmbet uşor :

— Nu-mi pot închipui că o Fiinţă Supremă ar pune vreun preţ pe o astfel de mărturisire publică. Cel puţin, n-am băgat niciodată de seamă să fi făcut vreo deosebire între credincioşi şi necredincioşi, înfierînd, de exemplu, pe necredincioşi cu semne deosebite ale nemulţumirii sale.

Paul se amestecă în conversaţie. Întrebă respectuos :

— Aţi vrea să ne spuneţi, doctore Franklin, dacă credinţa dumneavoastră în Dumnezeu influenţează cumva, şi în ce măsură, activitatea dumneavoastră practică ?

— Eu cred — răspunse Franklin — că nu pot cinsti mai bine Fiinţa Supremă decît purtîndu-mă omeneşte cu celelalte fiinţe pe care le-a creat.

La rîndul lui, ateul, care tot nu voia să se dea bătut, insistă :

— Dar, cel puţin, divinitatea lui Isus din Nazaret o puneţi la îndoială ? Sau nici măcar atît ? întrebă el provocator, cînd văzu că Franklin întoarce gînditor faţa lui mare către el.

— Această problemă n-am studiat-o şi socot că este inutil să-mi mai bat acum capul cu ea. Vezi, tinere domn, eu sînt bătrîn şi desigur că voi avea,

într-un timp previzibil, prilejul să aflu fără prea mare străduanic adevărul.

Aşadar Franklin, pe cît îl ajuta franţuzeasca lui, le răspundea ateilor indiscreţi pe ocolite şi cam ironic. Paul se bucură. Ce spusese bătrînul însemna totul şi nu însemna nimic şi Paul admira înalta înţelepciune şi umorul cu care ocolise întrebările inoportune.

A doua zi, Franklin plecă la Paris. Paul ar fi vrut tare mult să călătorească împreună cu dînsul. Deşi timid, era uneori obraznic, iar cînd îşi propunea ceva, putea fi foarte insistent. Altcuiva i-ar fi oferit să-l însoţească, dar se simţea stînjenit numai la gîndul de a face asemenea propuneri lui Franklin.

Veni totuşi să asiste la plecarea lui.

Jos, în curte, sta gata de drum rădvanul mare, pîntecos, de călătorie al lui *monsieur* Gruet ; se făceau ultimele pregătiri. Franklin mai era sus în odaie, cu cîteva persoane în jurul lui. I se aduse blana, căciula, mănuşile uriaşe, bastonul încrustat din lemn de măr.

În timp ce cineva îl ajuta să-şi îmbrace blana, doctorul îi vorbi lui Paul, în felul lui amabil şi calm :

— Îţi mulţumesc, prietene — zise el — pentru importantele informaţii pe care mi le-ai adus.

Paul roşi de mîndrie că bătrînul îl numise prieten. Franklin, acum gata de drum, era masiv în blănurile sale, sub căciulă i se vedea faţa mare, cu bărbia grea, proeminentă şi sprîncenele groase. Paul arăta firav şi foarte mic pe lîngă uriaşul moşneag.

— Am să am mult de furcă la Paris, zise bătrînul, răsuflînd din greu în blănurile sale şi gemînd încetişor, atît de încet încît doar Paul putu să-l audă. Stăteau acum la fereastră ; jos în curte, pe zăpadă, hamali puternici încărcau ultimele bagaje

pe trăsură. Erau lăzi încinse cu benzi de fier, în care Franklin îşi ducea actele şi cărţile mai importante. Unul din bărbaţi apucase lada, al doilea îl ajuta, dar lada nu se urnea. Un al treilea se apropie. Dar primul îi făcu semn că nu-i nevoie.

— Lasă — se auzi prin fereastra închisă vocea lui gîfîitoare — lasă, c-o să meargă, *ça ira* — şi ridicînd lada, o trînti în rădvan.

— *Ça ira, mon ami, ça ira*[1], zise bătrînul cu vocea lui liniştită şi prietenoasă către Paul, şi un uşor zîmbet îi juca în jurul gurii, în timp ce cobora anevoie, sprijinindu-se de Paul, spre rădvanul lîngă care îl aşteptau nepoţii.

Ultima haltă se făcu la Versailles. Ar fi putut continua drumul spre Paris, dar Franklin se simţea prea obosit. Trase la hanul *De la Belle Image*.

Încă înainte de cină, sosi un musafir din Paris. Un domn înalt, gras, impozant, cu burta strînsă într-o vestă de atlaz, brodată cu multe flori, Silas Deane. Animat, bucuros, cu faţa radioasă, nu mai voia să dea drumul mîinii lui Franklin. Se apucă să povestească precipitat, nu ştia cu ce să înceapă, cu ce să termine. Tratativele complicate cu contele Vergennes, serviciul de spionaj şi continuele reclamaţii ale ambasadorului englez, vasele care erau de fiecare dată reţinute în port, ofiţerii pe care-i recrutase şi nu-i putuse plăti, nici transporta, Congresul care trimitea scrisori laconice, dar nici un ban. Ce uşurare pentru el că, în sfîrşit, a venit Franklin să ia asupra lui o răspundere atît de mare. Omul ăsta vorbăreţ îşi goli tot sacul cu necazuri înaintea tăcutului Franklin. Apoi, fără tranziţie, chicotind, povesti cum că ambasadorul englez, cînd

[1] Va merge, prietene, va merge.

aflase de apropiata sosire a lui Franklin, insistase ca Vergennes să-i interzică şederea la Paris. Vergennes consimţise, dar, după sfatul inventivului *monsieur* de Beaumarchais, curierul cu ordinul prin care se interzicea venirea domnului Franklin la Paris fusese trimis la Le Havre, unde n-avea cum să-l găsească. Iar acum, de vreme ce sosise, desigur că nu avea să-l mai expulzeze nimeni. Ei, dacă n-ar fi fost *monsieur* de Beaumarchais al nostru!

În timp ce *Mr.* Deane îl punea astfel la curent pe celebrul său coleg, sosi un mic curier negru, tare împopoţonat, cu o scrisoare pentru Franklin. *Monsieur* Caron de Beaumarchais comunica, în fraze lustruite, marelui bărbat din Vest, că s-ar socoti fericit dacă i-ar fi îngăduit să-i prezinte în ziua aceea încă omagiile sale. Franklin privi cu neplăcere biletul frumos scris şi uşor parfumat, Trimise politicos vorbă că se simte prea obosit ca să-l primească pe *monsieur* de Beaumarchais.

Călătoria şi vorbăria lui *Mr.* Deane îl sleiseră într-adevăr şi fu bucuros cînd vizitatorul îşi luă rămas bun. Atunci sosi însă un nou oaspe, pe care nu voi să-l refuze, doctorul Barbeu Dubourg.

Doctorul Dubourg îl îmbrăţişă pe Franklin, îl bătu pe umăr; cei doi bătrîni masivi umpleau aproape cu totul cămăruţa hanului *De la Belle Image*. Dubourg îl asigură în repetate rînduri pe Franklin că arată tînăr şi bine, iar Franklin îi spuse acelaşi lucru lui Dubourg. În sinea lor însă amîndoi erau amărîţi văzînd cît de mult îmbătrînise celălalt şi Franklin îşi zicea cu melancolie: „Uite cum mai mint, nici zece epitafuri de pe pietrele de mormînt n-ar minţi mai bine".

Dubourg avea multe de povestit, căci îl apăsau multe pe inimă; povesti încîlcit, dar cu haz, despre prieteni comuni, despre Academie, despre lucrările

noi asupra principiilor fiziocraților, despre concedierea ministrului de finanțe Turgot, despre propriile sale traduceri din operele lui Franklin, despre trista stare a finanțelor statului, despre noul director al finanțelor, Necker, despre Vergennes, despre intrigile de la Curte. Vorbea englezește, și chiar destul de bine, dar de emoție o tot dădea pe franțuzește.

Repetă de nenumărate ori ce binecuvîntare este că în sfîrșit a sosit Franklin. Nimic de zis, Silas Deane era sîrguincios și patriot, dar oricum, n-avea prestanța necesară să reprezinte America revoluționară. Așa încît nu e de mirare că un autor de comedii, dornic de senzațional, ca *monsieur* de Beaumarchais, a putut juca față de Curte și de întregul oraș rolul de unic avocat al Americii, ca și cum toată activitatea europeană pentru cele treisprezece state s-ar concentra în casa lui.

Și Franklin avusese un sentiment neplăcut cînd, cu puțin înainte, Silas Deane îi raportase cu entuziasm despre afacerile lui *monsieur* de Beaumarchais și înțelegea foarte bine mînia amicului său Dubourg care se simțea dat la o parte. Dar se gîndi și la entuziasmul cu care tînărul Paul Theveneau își lăudase șeful.

— Mi s-a spus că acest Beaumarchais a și expediat peste mare transporturi importante, vreo șase mii de pușți, nu țin minte exact cifrele.

— Da, desigur — recunoscu Dubourg — dar cînd ai sprijinul Arsenalului regelui și al fondurilor secrete ale Ministerului de Externe, nu e nici o scofală.

— Vin toți banii de la guvern ? se interesă Franklin.

— Ceva au dat, bineînțeles, și alții, recunoscu indispus doctorul Dubourg. Dar, de ori unde i-ar

avea — se aprinse el — este rău că Parisul îl socoate tocmai pe acest om reprezentantul Americii. Un om atît de neserios — şi repetă pe franţuzeşte — neserios pînă-n măduva oaselor ! Ei — se consolă el — dar s-a terminat acum. Dacă a venit doctorul Franklin, bineînţeles că rolul lui Beaumarchais ăsta s-a terminat. Şi-l bătu pe Franklin pe umeri.

Mai tîrziu, la cină, vorbiră de chestii literare şi editoriale. *Monsieur* Rouault, editorul, voia să scoată populara cărticică a lui Franklin, *Calea spre belşug,* într-o ediţie mare, în traducerea lui Dubourg, sub titlul : *La science du Bonhomme Richard.* Doctorul Dubourg credea că traducerea i-a reuşit deosebit de binc, tonul sfătos i se potrivea. Şi, în timp ce mîncau mult şi cu poftă, doctorul Dubourg îi citea lui Franklin pe franţuzeşte din povestirile şi zicalele lui.

A doua zi, însoţit de *Mr.* Deane şi Dubourg, Franklin îşi continuă călătoria spre Paris. Acolo se instală la *Hôtel d'Hambourg,* unde locuise pînă atunci *Mr.* Deane. Erau foarte înghesuiţi ; William, care trebuia să despacheteze şi să pună în ordine actele, nu se putea descurca din pricina lipsei de spaţiu. Curînd toate zăceau într-o dezordine cumplită la care băiatul, neajutorat, privea cu un zîmbet drăguţ, inocent.

Zvonurile îl precedaseră pe Franklin de la Nantes la Paris. Abia se răspîndise ştirea sosirii lui, că se şi înfiinţară admiratorii ca să-şi prezinte omagiile. Printre primii, Pierre de Beaumarchais. Franklin nu-l primi singur, ci împreună cu alţi doi vizitatori. Fu foarte politicos cu el, avu cuvinte de laudă pentru ce făcuse pentru America, păstră însă un ton nepersonal şi trecu cu amabilitate peste sugestia lui Pierre, care spusese că speră să aibă curînd prilejul unei discuţii mai temeinice cu doc-

torul. Pierre era uluit. Dar, cu obişnuita sa superficialitate, se consolă repede. Nu-i povestise oare şi Paul că Franklin l-a tratat la început foarte rece, dar că apoi şi-a schimbat atitudinea ? Pierre nu se îndoia că în curînd îl va cîştiga pe american de partea sa.

Acesta primea între timp alţi vizitatori. Erau mulţi, de parcă n-aveau să se mai termine. Se înclinau în faţa lui, îi strîngeau mîna, îl îmbrăţişau, îi vorbeau cu însufleţire pe franţuzeşte. El şedea în jilţ, masiv, amabil, venerabil, părul alb şi rar îi cădea pe umeri, cîteodată figura lui mare se strîmba într-un zîmbet politicos, asculta mult, vorbea puţin.

În faţa hotelului *d'Hambourg* o mare mulţime aştepta să-l vadă pe reprezentantul Americii, al filozofiei şi al libertăţii. El se arătă, şi era aşa cum îl descrisese zvonul. Purta ochelarii cu rama de fier şi celebra căciulă. Lumea era entuziasmată. De fapt ar fi vrut să iasă la plimbare cu trăsura care sta pregătită. Parcurse însă drumul pe jos, deşi îl stînjenea alunecuşul şi frigul, sprijinit cu graţie de tînărul şi drăguţul William. Peste tot, marele bărbat fu salutat cu respect şi emoţie. Răspundea zîmbind voios, şăgalnic. Dacă putea face atît de uşor un serviciu ţării sale, apoi va purta, de dragul parizienilor, căciula pînă-n mai.

În zilele următoare ziarele, saloanele, cafenelele, răsunară de numele lui Franklin. Lord Stormont fu indignat şi se duse în audienţă la Vergennes. Ministrul Poliţiei se gîndi să edicteze o pedeapsă pentru pomenirea în public a numelui lui Franklin, dar cum contele Vergennes se temea de ridicolul unei asemenea măsuri, renunţă la ea.

Entuziasmul crescu. Ce om, acest inventator al paratrăsnetului, întemeietorul independenţei Americii, autorul unor opere strălucite de filozofie şi de fizică ! Unde mai există altul care să îmbine atîtea calităţi

cu atîta modestie ? Aşa şi numai aşa, patriarhal, cu blană şi ochelari, putea arăta adevăratul înţelept, filozoful naturii, *Bonhomme Richard,* care îmbina în mod organic cele mai nobile învăţăminte ale antichităţii cu ştiinţa modernă. Parizienii răspîndiră, cu rapiditatea care-i caracterizează, faima lui *Franquelin* al lor. *Monsieur* Leonard, coaforul reginei, cel mai mare artist capilar al lumii, inventă o nouă coafură pentru doamne, un edificiu înalt şi cîrlionţat care imita căciula lui Franklin, şi denumi această pieptănătură *„coiffure à la Franquelin"*. Portretul lui Franklin apăru deasupra şemineurilor saloanelor pariziene, pe pereţii cafenelelor, pe tabacherele de prizat, pe batiste. Se vindea la toate colţurile de stradă, ilustratorii aveau de lucru.

Doctorul Dubourg îi aduse prietenului său un astfel de portret cumpărat pe stradă. Cei doi bărbaţi îl priviră zîmbind. Franklin era reprezentat cu căciula, cu ochelarii cu rama de fier, cu bastonul din lemn de măr, fiecare trăsătură a figurii lui masive trădînd caracterul omului cumsecade, al unui *bonhomme*. Portretul era înconjurat de un vers scris în latineşte, care-l prezenta : „A smuls cerului fulgerul, tiranului sceptrul". Portretul lui Franklin era aproape întotdeauna înconjurat de acest vers sonor, în stil antic, care fusese compus de baronul Turgot, fostul ministru de Finanţe, unul din conducătorii fiziocraţilor, prieten cu Franklin.

— Versul e bun, zise Franklin, pe cînd mai privea portretul.

— Da — răspunse Dubourg — dacă cineva vă poartă admiraţie şi prietenie, apoi acela este Turgot.

— Ce jale că l-au răsturnat ! Dar mă temusem din capul locului că nu va fi desul de mlădios pentru Versailles. Un om de stat nu trebuie să-şi piardă

niciodată răbdarea, trebuie să se resemneze să facă ocoluri.

— În orice caz — bombăni Dubourg, veşnic nemulţumit — în chestia americană Turgot a arătat destulă răbdare. N-a dat nici un ban pentru America atît timp cît a fost ministru de finanţe. I-am putut toca mult şi bine, îmi răspundea mereu acelaşi lucru : cauza americanilor corespunde progresului, deci va învinge şi fără banii noştri. Iar noi avem nevoie de banii noştri pentru propriile noastre reforme.

— Şi, oare, n-avea dreptate din punctul său de vedere ? întrebă Franklin.

Doctorul Dubourg îl privi cu reproş.

Obiectivitatea lui Franklin îi mira întotdeauna pe prietenii lui. Doctorul Dubourg şi numeroşii intelectuali parizieni care simpatizau cu America puteau, la rigoare, înţelege că, desigur Curtea rămînea rece faţă de zelul lor democratic, dar nu trebuia oare şi Versailles-ul să vadă că războiul american le oferea şansa uriaşă de a plăti englezilor înfrîngerea şi tratatul de pace de la 1763 ? Pe aceşti intelectuali îi scotea din sărite tactica de tergiversare a timizilor miniştri francezi. Să recunoască în sfîrşit, dracu să-i ia, Statele Unite şi să încheie cu ele un tratat comercial !

Franklin, în schimb, găsea atitudinea guvernului francez foarte raţională, ba o găsea singura posibilă. Situaţia finanţelor franceze era îngrijorătoare. Un război, fie şi victorios, trebuia să ducă la prăbuşire. Din aceste motive, chiar şi un partizan atît de înfocat al ideilor americane ca Turgot se ferise din răsputeri să provoace, prin ajutorul acordat Americii, un război cu Anglia. Apoi, Franţa nu putea purta război decît în înţelegere cu aliaţii ei, Spania şi Austria. Austria absolutistă, însă, nu era interesată în victoria

Americii - republicane, iar Spania era îngrijorată că propriile ei colonii s-ar putea lăsa antrenate la răscoală de o asemenea victorie.

Avînd vederea de ansamblu a acestei situații, Franklin nu împărtășea nerăbdarea indignată a lui Dubourg și a altora ca el, ci se resemna să aștepte, ca să nu-i pună prin gesturi demonstrative în situații penibile pe miniștri.

Dacă guvernul francez trebuia să fie prudent, nu se putea pretinde același lucru de la popor. Nimeni nu-l putea opri pe Franklin să facă propagandă printre parizieni pentru sprijinirea cauzei sale. Învățase de tînăr, ca tipograf, ca editor, ca scriitor, ca om de stat, să cucerească opinia publică, să fie un inginer al sufletelor. Asta era meseria lui, asta-i era menirea. Dacă la Curte nu putea fi recunoscut ca ambasador al Americii, atunci va fi ambasadorul Americii pe lîngă poporul francez. Nu era puțin lucru, și-i făcea plăcere.

Din păcate, însă, Franklin nu era singurul reprezentant al Statelor Unite la Paris. Cînd îl numise, Congresul le atribuise aceleași drepturi și îndatoriri și lui Silas Deane și Arthur Lee, domnului aceluia ranchiunos și intrigant de la Londra.

Cu Silas Deane, Franklin nu se înțelegea rău. Desigur Deane, deși binevoitor și patriot, era un om mediocru, nepotrivit pentru politica înaltă; el nu vedea în revoluția americană decît o vastă întreprindere comercială. Dar, cel puțin, era utilizabil în chestiuni comerciale. Se limita la ce pricepea și recunoștea sincer și respectuos superioritatea lui Franklin.

Arthur Lee, în schimb, venise la Paris cu intenția de a critica și sabota tot ce făcea și spunea Franklin. El nu ajuta, ci stînjenea doar.

Arthur Lee se trăgea dintr-o familie de vază din Virginia. Fusese un fel de copil minune şi publicase, încă înainte de a împlini douăzeci de ani, scînteietoare broşuri politice. Întreaga familie Lee era progresistă, radicală, şi fratele lui Arthur, Richard Henry Lee, fusese acela care formulase şi supusese Congresului propunerea de a proclama independenţa coloniilor ; Arthur Lee însuşi, acum în vîrstă de treizeci şi şapte de ani, lucrase ani de zile în Europa pentru cauza americană.

Fusese o mare satisfacţie pentru el să fie trimis la Paris de Congres. Dar, spre dezamăgirea şi amărăciunea lui, îşi dădu curînd seama că acolo dispărea în umbra doctorului Franklin.

Nu era prima dată că drumul său se încrucişa cu cel al lui Benjamin Franklin. La Londra activaseră împreună sau mai exact, în acelaşi timp, ca agenţi ai coloniei Massachusetts. Încă de pe atunci, tînărului şi fanaticului Arthur Lee, amator de cuvinte sonore şi gesturi spectaculoase, i se păruse greu de suportat să fie înhămat alături de bătrînul, ponderatul doctor *honoris causa* [1] — nici nu-i zicea vreodată altfel — şi aşteptase cu nerăbdare ca acesta să-i cedeze, pînă la urmă, locul. Şi cînd colo, se vedea acum, la Paris, în anii în care se hotăra soarta patriei lui, din nou stînjenit şi pus în umbră de flegmaticul şi peste măsură de supraapreciatul moşneag.

Uscăţiv, cu privirea posomorîtă, Arthur Lee circula bănuitor şi arţăgos prin încăperile tixite ale hotelului *d'Hambourg*, dînd sfaturi, dezaprobînd. Nu uitase cum îl jignise Beaumarchais, îl socotea escroc şi i se părea că găseşte mereu noi dovezi pentru bănuiala lui, că ar sustrage banii pe care Versail-

[1] Titlu onorific conferit, în afara titlurilor universitare, marilor personalităţi politice, militare şi ştiinţifice ale lumii.

les-ul îi destinase americanilor. Îi atrăsese atenţia lui Silas Deane să se ferească de Beaumarchais şi, cînd Deane luase apărarea acestuia, bănuiala pe care o avusese contra lui Deane deveni certitudine. Îi atrase atenţia lui Franklin să se ferească de Beaumarchais şi de Deane, iar cînd Franklin declară că nu şi-a făcut încă o părere despre Beaumarchais, Lee fu convins că şi doctorul *honoris causa* e în combinaţie cu Deane şi cu Beaumarchais.

Ura lui Arthur Lee împotriva lui Franklin devenea tot mai crîncenă. Parcă ce era de capul lui ? Făcuse cîteva invenţii care poate că erau utile, asupra acestui punct el, Arthur Lee, nu-şi putuse forma o părere. Dar ceea ce pricepea era că bătrînul ducea o politică deosebit de indolentă, lipsită de energie ; parcă era de aşteptat altceva din partea unui om care toată viaţa lui a fost dubios şi în plus mai avea şi un fiu *tory* [1] ? Era un făţarnic, asta era Benjamin Franklin. Ce truc ieftin, să poarte mereu haina cafenie şi căciula şi să joace, perfid şi neruşinat, în faţa franţujilor naivi, rolul filozofului modest. Doar Arthur Lee văzuse cu propriii săi ochi cum se purtase bătrînul viclean în saloanele domnilor mari din Londra şi Philadelphia la fel de elegant ca şi ceilalţi, şi nici viaţa pe care o ducea acolo, cu masă îmbelşugată, vinuri vechi, femei tinere şi trăsură şi slugi, nu prea era o viaţă de Diogene.

Aşadar, cei doi colegi mai mult îl stînjeneau decît îi erau de vreun ajutor lui Franklin.

Acest lucru se vădi din plin cînd cei trei emisari ai Statelor Unite fură primiţi de ministrul de Externe Charles, conte de Vergennes.

Franklin se îndoise că vor fi primiţi la Versailles şi răsuflă uşurat cînd un secretar politicos de la Mi-

[1] Membru al partidului conservator.

nisterul de Externe se prezentă la *Hôtel d'Hambourg* cu ştirea că contele Vergennes se va simţi onorat să-i vadă pe cei trei domni americani.

— Oricum, adăugă imediat secretarul, contele Vergennes nu ştie şi nici nu vrea să ştie că domnii ar veni din însărcinarea Congresului din Philadelphia; el îi va primi exclusiv ca particulari.

Arthur Lee spumega. Asta e o insultă nemaipomenită şi după asemenea insultă trebuia, bineînţeles, refuzată invitaţia ministrului. Ceilalţi doi avură multă bătaie de cap să-l convingă pe Lee să se astîmpere. Franklin însă ştia că Vergennes reuşise numai cu mari dificultăţi să-l facă pe îndărătnicul rege să accepte ajutorarea secretă a Americii şi socotea că primirea celor trei emisari este un semn al bunăvoinţei şi curajului său.

Îl privea pe ministru cu ochi mari, cercetători şi prietenoşi. Ministrul era aşa cum şi-l închipuise, tacticos, amabil, abil, politicos, adesea puţin ironic şi totdeauna prudent; calităţi pe care Franklin le aprecia.

Volubil şi vizibil sincer, contele Vergennes îşi exprima bucuria să-l întîlnească pe marele filozof, a cărui operă o cunoştea foarte bine. Acestea nu erau complimente goale. Contele Vergennes citise operele lui Franklin fără să trebuiască să aştepte traducerile doctorului Dubourg, căci citea curent englezeşte.

Cu toată buna lui creştere, ministrul se adresă îndeosebi lui Franklin. Silas Deane găsea acest lucru firesc; sta, gras şi tăcut, pe scaunul lui şi se bucura de efectul pe care-l făcea marele său coleg. Arthur Lee însă era înfuriat că nu era luat în seamă. Încerca din cînd în cînd să intervină în conversaţie cu cîte o frază spirituală, ministrul asculta cu politeţe şi se adresa imediat din nou lui Franklin.

Vergennes puse o întrebare în legătură cu anumite atribuții ale Congresului, adăugă însă, încă înainte ca Franklin să fi apucat să-i răspundă, că pune această întrebare, bineînțeles, numai ca un particular care se interesează de probleme de filozofie a statului. În calitatea sa de ministru al preacredinciosului rege creștin, nu poate lua cunoștință de existența celor treisprezece state unite ; pentru el acestea sînt, ca și pînă acum, colonii ale regelui Angliei, aflate într-un regretabil conflict cu suveranul lor.

— Dacă, însă, — continuă el — ministrul Vergennes regretă profund atitudinea coloniilor, *monsieur* de Vergennes, în schimb, are deplină înțelegere pentru poziția luată de Congres. *Monsieur* de Vergennes a socotit din capul locului că o rezolvare amiabilă a conflictului nu va fi posibilă. Cunosc guvernul englez, cunosc egoismul lui implacabil. Mă cuprinde mînia cînd mă gîndesc la pacea ruşinoasă pe care englezii ne-au impus-o în şaizeci şi trei. Orice francez strînge pumnii cînd se vorbeşte de Dunkerque [1] şi de comisarul englez, care, spre ruşinea Franței, este instalat acolo.

Era ciudat cum conținutul violent al acestor cuvinte contrasta cu atitudinea ministrului care vorbea încet, pe un ton de conversație, jucîndu-se cu pana lui de gîscă.

În timp ce-l auzea astfel vorbind pe contele de Vergennes, Franklin se gîndi că, fără victoriile repurtate de americani, Anglia n-ar fi fost poate în situația de a impune condiții de pace atît de grele şi de a trimite un comisar la Dunkerque, ale cărei fortificații francezii fură obligați să le radă de pe

[1] Aluzie la faptul că în urma războiului de șapte ani (1756—1763), orașul Dunkerque, port la Marea Nordului și mare centru comercial francez, a intrat sub dominația engleză.

fața pămîntului. El însuși, Franklin, furnizase în acel război arme împotriva Franței, iar generalul Washington, pe care ei îl sărbătoresc acum cu atît entuziasm la Paris, și-a dobîndit în acel război cunoștințele practice și faima de care se bucura.

În cursul convorbirii, ministrul mai declară că, dacă-și poate permite să dea domnilor un sfat, le recomandă să se abțină deocamdată de la manifestații mai importante. La Paris există și așa o mulțime de oameni dispuși să intervină cu cuvinte arzătoare în favoarea Statelor Unite. După convingerea lui, simpla prezență a unui bărbat ca Franklin va avea un efect mai puternic decît cuvintele cele mai răsunătoare.

Arthur Lee turba în sinea lui.

— Ce se obrăznicește broscarul ăsta gras, gîndea el. În loc să ne ofere recunoașterea și alianța la care avem dreptul, vrea să scape de noi, dîndu-ne sfaturi perfide. Să nu ne vadă, să nu ne audă nimeni. I-ar conveni !

Franklin însă, care ședea masiv și amabil în jilțul lui, spuse spre mirarea și mînia lui Arthur Lee, în franțuzeasca sa lentă :

— Desigur că nu există nimeni care să poată aprecia mai bine situația noastră în această țară decît dumneavoastră, domnule conte. Aceasta ne face să prețuim cu atît mai mult sfaturile dumneavoastră.

Vergennes zîmbi.

— Cred — răspunse el — că nu vă va fi neplăcut dacă întrevederea noastră o să vă aducă mai mult decît simple sfaturi. N-ar fi rău ca după terminarea convorbirii noastre să stați de vorbă cu *monsieur* de Gérard.

Își luară rămas bun. Vergennes spuse că ține foarte mult să aibă mai dese convorbiri cu doctorul Franklin. Ar propune, însă, ca asemenea convorbiri

să nu aibă loc la Versailles, oficial, ci la Paris şi în particular. Daeă guvernul, contrar dorinţelor lordului Stormont, nu s-a opus prezenţei lui *monsieur* Franklin la Paris, a adoptat această atitudine deoarece, după cum i s-a comunicat lui, ministrului, doctorul Franklin se află la Paris pentru un schimb de idei cu colegii săi, în calitatea sa de membru al academiei şi pentru a face pe nepoţii săi să profite de binefacerile educaţiei franceze.

Arthur Lee îndreptă faţa sa uscătivă spre Franklin, privindu-l încordat cu ochii lui mari, întunecaţi şi arzători. Va mai înghiţi bătrînul şi această jignire grosolană, fără să riposteze ? Va ajunge atît de departe cu josnicul lui oportunism ? Privea încordat la faţa masivă, cărnoasă, a lui Franklin. Faţa aceasta nu vădea nici un fel de indignare, dimpotrivă, mai curînd un fel de amabilitate amuzată.

— Vă înţeleg foarte bine, domnule conte, răspunse bătrînul. Doar e mult mai agreabil de stat de vorbă în faţa focului, într-o locuinţă particulară, decît într-o sală de recepţie oficială.

Aici, însă, Arthur Lee nu se mai putu stăpîni.

— Găsesc că este regretabil — spuse el cu vooea sa ascuţită şi neplăcută — ca reprezentanţii celor treisprezece state unite americane să n-aibă voie să vină la ministrul de Externe al regelui Franţei decît pe scara de serviciu.

— Dar, *monsieur, monsieur*... zise contele Vergennes, căutînd să-şi amintească numele zelosului tînăr pe care vizibil îl uitase.

Însă Franklin interveni mediator :

— *Monsieur* Lee, tînărul şi onoratul meu coleg, se vede că n-a înţeles tocmai bine fraza dumneavoastră, domnule conte. El ştie tot atît de bine ca şi mine că într-o conversaţie serioasă importă conţinutul şi nu scaunele pe care şed cei care o poartă.

Se despărţiră. Cei trei domni din America trecură în camera lui *monsieur* Gérard. Acolo se vorbi de cifre şi fapte. Se arătă că secretarul de stat avea instrucţiuni să pună la dispoziţia domnilor emisari un împrumut de două milioane, deocamdată fără termen şi fără dobîndă.

— Splendid, zise Silas Deane.

— Un bacşiş ruşinos, zise Arthur Lee.

Benjamin Franklin nu zise nimic.

Încă de copil, Franklin învăţase din întîmplări plăcute şi amare cît de mult sînt determinate acţiunile individului şi ale colectivităţii de factorul economic. „Unui om fără bani — obişnuia el să spună — îi e greu să rămînă cinstit ; sacul gol nu stă în picioare." Îi era limpede că revoluţia americană avea în primul rînd cauze de ordin economic. Pentru el însuşi, acum, de cînd trăia într-o oarecare bunăstare, economicul nu era decît mijloc, nu devenea niciodată scop. Dacă se sporea mobilitatea proprietăţii, i se crea burgheziei posibilitatea unei mai rapide acumulări de bani şi i se dădea astfel pe mînă o armă eficace cu care să poată smulge nobilimii feudale privilegiile ce stăteau în calea progresului omenirii. Economicul îl interesa numai ca armă, pentru rest îl împingea la periferia gîndirii şi politicii sale.

Din păcate însă, în acele zile, la Paris, cea mai mare parte a timpului său era înghiţită de chestiuni ce priveau economicul. Cei trei împuterniciţi ştiau că nu puteau conta pe bani din partea Congresului. Trebuiau să întreţină o reprezentanţă arătoasă. Trebuiau să trimită mărfuri în America şi trebuiau să facă rost în Franţa de toţi banii necesari. Pentru aceasta existau două căi. Una, să cerşească fără încetare de la guvernul francez, cealaltă, să încheie contracte cu armatori care, în schimbul unei partici-

părî la beneficiu, luau asupra lor riscul să înarmeze vase-corsari sub drapel american.

Vasele şi mărfurile capturate nu erau însă uşor de valorificat. De pildă, căpitanul Lambert Wickes, zgomotosul lup de mare al lui Franklin, reuşise, în afară de primele două vase, să mai captureze alte două şi, mîndru, voia acum să-şi vîndă prada cu cea mai mare publicitate. Aici interveniseră însă autorităţile franceze ; Franţa se angajase prin acorduri solemne faţă de englezi să nu permită accesul în porturile sale nici unui vas străin, navigînd sub steagul unei puteri în război cu Anglia, necum să-i permită să-şi desfacă capturile în porturile franceze. Lupul de mare nu mai pricepea nimic. El făcea acte de eroism şi, în loc să-l sărbătorească, birocraţii francezi îi cereau să se ascundă şi să-şi vîndă prada pe sub mînă, ca un hoţ. Înjura cumplit. Plecă la Paris şi făcu să răsune strîmtele încăperi ale hotelului *d'Hambourg* de grosolănii marinăreşti, sudalme şi blesteme.

Franklin încercă să-l îmbuneze. Îl lămuri că n-au încotro, guvernul francez e legat prin tratate cu Anglia şi ar însemna o încălcare a neutralităţii să-i permită lui Wickes să atace, plecînd din porturile ei, paşnice vase comerciale engleze. Lupul de mare nici nu vru să audă de astfel de vorbării birocratice. Îi ceru lui Franklin să-i pună la punct pe domnii de la Versailles.

Franklin interveni, dar nu prea insistent, pe lîngă autorităţile franceze ; în principiu, îi părea absurd să indispună Versailles-ul cu asemenea mărunţişuri. Dar colegii lui îl contraziseră. Lupul de mare urlase şi se văicărise şi faţă de ei. Voiau ca Franklin să vorbească mai energic cu ministrul. Arthur Lee întrebă batjocoritor ce rămîne din prietenia lui *monsieur* de Vergennes, dacă nu e în stare nici măcar să găsească mij-

loace de a-l apăra împotriva Angliei pe eroicul căpitan.

Nici chiar amicul şi admiratorul lui, doctorul Dubourg, nu-i împărtăşea punctul de vedere. Dimpotrivă, el însuşi era tentat să participe la o afacere de corsari. Bani şi vase se puteau obţine uşor pentru aşa ceva ; chiar şi prudentul *monsieur* Lenormant nu era ostil ideii de a investi capital într-o asemenea afacere. Iar cînd Franklin ironiză blajin romantismul pirateresc al amicului său, acesta fu jignit. De ce să disprețuieşti un mijloc atît de eficace de a procura bani pentru libertate şi pentru America ?

Şi ofiţerii recrutaţi de Silas Deane pentru serviciul în armata americană îi pricinuiau lui Franklin tot felul de necazuri. Guvernul din Versailles le interzicea ieşirea din ţară sub cuvînt că asta ar fi însemnat încălcarea neutralităţii. Temîndu-se ca nu cumva inundarea armatei americane cu ofiţeri superiori francezi să-i indispună pe militarii americani, Franklin ar fi profitat bucuros de ocazie să scape de acele contracte. Silas Deane însă, mîndru că-i cucerise pentru cauza americană pe domnii aceştia cu nume şi titluri răsunătoare, îi bătea doctorului capul să facă tot ce poate pentru a le obţine permisiunea de a ieşi din ţară.

Astfel de treburi umpleau ziua lui Franklin. El însă era convins că toată această activitate mai mult strica decît ajuta. Fără îndoială că Vergennes era binevoitor şi va şti singur cînd va fi momentul potrivit să obţină de la colegii lui din guvern şi de la rege recunoaşterea Statelor Unite şi încheierea alianţei. N-avea nici un rost să-l împingă şi să-l zorească într-una. Prietenia franco-americană era o plantă gingaşă care nu suporta atingerea unor mîini stîngace şi prea zeloase.

Că acționa prin simpla sa prezență, așa cum îi prezisese Vergennes, de aceasta Franklin își putu da seama după diferite semne. Ducele de Choiseul, președintele Consiliului de Miniștri sub regele cel bătrîn, căzut în dizgrație sub cel tînăr, își arătă bunăvoința față de Franklin, rugînd să-i fie îngăduit să-și prezinte omagiile, apoi îl invită la el. Chiar și ducele Louis-Philippe de Chartres, văr de-al doilea al regelui, care menținea vie vechea ceartă de familie împotriva Curții, încerca să-l atragă pe Franklin în cercul său și în cel al frumoasei și talentatei sale prietene, scriitoarea *madame* de Genlis. Doctorul fu politicos, dar rezervat ; socotea că nu este de loc potrivit să intre în relații cu opoziția. Arthur Lee, dimpotrivă, voia să arate regelui și guvernului că ei sînt o putere ; i se părea foarte indicat să se alieze în chip demonstrativ cu opoziția și să amenințe cu gesturi violente pe rege și miniștrii lui. Franklin avea mult de furcă să împiedice, cu blajina lui viclenie, asemenea gafe.

Și cadrul în care se desfășura puțin îmbucurătoarea sa activitate era neplăcut. Încăperile pe care le ocupa delegația americană erau foarte strîmte și dacă registratura tînărului William era totdeauna în dezordine, el putea invoca, cu oarecare dreptate, strîmtimea locului. Franklin fusese de la început de părere că *Hôtel d'Hambourg* nu era potrivit pentru el. Pe măsură ce treceau săptămînile, se convingea că ar face mai bine să nu locuiască chiar la Paris, ci undeva prin împrejurimi. Și acolo, vor ști să-l găsească numeroși vizitatori inoportuni, dar nu chiar oricare.

Cînd Franklin îi povesti doctorului Dubourg de necazurile și reflecțiile sale, acesta găsi o soluție. Prietenul său, Ray de Chaumont, un adept înfocat al cauzei americane, avea un conac încăpător la Passy, în preajma Parisului, numit *Hôtel Valentinois. Mon-*

sieur de Chaumont, povesti doctorul Dubourg, se simte singur şi părăsit pe acest domeniu uriaş. Una din aripile casei, aflată în mijlocul unui parc superb, era ca şi despărţită de clădirea principală. *Monsieur* de Chaumont s-ar socoti fericit dacă Franklin ar accepta să locuiască acolo.

Franklin vizită Passy. Aripa despre care fusese vorba se dovedi a fi o casă de ţară încăpătoare, bine construită, bine instalată, aşezată în mijlocul marii grădini în aşa fel, încît îţi dădea senzaţia că locuieşti chiar în grădină. Această grădină îl cuceri pe Franklin chiar din prima clipă. Era o grădină franţuzească geometric ordonată, care se transforma pe nesimţite într-un parc natural, englezesc. Terasele ajungeau pînă jos, la Sena, de pretutindeni se vedea Parisul care se întindea măreţ, departe, pe celălalt mal. Alei şi o rampă de acces pentru trăsuri duceau la poarta casei; dar Franklin, chinuit de gută, hotărî imediat s-o ia pe jos pe scările teraselor ori de cîte ori va reuşi să-şi înfrîngă comoditatea.

În timpul vizitării, se îndrăgosti tot mai mult de casă şi de grădină. Aşa şi-o dorise. Aici locuia în oraş — căci Passy se afla în preajma Parisului — şi totodată la ţară. Aici avea loc pentru cărţile sale şi pentru toate nimicurile la care ţinea, aici putea să-şi aranjeze un atelier în care să-şi satisfacă pasiunea pentru mecanică, aici nu depindea decît de el să se izoleze de-alde Silas Deane, Arthur Lee şi alţi inoportuni.

Cu oarecare ezitare, îl întrebă pe *monsieur* de Chaumont de chirie. Acesta îi răspunse că va fi o cinste pentru el să pună la dispoziţia marelui bărbat în mod gratuit casa, pe care oricum nu o folosea.

Franklin ezită un moment. *Monsieur* de Chaumont era interesat în furniturile pentru America şi conta desigur pe contraservicii. Apoi, însă, şezînd în micul

foişor, privind peisajul surîzător şi paşnic, gîndindu-se la zgomotul şi înghesuiala din *Hôtel d'Hambourg*, primi propunerea. Las' să raporteze Arthur Lee ce o vrea prietenilor lui din America.

De dimineaţă, cînd se trezi, Franklin îşi aminti că era ziua lui de naştere. La Philadelphia, familia făcea mult caz de ziua aceasta. Se coceau cozonaci, primea daruri, avea loc o mare masă de familie, nepoţii spuneau poezii. Doctorul se întreba dacă William îşi va aminti de aniversarea lui.

Stătea întins în patul lat, înconjurat de perdelele alcovului. Lăsase fereastra întredeschisă, cu tot frigul din ianuarie — ţinea la aer curat. Scoase un picior din pat şi avu sentimentul că frigul îi prieşte.

Şaptezeci şi unu de ani. Ar fi timpul să înceapă a se îngriji oleacă. Se întîmpla încă mult prea des să-i fie mai dragă plăcerea decît sănătatea. Ar fi trebuit să umble mai mult pe jos, să nu îngăduie să i se umple prea des paharul. Aici, în Franţa, viaţa era plină de ispite. Vădit că, în ciuda vîrstei lui, femeile îl mai plăceau. Poate că se va mai însura o dată. Franklinii sînt un neam vînjos.

Probabil că William nu-şi amintise de aniversarea lui. Se gîndea la plăcerile lui, băiatul, n-avea timp pentru alte gînduri. Bun băiat, drăguţ, vioi. Poate că pînă la urmă tot avea să-şi descopere vreun talent.

Nu-l mai răbda patul. Se sculă, greoi, gemînd încetişor. Obişnuia să se scoale mult înaintea celorlalţi şi să mai citească sau să mai lucreze un ceas înainte de micul dejun.

În halat, trecu alături, unde-şi ţinea cărţile. Era cald în odaie, dar plin de fum, francezii nu se pricepeau la încălzit. Franklin îşi făcu de lucru cu focul. Apoi lepădă halatul şi rămase gol, cum îi plăcea să stea dimineaţa.

Cărțile, mult prea înghesuite în odaia aceea strîmtă, stăteau pe două rînduri, nu puteau fi cuprinse cu privirea. La Passy avea să fie altfel. Vor mai trece șase-șapte săptămîni pînă la mutarea lui. Mai iute nu putea fi aranjată casa de acolo. Îl mai aștepta o iarnă obositoare la Paris.

Împinse jilțul spre rafturile din care avea nevoie să scoată cărți. Era un jilț încăpător, construit să-i fie la-ndemînă, îl adusese cu el de la Philadelphia ; putea fi folosit și ca scară de bibliotecă. Își scoase cărți, le îngrămădi în jurul lui, începu să citească. Azi nu se va grăbi de fel ; poate că așa, el și colegii lui vor întîrzia cu un sfert de oră la *monsieur* de Gérard. Dar măcar atît să-și permită omul la a șaptezeci și una aniversare.

La ora opt se servi micul dejun, ca întotdeauna. William îl salută zgomotos și cu voioșie, glumind de faptul că astăzi nu el, ci bunicul întîrziase la micul dejun. În sinea lui, Franklin își mărturisi că intenționase, probabil, prin întîrzierea lui, să-i atragă băiatului atenția asupra aniversării ; îl întrista că, cu toate acestea, William nu se gîndise la ea.

Ca să se despăgubească, ceru să i se facă clătite din făină de hrișcă, din care mînca de obicei numai duminica — făina o adusese cu el din America. Mînca pe îndelete, savurînd, și vedea cu ochii minții Philadelphia lui, *Christchurch*, Academia, piața și Sfatul, biserica germană, casa guvernului, casa breslei lemnarilor, marele șantier naval, *Sassafras Street*, *Chestnut Street*, *Mulberry Street*.

După micul dejun se apucă de lucru. Dictă. În timpul acesta umbla prin odaie, ținea să umble zilnic cel puțin trei mile, dacă nu în aer liber, cel puțin în odaie. Să parcurgă deci de șase sute de ori camera.

Corespondența pe care o avea de rezolvat era numeroasă, variată și în general puțin îmbucurătoare.

Un oarecare cavaler de Neuville cerșea cîțiva galbeni care să-l salveze de la moarte prin inaniție. Doctorul Ingenhousz, medicul Mariei Theresia, cerea prietenului său Franklin relații despre anumite experiențe științifice. O *madame* Hérissant îl ruga pe doctorul Franklin să stabilească unde se află fiul ei, deoarece avea motive să bănuiască că ar fi plecat în America. *Mr.* Arthur Lee declara, caligrafic și meticulos că, dat fiind că Franklin nu reacționează la protestele sale verbale, el consemnează prin prezenta în scris, pentru ca plîngerea sa să fie pusă la dosar, că este continuu ignorat și jignit de domnii de la Ministerul de Externe ; dacă Franklin nu avea să intervină în cele din urmă, el, Arthur Lee își păstrează dreptul să ia personal măsurile potrivite. O semnătură neciteață explica ostil cît de greșite și neștiințifice erau anumite teorii ale lui Franklin asupra fulgerului. Un *Mr.* Russel din Boston, care se împotmolise din motive încurcate la Marsilia, cerea sfatul și ajutorul marelui său concetățean. Un abate Lecombe pierduse bani la cărți și-l implora pe Franklin să-l ajute ; el, la rîndul lui, se va ruga pentru victoria americanilor. Paisprezece marinari de pe *Reprisal* se plîngeau de tratamentul insuportabil la care erau supuși de lupul de mare Wickes, acesta la rîndul lui blestema cu o ortografie defectuoasă, dar în cuvinte savuroase, nesupunerea celor paisprezece marinari. Un *monsieur* Philippe Gueffier anunța că a terminat o epopee împotriva englezilor, care îi impresionase adînc pe prietenii săi și cerea o subvenție pentru a o publica.

Cu astfel de scrisori trebuia, așadar, să se ocupe doctorul la cea de a șaptezeci și una a sa aniversare. După acestea toate găsi totuși, printre scrisori, și o surpriză pentru el, un cadou. Venise poștă și din Anglia. În ciuda serviciului secret englez, prieteni

de pe insulă găsiseră căi şi mijloace să-i transmită mesaje.

Iată o scrisoare de la Georgiana Shipley, fiica unui bun amic, a episcopului Jonathan Shipley. Georgiana trebuie să aibe acum optsprezece, cel mult nouăsprezece ani. Tatăl ei, scria fata, socoate că din pricina războiului este foarte imprudent ca ea să intre în corespondenţă cu Socratele ei, dar ea nu poate lăsa să treacă aniversarea lui fără să-i spună cu cîtă duioşie se gîndeşte la el. Evenimentele n-au schimbat nici sentimentele ei, nici cele ale familiei. „Nu-mi pot stăpîni invidia faţă de nepotul dumitale — încheie ea — care poate să-ţi arate continuu dragostea şi atenţia lui." Franklin reciti de mai multe ori scrisoarea cu scrisul ei copilăresc.

Apoi veneau rapoartele oamenilor de încredere de la Londra. Ei scriau că guvernul englez este foarte îngrijorat de sosirea lui Franklin la Paris. Regele ordonase, în mod expres, să fie supravegheat fiecare pas pe care „vicleanul individ din Philadelphia" îl face la Paris. Lord Rokkingham însă, de care se ştie că dezaprobase din capul locului politica guvernului englez faţă de colonii, spunea tuturor cît de mult au sporit şansele americanilor în urma activităţii lui Franklin la Paris. Cel ce făcea comunicarea ar fi auzit cu propriile lui urechi cum lordul s-ar fi exprimat, într-o societate mai mare, cam în termenii următori: scenele dezgustătoare de atunci, din şedinţa consiliului secret de coroană, nu l-au împiedicat pe Franklin să treacă oceanul. El şi-a asumat riscul să fie făcut prizonier şi tîrît încă o dată în faţa unui tribunal asemănător. Dacă domnii care au participat la acea odioasă înscenare judiciară şi-l închipuie acum pe Franklin la Versailles, trebuie să aibă acelaşi sentiment ca Macbeth în faţa stafiei lui Banquo. Doi dintre domnii aceia

ar fi fost de faţă cînd lord Rokkingham s-a exprimat în felul acesta, dar ar fi tăcut.

Franklin mai era absorbit de lectura scrisorilor sale, cînd Silas Deane şi Arthur Lee veniră să-l ia la o conferinţă cu *monsieur* de Gérard. Arthur Lee sublinie, pornit pe ceartă, că e foarte tîrziu.

— Scuzaţi, vă rog, zise politicos doctorul. Am avut de lucru, a trebuit să depun la dosar ceea ce aţi vrut să fie depus la dosar. Se ridică. Dar acum sîntem gata, caii mei şi cu mine.

Arthur Lee îl privi, neplăcut surprins. Franklin purta obişnuita haină cafenie şi nu arăta să aibă de gînd să se schimbe.

— Sînteţi de părere că ar trebui să mă schimb ? întrebă el cu un uşor zîmbet în colţul gurii.

— Ca să fiu sincer, da, răspunse Arthur Lee. Dar — adăugă el cu amărăciune — după cum vă cunosc, tot n-o s-o faceţi.

— Ai ghicit, zise Franklin şi se porniră la drum.

Plicticosul *monsieur* de Beaumarchais întreba tot a doua zi la Franklin, cînd va avea ocazia să discute cu veneratul bărbat asupra chestiunilor americane. Silas Deane declarase în mai multe rînduri că ajutorul lui *monsieur* de Beaumarchais, care a adus cauzei americane servicii mai mari decît oricine altul, va fi indispensabil şi pe viitor, şi-şi exprimase mirarea că Franklin amînă atît de mult această întrevedere. Avea din păcate dreptate. Franklin trebuia să-şi înfrîneze antipatia faţă de acest *monsieur,* nu se mai putea împotrivi să-l primească. Îi trimise deci vorbă că-l aşteaptă a doua zi la unsprezece şi jumătate.

În dimineaţa acelei zile, devreme, Franklin şedea, ca de atîtea ori, gol în camera sa de lucru, citind şi scriind. Dar nici cărţile, nici hîrtiile sale

nu-i făceau plăcere. În dimineaţa aceea podagra îl chinuia mai mult decît de obicei şi i se părea că şi eczema îl supăra mai mult. Înfuriat, hotărî să nu mai facă cine ştie ce toaletă complicată pentru acest *monsieur*, ci pur şi simplu să-l primească în halat.

Cît despre Pierre, în aşteptarea convorbirii cu Franklin, fusese toată dimineaţa încordat, plin de speranţe şi de griji. În toată Europa nu mai exista nimeni care să fi adus cauzei americane servicii atît de importante ca el. Trei vase ale firmei *Hortalez* trecuseră oceanul, probabil că încărcătura lor se şi afla în mîinile americanilor. Se acumulau alte rezerve uriaşe, noi vase erau în construcţie, noi contracte fuseseră semnate, în curînd flota pe care firma *Hortalez* o construise şi o cumpărase pentru livrările americane nu va mai fi întrecută decît de escadrele regelui şi ale Companiei Indiilor. Era de neînţeles de ce doctorul Franklin nu numai că nu-i arăta bunăvoinţă, dar, dimpotrivă, îl şi evita.

Că el însuşi, felul lui, atitudinea lui, activitatea lui, scrierile lui, ar putea fi de vină, aşa ceva nu-şi putea închipui. Probabil că activitatea lui îi fusese prezentată acestui străin într-o lumină falsă, sau poate că anumite vorbe de ale lui i-au fost răstălmăcite. Mai văzuse de-astea. Era foarte sigur că, de cum va avea ocazia să stea de vorbă faţă în faţă cu americanul, îi va risipi pe loc repulsia.

Îşi făcu fastuos apariţia la *Hôtel d'Hambourg*, în trăsura sa de gală, îmbrăcat cu multă grijă. Fu uluit de cadrul simplu în care trăia acest american şi de aspectul delăsat al casei, care îi aminti de locuinţele unora dintre prietenii săi literaţi. Se miră mai ales de halatul lui Franklin; nu ştiu dacă să interpreteze această ţinută neglijentă ca un semn de desconsiderare sau de intimitate.

Iată-i şezînd faţă în faţă. Bărbatul greoi, cu faţa zbîrcită, de moşneag, cu bărbia puternică şi ochi mari, reci, cercetători, deşi în ţinută neglijentă, avea un aer impunător, de superioritate. Pierre însă, cu toată eleganţa sa rafinată, cu tot felul lui de a se purta, sigur, degajat şi totuşi foarte controlat, arăta ca un solicitator. Franklin, poate pentru a diminua importanţa întrevederii, îl oprise alături de el şi pe nepotul său, pe tînărul William. Acesta cerceta cu atenţie splendida îmbrăcăminte a musafirului, întru totul fidelă ultimului cuvînt al modei, şi se vedea bine că se străduieşte să reţină fiecare detaliu, ceea ce îl despăgubi întrucîtva pe Pierre de răceala cu care îl primise bătrînul.

În franceza lui rapidă, sonoră, Pierre începu să laude meritele lui Franklin. Folosind multe comparaţii, el elogie forţa şi vicleniа cu care marele bărbat lipsise tronul tiranilor englezi de sprijinitorii săi. Doctorul asculta fără să clipească, iar Pierre se întreba dacă o fi înţelegînd ceva din exprimarea lui aleasă.

După scurt timp însă, Franklin răspunse încet, căutînd cuvintele :

— Cînd se examinează un eveniment de o atît de mare importanţă istorică cum este lupta Statelor Unite ale Americii pentru independenţa lor, nu e îngăduit să se supraaprecieze meritele indivizilor.

O clipă Pierre se întrebă dacă acest răspuns sentenţios nu e dat cumva cu gîndul la activitatea sa, a lui Pierre, dacă nu cumva bătrînul vrea să-i dea să înţeleagă că el, Pierre, supraapreciază propria sa importanţă. Dar alungă pe dată acest gînd şi răspunse respectuos că o atitudine atît de filozofică se potriveşte de minune cu imaginea pe care şi-o face lumea despre remarcabilul savant. Conversaţia se ducea în franţuzeşte şi fraza chinuită,

plină de greşeli a lui Franklin, contrasta în mod ciudat cu limba spirituală şi spumoasă pe care o vorbea Pierre ; totuşi, puţinele cuvinte pe care le spuse bătrînul sunau mai semnificativ decît multele cuvinte sprintene şi originale ale tînărului.

Înainte de începerea convorbirii, doctorul chibzuise ce avea să-i spună acestui domn, care va trebui să mai aştepte mult şi bine pînă să primească vreo leţcaie pentru furniturile lui. Doctorul Franklin îşi cunoştea oamenii ; îl cunoştea pe *Mr.* Arthur Lee, şi cunoştea Congresul. Era deci dispus să-i spună domnului acesta cîteva vorbe frumoase ; nu costau bani şi el vedea ce însetat era celălalt de laude. Dar ciudata aversiune pe care o resimţise încă de oînd auzise prima dată numele lui Beaumarchais creştea acum cînd îl vedea pe Pierre şezînd în faţa lui, îmbrăcat cu prea multă eleganţă, excesiv de parfumat, vizibil plin de sentimentul propriei sale importanţe. Doctorul nu-şi putu învinge antipatia şi se mulţumi să declare pe un ton sec :

— Este îmbucurător, *monsieur*, că şi de partea aceasta a oceanului atîţia bărbaţi bravi sprijină cauza noastră. Este o plăcere pentru mine să fac din nou cunoştinţa unuia din aceşti bărbaţi.

Lui Pierre nu-i fu pe plac că bătrînul îl trata drept unul dintre mulţi. Răspunse oarecum tăios :

— Străduinţele mele de a procura armatei americane echipamentul şi armele, fără de care nu se poate duce nici o luptă, au constituit pentru mine o deosebită cinste. Îmi pot permite să spun că faţă de măreaţa cauză, chiar şi pericolele pe care le implică activitatea mea mi-au părut doar ca ceaţa în faţa soarelui.

— Pericole ? întrebă doctorul ezitînd, nu ştia dacă înţelesese bine cuvîntul franţuzesc. Vreţi să

spuneți riscul ? întrebă el apoi ceva mai interesat ca înainte.

— Puteți spune și riscul — concedă Pierre politicos, vorbind acum și el englezește — nu pot cîntări exact nuanțele cuvîntului. Dar cred că cei mai mulți dintre compatrioții dumneavoastră și ai mei vor califica drept pericol serios faptul de a avea un adversar pornit pe încăierare, răzbunător și lipsit de scrupule.

— Un duel, *monsieur* de Beaumarchais ? întrebă excitat tînărul William. V-ați bătut în duel pentru cauza noastră ?

— În mai multe rînduri. Ultima dată cu marchizul de Saint-Brisson, un bădăran închipuit, care s-a obrăznicit cînd am lăudat libertatea americană față de multiplele neajunsuri provocate de îngîmfarea aristocrației noastre.

Îl necăjea pe doctor că acest burghez și scriitor, Pierre Caron, se molipsise așa de prosteşte de năravurile aristocrației.

— Și l-ați convins — întrebă el cu o blajină politeţe — l-ați convins pe marchizul de Saint-Brisson ? L-a putut convinge floreta dumneavoastră de justeţea principiilor noastre ? Crede acum marchizul în cauza noastră ? Și, de vreme ce Pierre, niţeluș mirat, tăcea, doctorul continuă : Oamenii de vîrsta mea, *monsieur*, nu mai cred în eficacitatea duelurilor. Apoi începu tacticos să spună una din acele povestioare care-i plăceau : Odată, într-o cafenea, un *monsieur* i-a cerut altui *monsieur* de la masa de alături să se dea mai încolo. „Dar de ce, *monsieur ?*“ — „Pentru că puțiți, *monsieur.*“ — „Asta este o ofensă, *monsieur*, și pentru asta trebuie să-mi dați satisfacție cu spada.“ — Dacă insistați, *monsieur*, atunci vă voi da satisfacție cu spada. Dar nu văd la ce bun. Căci dacă mă uciдeți,

monsieur, voi puți și eu, iar dacă vă ucid eu pe dumneavoastră, veți puți și mai rău, dacă din capul locului se poate închipui așa ceva".

Pierre găsi nepotrivit felul cum bătrînul încerca să-l descălească cu această poveste naivă și răsuflată. În Franța, declară el dezaprobator, lupta împotriva privilegiilor unei nobilimi îngîmfate trebuie dusă, se vede treaba, în alt chip decît la Philadelphia. Și apoi, brusc, fără nici o tranziție, povesti cît de greu este să procuri și să transporți arme pentru America. Vorbi deschis de riscul uriaș pe care-l constituie această afacere pentru cel care o întreprinde și se plînse de laconismul Congresului, care ori nu răspunde la scrisori, ori încearcă să scape de el și de Silas Deane cu răspunsuri în doi peri.

Franklin aminti că contractele lui *monsieur* de Beaumarchais fuseseră încheiate înainte de sosirea lui în Franța. El crede că n-ar putea fi agreabil pentru Versailles dacă s-ar vorbi și s-ar coresponda mult despre aceste contracte. Personal, ar socoti potrivit ca *monsieur* să trateze mai departe aceste chestiuni, ca și pînă acum, cu *Mr.* Deane, un excelent om de afaceri și emerit patriot. Cu aceasta încheie capitolul în discuție, închise semnificativ gura și-l privi pe Pierre drept în ochi, politicos și inexpresiv.

Pierre înțelese. Vădit lucru, Franklin socotea că, din considerații față de Vergennes, se impune cea mai mare prudență, iar aceasta, și nu dezaprobarea persoanei sale, ar explica ținuta rezervată a bătrînului. Asta este liniștitor. Pierre nu mai vorbi deci de afaceri, ci conversă în continuare despre libertate, ca la început. Chiar dacă, își dădu el părerea, formele luptei sînt deosebite în America și în Franța, în fond este aceeași luptă.

— Oricît de deosebite ar fi domeniile pe care mi-am dus activitatea — zise el — cred, domnule doctor, că în fiecare m-am dovedit un bun soldat al libertăţii. Sper că mai tîrziu, chiar şi o acţiune fără aparentă legătură cu toate acestea, cum ar fi, de pildă, comedia mea *Bărbierul din Sevilla*, va fi considerată ca o bătălie victorioasă în această luptă.

Franklin îl privea pe vorbăreţ cu aceeaşi expresie politicoasă, cercetătoare.

— Din păcate, nu cunosc comedia dumneavoastră, răspunse el.

Pierre icni uluit. Încă nu întîlnise un om care să nu cunoască această comedie, cea mai celebră comedie a epocii. Zîmbi niţel încurcat şi spuse că va fi o cinste pentru el să pună la dispoziţia lui Franklin bilete pentru proxima reprezentare a piesei la *Théâtre Français*. Fără ajutorul lui ar fi greu să obţină vreun bilet, deoarece la *Bărbierul* se face coadă de cu noapte. Franklin mulţumi cu politeţe, spunînd că se teme că sănătatea nu-i va îngădui în aceste luni de iarnă să plece seara de acasă, afară doar de necesităţi imperioase. Tînărul William, în schimb, declară entuziasmat că dacă *monsieur* de Beaumarchais i-ar procura lui biletul, i-ar fi deosebit de recunoscător.

Conversaţia mai continuă un timp pe teme indiferente. După aceea doctorul se ridică, vizibil ca să pună capăt audienţei, şi declară formal că America ştie să aprecieze serviciile aduse de prietenii francezi ai libertăţii. Vorbele acestea amabile sunau însă foarte rece, iar Beaumarchais, deşi nu o arătă, plecă prea puţin mulţumit

Pe urmă îi păru rău lui Franklin că se purtase aşa. Omul era antipatic, desigur, dar dacă era nevoie de el! Ar fi trebuit să se stăpînească şi să

răspundă cu complimente la complimentele pe care i le făcuse *monsieur* de Beaumarchais.

Acum, dacă greşise, voia cel puţin să tragă un folos din greşeala sa. Îi explică sincer nepotului său William că ar fi trebuit să se lipsească de plăcerea de a-i arăta lui *monsieur* de Beaumarchais ce credea despre el. Trebuie să fii politicos în orice situaţie, politeţea înţeleaptă rentează, — şi povesti nepotului povestea cu grapa.

— Doi argaţi au fost trimişi să aducă o grapă grea. Unul din ei, un şmecher care voia să scape de povară, zise : „Ce şi-a închipuit stăpînul nostru cînd ne-a trimis numai pe noi să cărăm grapa asta ? Nu-i cu putinţă s-o care doar doi oameni." — „Fleacuri, zise celălalt — foarte mîndru de puterea lui. Cum să nu fie cu putinţă ?! Eu o pot căra şi singur. Ajută-mi s-o ridic şi ai să vezi !" Şmecherul, însă, după ce-l ajută pe celălalt să ia grapa în cîrcă, continuă : „Extraordinar ce putere ai, parcă ai fi Samson. Altul ca tine nu se mai află în America. Dar acum ajunge, lasă să car şi eu la ea." Pe celălalt însă, lauda aceasta îl încînta mai mult decît îl apăsa povara. „Lasă, lasă — zise el — o duc eu singur, o duc singur pînă acasă." Şi aşa făcu.

— Sper — încheie Franklin — că *monsieur* de Beaumarchais o să ne care şi de acu încolo grapa. Dacă o s-o facă, nu va fi meritul meu. Ar fi trebuit să mint, se căi el. Ar fi trebuit să spun domnului că fără furniturile sale şi fără vorbele lui frumoase ne-am fi predat de mult. Ar fi trebuit să fiu politicos. Fii tu mai înţelept, băiete, şi nu te lua după bunicul tău.

Zilele de iarnă Franklin şi le petrecu rezolvînd tot felul de chestiuni plicticoase. Silas Deane îi trimitea furnizori şi armatori care-şi ofereau serviciile

şi insista să ţină o legătură mai strînsă cu Beaumarchais. Doctorul Dubourg îi trimitea furnizori şi armatori care-i ofereau serviciile şi insista să nu mai apeleze la serviciile lui Beaumarchais. Amîndoi îi trimiteau oameni care voiau recomandaţii pentru America. Arthur Lee se lega de orice cuvînt pe care îl spunea sau îl scria. Franklin îl asculta pe doctorul Dubourg, pe Silas Deane şi pe Arthur Lee, răspundea cu vorbe politicoase care nu-l angajau cu nimic şi lăsa lucrurile să meargă în voia lor.

Contele Vergennes îi sugerase ca, pentru marele public, să urmărească scopuri ştiinţifice, nu politice, şi asta îi făcea plăcere. Vizita numeroasele biblioteci, cea regală, cea de la *Sainte Génevieve*, biblioteca Mazarin, fiind primit peste tot cu cea mai mare consideraţie.

Apoi se duse la Academie. Era membru al acestei instituţii închise, ceea ce toţi savanţii lumii considerau că este cea mai mare cinste. Numai şapte membri ai Academiei erau străini, printre care un singur american, Franklin.

Franklin mai fusese şi în trecut la Academie, cu prilejul unei vizite la Paris. Acum, după ce-şi tradusese filozofia în fapte, prezenţa sa stîrni şi mai mult interes. Fu introdus de doctorii Leroy şi Le Veillard. Treizeci şi unu din cei patruzeci de membri erau prezenţi ; toţi cerură să-i fie prezentaţi şi-l salutară, plini de emoţie şi respect.

Apoi se trecu la ordinea de zi. Întîi, d'Alembert [1] ţinu o prelegere despre dezvoltarea moravurilor, pomenindu-l în mai multe rînduri la loc de cinste pe

[1] *Jean Le Rond D'Alembert* (1717—1783), vestit filozof şi matematician francez, unul dintre fruntaşii iluminismului din veacul al XVIII-lea. Colaborator apropiat al lui Diderot, în special la redactarea *Enciclopediei*.

Franklin. Acesta însă nu înţelegea încă bine franţuzeşte şi reuşea numai cu greu să urmărească detaliile prelegerii. Oricum, de această dată nu păţi ca rîndul trecut cînd fusese la Paris. Atunci nu se străduise să urmărească prelegerile, se luase după ceilalţi, rîsese cînd se rîdea, aplaudase cînd se aplauda şi astfel i se întîmplase ca, la un moment dat, cînd oratorul îl lăuda, să aplaude la fel de puternic şi de convins ca şi ceilalţi. De altfel, prelegerile nici nu-l prea interesau. Sedaine vorbea despre Fénélon [1], la Harpe [2] recita din epopeea sa *Pharsalia*, Marmontel [3] vorbea despre migraţiunile celţilor. Franklin îi asculta pe toţi cu atenţie şi demnitate, deşi nu-i era de fel uşor să ţină continuu ochii mari deschişi şi cîteodată simţea nevoia imperioasă să se scarpine. Străduania lui fu recompensată de faptul că fiecare dintre vorbitori se străduia să pună persoana şi opera lui Franklin în legătură cu tema prelegerii, ceea ce impunea numeroase şi neaşteptate digresiuni, de care Franklin se bucura, măgulit. Apoi, la sfîrşitul şedinţei, vicepreşedintele, *monsieur* Turgot, marele economist, propuse ca prezenţa lui Franklin să fie consemnată în procesul-verbal al şedinţei, ceea ce fu aprobat de adunare.

Toate aceste treburi ale lui Franklin, în majoritatea lor dezagreabile, se desfăşurau în iarna pariziană rece şi umedă, iar îngustimea şi lipsa de

[1] *François de Salignac de la Mothe* (1651—1715), scriitor şi om de cultură francez, supranumit Privighetoarea din Cambrai. Opera cea mai de seamă *Aventurile lui Télémaque* (1699) impregnată de săgeţi la adresa guvernării lui Ludovic al XIV-lea, l-a consacrat ca pe un spirit luminat.

[2] *Jean François de Laharpe* (1739—1803), poet şi critic literar francez.

[3] *Jean-François Marmontel* (1723—1799), scriitor francez. Printre operele cele mai însemnate se numără romanul epopee *Bélisair* (1767), pledoarie avîntată în favoarea toleranţei.

confort de la *Hôtel d'Hambourg* continua să-i facă viaţa amară. Se simţea epuizat, dorea să se mute la Passy, pe care îl şi numea Passy-ul „său". Dar instalarea şi amenajarea hotelului *Valentinois* părea că nu aveau să se termine niciodată.

Măcar ştirile care veneau de peste ocean erau îmbucurătoare. Generalul Washington luase ofensiva, trecuse fluviul Delaware şi înfrînsese prin surprindere, la Trenton, puternice trupe inamice. Cîteva zile mai tîrziu îl bătea pe generalul englez Mawhood la Princetown şi-l obliga să se retragă la New York.

Franklin, propagandist dibaci, ştiu să valorifice din plin aceste ştiri bune. Toate ziarele publicară articole, inspirate de el, care sărbătoreau victoria americanilor, făcînd cu prilejul acesta previziuni îndrăzneţe.

Entuziasmul era general şi doctorul simţi în curînd consecinţele îmbucurătoare ale victoriei. Arthur Lee, care se simţea stînjenit în fel şi chip de Franklin, socoti că, după această victorie, a sosit momentul să plece în Spania, să acţioneze acolo, independent, pentru cauza Statelor Unite. Franklin se grăbi să-i procure colegului său documentele şi recomandările necesare; apoi îi strînse cu putere mîna, îi ură călătorie bună, o activitate îndelungată şi plină de succese la Madrid şi răsuflă uşurat, privind în urma trăsurii ce se îndepărta.

Ştirea despre victorie îmbunătăţise şi relaţiile dintre Franklin şi contele de Maurepas, preşedintele Consiliului de Miniştri. *Madame* de Maurepas nu uitase că Franklin îi vizitase, pe ea şi pe soţul ei, cu zece ani în urmă, cînd fusese pentru prima dată la Paris. În vremea aceea, Maurepas nu era încă atotputernicul om de stat, ci trăia în palatul său de la Pontchartrain, trimis acolo de regele cel bătrîn într-un

exil confortabil, din pricina unei epigrame răutăcioase împotriva doamnei de Pompadour. Franklin îl vizitase totuşi în exilul său pe contele în dizgraţie, simţindu-se legat de el prin ideile sale liberale.

Maurepas nu făcea nici un secret din stima şi prietenia ce i-o purta lui Franklin. Dar politica pe care o ducea în chestiunea americană era şi rămînea nedecisă.

Aceasta pentru motive bine întemeiate. Cauza primă a numirii sale fusese o neînţelegere. Tatăl lui Louis al şaisprezecelea, *dauphin*-ul bigot, văzuse în preşedintele de Consiliu liber-cugetător Choiseul un duşman, tînărul Louis, abia ajuns la putere, îl concedie pe Choiseul şi-l înlocui cu cel mai înverşunat adversar al lui, cu Maurepas. Tînărul Louis era bigot ca şi tatăl său, convins de legătura nemijlocită a regalităţii cu Dumnezeu şi cu Biserica. Bătrînul Maurepas însă, era, în sinea lui, la fel de liber cugetător ca şi Choiseul, tolerant în chestiuni religioase şi accesibil ideilor liberale.

Dar Maurepas avea şaptezeci şi şase de ani şi, cu vîrsta, devenise tot mai cinic. Acum nu mai avea decît o singură ambiţie : de a rămîne pînă la moarte prim-ministru. De aceea ţinea cu grijă seama de fondul bigot al tînărului său monarh ; pe de altă parte însă, căuta să-şi păstreze reputaţia de bărbat progresist şi, ori de cîte ori se putea, ţinea seama şi de părerea saloanelor progresiste din Paris. În chestiunea americană era foarte greu să împace ambele puncte de vedere, deoarece părerile parizienilor şi ale regelui erau în contradicţie.

Părerea lui Maurepas însuşi în chestiunea americană era schimbătoare. De-ar fi fost particular, s-ar fi declarat, cu o bunăvoinţă niţeluş ironică, adept al cauzei insurgenţilor. Construirea unei societăţi întemeiate pe principiile raţiunii şi ale religiei na-

turale constituia o încercare deosebit de interesantă, mai ales dacă experienţa se făcea peste ocean, astfel încît o imitaţie a ei dincoace nu era de temut, în cel mai rău caz, decît mulţi ani după propria-i moarte. Atitudinea omului de stat Maurepas nu era la fel de univocă. Bineînţeles, orice acţiune care slăbea Anglia trebuia sprijinită, pe de altă parte victoria unor rebeli, oricare ar fi fost ei, nu putea fi pe placul monarhiei absolute franceze. Versailles-ul nu-şi terminase încă pregătirile de înarmare. Ţelul Versailles-ului trebuia să fie întreţinerea conflictului dintre America şi Anglia pînă cînd se va simţi destul de puternic să reia vechea luptă cu Anglia. Aşadar, în războiul dintre Anglia şi coloniile americane, Versailles-ul era contra Angliei, dar nu de partea rebelilor. În acest sens îl sfătuia bătrînul ministru pe tînărul rege. Recomanda să le dea ajutor rebelilor, dar numai în limite foarte restrînse; înţelegea prea bine profunda aversiune pe care o resimţea Louis faţă de insurgenţi şi îngrijorarea lui că o victorie a rebelilor în Apus ar putea aţîţa spiritul rebeliunii în propria-i ţară.

Maurepas avusese, în consecinţă, grijă să rămînă neutru faţă de rebel. Într-o dimineaţă însă, cam pe neaşteptate, contesa îi propuse să organizeze o recepţie în cinstea lui Franklin. Maurepas reflectă un moment. Era o îndrăzneală să primeşti în casa preşedintelui de Consiliu pe emisarul american, pe care Versailles-ul nici nu-l recunoscuse oficial. Pe de altă parte, doctorul Franklin trăia la Paris ca particular, era un om de ştiinţă de renume mondial şi o vechie şi bună cunoştinţă, faţă de care se cădea să fii politicos. De vreme ce preşedintele Consiliului de miniştri Maurepas nu-l putea primi pe american din motive de înaltă politică, era de bănuit că opinia publică va aprecia mult dacă particularul Maurepas

va repara această omisiune, mai cu seamă acum, după succesele militare ale insurgenților.

În fond deci, propunerea făcută de *madame* de Maurepas îi veni foarte la îndemînă ministrului. Şedeau amîndoi la micul dejun, în palatul de la Versailles, în una din încăperile mici, dar foarte confortabile, pe care tînărul rege le pusese la dispoziția mentorului său, în apropierea propriilor sale apartamente. Ministrul, altminteri foarte protocolar, îi ceruse contesei permisiunea de a apare în halat; în această zi friguroasă de iarnă, bătrînul sfrijit pusese valetul să-l înfofolească în numeroase şaluri şi basmale. Cu ochi surprinzători de iuți şi de vii se uită la contesă. Cu peste douăzeci şi cinci de ani mai tînără decît el, bine făcută, cu ochii ei negri în continuă mişcare, cu fața ovală, mai era foarte atrăgătoare.

— O recepție pentru Franklin al nostru, spuse el, ciocănind cu lingurița oul. O idee nostimă... nu lipsită de riscuri, dar simpatică... Cum vezi dumneata amănuntele?

— Iată cum, răspunse *madame* de Maurepas: invitațiile vor fi lansate de mine, nu de dumneata: *„de la part de madame de Maurepas"* [1]. Doctorul Franklin este un vechi prieten al meu; cel puțin o mică recepție trebuie să dau pentru el. Bineînțeles că îmi voi invita musafirii în *rue de Grenelle.*

În *rue de Grenelle* se afla locuința de la Paris a familiei Maurepas, marele, învechitul şi puțin folositul *Hôtel Phélypeau.*

— Bună idee, repetă bătrînul ministru. *Hôtel Phélypeau* este desigur un cadru deosebit de antipatic pentru o serbare şi se încălzeşte foarte prost. Dar, în definitiv, Franklin este reprezentantul unui

[1] Din partea doamnei Maurepas.

popor primitiv şi n-o să facă reumatism pentru atîta lucru, şi poate — suspină el — vor fi scutiţi şi alţii de aşa ceva.

— Dacă te înţeleg bine, Jean-Frédéric, o să-ţi faci şi dumneata apariţia ? întrebă ea.

Maurepas depuse cu grijă linguriţa pe farfurioară, îi luă mîna şi i-o sărută.

— Va fi o plăcere pentru mine, *madame,* să-l salut pe prietenul nostru Franklin.

Aşa fu hotărîtă recepţia în cinstea lui Franklin. *Madame* de Maurepas alcătui cu grijă lista invitaţiilor ; figurau pe listă toţi membrii marii nobilimi care treceau drept liberali. Saloanele de la Versailles şi Paris găsiră deosebit de savuroasă ideea contesei de a-l invita pe reprezentantul libertăţii republicane în haină cafenie în mijlocul celei mai trufaşe aristocraţii.

Doctorul îşi dădu seama de la început de caracterul acestei recepţii ; ştia că trebuie să fie prezentat ca un urs dresat. Dar mai ştia că asta nu se făcea cu intenţie neprietenoasă. Parisul mai era sub impresia succeselor de la Trenton şi Princetown, iar fierul trebuia bătut cît mai era cald. Ar fi preferat să apară în haine la modă, ca toată lumea, dar ar fi fost prea nepoliticos să-i dezamăgească pe toţi cei care se aşteptau să-l vadă sosind în haina sa cafenie de quaker.

Madame Maurepas invitase în cinstea sa lume aleasă. Niciodată, în cursul ultimelor luni, doctorul nu văzuse în jurul său atîţia purtători de vechi nume ilustre. Venise tînărul duce de la Rochefoucauld, care luase de la început cu ardoare partea americanilor. Veniseră contesele Polignac şi principesa Rohan de la curtea reginei şi cu ele marchizul de Vaudreuil ; Marie Antoinette era foarte rezervată faţă de rebelii americani, dar unii dintre

domnii şi doamnele din cercul prietenilor ei apropiaţi nu se sfiau să împărtăşească entuziasmul la modă pentru cauza insurgenţilor. Veniseră mai mulţi membri ai familiei Noailles ; o fată din această familie era căsătorită cu un marchiz de La Fayette, un domn foarte tînăr, care trata cu Silas Deane angajarea sa în armata americană. Venise mareşalul de Broglie, care nu-i purta supărare lui Franklin că americanii tot mai ezitau să-l cheme ca să-l facă guvernator al noii republici.

Cînd Franklin apăru, însoţit de nepotul său, William Temple, toată lumea îl felicită pentru victoriile generalului Washington. El mulţumi cu demnitate şi declară că entuziasmul cu care Parisul a reacţionat la ştirea victoriilor americane va constitui o preţioasă încurajare pentru Congres şi armată.

Lumea care îl înconjurase pe Franklin cu cîtva timp în urmă, la recepţia dată în cinstea lui la Nantes, fusese burgheză şi serioasă, cea de aici, din salonul contesei Maurepas, era înalta aristocraţie suprarafinată. La Nantes coafurile doamnelor erau de cinci-şapte ori mai înalte decît capul doamnei respective ; aici, după cum băgă curînd de seamă tînărul William, interesat în astfel de lucruri, nu erau decît odată şi jumătate mai înalte decît capul. Dar purtătoarele acestor coafuri formau în jurul lui Franklin un cerc la fel de entuziast şi de interesat ca cel al doamnelor din Nantes şi îi puneau deopotrivă răbdarea la încercare cu întrebările lor. Aristocratele de la *Hôtel Phélypeau* erau la fel de entuziasmate de amabilitatea de modă veche, ceremonioasă, a doctorului.

— Nu este încîntător — spuneau ele — filozoful nostru din vestul sălbatic ? Ajunge să-l priveşti şi-ţi evocă singurătatea pădurilor seculare.

Un domn mai în vîrstă i se adresă lui Franklin. Îmbrăcat foarte îngrijit, dar cam demodat, avea o faţă cărnoasă şi o gură plină, voluptoasă, cu colţurile lăsate în jos, exprimînd neîncredere ; ochii înfundaţi, cam somnoroşi, priveau în ochii căprui şi proeminenţi ai lui Franklin. *Monsieur* Lenormant îi fusese prezentat mai de mult şi doctorul îşi dăduse imediat seama că faţă de acest domn se recomandă prudenţă.

Monsieur Lenormant lipsea rareori de la recepţiile date la *Hôtel Phélypeau.* Făcea parte din intimii casei. Nu că preşedintele de Consiliu ar fi avut relaţii de afaceri cu el ; contele Maurepas, deşi interesat în chestiuni băneşti, nu-şi folosea slujba ca să obţină avantaje materiale, întreg Parisul mirîndu-se de naivitatea acestui om, altminteri atît de deştept. La Charlot ţinea pentru că-i plăcea ; aveau aceleaşi înclinaţii, gusturi, sete de plăceri şi erau deopotrivă amatori atît de teatru suprarafinat, cît şi de teatru foarte grosolan.

Charlot se mirase aflînd că rebelul american fusese invitat la *Hôtel Phélypeau.* Desigur, moda cerea să-ţi arăţi simpatia faţă de insurgenţi şi făcea să-l cunoşti pe bărbatul care a aţîţat incendiul din Vest. Dar Jean-Frédéric de Maurepas nu era doar un particular oarecare şi chiar la el, la *Hôtel Phélypeau,* rămînea primul ministru al regelui foarte creştin şi în această calitate ar fi trebuit să se abţină să participe din simplu snobism la semănarea dubiosului vînt de vest. Desigur, Jean-Frédéric era bătrîn şi socotea, bineînţeles, că abia urmaşii lui vor culege furtuna.

În orice caz, *monsieur* Lenormant voi să profite de ocazie, să-l descoase niţel pe reprezentantul american. Întrebă cu prefăcută naivitate cum vede

acum, după victorie, o persoană atît de competentă ca doctorul Franklin, situaţia militară a insurgenţilor. Lenormant se aştepta ca Franklin să explodeze, cum ar fi făcut nouă diplomaţi din zece, într-un optimism zgomotos. Franklin, însă, îl privi lung şi declară vag că de aici urmările bătăliilor nu pot fi toate deduse ; dar faţă de extraordinarele talente militare ale onorabilului său amic, generalul Washington, nimeni nu poate fi îngrijorat în ce priveşte rezultatul final al războiului.

În sinea sa, Charlot îşi mărturisi că o astfel de rezervă este foarte înţeleaptă. Răzvrătiţii trimiseseră peste mare omul potrivit, o vulpe şireată, un apostol prefăcut, care voia şi putea să tragă pe sfoară atît Curtea cît şi lumea afacerilor din Paris. Era îmbrăcat niţel cam caraghios reprezentantul rebelilor. El, Charlot, nu s-ar fi dat în spectacol nici pentru un regat, ca acest moşneag neruşinat, cu ochelarii cu rama de fier şi cu părul rar, neascuns de perucă. Dar incontestabil că tot cabotinajul ăsta era eficace. Iar savantului-şarlatan părea să nici nu-i pese că se prostitua în aşa hal. Avea un temperament fericit, demn de invidiat. Un om de afaceri trebuie să fie prudent cu un bătrîn atît de echilibrat.

În sfîrşit, sosi şi Maurepas care întîrziase intenţionat ; voia să arate că nu ia foarte în serios această recepţie. Îl îmbrăţişă pe Franklin ; francezul uscăţiv, mijlociu de stat, îmbrăcat cu grijă, dichisit, şi americanul masiv şi voluminos se bătură reciproc pe umeri. Apoi Maurepas povesti cui voia să-l asculte ce plăcere este să n-ai obligaţii de gazdă, el fiind aici doar un invitat al soţiei sale. Ascultă imnurile de laudă pe care ceilalţi le ridicau în cinstea lui Franklin şi le spuse :

— Da, este Seneca şi Brutus[1] întruniţi într-o singură persoană; să sperăm că va avea mai mult noroc decît acei doi politicieni. Către doamne, însă, spuse: Îl iubesc şi eu pe bravul nostru Franklin; dar într-adevăr, *madame la marquise*, dacă continuaţi să fiţi atît de entuziasmată, o să devin gelos.

Mai tîrziu declară că ar vrea să stea de vorbă o clipă numai cu prietenul său Franklin. Însoţit de secretarul lui, *monsieur* Sallé, îl duse pe doctor în apartamentele sale particulare. Ministrul considera de fapt ca locuinţa sa încăperile care-i fuseseră puse la dispoziţie la palatul de la Versailles, de aceea în vechiul palat de la Paris, plin de unghere întunecoase şi degradat în timpul lungului său exil, nu amenajase cu grijă deoît încăperile în care primea şi dormea.

— Doar trebuie să vă arăt — zise el — încăperea mea preferată din această casă, şi-l duse pe Franklin într-un cabinet nu prea mare, cu mobile graţioase, ai cărui pereţi erau acoperiţi cu perdele grele de mătase. Vă rog luaţi loc, îl invită el pe Franklin, apoi, zîmbind, trase perdelele la o parte.

Pe pereţi se aflau tablouri pictate cu gingăşie, care reprezentau femei goale sau aproape goale, tablouri de maeştri contemporani. Iat-o pe Venus ieşind din unde cu braţele ridicate, goală, şi fiecare parizian ştia cine era această Venus; iat-o pe una

[1] *Lucius Anaeus Seneca* (2—66), filozof stoic roman care, punîndu-se în slujba lui Neron şi încercînd să-i justifice crimele, a cîştigat protecţia împăratului izbutind să adune o mare avere. *Lucius Junius Brutus*, personaj din istoria veche a Romei, principalul conducător al loviturii de stat care a alungat de pe tron pe Tarquinius Superbus, ultimul rege roman. După alungarea regelui, fiii lui Brutus au uneltit împotriva republicii. Atunci Brutus, în calitate de consul, şi-a condamnat la moarte propriii fii şi a supravegheat executarea lor.

din prietenele bătrînului rege, *miss* O'Murphy, goală pe pat, cu spatele către spectator.

— Cînd noi, tînărul rege şi cu mine — povesti contele Maurepas musafirului său — am intrat prima dată în micul apartament, închis pînă atunci, al bătrînului rege, am dat de aceste tablouri. Tînărul rege nu e un amator de artă foarte pasionat, dintre toate desenele şi ilustraţiile îi plac cel mai mult hărţile geografice ; i-a fost teamă că prezenţa acestor tablouri l-ar putea stînjeni în muncă. M-a rugat să dau ordin să le scoată de acolo. De aceea le-am adăpostit, deocamdată, aici la mine, cu titlu de împrumut, şi nu le arăt decît acelor prieteni pe care-i ştiu cunoscători.

Ochii bătrînului amator de artă, Maurepas, stăruiau cu o tandreţe emoţionată pe preţioasele pînze.

Bătrînul Franklin era om de ştiinţă, pentru artă nu avea prea multă înţelegere. Teoriile acusticii îl interesau mai mult decît disputa dacă muzica lui Puccini e mai bună decît a lui Gluck, iar teoria newtoniană a spectrului era mai importantă pentru el decît legile picturii aplicate de Tizian sau de Rembrandt. Îi făcea plăcere să privească şi, desigur, să şi sărute o femeie sănătoasă, frumuşică şi, preferabil, plinuţă ; viciul subtil, senzualitatea suprarafinată a acestor tablouri îl depăşeau. Dar vedea ce mîndru şi îndrăgostit priveşte Maurepas tablourile şi zise cu politeţe :

— Extraordinar. Ce lumină, ce bine e redată carnaţia. Mă simt onorat că mă socotiţi demn de a-mi arăta comorile dumneavoastră.

Primul ministru constată cu regret cît de lipsit de înţelegere pentru artă este bărbatul din Philadelphia, dar îşi ascunse decepţia.

Trecu jovial la chestiunea pe care voia s-o discute cu Franklin.

— Nu-mi prea place să iau un ton oficial şi, mai cu seamă aici, în aceste încăperi, lepăd orice caracter oficial. Aici nu sînt decît om. Şi continuă pe un ton confidenţial: Îmi dai voie să te întreb, dragă doctore, aşa ca particular, cum te împaci cu prietenul şi colegul meu Vergennes?

— Excelent, răspunse fără ezitare Franklin. Contele Vergennes este foarte sincer faţă de mine şi ştiu să apreciez acest lucru.

— Este o mare bucurie pentru mine că găsim la dumneata înţelegere. Vergennes şi cu mine sîntem întru totul de acord în ce priveşte politica noastră în chestiunea americană.

Ochii mari, bulbucaţi ai lui Franklin priveau îngînduraţi şi absenţi tablourile obscene, pe Venus, pe *mis* O'Murphy. Dacă Maurepas îl adusese să-i arate aceste tablouri, o făcuse fără îndoială numai pentru a crea prilejul unei discuţii politice confidenţiale. El, Franklin, nu trebuia să se limiteze la o politeţe fără conţinut, trebuia să atace.

— Sincer vorbind — se plînse el — aşteptarea inactivă la care mă condamnă Versailles-ul nu e de loc uşoară. Reprezentantului unui popor care, provocat fiind, luptă pentru existenţa sa, îi este foarte greu să rămînă pasiv. În patrie rezerva mea va fi fără îndoială răstălmăcită, lăsînd deoparte faptul că colegii mei nu sînt cîtuşi de puţin de acord cu o astfel de politică.

Maurepas zîmbi.

— Da, da, noi bătrînii avem adesea greutăţi cu cei mai tineri. E nevoie de decenii pînă înveţi că politica trebuie făcută cu mintea, nu cu inima. Şi, cu un mic oftat, trase din nou perdelele de mătase peste tablouri.

Franklin fu bucuros că nu mai trebuia să privească imaginile stînjenitoare şi tulburătoare, care

de altfel îi păreau că nici nu sînt cu totul corecte din punct de vedere anatomic. Tăcu, aşteptînd să vadă ce va mai spune Maurepas. Acesta, după o scurtă pauză, întrebă de-a dreptul:

— Găsiţi că sacrificiul pe care-l faceţi prin atitudinea dumneavoastră rezervată nu este suficient compensat de cele două milioane pe care vi le dăm?

Franklin, care era într-adevăr de această părere, răspunse:

— Situaţia e aceea pe care v-am arătat-o. Politica de tergiversare a guvernului ne pune într-o poziţie cam ridicolă aici.

— Un doctor Franklin — răspunse cu politeţe Maurepas — nu devine niciodată ridicol. Încă niciodată Parisul nu s-a înclinat atît de adînc în faţa unui înţelept străin, ca în faţa dumitale.

— Sîntem recunoscători — răspunse Franklin — pentru dragostea şi entuziasmul cu care cauza noastră este întîmpinată de parizieni, dar sperasem că vădita noastră comunitate de interese va duce la relaţii mai intime şi între Versailles şi reprezentanţii celor treisprezece state.

Buzele uscate ale lui Maurepas se strîmbară a zîmbet. Bărbatul din Vest era cunoscut pentru lipsa lui de rafinament; dar cînd voia, putea fi şi altfel şi nu se cădea ca nivelul unei convorbiri cu el, cu Maurepas, să fie scoborît prin astfel de banalităţi. Îl privi clipind pe americanul cu care stătea de vorbă. Acesta şedea în fotoliul lui, masiv, plin de sinceritate calculată, de viclenie ţărănească, reprezentant al unei cauze care se putea să fie de folos lumii sau ba, dar care în orice caz periclita monarhia franceză. Maurepas trebuia să arate acestui fals om de treabă că-i ghiceşte gîndurile şi-i pricepe politica.

— Îmbătrînesc — zise el — şi socot că a sosit timpul să-mi fixez experienţele în scris spre folosul tuturor. Îmi scriu memoriile. Adică — se corectă el, arătîndu-şi secretarul — bunul, credinciosul şi tăcutul Sallé scrie memoriile mele. Sallé se străduieşte să exprime adevăratele mele păreri. Faţă de bătrînul meu prieten Franklin nu am secrete, spune, dragă Sallé, ce scriem noi în memoriile noastre despre relaţiile dintre Versailles şi coloniile răsculate ?

Franklin auzise ceva despre aceste memorii. La şaptezeci şi şase de ani, Maurepas nu-şi ascundea intenţia de a lăsa memorii veridice, care să fie publicate imediat după moartea lui. Dacă voia să intimideze pe vreun prieten sau duşman, îl ameninţa pe un ton şăgalnic :

— Ai grijă, scumpule, ai putea să faci figură proastă în memoriile mele. Şi observa cu plăcere rîsul cam galben al celui vizat.

Franklin se întrebase de la început, pentru ce îşi luase ministrul secretarul cu el. Acum îl examina prin ochelarii săi cu rama de fier pe omul acesta, care pînă atunci asistase la conversaţie incolor, tăcut, ca şi cum nici n-ar fi fost de faţă. Amîndoi, ministrul care făcea din alt om o umbră a lui şi omul care se lăsa astfel despersonalizat, constituiau un exemplu educativ a ce poate face din oameni despotismul. *Monsieur* Sallé începu să vorbească şi, după cum bănuise Franklin, glasul lui era stins şi rece.

— Sîntem bătrîni — zise această voce pe tonul unui scrib care dă citire unor acte — şi am văzut multe. Am văzut oameni întorcîndu-se şi schimbîndu-se cu o repeziciune atît de neruşinată, încît n-am fi crezut în realitatea unor astfel de schimbări şi oscilări, dacă nu le-am fi trăit noi înşine, dacă

noi înşine nu ne-am fi schimbat şi n-am fi oscilat cîteodată. De pildă, nu de mult, coloniştii englezi din America au dus împotriva noastră un război sîngeros. Au invadat în mod barbar teritorii pe care noi le colonizasem. Şi încă mai de curînd, cînd Anglia a fost silită să recunoască unei părţi a Canadei dreptul de a fi franceză, aceşti colonişti anglo-americani au insultat cumplit regimul francez, obiceiurile franceze, biserica catolică. Şi acum, aceiaşi colonişti anglo-americani vin la noi şi întreabă zîmbind naiv: „Oare nu sîntem prieteni? Oare n-avem aceleaşi interese?"

Bătrînul Benjamin Franklin zîmbi cu toată gura şi zise:

— Oare nu sîntem prieteni? Oare nu avem aceleaşi interese? şi accentuă uşor cuvintele „sîntem" şi „avem". Apoi continuă amabil: Dar nu pot primi fără rezerve lauda că noi am fi fost primii care ne-am dat seama de aceasta. Dacă nu mă înşeală memoria, încă înainte de a ne fi pus în legătură cu Parisul, a venit la noi un trimis al contelui Vergennes, un anume *monsieur* Achard de Bonvouloir, şi ne-a declarat că putem conta pe orice sprijin din partea Franţei, dacă ne despărţim de Anglia.

— Avea ceva în scris *monsieur* de Bonvouloir ăsta al dumitale? întrebă ministrul. Şi, deoarece Franklin tăcea, continuă didactic şi prietenos: Vedeţi, deci, că nici nu există. Şi n-o să reapară decît dacă avem nevoie de el. Avem nevoie de el? îl întrebă pe secretar.

Glasul lui *monsieur* Sallé se auzi incolor:

— Regatul francez şi coloniile engleze ale Americii au două interese comune: să slăbească Anglia şi să facă între ele comerţ. Dincolo de aceasta, nu vedem decît contradicţii. Monarhia absolută fran-

ceză nu este interesată să ofere supuşilor ei spectacolul unei rebeliuni victorioase.

Acum, în sfîrşit, înţelese Franklin în ce scop voise bătrînul diplomat să-i vorbească fără martori. Voia să-l lămurească, în felul său complicat, că el şi cu Vergennes îl sprijineau dintr-o bunăvoinţă cu totul personală, voia să-i arate că dînsul, Franklin, este un om care n-are nimic de oferit şi cere foarte mult. Dar nici aşa de simplă nu era situaţia. Dacă Franţa lăsa lucrurile să meargă astfel încît America să fie nevoită să se supună Angliei, atunci nu mai era decît o chestiune de timp ca Anglia şi America să invadeze împreună posesiunile franceze din Indiile Apusene, bogatele insule producătoare de zahăr. Nu era un argument puternic dar, bine prezentat, putea servi.

Maurepas, însă, socotea că-i arătase destul celuilalt, că nu se lasă prostit. Încă înainte ca Franklin să-i poată răspunde, contele spuse :

— Dar v-am răpit prea mult musafirilor contesei. Şi trecură din nou în sala în care avea loc recepţia.

Acolo, cît timp lipsise Franklin, atenţia generală se îndreptase asupra tînărului chipeş pe care-l adusese bătrînul cu el, nepotul lui. Acesta băgase iute de seamă că în prezenţa bunicului îl prinde cel mai bine să joace rolul nepotului tandru, grijuliu şi respectuos. De cum scăpa însă de bătrîn, William devenea activ. Era îmbrăcat cu grijă după ultima modă, învăţase să facă complimente doamnelor şi băgase de seamă că franţuzeasca lui defectuoasă dădea acestor complimente un farmec deosebit. Petrecea de minune.

Mai sosise între timp şi un alt domn care-i interesa pe musafirii doamnei de Maurepas : *monsieur* de Beaumarchais. Era de mirare să-l găseşti pe el,

om de reputaţie dubioasă şi cu titluri de noblețe cumpărate, în mijlocul acestei societăţi alese. Dar contesa îşi zisese că numele lui Toutou al ei este atît de legat de cauza americană, încît l-ar fi jignit grav dacă l-ar fi exclus de la recepţia de azi.

Invitaţia îl măgulise pe Pierre. Cu toate acestea ezitase să vină. Nu era o greşeală, faţă de politicoasa lipsă de atenţie care i-o arăta Franklin, să dea acum impresia că ar alerga el după bătrîn? Pe lîngă toate, Pierre se putea cu greu libera în acea seară. Nu numai că-l năpădeau treburile, dar avea nevoie de timp şi pentru ai lui. Se îngrijea mult prea puţin de Thérèse, mama viitorului său copil. Şi starea bătrînului său tată îl îngrijora; ce-i drept, papa Caron continua să se arate vioi şi vesel, dar vioiciunea aceasta îl costa eforturi, se vedea cum se stinge.

Totuşi, pînă la urmă, Pierre se hotărîse să vină; sarcina de a înfrînge rezistenţa lui Franklin îl atrăgea tocmai pentru că era atît de grea. Era meşter în arta de a cuceri oamenii, ar fi fost ridicol să renunţe atît de repede la lupta pentru cucerirea lui Franklin.

De altfel, nici Pierre nu venise singur, era în societatea tînărului său nepot, Félicien Lépine. Cînd aflase că Franklin va fi la recepţie, băiatul, de obicei foarte timid, îşi învinsese timiditatea şi, spre mirarea unchiului său, îl rugase să obţină şi pentru el o invitaţie la această recepţie. Era dornic să-l vadă de aproape pe omul admirat.

Poate mai sperase că o să fie acolo şi prinţesa Montbarey cu fiica ei Véronique. Socotise bine. Şi, deoarece deocamdată Franklin nu apăruse, se apropie timid de fată. Véronique îl salută cu serio-

zitato şi rămaseră laolaltă. Îl aşteptau pe Franklin, iar faptul că-l aşteptau împreună îi încînta.

Şi Pierre aştepta. Era încrezător, se simţea în formă şi un cerc larg în jurul lui asculta ce vorbea. Povestea despre victoriile de la Trenton şi Princetown şi emitea judecăţi competente asupra situaţiei militare. Vorbea cu căldură.

Între cei care-l ascultau era şi Charlot. Secreta rivalitate, care dintre ei doi va avea dreptate în chestiunea americană, disputa surdă, subterană, dintre ei se înteţise şi da relaţiilor lor de afaceri şi particulare un iz deosebit. Victoriile militare ale americanilor sporeau şansele comerciale ale lui Pierre, iar faptul că Charlot se afla acum între auditorii lui dădea şi mai multă vervă şi strălucire cuvintelor sale. Charlot ascultă un timp tăcut şi politicos, cum era felul lui, dar simţise uşoara provocare din cuvintele lui Pierre.

— Optimismul dumitale este îmbucurător, dragă Pierrot — zise el în cele din unmă. Am avut adineauri prilejul să vorbesc cu doctorul Franklin. El nu este chiar aşa de optimist.

Pe buzele lui Charlot juca iar acel zîmbet insidios şi Pierre simţi un fior rece. Dar acesta trecu repede. Pierre vorbi cu îndoită convingere, auditoriul îl asculta cu atenţie. Véronique şi Félicien erau din nou vrăjiţi de farmecul lui. Ştiau că acest bărbat nu aşteptase nici sosirea lui Franklin şi nici moda saloanelor pentru a deveni un apărător al cauzei americane. Îi sorbeau cu evlavie cuvintele şi începeau să se întrebe dacă nu cumva nu-l nedreptăţiseră în acea seară de la Étioles.

Între timp, Franklin şi Maurepas se întorseseră. Doctorul nu se aşteptase să-l vadă aici pe *monsieur* de Beaumarchais. Prietenul său Dubourg, de pildă, cu greu ar fi fost primit la această recepţie

exclusivă a înaltei aristocrații. Se stăpîni însă și-l salută pe Pierre deosebit de călduros. Acesta fu mirat și se bucură că bătrînul capricios regreta acum vizibil atitudinea de neînțeles de la trecuta lor întîlnire. Îl felicită pentru victoriile de la Trenton și Princetown cu o astfel de căldură, de parcă ar fi fost victoriile personale ale lui Franklin. Se porni o convorbire, ceilalți se adunară în jurul lor. Pierre era foarte satisfăcut că constituia împreună cu Franklin centrul atenției generale.

Din nou, tocmai pentru a-l învăța minte pe Charlot, începu să discute șansele militare ale americanilor. El studiase această chestiune, referise asupra ei pe larg în memoriile adresate regelui și miniștrilor. Americanii, explică el, sînt de neînvins datorită întinderii spațiului lor. Trupele bine instruite ale englezilor pot, ce-i drept, cuceri orașele; detașamentele lui Washington, în schimb, pot să se retragă tot mai mult în nemărginitele întinderi, în codrii inaccesibili și neumblați, pentru a duce de acolo, prin atacuri continue, un război de uzură împotriva generalilor englezi.

Franklin asculta politicos și atent, după cum îi era obiceiul. Își propusese să privească cu răbdare și înțelegere pe acest *monsieur*, îi aprecia talentul retoric, verva, facilitatea, eleganța cu care trecea de la o temă la alta. De altfel, afirmațiile și argumentele lui nu erau cu totul inexacte. Erau, bineînțeles, colorate cu acel romantism cu care — n-ai ce-i face — erau privite aici problemele americane, dar era într-adevăr posibil să se ivească în cele din urmă necesitatea unei retrageri tragice în imensele întinderi lipsite de așezări omenești. Dar, deși doctorul își spunea toate acestea, îi venea greu să suporte ca un *monsieur* parfumat și dichisit să vorbească cu ușurință în franțuzeasca lui agilă despre

asemenea eventualităţi grave la care nu se putea gîndi fără strîngere de inimă. Cu toate că-şi propusese să fie răbdător, vechea sa enervare se ivi din nou.

— Ar fi trist, *monsieur* — zise el — dacă am ajunge să fim siliţi să adoptăm o astfel de strategie. Ar fi o metodă prea costisitoare. O mare parte a populaţiei noastre locuieşte în oraşe. Sînt oraşe ca Boston, Baltimore, New York, Philadelphia, acesta din urmă este, după Londra, cel mai mare oraş de limbă engleză. Imaginaţi-vă cum v-aţi simţi dacă ar trebui să părăsiţi Parisul şi să trăiţi în păduri.

Pierre era decepţionat, necăjit. Îşi exprimase sentimentele, dar socotea că şi raţiunea îi confirma spusele. Şi iată, Franklin îl ruşinase faţă de Charlot. Nu putea privi la Charlot; îi venea greu să-şi ascundă supărarea.

În acel moment, Franklin îl privi drept în faţă cu un surîs prietenos şi zise:

— De altfel, aveţi dreptate, *monsieur*. Anglia are de trei ori mai mulţi oameni decît noi, are armate instruite, o flotă mare şi mulţi mercenari, dar nu are nici o şansă, nici din punct de vedere politic, nici din punct de vedere militar. Anglia va trebui să recunoască independenţa noastră, va trebui să admită că la sfîrşitul acestui conflict vom fi mai puternici decît la începutul lui. Şi povesti una din istorioarele lui: Un vultur zări o dată un iepure de casă. Se repezi jos la el, îl apucă şi se ridică cu el în tărie. Dar iepurele de casă se nimerise a fi o pisică şi i se prinsese cu ghiarele de piept. Vulturul îi dădu drumul pisicii, vrînd s-o lase să cadă. Dar pisica se temu de prăbuşirea în gol, se prinse mai tare cu ghiarele de vultur şi zise: „Dacă vrei să scapi de mine, vulture, fă bine şi du-mă la loc, acolo de unde m-ai luat".

Fabula era cam prozaică pentru lumea aceea care

copilărise şi crescuse cu fabulele şi poveştile frivole ale lui La Fontaine. Dar o înţelegeau, zîmbeau aprobator, pe gînduri. Simţeau că cuvintele simple, bătrîneşti, pe care le auziseră erau sprijinite de o convingere puternică şi că, numai să fi vrut, bătrînul ar fi putut să se exprime şi într-un fel mai spiritual, mai corespunzător felului lor de a fi.

Pierre ar fi trebuit de fapt să fie mulţumit că Franklin îi dăduse totuşi dreptate. Zîmbi aprobator, ba începu chiar să aplaude. Dar, pe cînd continua să converseze pe un ton spiritual şi superior cu vecinul său, îl cuprinse deodată un sentiment al neputinţei. Îl durea mai ales că acest bătrîn îl depăşea atît de mult încît el, Pierre, nici nu exista în faţa lui.

O clipă avu senzaţia unei căderi, a unei prăbuşiri, ca niciodată pînă acum. Toată viaţa lui fusese convins că nu contează ce eşti, ci ce pari a fi. *Pas être, paraître* [1]. Pe această convingere îşi clădise existenţa sa sufletească şi cea materială. Nu gîndurile unui om contau, ci ceea ce exprima. Nu banii pe care-i avea contau, ci ceea ce risipea în prezenţa altora. Nu idealurile pe care le purta în piept contau, ci acelea pe care le afirma în faţa lumii. Aceasta fusese crezul lui Pierre. Şi iată că stătea în faţa lui un bărbat care nu făcea nici un efort ca să pară, nu era spiritual, vorbea puţin, iar ceea ce vorbea era prozaic în conţinut şi îmbrăcat într-o franţuzească nedibace. Şi totuşi acest bărbat, numai prin felul său de a fi, simplu, prietenos, inspirînd respect, obţinea efecte mai trainice decît reuşea să obţină el prin cele mai scînteietoare artificii ale spiritului. La ce bun se străduise oare el, Pierre, să joace o viaţă întreagă rolul său obositor, rolul omului care zîmbeşte superior în cele mai penibile situaţii şi care reacţionează cu o glumă la orice pericol ?

[1] Nu a fi, ci a părea.

Dar disperarea acestui moment de luciditate nu dură decît o clipă, aproape că nici nu se cristaliză în cuvinte, iar faţa lui Pierre rămase neschimbată, politicoasă şi zîmbitoare, în timp ce-l cuprinsese sentimentul propriei sale goliciuni interioare. Probabil că nu auzise, cu tot aerul său atent, tot ce-i spunea tînărul cavaler du Buysson cu care stătea de vorbă, dar sesizase principalul, anume că acest ofiţer făcea parte dintr-un grup de tineri aristocraţi care voiau să treacă oceanul pentru a participa în mod activ la războiul american de eliberare. Pierre izgoni cu totul sentimentul de spaimă pe care i-l dase la un moment dat prezenţa lui Franklin, îl felicită volubil pe cavaler şi declară cu patos că-l va ajuta cu plăcere să treacă oceanul.

Franklin şedea în fotoliul lui, masiv, prietenos, calm, tînărul William se sprijinea cu graţie pe speteaza fotoliului ; Pierre, cavalerul du Buysson şi alţi musafiri stăteau în picioare sau şedeau prin preajma lui. Cavalerul du Buysson vorbise destul de tare ca Franklin să-l audă, probabil de altfel că vorbele lui se adresau mai curînd lui Franklin decît lui Beaumarchais.

— Şi eu — zise acum doctorul — găsesc intenţia dumneavoastră foarte lăudabilă, cavalere, totuşi înainte de a lua o hotărîre definitivă, vă rog să ţineţi seama şi de părerea unui om bătrîn, care cunoaşte bine situaţia de acolo. *Monsieur* de Beaumarchais a avut dreptate înainte, cînd a explicat că acest război se duce altfel decît războaiele europene. Mi s-a povestit că înaintea unei bătălii din ultima campanie, comandantul armatei dumneavoastră s-a adresat comandantului englez : „Trageţi dumneavoastră primii, domnule". Despre asemenea politeţuri nu poate fi vorba în războiul nostru. Războiul nostru nu este o succesiune de strălucite şi pitoreşti bătălii eroice ci,

dimpotrivă, este, şi desigur va fi şi de acum încolo, o succesiune fără sfîrşit de marşuri epuizante şi lipsite de eroism, de dificultăţi şi neplăceri mărunte, odioase, care-l macină pe om. Reflectaţi la aceasta, cavalere, înainte de a trece oceanul. Bătălia în care voiţi să vă angajaţi este grea, amară, searbădă şi de lungă durată.

În jur, lumea tăcuse. Bătrînul vorbise fără să ridice glasul, dar cuvintele lui fuseseră atît de impresionante, încît parcă dispăruse şi sala împodobită şi asistenţa strălucitoare ; în locul lor toţi vedeau pustiirea, părăsirea, murdăria, foamea, boala, moartea mizerabilă. Bătrînul îşi dădu seama că mersese prea departe. Se îndreptă niţel din umeri, dădu capul pe spate, de-i atinseră haina şuviţele subţirele de păr, apoi spuse cu un glas ceva mai tare :

— Şi, totuşi, o să meargă, o să meargă. *Ça ira.*

Félicien şi Véronique, cu mult mai tineri decît ceilalţi oaspeţi, erau numai ochi şi urechi. Văzuseră portrete de ale lui Franklin şi cunoşteau dictonul : „A smuls cerului fulgerul şi tiranului sceptrul". Era întru totul ca în portrete şi totuşi cu desăvîrşire altfel ; prezenţa lui materială, vie, te entuziasma şi te strivea. Teama le strînsese inima în timp ce el vorbea de monotonia jalnică şi periculoasă a războiului şi de moartea searbădă, neeroică, şi răsuflară uşuraţi cînd tot el alungă starea de spirit pesimistă. Făcuseră rost de tot ce se putea citi despre America, îi cercetaseră pe toţi care le puteau povesti ceva de pe acolo. Dar acum America se întruchipase pentru prima oară înaintea lor. Acum simţeau prima dată : această lume nouă, liberă, există. Ea se ridică, forţele vechi luptă toate, unite, împotriva ei, dar ea nu va mai putea fi înfrîntă. Şi încrederea calmă, care se vedea pe faţa mare a bătrînului, trecu asupra celor doi tineri.

LOUIS ŞI TOINETTE

Cortegiul trecea solemn, voios şi multicolor, prin galeria oglinzilor. În frunte ofiţerii gărzii, apoi Louis şi Toinette, apoi domnii şi doamnele de serviciu ; roiul multicolor înainta printre două rînduri de curteni prosternaţi, iar oglinzile însuteau strălucirea spectacolului. Nu era simplu să participi la cortegiu. Parchetul era alunecos, trebuia să te mişti cu grijă, fără să ridici picioarele ; pe lîngă aceasta, domnii erau stînjeniţi de săbiile lor, doamnele de rochiile peste măsură de înfoiate. Dar celor care făceau parte din acest cortegiu nu le venea greu, erau învăţaţi şi totul avea un aer facil, festiv, regal, numai regele înainta clătinîndu-se, greoi şi nedibaci. Tînărul Louis parcursese acest drum de nenumărate ori, la slujba religioasă şi înapoi, totuşi deplasarea aceasta solemnă îi mai făcea, vădit lucru, dificultăţi. Pe faţa lui grasă, lipsită de virilitate, stăruia un zîmbet stînjenit, iar picioarele butucănoase şi le mişca atît de stîngaci, încît curtenii, înşiraţi pe marginea cortegiului, se temeau ca regele să nu cadă răsturnîndu-i şi pe cei din jur.

Alături de el, Toinette părea cu atît mai uşoară şi mai graţioasă. Mulţi dintre spectatori vor fi vorbit adesea cu ironie şi răutate despre fiinţa aceasta îngîmfată, superficială, destrăbălată, despre străina ve-

nită din Viena ei spre nenorocirea dulcei Franţe. Dar cînd îşi făcea apariţia, ironia şi răutatea amuţeau, toţi nu mai erau decît ochi, urmărind figura suavă, feciorelnică, a acestei femei zvelte, înalte, strălucitoare de tinereţe şi totodată foarte demnă. De o mare nobleţe a liniei, gîtul, umerii, braţele, bustul, răsăreau orbitor de albe din dantelele rochiei. Era înaltă şi totuşi gingaşă ; pe faţa ei prelungă, ovală, ochii foarte albaştri scînteiau de sub sprîncenele blond închis, puternic arcuite ; deasupra frunţii foarte înalte strălucea adunată podoaba splendidului ei păr blond-cenuşiu ; nasul uşor coroiat şi buza inferioară mai cărnoasă, răsfrîntă puţin, nu stricau ansamblul, dimpotrivă, fereau faţa ei de o armonie plicticoasă. Aşa trecea Toinette, păşind cu mişcări minunat de line — nici nu păşea măcar, plutea — înaltă ca un lujer, copilăresc de amabilă şi totuşi foarte mîndră, în totul fiica Mariei Theresia, sora împăratului Josef, soţia regelui Franţei.

Înclina zîmbind capul, cînd spre o parte, cînd spre alta, trecea graţioasă şi mîndră prin mulţimea curtenilor, ea, regina frumoasă, radioasă, tînără.

Dar gîndurile care se zbăteau sub fruntea ei senină nu erau de fel plăcute. Dormise puţin. Participase la o serată a principesei Rohan, jucase, jucase mult şi pierduse mult. Desigur că contele Mercy şi abatele Vermond, consilierii, cu care mama ei a fericit-o, au şi aflat. O să-i facă reproşuri, probabil că vor raporta şi mamei ei, la Viena. Apoi, după pierderea asta, desigur că va sta prost cu banii şi o să trebuie să-i ceară din nou lui Louis.

A fost multă lume la principesa Rohan, prea multă. şi unii care nici nu aveau ce căuta acolo, în această privinţă contele Mercy şi abatele chiar aveau dreptate. Era multă pleavă printre cei cu care şezuse şi jucase la o masă. Marchizii de Dreneux şi de la Vaupalière, care ţinuseră cu schimbul banca, probabil

că-şi atribuiseră singuri titlurile, iar *Mr.* Smith din Manchester era un parvenit de pe urma afacerilor cu India, un personaj foarte dubios ; are dreptate, fără îndoială, ducele de Fronsac cînd afirmă că la aceşti domni dibăcia ţine adesea locul norocului.

Ar fi trebuit să termine la miezul nopţii. Asta şi voise, se şi sculase de la masa de joc. Dar pe urmă tot se lăsase convinsă de principele Charles, cumnatul ei, să se aşeze la loc şi să-şi recupereze pierderea. Abia atunci, după miezul nopţii, pierduse mult de tot. Dar fusese foarte pasionant ; de ar fi să fie sinceră de tot, a fost minunat şi dacă cel mai plăcut lucru de pe lume este să cîştigi sume foarte mari la joc, apoi să pierzi sume foarte mari este aproape tot atît de agreabil.

Dar nu mai trebuie să continue aşa, n-ar fi cuminte, are acum douăzeci şi unu de ani, nu mai poate fi atît de nechibzuită. Şi-a şi propus foarte serios să nu joace astă-seară. Va apărea în cercul prietenilor, că şi-ar rîde de ea dacă nu s-ar duce, dar oricît se va strădui cumnatul Charles s-o convingă să-şi ia revanşa, oricît o va ironiza, ea va rămîne tare, nici o putere de pe lume n-are s-o poată aduce la masa de joc.

Ajuns în faţa apartamentelor reginei, cortegiul se destrămă. Toinette se lăsă dezbrăcată. Apoi, singură, foarte tînără, răsuflă adînc uşurată, se întinse, căscă zgomotos.

Avea acum trei ore pînă cînd va trebui să se lase din nou îmbrăcată pentru cină. În acest răstimp era programată o consfătuire cu arhitectul Mique, cu care voia să discute temeinic noul aranjament al grădinilor din *Trianon*-ul ei. Se mai anunţase şi abatele Vermond ; acesta venea desigur din însărcinarea mamei ei să-i facă morală. Abia de-i mai rămînea un ceas pentru odihnă. Nu, nu-l va primi pe abate, nici pe

arhitect. O să doarmă, o să doarmă trei ore întregi, pentru a fi proaspătă seara, ca să poată rezista tentației mesei de joc.

Era în dormitorul vast și somptuos în care, după perdele grele și prețioase, se vedea, imens, patul de gală. Ședea dezbrăcată, o femeie la douăzeci și unu de ani, foarte sănătoasă, cu inima ușoară, cu un cap foarte frumos, de asemenea ușor, plină de dor de viață și acum, foarte obosită. Privea cu aversiune la imensul pat de gală. Se gîndea la ceremoniile care se desfășurau dimineața și seara în jurul acestui pat, cînd se scula și cînd se culca, la doamnele aflate în serviciul ei, care îi ofereau pe rînd, după o etichetă riguroasă, cămașa, ciorapii, ligheanul de spălat, fiecare altceva, și pentru fiecare trebuia să aibă o privire amabilă și o vorbă amabilă, în timp ce o sută de ochi îi urmăreau fiecare mișcare.

În papuci, călcînd în vîrful degetelor, Toinette părăsi, cu un zîmbet șăgalnic, somptuosul ei dormitor. Alergă printr-unul din gangurile întunecate și întortocheate de lîngă dormitor, trecu în fugă prin altul, se descurca bine prin labirintul uriașei clădiri, alergă în una din numeroasele camere de serviciu ; era o cameră nefolosită, acolo urma să doarmă o doamnă din serviciul ei, dacă Toinette va fi cumva însărcinată. Puțini doar știau de existența acestei camere, n-o putea bănui pe ea acolo. Toinette intră în fugă, trînti ușa, trase zăvorul. Scoase cămașa, se culcă, complet goală, pe patul strîmt, care nu avea nimic somptuos. Se întinse, căscă cumplit, se întoarse pe partea cealaltă, se încolăci. O cuprinse un somn adînc, minunat, fără vise, în timp ce în anticamera dormitorului ei o așteptau arhitectul și abatele.

Cînd Toinette apăru în apartamentele principesei Rohan, fu salutată ca întotdeauna de schelălăitul că-

ţeilor şi de strigătele papagalului. Principesa nu se despărţea niciodată de căţeii ei, Chéri, Aimée şi Joujou şi suporta cu plăcere croncănitul papagalului ei, pe nume Monsieur. *Les amants arrivent*, sosesc amanţii, obişnuia să strige papagalul, asta era tot ce învăţase ; era teribil de bătrîn, se spunea că apucase vremea regentului şi că, în acele timpuri, fusese crescut într-un vestit local rău famat al înaltei nobilimi, unde învăţase singurele cuvinte pe care le ştia.

Era tîrziu, musafirii erau toţi adunaţi la masa de joc, partida de faraon era în toi. Jocul nu se întrerupse. În cercul prietenilor ei, în „clica mov", Toinette interzisese orice fel de ceremonie.

Principesa Rohan şi Gabrielle de Polignac, cele mai apropiate prietene ale Toinettei, îi ieşiră înainte. Gabrielle, cu vocea ei blîndă, caldă, obosită spuse :

— Iată-te, Toinette.

Principesa Rohan însă îi făcu volubil reproşuri că nu venise mai curînd ; nici nu ştie ce a pierdut. Ochii ei spălăciţi aveau o expresie şi mai isterică decît de obicei. Povesti că a avut din nou o vedenie. Anunţat de urletele jalnice şi lătratul căţelului ei, Aimée, i se arătase unul din marii ei morţi. De data aceasta fusese cardinalul Richelieu şi ea vorbise cu el. Toţi sezisaseră prezenţa răposatului cardinal, pentru cei mai puţin sensibili purtarea celor trei cîini ai ei, teama cu care îl ocoliseră pe mort, cum se ghemuiseră şi-şi strînseseră coada, fusese un semn sigur. Şi papagalul amuţise, cu penele zbîrlite. Ceru mărturia oaspeţilor ei.

— Cardinalul părea să fie într-adevăr printre noi, nu-i aşa, domnii mei ? întrebă ea.

— Era agreabil şi lugubru, strigă de la masa de joc, cu glasul lui puternic, contele Jules de Polignac, soţul Gabriellei.

Iar marchizul de Vaudreuil confirmă :

— E cert că principesa a vorbit cu cardinalul... Dar — continuă el, ascunzîndu-şi ironia sub o îngîndurare bine jucată — eminenţa moartă nu era nici pe departe atît de interesantă ca cea vie.

Ca şi restul „clicii mov", Toinette zîmbea cu indulgenţă de ciudăţeniile principesei Rohan, de menajeria şi de viziunile ei. Totuşi, toată această aristocraţie pretins liber-cugetătoare se simţea în mod ciudat atrasă de viziunile principesei, se ocupa de ele, discuta spusele morţilor, iar în toate ironiile lor era un sîmbure de credinţă.

Principesa Rohan avea o faţă frumoasă, cam slabă, frămîntată, cu ochi mari şi pierduţi ; în cuvintele şi gesturile ei era ceva arzător, fanatic. Soţul, pe care-l iubea cu patimă, o neglija în mod grosolan, iar ea se refugiase pe lîngă morţi. Bogată şi înconjurată de cîinii şi pisicile ei, dădea mari recepţii. Era în stare să spună lucruri uluitor de deştepte, îşi risipea banii şi timpul pentru prieteni, chiar şi societatea răutăcioasă de la Versailles şi Paris accepta ciudăţeniile ei cu o ironie binevoitoare.

Principele Charles o salută pe Toinette :

— Ai făcut bine, cumnată, că mi-ai urmat sfatul. Hai să-i dăm drumul, să ne luăm revanşa.

Principele Charles, cel mai tînăr frate al regelui, abia împlinise douăzeci de ani. În timp ce fraţii mai mari, Louis şi principele Xavier, erau excesiv de graşi, Charles, zvelt şi frumuşel, era un adevărat ştrengar, vesel, gata de orice poznă, participant binevenit la toate distracţiile lui Toinette, ba cîteodată şi organizatorul lor.

Toinette aruncă o privire spre masa de joc, auzi clinchetul aurului, zgomotul surd al cărţilor aruncate pe masă, dar se stăpîni.

— Nu, astăzi nu joc. Am venit numai să privesc. Am

avut o zi grea, slujba, recepţia ambasadorului... Dar tot am venit. Şi privi radioasă în jurul ei.

Nu putu însă suporta mult seducţia mesei de joc. O luă pe după umăr pe prietena ei Gabrielle şi merse cu ea în micul cabinet alăturat.

Marchizul de Vaudreuil, cel mai de seamă dintre domnii „clicii mov", şedea la oarecare distanţă de ceilalţi, pe o canapea, cu Diane de Polignac, sora contelui Jules, cumnata Gabriellei. Vaudreuil se gîndi un moment să arunce o glumă amical-ironică celor două doamne care treceau încet, graţios înlănţuite, prin marele salon ; dar ar fi fost o lipsă de gust. Renunţă deci şi se mulţumi să le urmărească lacom din ochi, cu un mic zîmbet în colţul gurii. În timp ce-şi continua cu vervă conversaţia cu Diane de Polignac, compară din nou, cu ochi de cunoscător, pe Toinette cu Gabrielle. Toinette era tînără, vioaie, veselă, pe faţă i se oglindeau —ca la copii — toate frămîntările ; Vaudreuil constata, atras şi totodată aproape înfuriat, ca şi în alte rînduri, ce efect ciudat făceau pe faţa aceasta copilăroasă trăsăturile caracteristic habsburgice, buza de jos grea, nasul vulturesc. Gabrielle avea fruntea la fel de înaltă ca Toinette, dar ochii ei, foarte depărtaţi, păreau mult mai albaştri sub sprîncenele negre ; nasul cîrn îi dădea un farmec deosebit, faţa tinerei femei de douăzeci şi opt de ani, cu ochii totdeauna parcă voalaţi de somn, strălucea albă sub cununa părului foarte negru. Nenumăraţii admiratori al Gabriellei vorbeau de „divina puritate" a acestei feţe şi Vaudreuil zîmbea, gîndind la cîte ascundea înfăţişarea ei angelică.

Toinette se aşeză cu Gabrielle în cabinetul mic. Perdeaua care despărţea cabinetul de sala principală era dată deoparte, aşa încît ce se petrecea în cabinet putea fi văzut de afară. Toinette îşi păstră deci o figură calmă, zîmbind amabil. Dar gura zîmbitoare pronunţa cuvinte de nestăpînită amărăciune. Bine, dacă i se ce-

rea, reușea să aibă destulă înțelepciune să se abțină de la joc. Dar nu era rușinos, ca ea, regina, să n-aibă nici un fel de libertate ? Stînjenită la fiecare pas de o etichetă idioată, nu-i era îngăduit să facă ce-i place nici măcar în puținele ei ore libere ; nu dobîndea decît reproșuri în schimbul tuturor eforturilor, al tuturor privațiunilor pe care și le impunea. Într-adevăr, orice pescăreasă din halc o ducea mai bine decît regina Franței.

Gabrielle de Polignac mîngîia cu duioșie brațul frumos și mîna lungă, frumoasă, foarte albă, a Toinettei.

— Ai vrea să schimbi cu o pescăreasă ? întrebă ea cu vocea-i leneșă, gravă.

Toinette rîse tinerește, copilărește.

— Ce idei îți mai vin, Gabrielle !

De unde ședeau, îl vedeau pe Vaudreuil. Tot mai stătea de vorbă cu Diane de Polignac. Cumnata Gabriellei avea o față slabă, smeadă, cu nas ascuțit, era mai curînd urîtă, dar cu mult mai deșteaptă, nu numai în neamul Polignac, ci în toată „clica mov".

— De ce s-o fi ocupînd atît de ea ? întrebă Toinette.

Gabrielle nu-i răspunse, ochii ei mari treceau încet de la Vaudreuil la Diane. Toinette știa, toată lumea știa că Vaudreuil era amantul Gabriellei, dar aproape niciodată cele două femei nu vorbeau de asta. Astăzi, pe neașteptate, Toinette întrebă :

— Și tu nu ești niciodată geloasă, Gabrielle ?

Gabrielle, mereu cu ochii la Vaudreuil și Diane, mîngîia încet și mai apăsat brațul Toinettei.

— Nu țin la nimeni decît la tine, Toinette.

— Dar, într-adevăr, de ce vorbește numai cu Diane ? mai întrebă odată Toinette.

După o scurtă tăcere, Gabrielle răspunse :

— Cred că are necazuri. Față de noi se ascunde, e

prea mîndru ; cu Diane poate vorbi de ele, pentru că ea nu e frumoasă."

Toinette ştia care erau necazurile la care făcea aluzie Gabrielle. François Vaudreuil era bogat, dar banii i se topeau între degete. Diane de Polignac sugerase ca Toinette să reînvie o veche funcţie de curte, funcţia de „intendent al spectacolelor şi distracţiilor reginei". Toinette avea nevoie de un astfel de intendent, iar marchizul de Vaudreuil era indicat ca nimeni altul pentru asemenea slujbă, care de altfel reprezenta şi o leafă importantă.

Antoinette rămase pe gînduri. Numirea lui Vaudreuil ar încărca bugetul ei cu alte şaizeci de mii de livre anual. Louis şi ministrul de Finanţe Necker vor face mutre acre ; şi consilierii ei austrieci, ambasadorul Mercy şi abatele Vermond, îi vor face noi reproşuri, cît de nespus de costisitoare este prietenia ei cu Gabrielle. Ciudăţenia era că Gabrielle nu-i cerea niciodată nimic pentru sine ; ea nu avea nevoi. Cînd Toinette o descoperise, şi fusese imediat cucerită de extraordinara gingăşie a acestei feţe blînde, Gabrielle era săracă, atît de săracă încît cea mai mare parte a anului şi-o petrecea în jalnicul, mizerul ei conac dintr-un fund de provincie şi nu putea să-şi permită să vină decît de două-trei ori pe an la Versailles, să se arate la Curte. Dar Gabriellei nu-i păsa de această sărăcie şi Toinettei i-a trebuit multă străduinţă şi şiretenie ca s-o convingă să primească banii care să-i permită să trăiască cu ai ei la Versailles. Nu-i vorbă, era o familie numeroasă şi flămîndă familia de Polignac şi, pe cît de modestă era Gabrielle în ceea ce o privea pe dînsa, nu putea refuza cînd soţul ei, contele Jules, şi sora lui, Diane, insistau ca ea să vorbească prietenei despre nevoile familiei. Atunci mergea în cele din urmă la Toinette, cu faţa blîndă, indolentă, niţel îmbujorată, cu ochii somnoroşi tulburători, mai mari şi mai feciorelnici decît

de obicei, şi dădea a înţelege că ai ei sînt iarăşi la strîmtoare. Pentru Toinette era însă de nesuportat ideea că undeva, în preajma Gabriellei, s-ar putea ivi necazuri băneşti, şi era pentru ea un sentiment deosebit, o plăcere extraordinară să-şi poată consola prietena, ajutîndu-i rudele. Deunăzi Mercy făcuse socoteala că în felul acesta revărsase asupra neamului Polignac rente de peste o jumătate de milion de livre anual. Era uşurinţă şi risipă. Dar putea ea răbda ca cifre searbăde să-i tulbure singura fericire a vieţii, prietenia cu Gabrielle ?

— Ai dreptate, trebuie să facem ceva pentru prietenul nostru François, dar nu va aocepta dacă îl voi ruga să devină intendentul meu. E teribil de orgolios.

— Dacă oricine altul i-ar propune aşa ceva, ar refuza cu dispreţ. Numai dumneata poţi vorbi cu el, Toinette.

Între timp, Vaudreuil se despărţise de Diane şi străbătea acum sala de-a curmezişul, venind spre cabinet. Nimeni altul n-ar fi îndrăznit să tulbure conversaţia intimă a reginei cu prietena ei, dar el o făcu cu o dezinvoltură neglijentă. Se aşeză lîngă doamne şi spuse că o admiră pe Toinette că se poate abţine atît de mult şi de consecvent de la joc.

În fond, el, François Vaudreuil, era cel care conducea „clica mov". În saloanele de la Versailles şi de la Paris, principele Charles trecea drept sufletul acestui cerc ; Vaudreuil însă îl îndruma pe principe. O făcea cu înţelepciune, principele nici nu băga de seamă şi nici alţii, el rămînea în umbră. Dar, cu sau fără voia lui, Vaudreuil atrăgea atenţia asupra sa. Faţa masivă, puternică a acestui bărbat de treizeci de ani, cu gura voluptoasă şi obraznică, cu ochii căprui, întunecaţi, sub sprîncenele negre şi foarte stufoase, fruntea îndrăzneaţă, frumos boltită, dădeau o puternică impresie de virilitate. Vaudreuil era interesat de chestiuni cultu-

rale, se împrietenise cu aproape toți scriitorii de seamă din Paris ; la reprezentațiile de amatori ale înaltei aristocrații, el era artistul cel mai bun și cel mai căutat. Nenumărate zvonuri erau legate de numele lui. Pînă departe de Paris se spunea că, dintre bărbații Franței, cel mai mult aprind închipuirea femeilor artistul Lekain, scriitorul Beaumarchais și marchizul de Vaudreuil.

— Ai dreptate, François — zise Toinette — este de mirare că nu joc. Distracțiile noastre sînt atît de monotone, încît nu-ți rămîne altceva decît jocul. Serbările și reprezentațiile mele îmi par și mai puțin reușite decît cele pe care le-am văzut în copilărie la *Schönbrunn*. Buna *madame* de Campan nu prea are idei, și *madame* de Lamballe nici atît. Tocmai vorbeam despre aceasta cu Gabrielle. Vreau să creez din nou funcția de intendent... încheie ea curajos, pe un ton indiferent.

Vaudreuil ședea lîngă ele, indolent, elegant, dar sprîncenele sale stufoase parcă se încruntaseră. Privea pe rînd la cele două doamne și era de mirare cîtă brutalitate se arăta deodată pe fața lui. Ochii căprui se întunecaseră înspăimîntător, sprîncenele stufoase amenințau violent ; Vaudreuil era temut din pricina neașteptatelor și violentelor sale explozii de mînie.

Gabrielle se sculă grăbită :

— Cred că ar trebui să mă mai duc dincolo, pe la ceilalți. Și se depărtă.

— Într-adevăr, François — zise Toinette, cînd rămaseră singuri — am nevoie de un intendent, asta o s-o recunoști. Și nu există altul decît dumneata pentru această funcție.

Cine ar fi aruncat din sala principală o privire în micul cabinet, l-ar fi zărit pe Vaudreuil șezînd într-o poziție impecabilă în fața reginei, cufundat într-o conversație respectuos-galantă. Toinette însă vedea ce fur-

tuni de patimi răscoleau faţa marchizului, deşi el se străduia să zîmbească. Îl cunoştea bine pe François. Relaţiile lor erau complicate şi pasionante. Louis era bărbat numai cu numele ; un defect fizic îl împiedicase să consume căsătoria. Defectul ar fi putut fi înlăturat printr-o operaţie simplă, un fel de circumcizie ; dar tînărul Louis, greoi şi inhibat, refuza să se supună acestei operaţii. Toinette era măritată de şase ani cu el. Sub privirile interesate ale întregei Europe, cu ceremonii solemne, împărăteasa Maria Theresia şi bătrînul rege Louis i-l aduseseră pe Dauphin la pat, dar asta fusese totul. În aceşti şase ani nu se mai întîmplase nimic. Poporul francez, plin de un profund respect faţă de regele uns de Dumnezeu, dădea vina pe Toinette, care rămăsese datoare ţării un moştenitor al tronului. Doamnele din hală, pescăresele, cîntau versuri grosolane, porcoase, de batjocură, literaţii răspîndeau epigrame elegante şi obscene. La Curte însă, şi îndeosebi în cercul „clicii mov", lumea era lămurită. Galanteriile domnilor deveneau mai insistente, mai semnificative, iar răsfăţatul Vaudreuil îşi propusese ţinta ambiţioasă să se culce cu regina Franţei, cu fiica cezarilor. Toinette, cu simţurile încă adormite accepta cu plăcere omagiile bărbaţilor, flirta cu zel şi complimentele pricepute şi obraznice ale lui Vaudreuil îi stîrneau curiozitatea faţă de un bărbat care se deosebea atît de mult şi de favorabil de Louis. Tolera mîinile sale mîngîioase, tandreţea sa rafinată, îi permitea multe, dar nu se culca cu el. La rugăminţile şi pretenţiile lui, cînd blînde, cînd violente, dădea un singur răspuns : e ferm hotărîtă să nască regelui Franţei un *dauphin* legitim, nu se expune pericolului să aibă un copil de la altul.

Între prietenii lui Vaudreuil, nu era unul care ar fi refuzat să devină intendentul reginei. Pentru el propunerea asta venea ca o lovitură. Ochii lui frumoşi, întunecaţi, periculoşi, o măsurau de sus pînă jos pe Toi-

nette. Ea vedea ce efort îl costă să-şi păstreze zîmbetul politicos şi trebui să-şi aducă aminte cum într-un rînd, fiind supărat, i-a sărutat mîna în public, strîngîndu-i-o totodată atît de brutal la încheietură, încît rămăsese mai multe zile cu o dungă roşie-vînătă.

— Dumneata vrei să scapi de mine cu o rentă ? întrebă în surdină, cu vocea lui profundă şi modulată. Cu o pomană ? Ăsta-i blestematul dumitale orgoliu habsburgic. Dar aşa nu-mi scapi. Nu vreau postul dumitale de intendent, Toinette, eu vreau cu totul altceva.

Ce spunea el suna amar, batjocoritor, ameninţător, suna excitant.

— Fii rezonabil, François — îl rugă ea. Care-i folosul dacă într-o zi nenorociţii tăi de creditori te vor obliga să te declari în încetare de plăţi ? Singurul rezultat va fi că dumneata nu vei mai fi primit la Versailles şi eu nu te voi mai putea vedea.

— Atunci o să trebuie să mă vizitezi la Gennevilliers, tot o să-mi lase vreo moşioară.

— Dar asta-i nebunie ! se supără Toinette. Îţi spun că sînt ferm hotărîtă să numesc un intendent. Dacă nu accepţi dumneata slujba, o va accepta Besenval, sau d'Adhémar, sau mai ştiu eu cine. Şi sînt toţi nişte cîrpaci.

— Ascultă, Toinette, îţi regizez cu plăcere o reprezentaţie sau dacă vrei o serbare. Dar renunţă la ideea cu slujba.

— Eşti îngrozitor de închipuit, François. Dumneata, marchizul de Vaudreuil, nu accepţi nici un dar de la regina Franţei, regina, în schimb, să accepte ceva de la dumneata. Te rog— continuă ea insistent şi, fără să ţină seama de cei care o puteau vedea de alături, se aşeză ceva mai aproape de el — acceptă slujba, ajută-mă.

În chestiile băneşti, Vaudreuil era de o grandioasă nepăsare. Totdeauna avea bani de undeva, un François Vaudreuil fără bani nici nu era de închipuit. Într-adevăr, nu ţinea să aibă slujba pe care Toinette voia să i-o impună. Dar era tare frumoasă cum se străduia să-l convingă, o dorea.

— Bine, Toinette. O să mă mai gîndesc. Poate devin intendentul spectacolelor şi distracţiilor dumitale. Dar îţi spun de pe acum: dacă preiau slujba, trebuie să-mi dai mînă liberă. Dacă voi propune pe unul din literaţii mei, Chamfort ori Marmontel, ori Beaumarchais, să nu-mi spui: „Nu pot să-i pretind lui Louis să accepte aşa ceva". Îţi atrag atenţia, cînd voi fi intendentul dumitale, spectacolele şi serbările vor arăta altfel decît acuma. Şi grăsunul o să mîrîie.

— Nu-ţi permit — zise Toinette — să-l numeşti pe rege „grăsunul", dar zîmbea.

O conduse înapoi în sala principală. *Les amants arrivent*, cîrîi papagalul Monsieur. Dar nimeni nu-i dădu atenţie, lumea era obişnuită cu cîrîitul lui.

Principele Charles strigă de la masa de joc:

— Te-ai arătat destul de statornică, cumnată. Nu mai fi atît de înfiorător de virtuoasă. Şi, deoarece ea şovăia, continuă să insiste: Tot trebuie să mă duc după bani la Louis cel sever. Dacă ai ghinĕ, o să-i cer bani şi pentru tine.

De la masa de joc se auzeau clinchetul dulce şi discret al aurului şi glasurile în surdină ale jucătorilor. Toinette se apropie încet. Principele Charles şi Jules de Polignac săriră de îndată să-i facă loc. Toinette tot mai şovăia, dar lupta ce se dădea în ea i se oglindea pe faţă.

— Luaţi locul meu, *madame* — o îndemnă contele Jules — mi-a adus noroc.

— Eu mizez acum pentru dumneata — strigă principele Charles — pentru început douăzeci de ludovici.

— Ia mai încetează cu glumele dumitale, Charles, răspunse Toinette.

Dar se apropie şi mai mult de masă, aşteptînd încordată rezultatul. Charles cîştigă, erau acum o sută de ludovici.

— Sînt banii dumitale, cumnată, zise el uşuratic.

— Nu, nu, răspunse Toinette. Apoi, ezitînd, spuse : Dar poţi să-mi împrumuţi cincizeci de ludovici. Eu nu am luat nimic cu mine, ca să nu cad în ispită. Se aşeză la masă şi începu să joace.

După ce jucară o bucată de timp, principesa Rohan strigă deodată :

— Ciinii, uitaţi-vă la ciini !

De fapt, cu ciinii nu părea să se întîmple nimic deosebit. Schelălăiau nitel, dar asta o făceau des. Principesa Rohan, în schimb, avea privirea fixă, toată faţa crispată,pierdută.

— Nu vedeţi nimic ? întrebă ea cu o voce strangulată, ca de frica morţii.

— Zece de pică, zise Toinette.

— Dar mai lăsaţi odată jocul vostru ! strigă Diane.

Gabrielle o întrebă încet şi amabil :

— Cine-i de data asta ?

— Dar n-o vedeţi ? şopti cu violenţă principesa Rohan. Nu vedeţi că este Adrienne [1] ?

Adrienne fusese o mare artistă a epocii ce abia trecuse, cea mai mare artistă a vremii ei. Deşi blîndă şi liniştită, avusese o existenţă agitată, fiind în cele din urmă ucisă de o rivală din aristocraţie, iar arhiepiscopul de Paris nu îngăduise să i se facă moartei o înmormîntare onorabilă. Nenumărate pamflete apăruseră în vremea aceea, dintre care unul deosebit de vestit, care răscolise toată Franţa şi Europa, scris de Voltaire.

[1] *Adrienne Lecouvreur* (1692—1730), mare tragediană franceză.

Era limpede că despre această Adrienne vorbea principesa şi deşi cei mai mulţi dintre cei aflaţi în sală luau cele sfinte în rîs şi nu credeau în Dumnezeu, crezură totuşi puţin în prezenţa răposatei Adrienne. Îi trecu un fior. Ducele de Fronsac întrebă în şoaptă :

— Şi ce spune răposata ?

Iar o doamnă, niţel cam speriată, întrebă :

— E foarte îndîrjită împotriva noastră ?

— Nu este nici îndîrjită — îi informă principesa Rohan — nici răzbunătoare, este mai curînd tristă.

— Dar ce spune ? insistă Gabrielle.

— E tristă pentru noi, răspunse principesa Rohan. Spune că ce a început prost n-o să se termine bine.

Se făcu o scurtă tăcere. Apoi se auzi glasul principelui Charles :

— Cred, doamnelor şi domnilor, că acum putem continua jocul.

— Zece de pică, zise Toinette, şi jocul continuă.

În ziua următoare, la *lever* [1] Toinette concedie şi mai iute ca de obicei pe doamnele de serviciu. Ele se depărtară respectuos, cu mutre acre şi şoapte indignate. Patruzeci şi două de doamne o ajutaseră pe Toinette la *lever*, alte o sută şi unsprezece îi prezentaseră omagiile lor ; pentru ele toate, deşi făceau parte din floarea aristocraţiei, Toinette nu acordase decît exact nouăsprezece minute. Pentru croitoreasă — şi nimeni nu se îndoia că Toinette se pregătea acum de o conferinţă cu croitoreasa — pentru croitoreasă o să aibă din nou disponibil două-trei ore. Şi Rose Bertin nici nu avea acces oficial la apartamentele regale şi trebuise să se suceacă în fel şi chip ceremo-

[1] Atît trezirea şi îmbrăcatul *(le lever)* cît şi culcarea regelui sau reginei pentru somnul de noapte *(le coucher)* se desfăşurau cu solemnitate şi fast deosebit.

nialul ca să i se poată permite accesul în una din „camerele de serviciu".

Cînd doamnele se gîndeau la aceste „camere de serviciu" se îndîrjeau şi mai rău. Cine ştie cîte astfel de „Camere de serviciu" îşi aranjase Toinette în labirintul uriaş şi incontrolabil al palatului de la Versailles şi cine ştie ce se întîmpla în aceste „camere de serviciu" ? Circula o poveste cu colonelul gărzii elveţiene, bătrînul, bravul Besenval, care făcea doar şi el parte din „clica mov" şi nu era chiar uşă de biserică. Fusese vorba de împiedicarea unui duel între doi tineri domni focoşi din „clica mov", şi Toinette îl invitase pe colonel la ea. Fusese condus printr-un coridor pe o scară în sus, prin alt coridor pe o scară în jos şi în tot Parisul nu se putea găsi o cameră atît de izolată şi de ascunsă cum era „camera de serviciu" în care Toinette îl primise în cele din urmă.

Toinette plecase într-adevăr răsuflînd uşurată de la *lever* şi trecuse într-una din „camerele de serviciu". Acum stătea de vorbă cu Gabrielle şi cu croitoreasa Bertin. Era într-o dispoziţie strălucită. În noaptea aceea cîştigase la joc. Cînd pierdea, era din vitregia sorţii, cînd cîştiga era meritul ei personal şi o confirmare din partea destinului. De aceea era azi mai vioaie şi mai bine dispusă decît de obicei. Constată cu plăcere în oglindă că lipsa de somn nu dăunase frumuseţii ei. Fu foarte binevoitoare cu Rose Bertin.

Rose Bertin arătă celor două doamne toate comorile pe care le adusese. Un val de dantele, pălării, panglici, pene, mănuşi, evantaiuri, stofe, zorzoane şi bijuterii de tot felul se revărsă în mica încăpere şi fu multiplicat de zeci de ori de numeroasele oglinzi. Toinette şi Gabrielle, animate şi vesele, răscoleau prin costisitoarele nimicuri, iar Bertin, mică, grăsuţă, cu

o față deșteaptă, rotundă și cîrnă, de țărăncuță, care contrasta amuzant cu gustul ei monden și suprarafinat, le sfătuia cu pricepere. Petrecură două ore plăcute.

În anticameră așteptau între timp abatele Vermond și arhitectul Mique. De fapt, Antoinette trebuia să-l primească întîi pe abate. Dar convorbirea cu arhitectul o atrăgea mai curînd și nu voia să-și strice buna dispoziție prin convorbirea, cu siguranță dezagreabilă, pe care trebuia s-o aibă cu trimisul mamei ei.

Arhitectul Mique intră și de îndată se adînciră în planuri și devize.

Toinette pusese toată inima în reconstrucția palatului ei *Petit Trianon* și a grădinilor sale. Din clipa cînd văzuse pentru prima dată clădirea aceasta de o grație severă, hotărîse — avea atunci cincisprezece ani — ca acest palat alb, simplu, minunat, să-i aparțină ei. Pretutindeni în altă parte ea trebuie să se supună etichetei ; această casă va trebui să se supună voinței ei. Aici, în *Petit Trianon*, voia să nu mai fie regina Franței, ci Toinette, o femeie tînără care trăiește cum îi place.

De aceea, imediat după ce Louis devenise rege, îi ceruse să-i dăruiască acest palat și începuse să-l reconstruiască și să-l instaleze pe gustul ei. Prin tot felul ei de a fi, era întru totul de acord cu tendința nouă, care respingea fastul generației trecute și prefera linia simplă, imitată după antichitate. Era o simplitate elegantă, rafinată și era costisitor să dai soliditate unor lucruri aparent fragile. Toinette însă ținea foarte mult să reconstruiască *Trianon*-ul ei după aceste principii iar arhitecții, pictorii, grădinarii, băgară îndată de seamă că au de-a face cu o femeie care știa foarte bine ce voia. Toinette avea idei, controla totul, nu accepta nici o abatere de la pla-

nurile pe care şi le făcuse, îşi impunea părerile faţă de artişti, iar majoritatea sfaturilor ei erau bune.

Clădirea era gata. Venise acum rîndul grădinilor. Toinette detesta fastul rigid al parcurilor trase cu compasul, ce înconjurau palatul de la Versailles; aici voia natură, o grădină engleză model. Într-un spaţiu foarte restrîns, grădina trebuia să cuprindă tot ce cuprindea „natura", un rîu, insule, păduri, copaci, flori, o vale, un deal şi, bineînţeles, un cătun cu ţărani adevăraţi şi vite adevărate, cu o moară, un grajd de vaci şi o piaţă pentru serbările satului.

Acum Toinette se cufundă în amănuntele planului.

— Păcat — se întrerupse ea brusc — că nu este încă gata modelul pe care mi l-aţi promis.

Monsieur Mique se scuză că nu e vina lui, dar că banii pentru model încă n-au fost aprobaţi. Toate lucrările pregătitoare ar putea fi mult mai avansate dacă nu s-ar ivi mereu noi dificultăţi cu aprobarea fondurilor.

Toinette se indignă, puse imediat să fie chemat *monsieur* d'Angivillers, intendentul construcţiilor regale. În timp ce-l aşteptau, continuă, amabilă şi interesată, convorbirea cu arhitectul. Dar, de cum sosi intendentul, deveni pe loc suverana mîniată. I-ar fi deosebit de recunoscătoare, declară ea cu o amabilitate ironică, dacă ar vrea s-o lămurească pentru care motiv nu sînt executate ordinele ei. În faţa politeţii ei reci, intendentul păli.

— Mi-am permis în mai multe rînduri să atrag atenţia, cu tot respectul şi devotamentul, că bugetul meu este epuizat. Am dispoziţii severe să nu plătesc noi sume decît cu aprobarea expresă a domnului ministru de Finanţe. *Monsieur* Necker n-a dat deocamdată această aprobare.

— În chestia asta hotărăşte numai *monsieur* Necker — se interesă Toinette — sau poate şi regele ? Şi apoi se răsti la intendent, fără să ridice glasul, dar pe un ton care nu admitea contrazicere : Pregătiţi imediat sumele cerute.

Monsieur d'Angivillers se înclină şi plecă.

— Vedeţi, *monsieur* — zise Toinette şi zîmbi bucuroasă — totul e foarte simplu. Trebuie doar vorbit limpede, franţuzeşte.

Acum, însă, nu mai avea încotro, acum trebuia să înghită şi convorbirea cu abatele Vermond. Îl concedie cu regret pe arhitect şi porunci să fie introdus abatele.

Vermond era nemulţumit că Toinette nu-l primise de loc ieri şi că astăzi îl lăsase să aştepte atît de mult şi, deşi îşi da silinţă, nu reuşea să-şi ascundă supărarea. Abatele Vermond provenea dintr-o familie modestă ; printr-o întîmplare norocoasă, superiorii lui îl recomandaseră tocmai pe el împărătesei Maria Theresia ca educator al fiicei sale. La Viena, Vermond dobîndise nu numai aprecierea bătrînei împărătese, dar şi încrederea, amestecată ce-i drept cu aversiune, a tinerei sale eleve. Rămăsese şi la Versailles consilierul Toinettei, iar mama ei ţinea ca regina să nu întreprindă nimic de seamă fără să se fi sfătuit în prealabil cu abatele.

Funcţia acestuia nu era uşoară. Toinette nesocotea glumind dojenile lui prudente.

— Vine ea vremea — cam aşa răspundea ea — cînd o să mă fac înţeleaptă, domnule abate, dar pînă atunci lasă-mi distracţiile mele.

În fond, trebuia să se mulţumească să corecteze franceza ei defectuoasă şi să raporteze fidel la Viena, împărătesei, de toate isprăvile pe care le făcea acest copil drag şi, din păcate, atît de uşuratic.

Dar funcţia lui îi aducea şi oarecare satisfacţii. Ştiuse să răspîndească cu modestie şi abilitate zvonul că de fapt Toinette ar fi adevărata regentă a Franţei şi că el o conduce pe Toinette. Mulţi îl credeau, în jurul lui se adunase o micuţă curte şi adesea se bucura constatînd că el, feciorul negustorului Vermond din Sens, vedea la *lever*-ul lui o mulţime de demnitari care-i supuneau respectuos tot felul de doleanţe.

Bineînţeles că poziţia abatelui Vermond avea şi părţile ei slabe. Tînărul rege Louis, altminteri atît de binevoitor, nu-l putuse suferi din clipa cînd îl văzuse. Abatele fusese recomandat Curţii de la Viena de preşedintele de Consiliu Choiseul, făcea parte din partidul acestui politician şi, fără să vorbească vreodată de aceasta, Louis nu se putea dezbăra de bănuiala că tatăl său, *Dauphin*-ul [1], fusese înlăturat de oamenii lui Choiseul. *Dauphin*-ul murise în împrejurări ciudate, se vorbea că fusese otrăvit şi Louis socotea ca foarte posibil ca abatele Vermond să fi participat la complot. În orice caz, abia ajuns la putere, îl concediase pe Choiseul şi-l înlocuise cu Maurepas, iar abatelui Toinettei îi arăta cu orice prilej antipatia lui. Nu-i vorbea niciodată şi dacă abatele n-ar fi avut în Maria Theresia un protector puternic, desigur că Louis l-ar fi îndepărtat de mult.

Abatele, foarte urît, cu o gură imensă, cu dinţi galbeni, neregulaţi, venise astăzi cu geanta cu acte. Toinette o vedea cu neplăcere ; de obicei nu ieşeau de acolo lucruri plăcute. Deocamdată Vermond nu deschisese geanta, ci făcea conversaţie. Se aplecă asupra planurilor *Trianon*-ului care mai rămăseseră

[1] Pronume devenit titlul moştenitorului prezumtiv al coroanei Franţei. Ocupa primul rang onorific în stat, după rege. Sub Ludovic al XIV-lea era numit *„Monseigneur"*.

pe masă, se arată interesat, lăudă inventivitatea Toinettei şi gustul ei.

Ea ştia însă că e ranchiunos, totdeauna jignit şi că desigur nu-i iertase că-l lăsase să aştepte. Într-adevăr, curînd o întrebă îngrijorat dacă nu cumva aceste noi lucrări nu sînt foarte costisitoare, iar cînd Toinette îi răspunse doar cu o ridicare din umeri mîndră şi uşuratică, el îi atrase atenţia asupra faptului că la Paris se vorbeşte foarte mult despre risipa ei. Ea îi răspunse nevinovată :

— Scumpe abate, arată-mi pe cineva pe socoteala căruia nu se vorbeşte. Şi-i zîmbi provocator ; poate că se gîndea la clevetirile despre otrăvirea socrului ei, *Dauphin*-ul, răposat întru Domnul.

Dar astăzi Vermond, simţindu-se tare, căci avea într-adevăr în geantă un document de natură să dea greutate cuvintelor sale, îndrăzni să facă un pas mai departe. Dacă n-ar fi decît regina Franţei, îi arătă el, ar avea într-adevăr dreptul să dispreţuiască bîrfelile. Dumnezeu însă i-a impus sarcina grea şi binecuvîntată de a fi legătura dintre cele două mari case domnitoare catolice ale lumii, dintre Habsburg şi Bourbon. Chiar şi la cele mai nevinovate acţiuni ale ei trebuie să ia în consideraţie consecinţele pe care acestea le pot avea asupra politicii preasfintei maiestăţi, mama ei, împărăteasa. Parisul vorbeşte tot mai ostil de „străină", teancul pamfletelor ce apar împotriva „austriecei" creşte fără încetare. Cu o mirare încîntător jucată, Toinette arătă că nu se gîndise chiar niciodată la faptul că, mutînd din loc cîţiva copaci la *Trianon*, ar putea stîrni Parisul şi jena politica habsburgică. Dar, iată, ea nu se pricepe la politică. Şi întrebă dacă cumva abatele o sfătuieşte să renunţe acum definitiv la *Petit Trianon*.

De fapt, Vermond ar fi vrut să fie sever, dar nu îndrăznea. În două rînduri, cu prilejuri asemănă-

toare, amenințase cu demisia. A doua oară, puțin lipsise să-l lase să plece. Și a fost penibil cît a trebuit să se sucească și să se învîrtească pînă a aranjat lucrurile. Nu avea o viață ușoară, Dumnezeu îl pusese la grea încercare. Blestematul ăsta de rege tînăr nu se pricepea să-i aprecieze meritele și căuta doar un pretext să-l dea afară. Iar regina, tînără, drăguță, pe care i-ar fi făcut atîta plăcere s-o ducă pe drumul cel drept, era din nefericire roaba nesocotinței și viciată de mediul ei cinic. Cînd era vorba de plăcerile ei, putea fi deosebit de încăpățînată, ceea ce se întîmpla și acum. Nu-i rămînea decît să bată în retragere. Din gura lui imensă și rea, cu dinții neregulați, ieșiră cuvinte împăciuitoare. Declară că nu voise să-i dea decît sfaturi generale, în spiritul indicațiilor mamei ei; de altfel îi dorea din toată inima ca micul ei palat să-i reușească atît de frumos cum și-l visa.

Apoi scoase într-adevăr, nu fără bucurie răutăcioasă, din temuta geantă, un document.

— Am onoarea — declară el foarte oficial — să vă predau iarăși o scrisoare a maiestății-sale, mama dumneavoastră. Și îi predete plicul sigilat.

Toinette se temea de asemenea scrisori. Știa că mama ei o înconjurase cu un serviciu de spionaj și că orice făcea se raporta pe cea mai scurtă cale împărătesei. Viena îi cunoștea escapadele, toaletele, coafurile, balurile, flirturile, pierderile la joc, tot ce o amuza, și o năpădea cu o ploaie continuă de sfaturi și reproșuri amabile sau severe.

Toinette îi purta un adînc respect mamei sale; printre toți oamenii în viață, Maria Theresia îi părea nu numai cea mai mare în rang, dar și cea mai de seamă. Ce-i scria era înțelept, just și venea din inimă. Toinette se temea de mama ei, o prețuia, o iubea. De multe ori se simțea părăsită la Versailles,

vîndută şi trădată, înconjurată de ostilitatea străinilor şi a etichetei. Era convinsă că singurul om în care putea să aibă încredere absolută era mamă-sa. Luă, plină de sentimente contradictorii, scrisoarea din mîna lui Vermond, rupse sigiliul şi, înainte de a o citi, parcurse cu privirea scrisoarea. Prima parte era de mîna secretarului, în a doua însă recunoscu scrisul mamei ei. Această scrisoare avea să-i comunice desigur ceva de seamă.

Citi. Întîi încet. Apoi nu se putu stăpîni şi parcurse sfîrşitul scrisorii. Fu surprinsă. Citi încă o dată conştiincios toată scrisoarea. Lăsă foaia din mînă, privi pierdută înaintea ei, cu faţa tulburată, dusă pe gînduri.

Conţinutul scrisorii o speria şi o bucura totodată. Anunţa sosirea fratelui ei, Josef, împăratul roman. Josef, suveranul talentat, omul cu idei înaintate, deocamdată coregent al Mariei Theresia, dar a cărui înscăunare o aştepta cu speranţă şi cu teamă toată Europa. Josef, de a cărui frumuseţe bărbătească şi inteligenţă povestise de nenumărate ori prietenilor ei. Josef, veşnicul dascăl, care o certa şi o ironiza încă de pe cînd era copilă, pentru prostia ei şi care îi trimitea acum, la cîteva luni odată, scrisori nemulţumite, pline de reproşuri sarcastice. Josef, Seppl, la care Toinette privea plină de dragoste, respect, sentiment de vinovăţie şi ciudă.

În orice caz, venirea strălucitului ei frate va consolida poziţia ei la Versailles. Cînd se va vorbi după aceea la Paris de Habsburgi, se vor gîndi mai mult la Josef, inteleotualul cu idei avansate, de o modestie burgheză, decît la Toinette, femeia risipitoare şi ahtiată după plăceri. Pe de altă parte, o să aibă explicaţii penibile cu el. În scrisorile lui o tratează ca pe o fetiţă care nu şi-a învăţat lecţiile ; de fapt, are adesea dreptate, este nesuferit de deştept şi în fond

se gîndeşte doar la interesele ei. E extraordinar şi insuportabil şi ea ştie dinainte că felul lui tăios şi batjocoritor o va irita cumplit.

Ridică ochii spre abate, care o observă cu un rînjet amabil.

— Cunoaşteţi conţinutul scrisorii, domnule abate ?

— Da, *madame.*

— Oare regele cunoaşte ştirea ? continuă ea să întrebe.

— Cred că încă nu, răspunse abatele. Cred că va fi înştiinţat abia mai tîrziu. Slăvitul dumneavoastră frate, *madame,* vine incognito. Socot că nu vine în misiune oficială. Şi abatele rînji şi mai amabil.

Pe Toinette o trecură deodată fiorii. Dacă Josef nu venea în misiune oficială, ce rost putea să aibă vizita lui la Versailles ? E clar că unul singur. E clar că o privea în modul cel mai direct. Sigur că era aşa. Josef îl va convinge pe Louis să accepte în sfîrşit să i se facă acea mică operaţie, în urma căreia va putea să-şi îndeplinească îndatoririle conjugale în interesul caselor de Habsburg şi Bourbon. Asta nu era o misiune oficială, asta era o misiune particulară, era cea mai importantă, cea mai sfîntă misiune din cîte există.

Josef reuşea de obicei în ce-şi propunea ; chiar mamei, celui mai puternic om din lume, Josef ştiuse să-i impună anumite lucruri. Desigur că Josef va reuşi să-l convingă pe Louis, şovăielnic şi nesigur cum era, să accepte să fie înlăturată piedica. Şi apoi, apoi ea va naşte ţării moştenitorul pe care i-l pretindea. Atunci va fi făcut tot ce pot cere de la ea Habsburgii, Bourbonii şi Dumnezeu. Atunci va fi cu adevărat regina. Atunci va fi liberă şi va putea trăi după voia ei.

Un val de imagini ameţitoare o năpădi pe Toinette. Se reculese.

— Vă mulţumesc, domnule abate, spuse ea foarte demnă. Veţi înţelege, desigur, că după primirea unei astfel de ştiri doresc să rămîn singură.

Iar abatele se retrase, foarte respectuos, stăpînindu-şi rînjetul.

Louis şedea în faţa unei mese mici, în biblioteca sa. Era locul lui preferat din tot palatul. Şezînd aici, vedea pe fereastră, clipind din ochii lui miopi, curţile şi intrările de acces — fereastra permitea vederea în mai multe direcţii — şi se străduia să recunoască pe cei ce veneau şi plecau.

Astăzi însă nu-i stătea capul la astfel de joc. Şedea la măsuţă, cu faţa tînără, grasă, rezemată în mîini, cufundat în gînduri. Era îmbrăcat în verde, voise să meargă la vînătoare. Îi plăcea să meargă la vînătoare, călăria şi vînătoarea erau dintre puţinele ocupaţii care-i făceau plăcere ; de altfel şi medicii îl îndemnau să meargă cît de des la vînătoare, deoarece fără mişcare excesiva îngrăşare i-ar periclita sănătatea. Tocmai azi ar fi avut nevoie de mişcare. Mîncase prea mult, ceea ce i se întîmpla destul de des ; cînd era preocupat, înfuleca fără măsură.

Totuşi, renunţase la vînătoare. *Monsieur* Sallé, secretarul primului ministru, rugase să i se acorde acestuia o audienţă imediată. Şi dacă bătrînul Maurepas, mentorul lui, dorea să-l vadă, deşi era foarte răcit, negreşit că era vorba de ceva important, iar el, Louis, trebuia să renunţe la ce-i făcea plăcere şi să stea să-l asculte.

Maurepas o să vrea desigur ceva neplăcut. Toată lumea vrea de la el numai lucruri neplăcute. Hotărîrile pe care i se cere să le ia sînt aproape întotdeauna hotărîri împotriva cărora instinctul său se revoltă. Dar este atît de supărător să fii totdeauna în defensivă, să spui veşnic nu. Şi ceilalţi au totdeauna argumente la

îndemînă. Sînt argumente greşite, dar nu le poţi combate fără trudă. Pînă la urmă preferă să cedeze şi semnează.

Tînărul greoi şi stîngaci se sculă şi începu să umble de colo pînă colo prin încăpătoarea bibliotecă. Louis citea cu plăcere, îndeosebi scrieri geografice, istorice, politice. Încăperea fusese reconstruită pe gustul lui şi o umpluse cu obiecte care-i plăceau : globuri, hărţi, ceasuri, opere de artă de tot felul. Mai ales porţelanuri ; la Sèvres, în fabrica lui de porţelanuri, pusese să i se facă statuete ale marilor scriitori răposaţi, a lui La Fontaine, Boileau, Racine, La Bruyère. Mai umpluse biblioteca cu tot felul de bronzuri şi obiecte de fier forjat. La astea se pricepea ; făcea personal lucrări în metal şi îşi instalase un atelier în podul palatului.

Se opri în faţa şemineului. Mîngîie grilajul artistic, era ciudat cu cîtă delicateţe puteau atinge mîinile sale grase şi butucănoase fierul lucrat. Ochii alunecau, fără să vadă, peste marmura şemineului. Cît ar fi preferat el să se ocupe de cărţile sale, decît de lucrurile pe care i le va spune mentorul lui ! Obositoare sarcină, dezagreabilă şi fără sfîrşit, sarcina asta de a domni ! De ce nu i-a fost dat să se nască şi el, de pildă, simplu nobil de ţară ! Ce bine ar fi să poată merge cînd vrea la vînătoare, să poată sta să scrie, să citească, să traducă niţel din engleză, să se ocupe de geografie şi istorie. Să cerceteze ziarele, în special cele interzise, englezeşti. În loc de asta trebuie să domnească, să ia hotărîri, să se apere de hulpavi şi vanitoşi, trebuie să acţioneze totdeauna după înţelepciunea măruntă împotriva celei adevărate, împotriva convingerii sale intime şi a instinctului său.

Meditaţia îi fu întreruptă de sosirea principelui Charles. Relaţiile cu fratele său aveau un dublu ca-

racter. Bun din fire, Louis se simţea, după moartea tatălui său, şeful familiei şi obligat să fie un sprijin fraţilor săi. Amîndoi, însă, îi îngreuiau mult această sarcină. Încă din copilărie îşi băteau joc de nedibăcia fratelui mai mare, principele Xavier pe ascuns, iar foarte nerespectuosul Charles deschis şi de faţă cu lumea.

— Îl aştept pe Maurepas, zise acuma Louis, văzîndu-l pe Charles. N-am mult timp. Spune, te rog, pe scurt ce ai de spus. Ce doreşti ?

— Bani, zise Charles.

Pe lîngă apanajul său, principele Charles scosese de la Louis, în cei numai trei ani de cînd acesta domnea, un palat cu o moşie mare, aducătoare de venituri şi îl mai făcuse să-i plătească în cîteva rînduri importante datorii, ultima dată cu abia patru luni în urmă. Avuseseră explicaţii furtunoase, Charles îi recomandase lui Louis să-şi zică de acum încolo nu *roi de France et de Navarre*, ci *roi de France et l'avare* [1]. În cele din urmă, Louis plătise sumele cerute, dar Charles trebuise să-i promită solemn că pe viitor va fi mai chibzuit.

Încruntat şi nenorocit, Louis îşi privi fratele.

— Doar mi-ai promis..., dar nu încheie fraza, în glasul lui răsuna amărăciune, compătimire, mînia în faţa unei situaţii fără ieşire.

— Se vede treaba că am mințit, răspunse cu simplitate principele Charles. Asta este o chestiune pentru care o să mă judece Dumnezeu din ceruri. Ci, dă-mi o dată banii, continuă el. Parcă ce-ţi rămîne de făcut ? Dă drumu' la gologani. Nu face pe Louis cel sever, că nu te prinde.

[1] Joc de cuvinte. *Roi de France et de Navarre* (titulatura regilor Franţei) — rege al Franţei şi al Navarrei ; *roi de France et l'avare* — rege al Franţei şi avar.

Cînd avea treisprezece ani, Louis declarase odată că ambiţia lui va fi să intre în istorie ca Louis cel sever, iar Charles avea o deosebită plăcere să-i amintească asta.

Louis se înfurie.

— N-o să-ţi dau banii, declară el cu o voce piţigăiată. O să-ţi numesc un consiliu de tutelă din miniştrii mei.

— Excelentă idee, rînji batjocoritor Charles. Tot Parisul o să întrebe atunci, cînd o să numeşti un consiliu de tutelă şi pentru Toinette.

Louis era convins că Charles era cel care o împingea pe Toinette la poznele şi petrecerile ei, precum şi la datoriile contractate cu uşurinţă. Cît va trăi nu va uita Louis pariul obraznic făcut de Charles anul trecut. Atunci, cu prilejul lungilor lucrări de reconstrucţie de la *Trianon*, Charles pariase cu Toinette pe o sută de mii de livre că în termen de şapte săptămîni va dărîma şi reconstrui din nou micul său palat *Bagatelle*. Şi într-adevăr, în termenul fixat, palatul a fost dărîmat şi reconstruit din temelii. Nouă sute de oameni munciseră zi şi noapte şi, cînd fu lipsă de materiale de construcţie, Charles porunci regimentului său de gărzi elveţiene să oprească toate căruţele cu materiale de construcţie ce circulau prin Paris şi împrejurimi şi să le ducă la *Bagatelle*. Stîrnise indignare în toată ţara. Principele Charles se lăudase că a cîştigat o sută de mii de livre, pe care nu va trebui să le ceară fratelui său iar el, Louis, trebui să-i dea lui Toinette o sute de mii de livre pentru Charles. Şi acelaşi Charles îndrăznea acum să ceară ca el, Louis, să acopere noi cheltuieli nebuneşti, şi îşi mai şi bătea joc de el.

— Îţi interzic — se indignă el — s-o numeşti pe regină Toinette.

— Bine — se supuse Charles, zîmbind obraznic

— atunci tot Parisul o să întrebe cînd vei numi un consiliu de tutelă pentru regină. Sau poate o să spună : pentru „austriaca", adăugă el răutăcios.

Pe Louis îl obosise cearta aceasta fără rost.

— De cîţi bani ai nevoie ? întrebă el.

— De cinci sute optzeci şi şapte de mii şi cîteva sute, dar mă mulţumesc cu cinci sute de mii.

Louis răspunse amărît şi moale :

— Ţi-l trimit pe de Laborde să se înţeleagă cu creditorii tăi. De Laborde era intendentul său. Te caracterizează această neîncredere meschină.

— Şi după ce îmi va fi raportat situaţia, mă voi consulta cu Necker ce-i de făcut.

— Dar nu te consulta prea mult, te rog frumos, zise Charles.

Amîndoi ştiau că Louis va acorda suma.

Louis, rămas singur, suspină, fornăi — se simţea nenorocit. Îşi deschise haina şi-şi dete nitel drumul la pantaloni, să se simtă mai la largul său. Arăta totdeauna neglijent, adesea murdar, oricît se străduiau cameristul şi frizerul.

Ziua asta era stricată, nenorocită. Şi acum îl mai aştepta audienţa lui Maurepas. Probabil că va fi din nou vorba de America. Nu-i dau pace cu blestemaţii ăia de rebeli. N-ar fi trebuit să-l lase pe doctorul Franklin să vină la Paris. Existau şi aşa destui progresişti şi atei în oraş ; nu mai era nevoie să importe alţii de peste ocean. Şi el, Louis, să le mai dea şi bani răsculaţilor. Nu era just, sigur că nu era just. Dar dacă spunea asta miniştrilor săi, ei îl năpădeau cu argumente, cu argumente.

Trase oftînd aer pe nările groase ale nasului său coroiat şi-l dete afară cu zgomot. Toţi voiau bani de la el. Charles, Toinette, americanii. Şedea indispus, aşteptînd, un munte de carne tînără, la imensul său birou.

În sfîrşit, sosi Maurepas. Louis îi ieşi înainte, grăbit, politicos, surprinzător de repede, cu mersul lui legănat. Cu toate că tare răcit, bătrînul *monsieur* era foarte dichisit. Contesa îl sfătuise cu insistenţă să se menajeze, să-l roage pe Louis să vină la el, sau măcar să facă scurtul drum pînă la Louis în halat. Dar preşedintele de consiliu nu înţelegea să nu respecte ceremonialul. Cînd era vorba de convorbiri oficiale, ţinea să vină el la monarh în haine de ceremonie, cum o cerea uzul Curţii.

Şedeau amîndoi la masa mare, statuetele de porţelan ale scriitorilor stăteau printre hîrtii şi cele necesare scrisului. Tînărul Louis, îmbrăcat neglijent, cu o ţinută proastă, arăta, din pricina obezităţii, mult prea trecut pentru cei douăzeci şi doi de ani ai săi; Maurepas, dichisit, slab, îmbrăcat prea juvenil la vîrsta de şaptezeci şi şase de ani, se străduia să se ţină drept. Avea un dosar cu acte. Louis, cu ochii săi căprui, depărtaţi, căta miop la dosar.

Maurepas îşi începu expunerea arătînd că a primit o scrisoare de la colegul său austriac, în care Kaunitz face o prezentare amănunţită şi foarte limpede a punctului de vedere habsburgic în toate chestiunile pendinte. Dacă n-ar fi însă decît atîta, atunci el, Maurepas, nu l-ar fi deranjat pe rege. Bătrînul îşi corectă graţios ţinuta şi zîmbi către Louis, ca şi cum i-ar fi anunţat o surpriză plăcută.

— Încep cu sfîrşitul, sire. Slăvitul dumneavoastră cumnat, împăratul roman, este în drum spre Versailles.

Ochii regelui, care în timpul convorbirilor treceau de obicei de la un obiect la altul, se opriră brusc asupra lui Maurepas. Rămăsese cu gura întredeschisă, tîmp de surprindere. După fruntea sa obtuză se depănau gînduri, încet, dar nu fără logică. Ştia el că Maurepas o să-i spună lucruri neplăcute.

Dacă vine Josef, atunci el, Louis, va trebui să discute cu dînsul o grămadă de chestiuni dezagreabile. În primul rînd, treaba aceea scîrboasă cu succesiunea bavareză. Principele elector de Bavaria era bătrîn, problema va deveni în curînd actuală ; cei drept, Maria Theresia declarase că nu ridică nici un fel de pretenţie, în schimb declaraţiile cumnatului Josef erau cu atît mai ameninţătoare. Consilierii săi insistaseră de luni de zile pe lîngă Louis să-l lămurească fără echivoc pe Josef că, în această afacere, Austria nu poate conta cu nici un chip pe sprijinul Franţei. Dacă Josef vine acum, el, Louis, va fi obligat să i-o spună în faţă. Miniştrii săi, Maurepas şi Vergennes, vor vrea ca el să meargă şi mai departe, să-l dojenească pe Josef pentru vorbele lui imprudente. El, mai tînăr, şi vorbind greu, să-i spună de la obraz vorbe aspre şi energice cumnatului său, mult mai în vîrstă, vestit pentru felul lui vioi, scînteietor, bătăios şi sarcastic de a se exprima. Umerii aduşi ai regelui se încovoiară şi mai mult.

Maurepas continua să-l privească amabil, ca şi cum i-ar fi făcut cine ştie ce comunicare agreabilă. Louis simţea cum îi zvîcnesc obrajii graşi, mîinile îşi făceau nervos de lucru cu mînecile, se descheie la haină, dar tăcea şi aştepta, nu se anzea decît tic-tacul ceasornicelor. Maurepas ghici ce se petrecea în el. Îşi drese ceremonios glasul, îşi scoase batista să-şi sufle nasul, vai, cît îl stînjenea răceala.

— Cred, sire, că această vizită va fi o adevărată bucurie, netulburată de discuţii politice. Împăratul ne vizitează incognito, călătoreşte sub numele de conte Falkenstein şi a rugat să ne abţinem de la orice ceremonial. Este deci exclusiv o chestiune de familie. Presupun că de data aceasta maiestatea-sa romană călătoreşte chiar cu permisiunea şi binecuvîntarea luminatei sale mame. Cumnatul Josef îl vi-

zitează pe cumnatul Louis și vine să dea bună ziua surorii sale Toinette.

Louis nu-l mai privea pe Maurepas. Mîngîia mecanic figurinele de porțelan de pe birou. Apoi, rămase dus pe gînduri, cu capul lăsat pe brațe. Lucrînd greoi, dar bine, mintea lui încerca să ghicească motivul pentru care cumnatul venea incognito. Louis nu voia însă să creadă în concluzia care i se impunea, încerca să i se sustragă. În cele din urmă, îl întrebă cu un efort pe bătrîn:

— De ce vine Josef ? Ce vrea ? și deoarece ministrul nu răspunse decît zîmbind ușor, Louis strigă deodată, neașteptat de strident : Ce vrea ?

Maurepas nu se sperie de această bruscă izbucnire. Îl cunoștea pe Louis și putea să-și închipuie ce se petrecea în el. Tînărul acesta timid, stînjenit, nu discutase cu nimeni decît cu el și cu doctorul despre dificultățile care stăteau în calea consumării căsătoriei sale. Nu era lipsă de curaj la Louis cînd refuza operația, ci un amestec de sentimente religioase sau, cum le numea liber-cugetătorul Maurepas în sinea lui, de superstiții, cu o pudoare copilărească. Și aceste chestiuni să le discute acum cu brutalul, raționalistul Josef ! Cinicului bătrîn îi era aproape milă de elevul său. În cuvinte prudente, politicoase, îl lămuri pe Louis că Josef întreprinde după toate probabilitățile această călătorie pentru a-și convinge cumnatul să se supună acelei mici operații de care vorbise doctorul Lassone. Probabil că Maria Theresia așteaptă de la această operație urmări binecuvîntate pentru Franța și Austria.

— Dar știu toți... ? întrebă amărît Louis.

Arăta foarte nenorocit cum ședea acolo, ghemuit pe scaun. În el se învălmășeau, întunecate, mulțimea de idei și de sentimente pe care incapacitatea sa fizică i le stîrnise întotdeauna.

Louis fusese căsătorit cînd avea cincisprezece anî, de bunicul său, bătrînul Louis al cincisprezecelea, pentru ca să se creeze prin căsătoria aceasta o alianţă între Franţa şi Austria, un „pact de familie". Căsătoria se făcuse după sfatul miniştrilor, duşmanii tatălui său, *Dauphin*-ul. Louis îl iubise şi-l respectase pe tatăl său mort de timpuriu, şi de vreme ce căsnicia fusese pusă la cale de bărbaţii care l-au urît pe tatăl său, şi probabil l-au şi ucis, era din capul locului neîncrezător şi ostil faţă de tot ce privea această căsnicie. Fiind foarte credincios, convins de existenţa unei providenţe divine, îl apăsa teama că această căsnicie, pusă la cale de adversarii tatălui său, ar putea să nu aibă binecuvîntarea cerească. Poate că tocmai de aceea Dumnezeu l-a creat cu această incapacitate. Dacă era aşa, oare avea el, Louis, dreptul să intervină ? Oare nu constituia operaţia o încercare de a corecta acţiunea providenţei ?

Pe de altă parte, căsătoria fiind încheiată, nu mai era vorba de el singur. Nu comitea o nedreptate faţă de Toinette, sustrăgîndu-se cuţitului chirurgului ? Se simţea foarte intimidat faţă de ea. Fusese smulsă din patria ei, adusă aici din depărtări pentru a fi fecundată de el, pentru a naşte un *dauphin* din sîngele Habsburgilor şi Bourbonilor. El nu-i putea da ceea ce i se cuvenea, şi dacă Josef lua mînios apărarea surorii sale, dacă acuza casa de Bourbon de a fi înşelat casa de Habsburg, toate acestea nu erau decît juste, iar el, Louis, nu avea ce replica.

Iarăşi, însă, trebuie să fi avut un sens că Dumnezeu, care-l miluise şi-l unsese, îl înzestrase cu un astfel de trup. Se ciocneau felurite datorii şi, deoarece lua greu hotărîri, lăsa lucrurile să-şi urmeze cursul. A persista era mai bine decît a schimba, a nu face nimic mai bine decît a face ceva.

Posomorît şi lipsit de energie, frămîntat de aceste sentimente şi raţionamente, şedea în faţa mesei masive, îşi aranja mecanic mînecile, tăcea. În cele din urmă, Maurepas întrebă dacă-i permite să facă o prea supusă propunere. Louis, nerăbdător, zise :

— Da, vorbeşte, mentorul meu.

— S-ar putea, poate, găsi — îşi dădu părerea Maurepas — un mijloc pentru a spori prestigiul Versailles-ului cu prilejul acestei călătorii a lui Josef. Şi, deoarece Louis ridică ochii interesat, Maurepas continuă, cu zîmbetul lui discret şi viclean, că ar fi bine ca Louis să se înţeleagă cu doctorul Lassone şi să se supună operaţiei încă înainte de sosirea contelui Falkenstein. Atunci nu i-ar mai rămîne maiestăţii romane decît să-l felicite, să se întoarcă la Viena şi să raporteze împărătesei mame că deplasarea fusese inutilă.

Louis recunoscu că sfatul este excelent. Dar un rege, declară el roşind, nu trebuie să asculte întotdeauna de raţiunea sa, ci trebuie să ţină seama de anumite sentimente mai adînci. Ministrul ştia că astea nu erau vorbe goale, ci exprimau convingerea intimă a regelui. Louis se credea unsul Domnului şi socotea că poruncile şi emoţiile lui sînt semne cereşti, cărora nu este iertat să te opui. Cînd voia, Louis era accesibil unor sfaturi rezonabile ; cînd se referea însă la faptul că e unsul Domnului, nu era indicat să mai insişti. Abia de curînd, Maurepas îi dăduse prilej tînărului monarh să facă întristat constatarea că el, primul-ministru, n-ar fi foarte credincios. Socoti mai înţelept să fie azi mai moderat.

De altfel, se şi simţea epuizat. Se gîndi la sfatul contesei să nu se surmeneze şi ar fi preferat să se retragă. Din păcate, nu era posibil. Căci mai era ceva. De cum primise ştirea plănuitei călătorii a lui Josef, Maurepas îşi făcuse socoteala ce urmări ar

putea să aibă această vizită pentru el. Toinette nu-l iubea, Mercy şi Vermond afirmau mereu că el n-ar fi amicul unei legături prea strînse cu Austria, „clica mov" se străduia să-l răstoarne. Dacă acum Josef şi-ar atinge scopul, dacă după efectuarea operaţiei legătura între Louis şi Toinette devenea mai strînsă, dacă mai venea şi un copil, şansele lui Mercy şi Vermond creşteau, iar el era ameninţat. E adevărat că Louis se străduia să ferească politica sa de mîinile frumoase şi albe ale Toinettei; dar era slab de înger, iar Maurepas, hotărît să moară în slujbă, nu voia să se expună nici unui risc. Îşi propusese deci să întreprindă un atac împotriva Toinettei în aceeaşi audienţă în care-i anunţa regelui vizita lui Josef.

Ministrul îşi învinse aşadar slăbiciunea, îşi şterse delicat faţa cu preţioasa lui batistă, tuşi, îşi drese glasul, se redresă; şedea în fotoliu, slab, ţeapăn, elegant; de cealaltă parte a mesei Louis sta în fotoliu, ghebos, moale şi ţărănos.

De vreme ce are astăzi cinstea, declară el, să fie primit de rege la raport, şi-ar permite să atingă o a doua chestiune. Monsieur d'Angivillers i-a remis ministrului de Finanţe o nouă cerere de fonduri pentru reconstruirea *Trianon*-ului. Regele a dispus, în înţelegere cu regina, ca serviciile Curţii să nu depăşească în nici un caz bugetele ce le-au fost desemnate. În consecinţă, *monsieur* Necker n-ar vrea să deschidă creditul fără un ordin expres al regelui.

Louis fornăia indispus pe nas. El însuşi era economom. Ştia că risipa Toinettei face multora sînge rău, la Paris, şi acum aproape că nu era săptămînă în care să nu fie silit să-i poruncească politicosului, zelosului şi dezaprobatorului Necker, pe care nu-l putea suferi, să deschidă reginei credite extraordinare. Pe de altă parte, înţelegea că Toinette avea multe scuze dacă risipea banii cu nemiluita, înţele-

gea că goana nebună după plăceri nu era la ea decît o compensaţie pentru plăcerile şi drepturile patului conjugal pe care, spre ruşinea sa, nu i le putea oferi. Avînd sentimentul propriei sale vinovăţii, îi arăta o extremă indulgenţă şi, în timp ce pentru el economisea franc cu franc, îi făcea aproape plăcere cînd putea s-o despăgubească pe Toinette cu bani pentru ceea ce era nevoit să-i refuze.

— Cît e de data asta ?

— Trei sute de mii de livre, răspunse Maurepas.

— Trei sute de mii de livre, zise Louis pentru sine.

Luă o pană de gîscă şi scrise caligrafic pe una din numeroasele coli de hîrtie care se aflau pe birou : 300.000. Apoi făcu tot felul de arabescuri în jur şi mai scrise : 60.000 × 5 ; 50.000 × 6 ; 25.000 × 12. Se gîndea la ieşirile obraznice pe care fratele lui, Charles, le avusese împotriva Toinettei, se întreba dacă Charles va fi ştiut de această nouă cerere. E sigur că ştiuse ; intimitatea fratelui său cu Toinette îl amăra pe Louis.

— Trei sute de mii de livre, repetă el.

Din nou trei sute de mii de livre pentru *Trianon*. Era un scandal şi va da loc la multă vorbărie.

Maurepas, bucurîndu-se de efectul cuvintelor sale, înfipse mai adînc ghimpele. Dacă i-ar fi îngăduit să dea un sfat, spuse el pe un ton foarte prudent şi politicos, ar sugera ca Louis să aprobe suma pentru *Trianon*, dar să o roage pe regină să-şi restrîngă cumva cheltuielile.

— Trei sute de mii de livre, mormăi Louis pentru sine, de douăsprezece ori douăzeci şi cinci de mii.

— Trei sute şaptesprezece mii şase sute treizeci şi patru livre, sire, dacă cumva vreţi să cunoaşteţi cifra exactă. În sine suma nu este excesiv de mare. Dar condiţiile de viaţă, îndeosebi la ţară, scad şi

este lesne de înţeles că unii compară cheltuielile „clicii mov" cu cheltuielile pe care nu le pot face ei. Literaţi obroznici numesc tot ce face regina, chiar şi în problemele ei particulare, politică austriacă. Ne străduim tocmai să împiedicăm apariţia unui pamflet care scrie că numai uriaşele cheltuieli ale reginei împiedică guvernul să dispună de sumele necesare ajutorării Americii. Fapt este că, în ciuda artificiilor lui Necker, situaţia financiară rămîne încordată. Colegul meu Vergennes, sire, nu îndrăzneşte să vă ceară aprobarea pentru celelalte două milioane pe care americanii ne-au rugat să li le dăm.

Louis fu bucuros că Maurepas adusese vorba de americani, ca să-şi poată descărca mînia.

— Americanii voştri ! zise furios, ridicînd vocea, şi bărbia lui grasă tremură. Totdeauna americanii voştri. Totodeauna rebelii voştri. Şi cine să dea banii pentru rebeliunea lor ? Eu.

Preşedintele de Consiliu discutase în multe rînduri chestiunea americană cu Louis, se simţea la capătul puterilor, nu era dispus să înceapă o discuţie inutilă. Se limită deci să rezume principiile politicii americane, principii pe care Louis le acceptase, la insistenţele sale.

— Sper, sire — zise el pe un ton ceva mai apăsat decît de obicei — că am înţeles bine părerea dumneavoastră în chestiunea americană. Dumneavoastră, sire, şi consilierii dumneavoastră, aţi căzut de acord că este în interesul nostru să menţinem cît de mult timp deschis conflictul dintre Anglia şi coloniile sale americane, pentru a slăbi atît pe rebeli, cît şi, îndeosebi, Anglia. Aţi prescris miniştrilor dumneavoastră o politică corespunzătoare. Aţi dat dispoziţii consilierilor dumneavoastră, sire, în sensul de a sprijini pe rebeli cu subvenţii modeste, care să

le ajute să-şi tragă zilele, pînă ce vom fi noi înşine în stare să reluăm vechea dispută cu Anglia.

Louis trebui să recunoască că aceasta era exact. Maurepas şi Vergennes îl pisaseră atîta cu motivările lor, cu „argumentele lor plauzibile", încît pînă la urmă consimţise. Dar în sinea lui ştia că toate astea sînt sofisticării, că el avea dreptate, că aversiunea regală împotriva rebelilor era justificată şi această acţiune de ajutorare a americanilor nu se va termina bine. Dar ce putea face ? Şedea amărît, lăsînd pleoapele în jos, aşa încît ochii aproape că dispăreau în cărnurile feţei.

— Şi cîţi bani vreţi iar pentru americanii voştri ? întrebă el înciudat.

— Vergennes propune două milioane, răspunse fără să-şi piardă răbdarea, Maurepas. Vrea să ia suma din fondurile lui secrete.

— Un milion, zise Louis supărat. Un milion, nu două, mai mult de un milion nu le dau rebelilor. Ar fi să-mi calc pe conştiinţă.

— Bine, atunci un milion, încheie împăciuitor Maurepas.

— Şi să dea banii în trei rate ! porunci ţîfnos Louis. Prea e obraznic Franklin al vostru, nu e niciodată mulţumit, totdeauna mai cere cîte ceva.

— Cum porunciţi, sire, răspunse ministrul. Îşi adună actele. Şi acum permiteţi-mi, vă rog, să mă retrag. Şi veţi binevoi, sire — mai întrebă el, ca să fie sigur — să vorbiţi cu regina pentru limitarea pe viitor a cheltuielilor ?

— Da, răspunse Louis îmbufnat.

Vedea ce efort îl costă pe Maurepas să se ţină drept.

— Ar trebui să vă mulţumesc, mentorul meu — spuse el plin de remuşcare — dar nici dumneavoastră nu-mi faceţi viaţa uşoară.

— Ştiu, ştiu, îl consolă bătrînul. Dar acum aţi scăpat de mine, sire, şi vă doresc o vînătoare plăcută. Îşi luă rămas bun, crispat, juvenil şi foarte ceremonios.

În anticameră se prăbuşi aproape. Secretarul Sallé şi cameristul îl luară în primire, îl purtară pînă dincolo în apartamentul lui. *Madame* de Maurepas sosi în grabă, făcînd reproşuri blînde şi îngrijorate bătrînului, care nu mai putea de tuse şi sufocaţii. Fu băgat în pat, i se puseră sticle cu apă caldă la picioare, i se dădu supă caldă.

Şi Louis se simţea ostenit de convorbirea avută. Îi pierise cheful de vînătoare. Sta din nou ghemuit în colţul lui de lîngă fereastră şi privea afară la aleile de acces ale palatului, dar nu vedea nimic. „Trei sute de mii pentru austriacă", socoti el, „un milion pentru răsculat, cinci sute de mii pentru golan", şi medita laborios la grelele sarcini pe care i le impunea soarta.

În dimineaţa următoare, imediat după ce se trezi, îşi aminti că îl aştepta o sarcină deosebit de grea şi de neplăcută. Gîndurile i se descîlceau încet; deodată ştiu că e vorba de convorbirea cu Toinette, de acele observaţii pe care făgăduise mentorului său că i le va face.

Mai rămase un timp culcat, moţăind, fornăind pe nas. Apoi trase de sfoara legată de braţul lacheului, astfel încît acesta să poată fi chemat oricînd. Lacheul sosi în grabă şi Louis trecu greoi din patul în care dormise în patul de gală, în care se trezea ceremonios pentru *lever*. Se lăsă îmbrăcat în prezenţa a o sută de membri ai înaltei aristocraţii. Schimbă cu ei automat obişnuitele cuvinte goale. Dejună copios, cu gîndul aiurea, preocupat de convorbirea pe care trebuia s-o aibă.

Pentru dimineaţa aceasta era prevăzută audienţa ministrului de Război Saint-Germain. Louis ţinea la Saint-Germain şi era convins că reformele propuse de acesta erau merituoase. Dar în ultima vreme îl îndemnau din toate părţile să-l dea afară pe bătrîn. Louis, însă, tot mai avea remuşcări cînd îşi amintea cum, la vremea sa, îl concediase în mod ruşinos pe extraordinarul său ministru de Finanţe Turgot, la insistenţele Toinettei şi ale „clicii mov", şi era hotărît să-l păstreze pe Saint-Germain. În sinea lui însă nu era sigur de tot că va reuşi. Agreabilă nu va fi în nici un caz convorbirea cu Saint-Germain. Moşneagul o să vină cu tot felul de văicăreli şi reclamaţii, o să-l privească cu ochii lui de cîine credincios şi o să se aştepte ca el, Louis, să-i promită ajutor împotriva adversarilor săi. Nu, azi nu avea nevoie de aşa ceva. Nu voia să se obosească înainte de complicata convorbire care-l aştepta cu Toinette. Nu-l va primi pe Saint-Germain. Dar îl va despăgubi şi va vizita, în sfîrşit, *Hôtel des Invalides*. Asta era o veche dorinţă a ministrului ; era mîndru de felul cum renovase clădirea şi cum făcuse ordine acolo. Da, va vizita *Hôtel des Invalides* şi o va ruga pe Toinette să vină cu el.

Satisfăcut de soluţie, hotărî să-şi petreacă timpul astfel cîştigat în biblioteca sa. Îi plăcea să-şi îmbîcsească excelenta memorie cu fapte şi detalii. Cărţile îl liniştteau şi-i făceau bine.

Cei doi bibliotecari, domnii de Campan şi de Sept-Chênes, îl salutară ; erau oameni liniştiţi, şterşi, la îndemînă cînd era nevoie de ei, absenţi cînd nu trebuiau să deranjeze.

Louis ceru întîi să i se dea ultimele gazete. Cîteva din ele publicau o anecdotă despre istoricul Edward Gibbon, care îl interesă mult pe Louis. Acest Mr. Gibbon publicase cu un an în urmă prima

parte a unei mari opere istorice : *Decăderea şi prăbuşirea Imperiului roman.* Louis studiase cu plăcere opera şi începuse s-o traducă în franţuzeşte. Actualmente, *Mr.* Gibbon se afla la Paris şi, după cum povesteau gazetele franţuzeşti, se întîmplase ca el şi Benjamin Franklin să se nimerească la aceeaşi oră în binecunoscuta cîrciumă *La Caterina cea năzuroasă.* Franklin pusese să întrebe la masa lui Gibbon, dacă acesta nu vrea să vină la masa lui. Gibbon însă, după cum scria în ziare, ar fi răspuns că nu vrea să se aşeze la aceeaşi masă cu un instigator împotriva regelui său. La care Franklin i-ar fi trimis vorbă lui *Mr.* Gibbon că dacă va mai vrea să scrie o nouă operă despre căderea şi prăbuşirea unui mare imperiu, el, Franklin, i-ar putea pune la dispoziţie un bogat material. Louis găsea cam nesărată această replică a lui *monsieur* Franklin ; era ridicol să crezi că Anglia s-ar putea prăbuşi în urma răscoalei coloniilor sale.

Indispus, lăsă gazetele deoparte.

— Jurnale englezeşti v-au venit ?

Obişnuia să parcurgă regulat presa englezească interzisă. Sept-Chênes le aduse în grabă.

— Nu cumva te-ai uitat prin ele, Sept-Chênes ? întrebă Louis, şăgalnic, şi-l ameninţă pe bibliotecar cu degetul, rîzînd zgomotos. Avea un rîs grosolan, răsunător, „de căruţaş", cum se spunea în „clica mov". *Monsieur* de Sept-Chênes făcu cu politeţe haz de această glumă răsuflată.

Louis se cufundă în citirea ziarelor engleze. Erau pline de ştiri despre conflictul cu coloniile americane. Şi în ele se scria mult de doctorul Franklin. Ziarele îşi exprimau mirarea că conducătorul rebelilor a găsit azil la Paris. Louis suspină : aveau dreptate. Citi cu plăcere calificativele răuvoitoare cu care unii dintre jurnaliştii englezi îl gratificau

pe bătrînul rebel. Îl numeau „cameleon de şaptezeci de ani, utopist lacom de cîştig, şarlatan". Louis se bătu zgomotos pe pulpe, îi chemă pe cei doi bibliotecari, le arătă pasajul, îl citi cu glas tare pe englezeşte. Nu pronunţa foarte corect cuvîntul „cameleon"; *monsieur* de Sept-Chênes îl corectă respectuos : Louis, zelos la învăţătură, repetă de mai multe ori pronunţarea corectă.

Ceru să i se aducă unele cărţi, îi plăcea să-şi facă de lucru concomitent cu mai multe volume. În jurul lui se îngrămădeau lucrări istorice engleze, studiul lui Horace Walpole : *Pot istoricii acorda crezare relatărilor cunoscute despre viaţa şi domnia lui Richard al treilea ?*, relatările lui James Anderson despre procesul Mariei Stuart, voluminoasele tomuri ale *Istoriei Angliei* de David Hume.

Cei doi bibliotecari băgaseră de seamă că deşi Louis cerea de fiecare dată toate cele şase volume ale operei lui Hume, nu citea decît unul singur. Vădit, regelc ţinea să nu se bage de seamă că-l interesează tocmai acel volum. Volumul însă, faţă de care manifesta un asemenea interes, era cel care conţinea istoria lui Carol întîi.

Cam de un an de zile era Louis atît de interesat de opera istorică a lui David Hume, pentru a fi mai precis, de la concedierea ministrului de Finanţe Turgot, din luna mai a anului trecut. Interesul manifestat de Louis era legat de o scrisoare pe care acest Turgot i-o scrisese în ajunul dizgraţiei şi concedierii sale. Neruşinatul îl prevenise că el, Louis, este înconjurat de consilieri dubioşi, că la vîrsta de douăzeci şi doi de ani nici nu poate avea experienţă, nici nu poate cunoaşte oamenii, că este în pericol, că stă la marginea unei prăpastii. „Nu uitaţi, sire — scria în scrisoare — că ceea ce l-a dus pe Carol întîi la eşafod a fost slăbiciunea. Lumea vă

socoate slab, sire." Louis nu arătase nimănui scrisoarea, o sigilase şi o închisese în sipetul în care păstra documentele sale cele mai secrete. Dar încă în aceeaşi zi pusese să i se dea opera lui Hume şi de atunci citea cu neschimbată mînie şi mirare cum criminalii englezi s-au răsculat împotriva regelui lor, i-au făcut proces, l-au executat. Se bucura de cuvintele calme, ştiinţifice şi totuşi atît de calde cu care marele învăţat Hume îl aprecia pe martirul Carol. Şi astăzi Louis studia cu zel detaliile şi încărca paginile cu o mulţime de noi însemnări, semne de întrebare, semne de exclamaţii.

Nu, nu. Oricîte argumente valabile i-ar aduce Vergennes şi Maurepas, nu e just ca regele Franţei să-l sprijine pe cameleonul de şaptezeci de ani şi pe rebelii săi, aşa ceva nu se poate termina cu bine.

Louis închise cărţile, se întinse de îi trosniră încheieturile, îşi desfăcu haina. Simţea că iarăşi mîncase prea mult. Ce jale, azi era a doua zi în care nu putuse ieşi la vînătoare. Dar mişcare trebuia totuşi să facă. Mai avea un sfert de ceas pînă să meargă la Toinette. Urcă la mansardă în atelierul său mecanic.

Se nimerise bine că-l găsi aici nu numai pe bravul, zdravănul François Gamain, ci şi pe *monsieur* Laudry, care supraveghea complicatele lucrări de mecanică fină de la Versailles. Louis, nemulţumit cu încuietoarea sipetului său cu documente, lucrase, împreună cu Gamain, la o nouă broască secretă. Dar nu ieşise exact cum şi-o închipuise el, Gamain nu era suficient de inventiv. Excelentul meşter Laudry, însă, descoperi imediat unde era greşeala. Louis fu entuziasmat, toţi trei se apucară pe loc de lucru şi o scoaseră la capăt: broasca fu terminată.

Dar sfertul de ceas trecuse de mult, se făcuse aproape prea tîrziu. Grăbit, Louis băgă voluminoasa

broască în buzunarul hainei, îşi şterse la repezeală mîinile unsuroase de ulei şi porni spre Toinette.

Trecea cu paşi tîrşiţi şi şovăitori prin săli şi coridoare ; broasca grea din buzunarul hainei îi bătea pulpele. Prin coridoare circulau lachei, gărzi, curteni în uniforme strălucitoare. Toţi se opreau respectuoşi cînd trecea Louis şi se înclinau adînc. Pe feţele unora, nu e vorbă, se putea de-a dreptul citi dispreţul ce-l aveau pentru regele lor, lipsit de prestanţă regală. Louis ştia precis că atunci cînd trec prin sala tronului, aceşti domni fac cu mai multă convingere reverenţa adîncă în faţa tronului gol, decît îl salută pe regele viu. Şi din nou se întrebă amărît de ce oare providenţa divină i-a dat un trup atît de nedemn de sacra lui misiune.

Aşa naviga greoi pe parchetul sălilor şi coridoarelor, străbătu legănîndu-se încăperea cu fereastra rotundă, *L'oeil de boeuf*, şi ajunse în apartamentele reginei. Aici, lîngă marele tablou ce-l înfăţişa pe Jupiter împreună cu Justiţia şi cu Pacea, un băieţaş de vreo opt ani ţîşni deodată dintr-un coridor lateral. Era îmbrăcat cu grijă şi mişcările lui iuţi, ştrengăreşti, erau în contradicţie cu îmbrăcămintea demnă şi somptuoasă. Louis ştia cine era băieţaşul ; era Pierre, fiul ajutorului de grădinar Machard pe care, dintr-un capriciu, Toinette îl adoptase cu un an în urmă. Zărindu-l pe rege, băiatul se opri din alergat, se lipi de perete ca să-l lase să treacă şi se înclină adînc, cum fusese învăţat. Louis trecu pe lîngă el zîmbindu-i pretenos ; broasca din buzunar continua să-i bată şezutul şi pulpa.

Deodată Louis auzi în urma sa un hohot de rîs ; vădit că micul Pierre nu se mai putuse stăpîni.

Louis era un tînăr de treabă, care se purta în general ca orice muritor de rînd. Dar era totodată strănepotul lui Louis al paisprezecelea, nepotul lui

Louis al cincisprezecelea, rege al Franței și al Navarrei. Își amintea că preafericitul său bunic știa până atît de regește încît, văzîndu-l, îi trecea oricui pofta de a mai șușoti despre destrăbălările lui, și se gîndea cum simpla apariție a Toinettei era atît de regală încît făcea să amuțească batjocura chiar și a celor mai obraznici, făcea să se uite pentru moment de patima ei pentru joc, de petrecerile și balurile ei de la operă, de „clica mov". Și deodată îl apucă o furie năprasnică. Se întoarse, îl prinse pe micul Pierre în mîinile sale zdravene, îl scuturâ pe băiețașul alb ca varul și strigă cu o voce stridentă, pițigăiată :

— Gardă !

Lacheii și soldații din gărzile elvețiene sosiră în goană. În fața lui Jupiter, a Justiției și a Păcii, Louis le predete pe micul Pierre și porunci să fie ținut la arest pînă la noi ordine.

Apoi, mult mai calm și mai hotărît, intră la Toinette.

Cînd, două ore mai tîrziu, o părăsi pe Toinette, avea aerul unui om care a scăpat de o povară grea. Pe fața lui grasă se citea o deosebită satisfacție.

Ajuns în încăperile sale, se apucă pe dată să pună noua încuietoare la sipetul de documente. Scosul broaștei vechi și înlocuirea ei cu cea nouă era o muncă destul de complicată. Dar pînă la urmă noua broască secretă fu bine fixată la capacul frumosului sipet. Louis o descuie, o încuie la loc, se șterse de sudoare, bucurîndu-se de opera mîinilor sale.

Descuie din nou, ridică iar capacul sipetului. Privi cu duioșie lucrurile ce se aflau înăuntru, în general obiecte foarte personale, însemnări zilnice, scrisori, amintiri de tot felul. Acum toate acestea erau în siguranță. Răscoli prin sipet, cu un zîmbet nițel cam

tont pe față, cu plăcerea colecționarului. Dădu de scrisoarea sigilată a fostului ministru de Finanțe, Turgot. Răscolind, o împinse fără să vrea sub alte documente, tot mai adînc, pînă ce ajunse pe fundul sipetului. Răscoli mai departe.

Iată cărțulia asta. El o scrisese cînd avea treisprezece ani și tot el o tipărise ; încă de copil îi făcea plăcere să scrie și să facă munci manuale. Iar cărțulia purta titlul : *Despre o monarhie moderată. Maxime morale și politice, întemeiate pe Télémaque, alcătuite de dauphinul Louis Auguste.* Răsfoi îngîndurat cartea ; el nu-și făcuse niciodată viața ușoară. Citi : „Suveranul nu este nici el decît un om. Ca atare, are comun cu ceilalți oameni îndatoririle creștine. Dar, deoarece mîna creatorului l-a înălțat deasupra celorlalți oameni, are datoria să fie un model de virtute și de religiozitate, un exemplu de credință și de zel". Ochii lui bulbucați erau ațintiți asupra paginilor, dar fără să le mai vadă. Își amintea cum el, băiat de treisprezece ani, alergase mîndru la bunicul lui și-i arătase cartea. Fusese o decepție. Bătrînul, preafericitul Louis al cincisprezecelea — probabil tocmai venea de la Dubarry — citise în carte un minut sau două. Apoi îl bătuse prietenos pe obraji pe nepotul sîrguincios și spusese :

— Toate bune, *monsieur le Dauphin,* toate bune, dar prea mult zel strică. Aruncați cărțulia asta pe foc.

Clătinînd capu-i greoi la amintirea naivității sale de pe vremuri, bucurîndu-se că nu l-a ascultat pe bunic, Louis puse cărțulia la loc. Răscoli mai departe. Scoase o scrisoare a soacrei sale, Maria Theresia. Ea îi scrisese cu șapte ani în urmă, atunci cînd o trimisese pe Toinette la Versailles. Cu seriozitate, încet, Louis parcuse cu ochii lui miopi scri-

soarea : „Soţia dumitale, scumpul meu *Dauphin*, şi-a luat tocmai rămas bun de la mine. A fost bucuria mea şi sper că va fi fericirea dumitale. În acest scop am crescut-o, căci de multă vreme îmi dădeam seama că va fi consoarta dumitale. I-am inspirat dragoste pentru îndatoririle ei faţă de dumneata, o înclinaţie tandră precum şi capacitatea de a cunoaşte şi folosi mijloacele necesare pentru a vă place. Fiica mea vă va iubi, sînt sigură de asta, pentru că o cunosc. Rămîi cu bine, scumpul meu *Dauphin*, fii fericit, fă-o fericită. Mi-e faţa scăldată în lacrimi. A dumitale iubitoare mamă, Maria Theresia."

Louis ţinea scrisoarea în mînă. Era o scrisoare frumoasă. Pe atunci nu ştiuse ce să răspundă ; nu era de fel simplu pentru un băiat de cincisprezece ani. În cele din urmă alcătuise, împreună cu educatorul, un răspuns banal, pe nemţeşte, cu cîteva greşeli, ca să sune mai autentic. De altfel, nici maiestatea austriacă nu scria bine franţuzeşte. Louis murmură ; în scrisoarea asta scurtă erau patru greşeli de gramatică şi nouă de ortografie.

„Fii fericit, fă-o fericită." Luminăţia-sa, mama soacră, vorbea uşor, acolo la Viena. Şi acum mi-l mai trimite pe Josef. „Fă-o fericită."

E o scrisoare frumoasă. Împărăteasa nu este numai înţeleaptă, are şi inimă. „Fiica mea vă va iubi, sînt sigură de asta, pentru că o cunosc."

Toinette a fost foarte drăguţă cu el, acum, în timpul convorbirii. Deşi nici unul dintre ei nu pomenise de scopul pe care l-ar fi putut urmări Josef cu vizita lui, convorbirea fusese altfel decît altădată. Simţise o legătură sufletească în tonul discuţiei, ca niciodată pînă atunci.

De altminteri, planurile făcute după inspiraţia Toinettei pentru *Trianon*, sînt într-adevăr grozave.

Gust are, are şi idei. Şi e tare frumoasă. Că-i place lui, încă nu înseamnă mare lucru, el nu se pricepe la frumuseţea femeilor. Dar Walpole acela, autorul excelentei cărţi despre Richard al treilea, a spus despre ea că e cea mai frumoasă femeie din Europa şi el, ca scriitor de seamă, doar trebuie să se priceapă. Numai de n-ar fi atît de ironică şi de pornită pe rîs ; se teme totdeauna nitel de rîsul ei.

Oricum, cele trei sute de mii de livre pentru *Trianon* nu sînt bani aruncaţi. Mai exact, trei sute şaptezeci de mii şase sute treizeci şi patru de livre, pe memoria lui poate conta. A rotunjit la patru sute de mii, nu cu inimă uşoară, dar lucrările începute trebuie terminate în acelaşi spirit, aici are ea dreptate, ar fi risipă să facă lucrurile pe jumătate. În schimb, Toinette i-a promis că la anul nu va mai depăşi bugetul prevăzut pentru *Trianon*. Aşa are măcar un argument pentru Necker cînd va trebui să-i dea ordinul de plată.

În chestiunea cu Saint-Germain, desigur, a avut mai puţin succes. Toinette a refuzat net şi categoric să participe la vizita propusă la *Hôtel des Invalides*. Mai mult decît atît : insistase din nou ca el să-l concedieze pe bătrîn. Nu-l suferea şi pace. Louis putea fi bucuros că scăpase deocamdată cu promisiunea că nu se va duce nici el în vizită la *Hôtel des Invalides*.

Altfel, Toinette s-a arătat cu adevărat înţeleaptă, înţelegătoare şi docilă. Şi-a propus în mod serios să nu-şi mai depăşească bugetul. Într-un punct, ce-i drept, n-a fost chip de vorbit cu ea. Vrea să aibă propriul ei intendent pentru spectacole şi distracţii.

După ce obţinuse consimţămîntul ca *Trianon*-ul să fie exclusiv al ei, Toinette dădea dovadă de oarecare consecvenţă cînd voia să aibă acolo propriul ei intendent. Oricît îi era de neplăcut să dea

dispoziţia respectivă ministrului de Finanţe, a trebuit să-i cedeze.

„I-am inspirat dragoste pentru îndatoririle ei faţă de dumneata... Rămîi cu bine, scumpul meu *Dauphin*, fii fericit, fă-o fericită." Cu un gest neaşteptat de gingaş, mîna lui grea netezeşte mîngîios scrisoarea ; o împătureşte din nou şi o pune cu atenţie la loc în sipet.

Scoate de acolo însemnările sale zilnice. Se aşază cu ele la masă. Se gîndeşte ce merită să fie reţinut în scris din evenimentele zilei de azi. În cele din urmă, scrie : „Amînat primirea ministrului de Război din pricina unor discuţii personale complicate. Convorbirea cu Toinette s-a desfăşurat satisfăcător. Am făcut o broască secretă. Foarte bună. N-am fost la vînătoare." Pune însemnările la loc în sipet. Broasca funcţiona bine, privi sipetul zîmbind satisfăcut.

Deodată zîmbetul i se stinse, îşi amintise ceva, sună enervat, îl chemă pe ofiţerul de serviciu al gărzii.

— A fost reţinut un băiat, pe nume Pierre Machard, protejat al reginei. Trebuie eliberat imediat, şi dă-i de doi franci dulciuri. Nu, de cinci franci, se corectă el.

JOSEF

Cîteva săptămîni mai tîrziu, împăratul Josef era în drum spre Paris.

Josef al doilea era numai după titlu suveranul Imperiului roman de naţiune germană. Mama sa îl făcuse coregent, dar în realitate domnea ea, bătrîna împărăteasă, plină de vitalitate şi foarte categorică în păreri. Fiul şi coregentul ei socotea că aceste păreri erau adesea prejudecăţi. Profund religioasă, Maria Theresia se simţea bine numai în sînul bisericii. Josef, receptiv pentru toate curentele timpului său, era plin de neîncredere faţă de biserică, pe care o vedea cum cultivă şi protejează cele mai întunecate superstiţii ; se arăta foarte interesat de noua ierarhizare a valorilor la care proceda acel secol luminat.

Nu avea viaţa uşoară tînărul împărat, care nici nu mai era atît de tînăr — împlinise treizeci şi şase de ani. Ardea de dorinţa să-şi traducă concepţiile în fapte şi să schimbe lumea. El anunţa aceasta lumii, iar lumea asculta intercsată, îndeosebi tineretul. Era bucuria şi speranţa tineretului din întreg Imperiul roman de naţiune germană. Dar putere avea numai cu numele. El, coregentul, putea doar

vorbi ; acţiunea, domnia, trebuia să le lase pe seama mamei sale. De aceea, cu trecerea anilor, devenea tot mai acru.

Neputînd deocamdată schimba lumea, folosea inactivitatea lui forţată ca s-o cunoască mai temeinic. Călătorea. Călătorea mai mult decît oricare alt suveran. Îi făcea plăcere să călătorească incognito, convins fiind că aceasta este cea mai bună modalitate de a obţine o imagine nedeformată a stărilor din ţară. Ţinea mult să nu fie tratat ca suveran, locuia în hoteluri de rînd şi lua cu el la drum patul soldăţesc pe care-l folosise în campaniile sale. Dar, vanitos fiind, dorea ca aceste străduinţe ale sale de a se informa asupra situaţiei reale să fie cunoscute. Zîmbea satisfăcut cînd lumea îl recunoştea pe împărat în cel care călătorea sub numele de contele Falkenstein şi îi plăcea cînd ziarele scriau despre aceste călătorii.

Se luaseră măsuri complicate pentru a păstra incognito-ul împăratului în călătoria sa spre Paris şi în timpul vizitei sale acolo. Se atrăsese atenţia suveranilor ale căror ţări urma să le străbată contele Falkenstein, că acesta nu doreşte nici un fel de ceremonial şi vrea să fie tratat ca un turist de rînd. Dar unii dintre suverani nu puteau suporta asemenea gînd. Ducele de Württemberg, de pildă, nu putuse accepta să-l lase pe împăratul roman să doarmă într-un hotel de rînd. Poliţia sa scoase toate firmele hanurilor şi hotelurilor. Locuitorii oraşului Stuttgart primiră porunca să nu ştie unde e vreun han, aşadar contelui Falkenstein nu-i rămase decît să accepte găzduirea la palatul ducal.

În schimb, îi fu dat împăratului să-şi facă intrarea în Paris într-o simplă trăsură de piaţă. Trase la modestul *Hôtel de Tréville,* unde i se instală patul de campanie. *Monsieur* Grandjean, proprietarul

hotelului, nu-l trată mai servil decît pe alţi turişti. În timp ce Josef făcu apoi prima recunoaştere temeinică a oraşului, *monsieur* Grandjean arăta, cu adînc respect şi contra unui important bacşiş, cui voia să-l vadă, patul de campanie al împăratului roman, care trăieşte la fel de simplu ca soldaţii săi.

A doua zi, Josef sosi la Versailles. Toinette îl aştepta, cum se cuvenea, înconjurată de curtea sa. Dar nu-şi putea stăpîni nerăbdarea şi alerga mereu la fereastră, iar cînd Josef urcă scările, ea îi alergă în întîmpinare, îl îmbrăţişă şi-l sărută în faţa gărzii care prezenta armele.

Cei doi fraţi semănau, Josef avea, ca şi Toinette, o faţă deschisă, expresivă, o frunte înaltă, ochii vii albaştri, o gură mică cu buza de jos mai groasă, un nas niţel coroiat. Era zvelt şi înalt, cu mişcări frumoase şi stăpînite. Totuşi, cînd îl privi mai atent, Toinette fu decepţionată. Şi-l amintea aşa cum îl văzuse cu şapte ani în urmă la Schönbrunn, ca pe fratele mai mare a cărui seriozitate şi ton de dascăl îi inspirase întotdeauna teamă, pe care îl admira pentru ştiinţa şi strălucirea lui ; se lăudase de sute de ori faţă de prieteni, aici la Versailles, cu fratele ei, care numai prin apariţia lui cucerea toată lumea. Şi acum venise un domn îmbrăcat modest, neînsemnat, cu o înfăţişare aproape bătrînicioasă datorită începutului său de chelie, într-un cuvînt, o decepţie în toate privinţele.

Cu toate acestea, prima întîlnire a fraţilor fu plăcută. Josef îşi propusese să nu-şi intimideze de la început sora cu mustrări. Se abţinu de la diverse observaţii pedagogice pe care ar fi vrut să i le facă ; o lăudă pe Toinette ce bine arată, povesti despre ceilalţi fraţi şi mai ales despre mamă-sa. Vorbeau franţuzeşte, dar reveneau mereu la limba germană. Lui Toinette îi lipsea adesea cuvîntul potrivit pe

nemţeşte. Josef trebuia s-o ajute. Surîzînd, dar fără reproş, îi spuse că acum nu vorbeşte corect nici nemţeşte, nici franţuzeşte. El era mîndru că vorbeşte curgător germana, franceza, italiana şi că poate conversa în propria lor limbă cu supuşii mai tuturor neamurilor aflate sub stăpînirea lui.

O ţinea pe Toinette de mînă. Spuse :

„Ei, Toni, nu-i aşa că-i plăcut să fim iar împreună ? Sunetul vocii, blînda strălucire a ochilor săi o încălziră.

Şi faţă de cumnatul Louis, Josef îşi stăpîni dorinţa de a ţine prelegeri cu scop educativ. Louis se strădui să-şi învingă timiditatea şi toate se petrecură mai bine decît se aşteptaseră amîndoi. Louis îi arătă cumnatului cărţile sale şi cîteva din lucrările de lăcătuşerie pe care le făcuse, încercă să vorbească niţel nemţeşte, rîse cu umor de greşelile pe care le făcea şi corectă la rîndul său de cîteva ori franţuzeasca cumnatului. Acesta, cam indispus, insistă că pronunţia sa ar fi cea corectă. Meticulosul Louis nu cedă, apelă la autoritatea bibliotecarului său, Sept-Chênes, şi voi chiar să ceară o consultaţie Academiei. Josef nu putu decît să apreciezc interesul filologic al cumnatului său, înţelegerea lui clară, pozitivă. Ambasadorul Mercy făcuse în mai multe rînduri, respectuos, dar foarte limpede, aluzie la faptul că regele foarte creştin ar fi cam mărginit.

Josef folosi săptămîna următoare ca să viziteze Versailles-ul şi Parisul. În fond, firea franţuzilor îi repugna ; dar era conştiincios şi nu voia să reprobe Franţa fără s-o fi studiat amănunţit. Alerga foarte ocupat, pe jos şi cu trăsura, prin Paris, interesîndu-se deopotrivă de chestiunile mari şi de mărunţişuri. „Nu vă pierdeţi în bagatele", îl sfătuise bătrînul Friedrich, regele Prusiei, admiratul său adversar. Cuvintele acestea i se întipăriseră adînc în

minte, atît sensul lor, cît şi tonul dur, sacadat, de comandă, cu care fuseseră spuse, dar nu-şi putea stăpîni nevoia de activitate. Tocmai mărunţişurile îl atrăgeau. Turistul imperial îşi vîrî habsburgicul nas în toate colţurile oraşului Paris. Vizită spitaluri, gustă supa cantinelor pentru săraci, asistă la dezbaterile tribunalelor, vizită tot felul de fabrici, intră în conversaţie cu numeroşi negustori ambulanţi, îşi notă expresii din argoul volubil al pescăreselor, vizită meşteşugari în atelierele lor, se interesă de procedeele pe care le întrebuinţau. Totul incognito şi fiind recunoscut peste tot. Ziarele scriau articole entuziaste despre discretele studii ale contelui Falkenstein, purtarea lui democratică făcea senzaţie, ajunse la mare modă şi mulţi agăţară lîngă portretul înţeleptului cetăţean Franklin, portretul simpaticului şi popularului împărat Josef.

Josef se străduí, înainte de toate, să se întîlnească cu intelectualii de vază ai Franţei. Faţă de aceşti savanţi, scriitori, filozofi, lua o atitudine de intelectual, de coleg şi regreta că ocupaţiile sale de suveran îi lasă atît de puţin timp pentru activitatea ştiinţifică. Vizită bibliotecile, asistă şi la o şedinţă a Academiei şi avu o lungă convorbire cu vicepreşedintele ei, ministrul dizgraţiat, Turgot. Se întîlni în mai multe rînduri cu academicienii Condorcet şi Leroy, iar grasul *Mr.* Gibbon, marele istoric, care refuzase să cineze la aceeaşi masă cu rebelul Franklin, se adresa mereu contelui Falkenstein cu „maiestate", deşi acesta îl rugase să zică *monsieur*. Josef vizită cu un deosebit zel saloanele doamnelor intelectuale. Se arătă chiar şi în salonul doamnei Necker, deşi ministrul de Finanţe Necker era eretic, burghez şi elveţian. „Clica mov" înregistră cu schime ironice ştirea despre aceste vizite ale împăratului la „cabana elveţiană".

Josef cercetă foarte amănunţit Versailles-ul, atît imensul palat cît şi instituţiile Curţii. Scotocea prin coridoarele şi ungherele uriaşului labirint; nu-i scăpa nimic, nici „camerele de serviciu" ale Toinettei, nici atelierul de fierărie al lui Louis. Sosea neanunţat în anticamerele miniştrilor Maurepas şi Vergennes şi aştepta acolo ca un petiţionar de rînd. Asista la procesiunea solemnă în care Louis mergea la slujba religioasă şi la masa pe care regele o lua în prezenţa unui numeros public de aristocraţi.

Asistă de asemenea, ascuns în mulţimea curtenilor, la *lever* şi la *coucher*, fără ca Louis să bănuiască prezenţa lui. Dînd din cap dezaprobator, împăratul roman asistă incognito cum Louis se lăsa, fără ruşine, dezbrăcat şi îmbrăcat de cămaşă şi pantaloni, în prezenţa a foarte mulţi oameni, gras, greoi, vizibil plictisit şi solemn; partea dreaptă şi partea stîngă a regelui erau de fiecare dată deservite de alţi nobili.

Josef observă odată, la un *coucher*, cum Louis parcurse de cîteva ori, cu pantalonii lăsaţi în vine, cercul curtenilor, cum se opri în faţa unui camerier, tînărul conte Gramont, cum se apropie atît de mult de el, încît Gramont se dete înapoi pînă la perete şi cum Louis continuă să se apropie de el, pînă ce atinse cu burta lui grasă pe zveltul camerier apoi, izbucnind într-un hohot de rîs, îi întoarse spatele cameristului speriat.

Louis trebuia, seară de seară, să se dea în spectacol cu dezbrăcatul său, timp de cel puţin douăzeci de minute. Cînd, în cele din urmă, îi părea că ajunge, făcea un semn pajilor care-i scoteau cizmele şi le trînteau cu zgomot pe podea. Aceasta făcea parte din ritual, era semnul că roiul de aristocraţi trebuia să se retragă; abia atunci Louis se putea culca. Josef îşi zicea cu mîndrie că uzanţele simple

de la Curtea sa constituiau un mare progres în comparație cu acest ceremonial nerod.

De altfel, Josef se străduia să aprecieze la justa valoare tot ce era bun la Paris și la Versailles. Avea înțelegere pentru măreția palatului și a parcurilor de la Versailles, aprecia mîndrele, impunătoarele clădiri ale orașului Paris și frumusețea podurilor și piețelor sale. Dar vedea cu o privire și mai pătrunzătoare păienjenișurile în colțurile somptuoaselor încăperi de la Versailles, ramele sparte ale unor tablouri, mobilele nereparate, vedea negustori ambulanți care-și ofereau marfa cu strigăte asurzitoare pe marile, nobilele scări și rampe. Mai mult încă îi reținea atenția murdăria, zgomotul și dezordinea orașului Paris. Dezordinea și murdăria orașului și a palatului îi făcură mai mare impresie decît strălucirea și măreția. Dezaprobă satisfăcut ceea ce vedea și constată cu plăcere că propria sa experiență confirma părerea ce și-o făcuse despre Franța după rapoartele pe care le primea.

Întrebat dacă Parisul și Versailles-ul îi plac, se străduia să fie diplomat și făcea aprecieri politicoase. Cîteodată, însă, nu-și putea stăpîni înclinarea spre ironie și-i scăpau cuvinte mușcătoare, cu un iz de superioritate. Dezaproba organizarea învechită a armatei, dezordinea circulației pariziene sau descompunerea ascunsă pe care i se părea că o descoperă peste tot. Asemenea ieșiri erau bineînțeles imediat colportate.

Fiecare pas al său era controlat, atît de agenții poliției pariziene cît și de spionii ambasadorului austriac Mercy și ai abatelui Vermond. Maria Theresia la Schönbrunn, Louis la Versailles, căpătau continuu rapoarte amănunțite asupra neobositelor străduințe ale contelui Falkenstein de a-și spori cu-

noştinţele despre lume şi oameni şi de a le împărtăşi altora.

Josef avea înclinaţii literare ; îi plăcea să-şi fixeze impresiile în fraze bine formulate. Se ştia de acord în toate cu fratele său Leopold, mare duce de Toscana. „În acest oraş, Paris — scria el — totul se face numai de dragul aparenţelor, clădirile sînt măreţe şi impunătoare, dar să nu le priveşti mai de aproape, sînt pe dinafară arătoase, pe dinăuntru păduchioase. Totul este falsă măreţie. În acest Babilon nu se cunosc nici legile naturii, nici cele ale unei ordini sociale raţionale. Peste toate se aşterne o spoială de politeţe şi de ceremonial." Scrisoarea era lungă ; Josef îi comunica fratelui, în cuvinte necruţătoare, toate impresiile imposibil de formulat în convorbirile cu francezii pe care-i cunoscuse.

Înmînă scrisoarea ambasadorului său, Mercy, ca acesta s-o trimită prin curier special fratelui, în capitala sa, Ferrara. Scrisoarea căzu în mîinile serviciului secret francez ; *monsieur* Lenoir, şeful poliţiei pariziene, o copie înainte de a-i da drumul mai departe la Ferrara şi o comunică regelui.

Louis zăbovi multă vreme cu citirea scrisorii, reflectînd la părerile aspre, exagerat de nedrepte ale cumnatului său. Iată urmările frecventelor vizite pe care le face Josef filozofilor răzvrătiţi, nelegiuiţi ; chiar şi cu Turgot acela a stat mult de vorbă, cu Turgot a cărui obrăznicie s-ar putea numi aproape rebeliune. Dacă Josef privea de sus, plin de milă şi dispreţ, la toată agitaţia scîrboasă şi slugarnică din jurul pîntecosului său cumnat, acesta la rîndul său îl compătimea în sinea lui pe împăratul roman, care intrase în rîndurile hulitorilor şi-şi periclita astfel fericirea de apoi.

Împăratul Josef avea patima să dreagă lumea. Se credea născut pentru a pune la punct tot ce nu era

în ordine, lumea în întregul ei, ca şi felul de viaţă al surorii sale şi capacitatea de a procrea a cumnatului. Încă cu ani în urmă, cînd contele Mercy începuse să trimită rapoarte la Viena despre purtarea cam uşuratică a Toinettei, Josef declarase :

— Plec eu acolo şi fac ordine, iar cînd devotatul şi conştiinciosul ambasador raportă, plin de respectuoasă îngrijorare, despre deficienţa fizică a tînărului rege, Josef declară pe loc :

— Las că plec eu acolo, aranjez eu şi asta, aveţi încredere în mine, mamă.

De vreme ce vorbise cu atîta siguranţă, trebuia neapărat să izbutească. Nu putea lăsa nimic la voia întîmplării. Trebuia, înainte de toate, pînă a începe marea convorbire între bărbaţi despre operaţie, să cerceteze amănunţit firea cumnatului său. Pînă acum nu reuşise încă să se dumirească ce-i cu Louis. Acesta făcea cîteodată observaţii de o surprinzătoare agerime, apoi era din nou de o stupiditate care atingea cretinismul. Ca să-i încerce capacităţile, Josef îl atrase, deci, într-o largă discuţie politică.

Întîi totul decurse în armonie, căci Josef începu cu expunerea ideilor sale despre conflictul anglo-american. Declară foarte hotărît că socoate greşit să se arate fie şi cea mai mică simpatie Americii. În sinea sa, Louis îşi zicea că cumnatul are motive serioase să ia asemenea atitudine. Ca Habsburg avea nevoie de Anglia pentru o alianţă împotriva forţei crescînde a Rusiei, ca Habsburg nu putea deci, sub nici un motiv, indispune Anglia. Dar, oricare ar fi fost motivele cumnatului, Louis îi împărtăşea în totul părerea. Cu fraze avîntate, Josef îşi afirma convingerea că adevărata libertate nu e posibilă decît într-o monarhie luminată, ironizînd convins şi cu cuvinte alese pe amatorii de libertate din Philadelphia,

a cărui activitate dubioasă nu putea duce decît la anarhie. Louis asculta încîntat, capul său gras se înclina din cînd în cînd aprobator, scotea vagi sunete în semn că e de acord şi îşi nota în sinea lui unele formulări reuşite de ale lui Josef pentru a le servi, cînd s-ar ivi prilejul, lui Maurepas şi Vergennes.

După aceea însă, Josef începu să vorbească despre succesiunea la tronul Bavariei. Expuse volubil şi cu căldură posibilităţile ce le deschidea Habsburgilor apropiatul deces al principelui elector al Bavariei. Nu era oare sfînta datorie a casei de Habsburg să folosească prilejul şi să se asigure, prin ocuparea unor regiuni importante din punct de vedere strategic, împotriva ameninţării crescînde din partea Prusiei ? Louis fu apucat de o furie surdă. Oare cumnatul ignora cu totul îndreptăţitele pretenţii ale casei de Zweibrücken ? Acest suveran foarte moral, luminat, filozof, zvîrlea pur şi simplu orice morală la gunoi ? Maurepas şi Vergennes aveau dreptate : Habsburgii nutreau planuri de război absolut nebune şi nici un pact de familie nu putea justifica aruncarea Franţei într-o astfel de aventură. Dintr-o dată cumnatul acesta, care făcea atîta caz de raţiune şi morală, se dovedea romantic, aventurier, un cuceritor lipsit de scrupule, dornic să făurească prin victorii militare dominaţia mondială a casei de Habsburg. Pînă aici ! El, Louis, regele foarte creştin, nu se băga la aşa ceva. Nu pentru asta era el unsul Domnului.

Asudînd, tot mai uluit, asculta cuvintele îngîmfate, nelegiuite ale cumnatului. Nu trebuia oare să-i răspundă ? Dar cum putea el, mai tînăr şi lipsit de experienţă, să-i predice morală impunătorului împărat roman ? Acesta o să-i închidă desigur gura cu nenumărate argumente. Nu. Trebuia să procedeze

aşa cum îşi propusese, să se sustragă, să refuze discuţia.

Tăcea şi asculta. Luă o foaie de hîrtie şi începu să mîzgălească. Apoi, cînd Josef termină, îi întinse foaia cu mîzgălitura lui şi-i zise :

— Priviţi, sire, linia aceasta este graniţa dintre dumneavoastră şi Bavaria, nu-i aşa că am memorat-o bine ? Josef nu ştiu dacă tînărul gras care-l privea zîmbind cu naivă mîndrie e tîmpit sau zeflemist. Privi foaia, o puse la loc pe masă şi spuse pe un ton stăpînit : Ce ziceţi, sire ? Împărtăşiţi punctul nostru de vedere ? Putem conta pe sprijinul dumneavoastră cînd ne vom susţine pretenţiile ?

— Staţi să văd — răspunse îngîndurat Louis — dacă reuşesc să enumăr din memorie toate localităţile cu peste două mii de locuitori care sînt supuse principelui elector al Bavariei, şi începu să le recite.

Josef renunţă să mai discute serios cu acest om, vorbi de lucruri indiferente şi plecă curînd.

În felul său metodic, Josef reflectă la consecinţele ce rezultau pentru el din această convorbire. Faptul că cumnatul putuse doar să se sustragă şi nu apucase să-l refuze direct, îl umplea de speranţe. Pe de altă parte, îşi dădea seama că va fi nevoie de multă elasticitate şi energie pentru a învinge această rezistenţă moliie, tenace .şi surdă.

Îi scrise Mariei Theresia : „Ginerele dumitale, Louis, scumpă mamă, este prost crescut şi foarte neplăcut la vedere. Dar are o fire cinstită. Cu memoria lui surprinzătoare a înmagazinat multe cunoştinţe. Astfel, de pildă, poate enumera din memorie, în ordinea alfabetică, toate localităţile din Bavaria cu peste două mii de locuitori. Nu-mi dau, firește, seama ce avantaj direct sau indirect ar putea trage un suveran din asemenea exhibiţii. Pentru rest, Louis al nostru suferă de o îngrijorătoare

incapacitate de a lua hotărîri. Este slab față de cei care știu să-l intimideze. Cred, scumpă mamă, că scopul călătoriei mele va fi atins."

Și această scrisoare ajunse în mîinile șefului poliției pariziene. *Monsieur* Lenoir nu o comunică direct regelui, ci preferă să predea copia președintelui Consiliului de Miniștri.

Bătrînul Maurepas citi textul și dădu gînditor din cap. Apoi arătă scrisoarea secretarului Sallé și întrebă :

— Ce zici, dragă Sallé ?

Secretarul răspunse cu vocea lui inexpresivă :

— Pentru un împărat roman, se pricepe destul de bine la oameni.

Maurepas hotărî să păstreze deocamdată documentul și să-l folosească doar cînd s-ar ivi prilejul.

În casa și grădina liniștită de la Passy, doctorul Benjamin Franklin află multe despre felul de a fi și activitatea „progresistului" împărat roman. Prietenii săi care îl întîlniseră — și nu erau puțini — lăudau simplitatea monarhului, răspunsurile lui prompte, obiective, tăioase și totodată amabile. Acești academicieni și poeți se simțeau măguliți că împăratul discuta cu ei de parcă ar fi fost egali și găseau că este un simptom îmbucurător că pînă și un împărat socoate potrivit să se declare intelectual și progresist.

Franklin ar fi fost foarte bucuros să aibă și el prilejul de a se întreține cu Josef. Spera să-l poată convinge că problema americană este în fond o chestiune pur anglo-saxonă și că celor treisprezece state nici nu le trece prin gînd să îndemne popoarele europene la rebeliune. Socotea că ar fi în stare să risipească teama Mariei Theresia și a fiului ei că exemplul Americii ar putea îndemna și țări europene la rebeliune.

De aceea îi fu foarte la îndemînă cînd unul dintre amicii săi, academicianul Condorcet, îl anunţă că a vorbit despre el cu Josef şi că împăratului nu i-ar fi neplăcut să-l cunoască.

Abatele Niccoli, reprezentantul Marelui Ducat de Toscana, în care domnea fratele lui Josef, Leopold, luă asupra sa să aranjeze o întîlnire neformală. Puse să se întrebe la contele Falkenstein şi la doctorul Franklin dacă n-ar fi dispuşi să ia o ceaşcă de ciocolată la dînsul. Prin Condorcet comunică fiecăruia dintre cei doi domni pe cine va mai întîlni la el.

Cînd Josef primi invitaţia avu, pentru o fracţiune de secundă, sentimentul că ar fi făcut poate mai bine să nu exprime dorinţa de a-l întîlni pe Franklin. Înainte de a părăsi Viena, mama lui îl rugase, dacă tot trebuie să plece în acest oraş al perdiţiei, la Paris, să evite cel puţin să se întîlnească cu anumiţi indivizi cu reputaţie proastă. Josef nu-şi mai amintea exact de toţi pe cîţi îi înşirase maică-sa. Desigur că Voltaire şi Rousseau fuseseră printre ei, dar parcă-şi amintea, nesigur, că l-ar fi pomenit şi pe Franklin. Oricum ar fi, împăratul roman nu putea, totuşi, admite ca mămica să-i prescrie cu cine are voie să vorbească şi cu cine nu. Rebel sau nu, Benjamin Franklin era unul dintre cei mai de seamă oameni de ştiinţă ai epocii, un filozof cu renume, conversaţia lui trecea drept deosebit de interesantă. Ce putea fi rău ca Josef să profite de ocazie pentru a avea o convorbire cu un asemenea om? Îl bucura pur şi simplu gîndul că va demonstra politicos şi obiectiv acestui şef de răsculaţi că masa nu are încă, prin natura ei, capacitatea de a aprecia ce este bine pentru ea şi că, deci, despotismul luminat constituie cea mai raţională formă de guvernămînt.

Josef mai avusese în cîteva rînduri întrevederi care stîrniseră mirarea lumii, de pildă întrevederea cu

marele dușman al casei sale, cu Friedrich al Prusiei. Că el, împăratul roman, voia să stea de vorbă de la om la om cu conducătorul rebelilor americani, îi păru o acțiune și mai originală și mai îndrăzneață decît întîlnirile sale de pînă acum și, mîndru de concepția sa democratică, vorbi cu toată lumea despre această intenție a sa.

În ziua fixată, Franklin sosi, conform înțelegerii, dimineața la nouă, însoțit de nepotul său William Temple, la abatele Niccoli. Cîteva minute mai tîrziu veni și Condorcet. Băură ciocolată, stătură de vorbă. Franklin mai luă o ceașcă de ciocolată precum și cîteva din delicioasele brioșe îndulcite. Așteptau și stăteau de vorbă. Se făcu ora zece, se făcu unsprezece. Abatele puse să se servească vin de porto. Franklin bău și din deliciosul vin. Nu puteau ști ce-l împiedicase pe Josef să respecte ora fixată. Franklin hotărî să mai aștepte un ceas. Se făcu amiază. Nu se cădea să zăbovească mai mult. Plecară deci; Franklin se întoarse cu trăsura la Passy.

Tînărul William era foarte supărat și mare parte a drumului îi înjură pe catolici și pe aristocrați. Se bucurase mult de această întîlnire, prea i-ar fi plăcut să le poată spune așa, în treacăt, prietenilor lui: „Împăratul Josef îmi spunea, zilele trecute..." Cît despre Franklin, păstra față de eșecul întrevederii o atitudine filozofică. Probabil că nu ar fi fost rău pentru cauza americană să fi putut vorbi cu Josef. Dacă nu s-a putut, va aștepta altă ocazie.

În anturajul lui Josef, însă, se întîmplaseră următoarele: contele Mercy primise încă mai de mult de la împărăteasa Maria Theresia, care vedea în bătrînul diplomat pe unul dintre cei mai devotați prieteni ai ei, o scrisoare confidențială, plină de temeri legate de călătoria dificilului ei fiu în

Babilonul de pe Sena. Prevăzătoarea împărăteasă anexase scrisorii ei o listă de elemente dubioase, de democraţi şi filozofi, de derbedei, de golani, pe care ea voia ca împăratul roman să-i ocolească în orice caz. În fruntea listei se aflau numele lui Voltaire şi Franklin.

Mercy fu deci foarte speriat cînd află de planul nechibzuit al tînărului său monarh de a se întîlni cu rebelul. Îi scrisese Mariei Theresia şi o sfătuise să-l roage ea însăşi pe fiul ei să renunţe la intenţia sa. Un curier rapid al lui Mercy galopă spre Viena, un alt curier rapid se întoarse în goană şi, în dimineaţa zilei în care trebuia să aibă loc întrevederea cu Franklin, Josef primi scrisoarea mamei sale. Era scrisă în germană, de mîna ei, era o scrisoare bună, emoţionantă. Vădea înţelegere pentru curiozitatea lui de a cunoaşte ticăloşi de teapa nelegiuitului Voltaire şi a rebelului Franklin, dar îl ruga să se gîndească la răspunderea pe care o poartă înaintea istoriei şi cîteva cuvinte ale scrisorii, care nu era prea lungă, erau pătate de lacrimi.

Ochii lui Josef parcurseră încet scrisul copilăresc, literele aşternute cu trudă. Se învăţase să nu scape din vedere detaliile, nici stilul unei scrisori, nici gramatica, nici ortografia ei. Dar de data aceasta nu reuşea. Gîndurile şi sentimentele sale stăruiau asupra conţinutului scrisorii, asupra cuvintelor acestora germane, severe, materne, inspirate de sentimentul datoriei.

Continua tutelă îl îndîrji pe împăratul roman. Hotărîse să se întîlnească cu acest doctor Franklin. Ştia el de ce. Nu era oare datoria unui suveran să cunoască orice fel de oameni şi să examineze concepţiile lor, aşa cum le formulează ei ? Îngrijorările mamei nu erau întemeiate. Îşi însuşea el oare

părerile tuturor oamenilor pe care îi întîlnea ? Dar abstracţie făcînd de argumente şi contraargumente, nu ştia acum toată lumea că el voia să-l întîlnească pe Franklin şi n-ar fi fost nedemn de un suveran şi dăunător pentru reptuaţia sa să revină asupra hotărîrii luate ?

Josef mai parcurse o dată scrisoarea. Lăsase la Viena o grămadă de probleme nerezolvate : veşnica problemă a protestanţilor din Boemia, reforma şcolară, succesiunea la tronul Bavariei, problema ruso-turcă. Dacă voia să obţină, măcar în una din aceste chestiuni, o concesie din partea mamei sale, trebuia să se ferească s-o indispună. Ce era mai important, reforma şcolară austriacă sau întîlnirea sa cu bătrînul doctor ? Oftă. Prin această scrisoare a Mariei Theresia, din dorinţa particulară a contelui Falkenstein de a-l vedea pe Franklin se iscase o chestiune de stat a monarhiei habsburgice.

Cam morocănos, îi ceru sfatul contelui Mercy. Spuse că trebuie să recunoască, spre regretul lui, că bătrîna împărătească s-ar teme de o eventuală interpretare greşită a convorbirii dintre el şi Franklin. El s-a hotărît deci, în principiu, să sacrifice curiozitatea sa ştiinţifică, particulară, scrupulelor politice ale mamei sale. Pe de altă parte, voia să evite să pară nepoliticos faţă de doctorul Franklin. Oare el, Mercy, nu-i poate da vreun sfat ? Mercy răsuflă uşurat şi-i putu da un sfat. El socotea că dacă, în urma unui impediment uşor de creat, maiestatea-sa n-ar putea respecta ora exactă a micului dejun la abatele Niccoli, nimeni nu i-ar putea-o lua în nume de rău. Să nu revoce deci întrevederea, dar să lase pe abatele Niccoli să aştepte un pic. Două ore, trei, patru. Excelenţii agenţi ai lui Mercy îl vor înştiinţa pe Josef la timp de momentul cînd va putea face abatelui Niccoli

vizita fixată, fără a o indispune pe bătrîna împărătească de la Viena.

Aşa se făcu că Josef, cînd sosi la abatele Niccoli, la orele douăsprezece şi douăzeci de minute, nu-l mai găsi acolo, spre marele său regret, pe doctorul Franklin.

Principesa Rohan primea în după-masa aceea la ceai, obicei care începuse să se introducă în saloane, după moda engleză. Trebuiau să vină cei mai de seamă membrii ai „clicii mov" ; Josef acceptase şi el invitaţia.

Josef avusese însă, în mai multe rînduri, faţă de Toinette, ieşiri foarte dispreţuitoare împotriva prietenilor ei.

— Frumoasă menajerie ţi-ai adunat tu aici, spusese el într-un rînd.

Indolenţa Gabriellei o socotise nesimţire, iar pe *„tous ces messieurs"* [1] îi făcuse „Schlawiner" ; sub „Schlawiner" se înţelegea la Viena un individ dubios, cu două feţe, uşuratic, cu înclinaţie spre escrocherie. Chiar şi doamnelor, Josef le spusese de la obraz tot felul de lucruri răutăcioase şi usturătoare.

Pentru a evita asemenea ieşiri din partea fratelui ei, sau măcar pentru a le atenua, Toinette sosi foarte devreme la principesa Rohan, unde nu găsi decît pe François Vaudreuil şi pe Diane de Polignac.

În ultimele săptămîni, avuseseră loc discuţii aprinse între François şi Toinette. Prezenţa lui Josef la Paris îl făcea iritabil şi nervos pe Vaudreuil, altminteri atît de calm. El vedea în Franţa nu numai cea mai puternică ţară de pe lume, dar şi ţara cu

[1] Toţi aceşti domni.

cea mai înaltă civilizaţie, şi îl supăra atitudinea acestui Habsburg care, recunoscînd condescendent una sau alta, lăsa totuşi să se vadă limpede că ţara, oraşul, Curtea îi repugnau, ca destrăbălate şi superficiale. Însuşirile celor doi fraţi se amestecau în imaginaţia lui François. Josef avea aceeaşi îngîmfare naivă care-l înfuria atît de des, cînd o simţea la Toinette. Fără ca Toinette să-i fi vorbit vreodată de aceasta, cunoştea pricina mîndriei ei. Ea fusese crescută în concepţia suveranului prin graţia lui Dumnezeu, pentru ea o ţară se întruchipa în regele ei şi dispreţul amestecat cu milă pe care i-l provoca nătîngul şi impotentul Louis, ea îl trecea şi asupra ţării. Dispreţuia Franţa, a cărei regină era, ea, nepoata cezarilor, a împăraţilor romani. Această mîndrie, înnăscută, enormă, îl irita pe trufaşul, răsfăţatul, nestăpînitul Vaudreuil, acum cînd o vedea şi la Josef. Mai des decît înainte, se gîndea cu mînie şi voluptate la clipa cînd o va trînti pe Toinette în patul lui şi o va umili.

Scopul vizitei lui Josef contribuia de asemenea să-l tulbure pe François. Îl îndîrjea că regele Franţei avea nevoie de ajutorul Habsburgului ca să-şi dezvirgineze soţia.

De aceea, ori de cîte ori era singur cu ea, acest bărbat violent o jignea pe Toinette cum nici el şi nici nimeni altul nu mai îndrăznise pînă atunci s-o jignească. Acum amîndoi nu căutau decît să lovească unul într-altul.

Azi, în aşteptarea lui Josef, era faţă de ea de o ceremonioasă politeţe, care o supăra mai mult decît orice zeflemea.

— Ce ai, Vaudreuil — întrebă ea — de ce te porţi azi ca un ambasador la prima audienţă ?

— Am pus la inimă observaţia contelui Falkenstein. Maiestatea-sa romană ne reproşează că

politeţea noastră ar fi doar o spoială sub care nu există decît barbarie şi dezordine. Mă străduiesc să îngroş stratul de spoială.

Între timp, majoritatea oaspeţilor sosiseră.

— Să sperăm — zise Vaudreuil — că contele Falkenstein nu ne va lăsa şi pe noi să aşteptăm tot atît de mult ca pe abatele Niccoli. Iar Diane de Polignac întrebă :

— Dar ce motiv ar avea contele Falkenstein să ne lase *pe noi* să aşteptăm ?

Toinette deveni atentă. Cînd aflase că întrevederea aceea pusă la cale între fratele ei şi rebelul Franklin tot nu avusese loc pînă în cele din urmă, nu dăduse faptului vreo importanţă. Acum băgă de seamă, după zîmbetele prietenilor ei, că întîrzierea lui Josef era socotită intenţionată, că atitudinea lui era calificată laşitate. Tot acum constată, cu oarecare surprindere, că Gabrielle şi Diane purtau în înaltele lor coafuri statuiete reprezentînd pe Franklin. De fapt, deoarece Louis şi Toinette manifestaseră faţă de şeful rebelilor o neutralitate ostilă, societatea de la Curte se arăta, de asemenea, în ciuda modei, reţinută faţă de doctorul Franklin. Dar amîndouă doamnele de Polignac revendicaseră întotdeauna pentru ele privilegiul de a manifesta orice părere politică ar pofti, îndeosebi Gabrielle nu pierdea nici un prilej să-şi sublinieze, pe un ton neglijent şi ca de la sine înţeles, independenţa. Aşadar, n-ar fi fost deosebit de bătător la ochi ca doamnele de Polignac să-şi manifeste simpatia pentru Franklin ; de altfel, era uzul să se poarte în coafură tot felul de embleme legate de evenimentele actuale. Dar faptul că amîndouă doamnele şi-l puseseră tocmai astăzi pe Franklin în păr, şi că pe lîngă toate François mai făcuse aluzia aceea, îi creară lui Toinette o stare neplă-

cută de tensiune. Nici n-ar fi mirat-o ca domnii şi doamnele din „clica mov" să fi căutat vreun prilej să-i plătească lui Josef brutalele lui ieşiri teutonice cu care îi jignise. Se temea ca fratele ei să nu se fi făcut de rîs în povestea cu americanul şi se întreba încordată ce vor fi avînd de gînd prietenii ei.

Pe contele Jules, care nu era foarte abil, evident că nu-l iniţiaseră în complotul lor.

— Nu găsiţi, *madame* — se adresă el pe un ton cam stîngaci lui Toinette — că cucoanele mele se cam întrec cu liberalismul ? — Arătă statuietele pe care le aveau în coafură şi apoi li se adresă lor : Cu entuziasmul vostru o să mai faceţi ca Franklin să ne aprindă Versailles-ul în cap.

De obicei, contele Jules se mulţumea să şadă la masa de joc sau să-şi plimbe printre cucoane faţa frumoasă, brutală şi lipsită de expresie ; părerile sale politice nu prea erau luate în serios.

— Bravul nostru Jules ! fu singurul răspuns cu care-l învrednici Diane şi pe faţa ei, inteligentă şi urîtă, se arătă un zîmbet compătimitor.

Gabrielle, însă, zise tărăgănat dar ferm :

— Despre America nu ştiu mare lucru, dar pe doctorul Franklin îl găsesc delicios. L-am întîlnit de două ori, o dată la madame de Maurepas, altă dată la madame de Genlis şi, drept să spun, m-a încîntat. Cînd îţi face un compliment, simţi că eşti cineva. Cauza americanilor nu poate fi cu totul lipsită de moralitate.

Tulburarea Toinettei creştea. Pînă acum nu găsise încă timp să reflecteze asupra conflictului american. Mercy şi Vermond îi sugeraseră să evite manifestări care ar putea constitui un gest de simpatie faţă de rebeli. Respectase această indicaţie şi nu-i venise greu. Poate că tot ar fi trebuit să se ocupe mai mult de americanul acela ? Să fie

chiar așa la modă ? Constata cu mirare și niței cam îngrijorată cu cîtă căldură îi luau partea prietenii ei.

Cîrîitul papagalului : *„Les amants arrivent"* îi întrerupse șirul gîndurilor, iar ușierul anunță „Contele Falkenstein". Sosise Josef.

Se servea ceai în cești moderne, subțiri, și lumea își dădea părerea asupra acestei băuturi neobișnuite. Se discută pe larg ciudata preferință pe care o aveau englezii pentru ceai, apoi veni vorba de taxe vamale, de monopoluri și cineva își exprimă mirarea că această băutură apoasă și inofensivă provocase, la vremea sa, rebeliunea coloniilor americane.

Principele Charles, simulînd că n-ar fi la curent, îl întrebă pe Josef ce impresie i-a făcut, pînă la urmă, celebrul apostol al libertății, cu blana și ochelarii lui. Josef răspunse, prefăcîndu-se amuzat, că impetuosul bătrîn nu avusese răbdare să-l aștepte. În jur, lumea se mira ; doctorul era cunoscut pentru ponderea și calmul său.

— Veți mai face o a doua încercare, sire, să vă întîlniți cu el ? întrebă nevinovată Gabrielle de Polignac.

— În primul rînd, *madame*, vă rog să nu-mi ziceți sire, iar în al doilea rînd, n-am de gînd s-o fac, răspunse Josef și continuă cu un rîs sarcastic : La urma urmei, *mister* Franklin nu poate pretinde să alerg eu după el. Suna ca o încheiere a discuției.

Dar Gabrielle, liniștită și blîndă, insista :

— Se pare, conte Falkenstein, că nu împărtășiți admirația noastră pentru acest bătrîn înțelept.

— V-ați așteptat la altceva, *madame ?* întoarse Josef sec întrebarea. În definitiv, sînt de meserie regalist.

— Vă pare într-adevăr impetuozitate, conte Falkenstein — se amestecă acum, foarte politicos, în conversaţie, marchizul de Vaudreuil — faptul că doctorul Franklin a plecat după oarecare aşteptare ? El ţine la demnitatea sa ; reprezintă o ţară căreia îi repugnă artificioasele noastre ceremonii, dar care ţine totuşi la demnitatea ei.

Josef ridică sprîncenele şi-l privi lung pe Vaudreuil. Să vrea omul ăsta să-i dea o lecţie ? Vaudreuil, la rîndul său, îl privi pe Josef calm, cu o naivitate bine jucată.

— Am aflat — zise Josef dur, agresiv şi autoritar — că parizienii îl răsfaţă peste măsură pe doctorul Franklin. Dar, fie că are sau nu demnitate personală, ideile pe care le reprezintă sînt absurde şi nedemne. De aceea consider regretabil — şi ochii săi albaştri se pironiră cu o severitate profesorală pe pieptănăturile doamnelor de Polignac — dacă exaltarea lipsită de judecată pentru acest om molipseşte cercul reginei. Cu tot liberalismul, eu nu l-aş lăsa pe acest Benjamin Franklin să intre în Viena mea şi n-aş admite cu nici un chip ca membri ai Curţii mele, lipsiţi de judecată, să-i înalţe osanale.

Josef îi mai repezise în cîteva rînduri pe nobilii membri ai „clicii mov", dar niciodată încă atît de dur ca astăzi. Se lăsă o tăcere apăsătoare, pe care o întrerupse stăpîna casei, principesa Rohan.

— Cînd a răsărit Franklin ăsta aici, m-am străduit să leg o convorbire cu spiritul lui Oliver Cromwell. Dar n-a apărut.

Nimeni nu o băgă în seamă. Toinette, dezagreabil surprinsă de violenţa lui Josef, roşise uşor, Gabrielle zîmbea ironic, simulînd lipsă de interes, Diane mîngîia unul din cîinii principesei Rohan, principele Charles luase un aer satisfăcut de sine şi se străduia, inutil, să găsească o replică obraznică. Toţi aşteptau

încordaţi să vadă dacă Vaudreuil va accepta asprele cuvinte ale maiestăţii-sale romane, sau dacă va avea obrăznicia să răspundă.

Avu obrăznicia. Îi convenea că Habsburgul îi vorbise de sus şi iritat; asta şi urmărise. Faţa dîrză, bărbătească, a lui Vaudreuil exprima o mare superioritate cînd se apucă să-l înveţe minte pe împăratul austriac.

— Vedeţi, conte Falkenstein, dumneavoastră la Viena duceţi o viaţă simplă, conflictele dumneavoastră sînt simple şi lesne de priceput. Noi, în schimb, aici la Versailles, în cursul lungii noastre civilizaţii în continuă rafinare, am ajuns suprarafinaţi şi atît de artificializaţi, încît ne este dor de tot ce este natură. În acest bătrîn şi venerabil bărbat, Benjamin Franklin, vedem încorporate acele principii naturale la care se gîndesc filozofii noştri. De Jean-Jacques Rousseau al nostru probabil că aţi auzit şi dumneavoastră. Că bărbatul acesta bătrîn şi simplu întruchipează toate aceste principii naturale, aceasta ne emoţionează, ne mişcă, ne face să aplaudăm.

Se opri o clipă aşteptînd răspunsul. Josef însă nu răspunse nimic. Toinette, jenată, se băgă prosteşte în vorbă.

— Natura — strigă ea cu falsă vioiciune — în *Trianon*-ul meu o să vă aranjez atîta natură, că o să vă piară cheful de Franklin al vostru. Şi rîse.

Dar, în afară de ea, nu rîse nimeni.

Toţi priveau nestrămutat la Josef şi Vaudreuil. Şi, deoarecc Josef continua să tacă, Vaudreuil urmă:

— S-ar putea să aveţi dreptate, conte Falkenstein. Poate că loveşte în interesele noastre evidente, în interesele regelui şi în interesele noastre, dacă-i arătăm lui Franklin o înţelegere atît de nelimitată şi ne străduim din răsputeri să-i ajutăm lui şi rebelilor săi. Dar poate să fie totuşi în atitudinea aceasta a noastră

o înţelepciune mai profundă decît dacă am înjura şi am bate. Deoarece nu ne putem opune spiritului vremii, îl sprijinim. Tăiem craca pe care şedem, pentru că ştim : îi este dat să cadă.

Marchizul de Vaudreuil spusese cuvintele acestea nu pe tonul didactic pe care l-ar fi folosit maiestatea-sa romană, ci uşor, cu o graţie obraznică, i le spusese lui Josef în faţă, iar cei din „clica mov" se bucurau că reuşise să exprime atît de elegant ceea ce simţeau cu toţii. Totodată însă li se tăia suflarea de atîta aroganţă. Ce va răspunde Josef ? Ce putea răspunde ?

În sinea lui, Josef era plin de o mînie oarbă. El, împăratul roman, maiestatea apostolică, a propagat şi a realizat, într-o nobilă autolimitare, idei progresiste şi mulţi lăudau ceea ce spusese şi făcuse, socotindu-le cele mai mari îndrăzneli din istoria omenirii. Şi acu se iveşte un amărît, un curtean nenorocit, o creatură jalnică a surorii sale, proasta de ea, şi-l dăscăleşte şi-i explică lui ce semnificaţie are că el, măruntul, superficialul măscărici francez, se declară de partea lui Franklin şi, cu curajul adevărului, îşi taie craca de sub picioare. Iar ceilalţi cască gura şi ascultă, şi-l poartă, îndărătnici, pe Franklin în păr, iar el stă caraghios în faţa lor, el, împăratul roman, care n-a îndrăznit să-l privească în ochi pe rebel. Dar asta a meritat-o. Ar fi trebuit să se ducă atunci la abatele Niccoli. Nu trebuia să se sustragă, nu trebuia să fie laş. Într-o convorbire de o importanţă istorică, el, monarhul luminat, ar fi trebuit să se explice cu anarhistul din Vestul sălbatic şi să arate de ce parte se află adevărata răspundere şi virtute.

Dar nu mai putea sta aşa, fără să scoată o vorbă. Îşi stăpîni cu greu mînia şi spuse demn :

— Aceasta este o concepţie, domnule marchiz, pe care n-aş admite-o la Curtea mea.

— Nici nu m-am îndoit, sire, de aceasta, răspunse Vaudreuil zîmbind amabil, iar o astfel de amabilitate îl făcu pe Josef să-şi piardă stăpînirea de sine.

— Dacă dumneavoastră, *monsieur* — spuse el pe un ton tăios — vreţi să opuneţi cu aceste cuvinte „adevăratul" dumneavoastră liberalism liberalismului meu „fals", înseamnă că dumneavoastră nu m-aţi înţeles niciodată. Liberalism nu înseamnă a fi moale şi a te lăsa dus de soartă. Liberalism înseamnă a fi activ, a acţiona. Un spirit cu adevărat liber îşi propune ca ţel nu rebeliunea şi anarhia, ci ordinea şi autoritatea, întemeiate pe raţiune.

— Pe scurt: despotism luminat, completă cu un calm amuzat Diane, iar împăratul răspunse tăios:

— Da, *madame*, despotism luminat.

Vaudreuil, însă, continuă cu aceeaşi amabilitate cuceritoare:

— Dumneavoastră nu vă daţi seama, sire, dar cu despotismul dumneavoastră luminat tăiaţi la fel ca şi noi craca de care am vorbit. Şi dumneavoastră renunţaţi la drepturi, faceţi concesii spiritului vremii. Numai că dumneavoastră o faceţi cu o seriozitate înverşunată, în timp ce noi facem haz de necaz.

Josef izbucni furios:

— Sînteţi cinici, neserioşi, superficiali. N-aveţi nici sentimentul demnităţii, nici conştiinţa datoriei şi, deoarece ridicase glasul, cîinii se neliniştiră, începînd să latre, iar papagalul se porni să cîrîie. Josef, însă, acoperind aceste zgomote cu vocea lui, încheie: Sînteţi un răzvrătit mai periculos, *monsieur*, decît Franklin.

Toinette era convinsă că Dumnezeu îi face pe suverani şi că asta este spre fericirea lumii. Dacă entuziasmul pentru Franklin mai putea fi considerat un capriciu monden inofensiv, cam aşa ca relaţiile principesei Rohan cu spiritele, un capriciu care mîine se

poate schimba în contrariul său, apoi ceea ce sporovăise acum François era lipsit de orice sens, era curată nebunie. Mai curînd se prăbuşeşte lumea decît să se prăbuşească monarhia. Cu toate acestea fu foarte satisfăcută că cineva îndrăznea să-l contrazică pe atotştiutorul ei frate mai mare şi asista cu plăcere aproape senzuală, savura din plin, felul cum Josef, deşi avea cu siguranţă dreptate, se războia neputincios cu elegantul şi îndrăzneţul ei François. Acum, în sfîrşit, o văzuse şi pe asta : Josef, veşnicul dascăl, fusese la rîndul lui dăscălit.

Oricum, ajungea, şi se întreba dacă n-ar trebui să intervină, să spună vreo glumă care să domolească spiritele.

Dar, pînă să spună ceva, i-o luă înainte principesa Rohan.

— Ci mai încetaţi odată, domnilor, doar nu sîntem aici la clubul de dezbateri al doamnei Necker. Aici se bea ceai şi se discută lucruri serioase.

Rîzînd, cei de faţă renunţară la dezbatere.

Toinette îl invitase pe Josef la o masă intimă. Nu mai fuseseră poftiţi decît cei mai apropiaţi membri ai familiei, amîndoi fraţii regelui cu soţiile lor.

Era o societate foarte tinerească. Louis avea douăzeci şi trei de ani. Fratele său Xavier, conte de Provence, douăzeci şi doi, fratele Charles, conte d'Artois, douăzeci. Între femei, Toinette, care avea douăzeci şi unu de ani, era cea mai vîrstnică. Josef, cu cei treizeci şi şase de ani ai lui, se simţea bătrîn în acest cerc.

Avînd un pronunţat simţ al răspunderii, Louis ţinea să păstreze o foarte strînsă viaţă familială. Le atribuise fraţilor săi cele mai frumoase apartamente din Versailles şi erau toţi trei mult împreună. Dar această viaţă comună era bogată în discordanţe, de-

oarece relaţiile dintre Louis şi Xavier nu erau mai puţin echivoce decît cele dintre Louis şi Charles. E drept că Xavier nu irosea sume atît de mari ca Charles şi nici nu stîrnea dezaprobarea publică. Dar, încă băieţaş fiind, suportase greu gîndul că prostul de Louis era menit să fie rege şi nu el, Xavier, care învăţa uşor şi ştia să se poarte cu demnitatea unui suveran. Apoi se vădise, spre marea lui satisfacţie, că Louis nu era în stare să facă copii. Louis devenind rege, Xavier devenise moştenitor prezumptiv al tronului, i se acordase titlul de *Monsieur* şi era tratat de atunci cu toate onorurile cuvenite unui principe moştenitor. Dar avea de aşteptat probabil mult de tot şi îşi alunga urîtul scriind epigrame răutăcioase la adresa regelui. Faptul că ştia toate acestea, nu-l împiedica totuşi pe Louis să întreţină relaţii frăţeşti cu Xavier. Ba mai mult, faţă de alţii îl apăra pe Xavier cu toată autoritatea sa regală. Odată, cînd fuseseră puse în circulaţie versuri deosebit de perfide împotriva „feciorelnicei regine", şeful poliţiei, Lenoir, adusese dovezi concludente că autorul lor ar fi principele Xavier. Dar Louis răspunse sec :

— Vă înşelaţi, *monsieur*.

Între ei, fraţii îşi spuneau adesea lucruri care sunau a glume, însă erau pline de venin ; cîteodată se întîmpla să nu ştie nici ei dacă convorbirea lor era ceartă sau discuţie prietenească. Într-un rînd, cînd principele Xavier îl juca pe Tartuffe la o reprezentaţie de amatori, Louis îl asigurase foarte serios :

— Minunat, Xavier, rolul acesta ţi se potriveşte mai bine decît oricare altul.

Principele Charles, mai puţin perfid decît Xavier, îşi bătea deschis joc de Louis. Tată a doi copii, îl trata cu un vădit dispreţ pe fratele său mai mare, impotent. Cu Toinette avea relaţii amicale, ca între oameni tineri şi nimic mai mult ; dar, ca să-l supere

pe Louis, se purta în aşa fel ca toată lumea din Paris să creadă că el înlocuieşte pe neisprăvitul său frate în patul drăguţei cumnate.

Acum, de la venirea lui Josef, relaţiile dintre fraţi se încordaseră. Charles făcea glume cinice, iar principele Xavier, căruia i se înecau toate corăbiile, turba şi scria versuri veninoase.

Acestea erau relaţiile dintre cei trei tineri care luau parte, împreună cu Josef, la masa de familie.

Se vorbi de peregrinările lui Josef prin Paris.

— Ştii dumneata, Louis — îl întrebă Josef pe cumnat — că posezi cea mai frumoasă clădire din Europa ?

— Şi asta ar fi ?... îi întoarse Louis întrebarea.

— *Hôtel des Invalides*, răspunse Josef.

— Da — confirmă Louis politicos — mi-au mai spus şi alţii că ar fi o clădire frumoasă.

— Cum — izbucni Josef îngrozit — n-ai fost niciodată s-o vezi ?

— Nu ţi-am propus dumitale deunăzi, Toinette — zise Louis blajin — să-i facem odată pe plac lui Saint-Germain şi să vizităm clădirea asta a lui ? Tare se mîndreşte cu ea.

Toinette se supără. Iar era scoasă ea vinovată că nu se făcuse ce trebuia. Şi iar era vorba de Saint-Germain. Prietenii ei îi băteau de mult capul să i se facă odată vînt bătrînului imbecil. Jignise pe mai mulţi dintre ei. Îşi aduse aminte ce haz fusese atunci cînd l-au răsturnat pe ministrul Turgot. Nu, nu va mai răbda să-i fie mereu vîrît sub nas Saint-Germain. Şi pe cînd mînca, stînd de vorbă, din friptura ei, luă hotărîrea fermă şi înverşunată să-l alunge pe Saint-Germain.

Josef povesti despre călătoriile sale de explorare prin Paris şi Versailles. Nu-i fusese lene, cercetase palatul din pod pînă-n pivniţă.

— *Du hast du ja einen mächtigen Kasten, Toni*[1], zise el către Toinette pe nemţeşte.

— Da — răspunse Toinette — şi grozav de inconfortabil.

Louis întreba :

— Ce înseamnă *„Kasten"* ?

— Kasten — răspunse Josef — înseamnă *Versailles*. Dar ce am vrut să spun, cumnate, e că dumneata ai în *Versailles*-ul ăsta o grămadă de obiecte splendide, care nu sînt suficient puse în valoare. Am găsit în magazii şi cămări tablouri minunate, prăfuite, întoarse cu faţa la perete. Ar fi bine să se ocupe cineva să le trieze şi să facă ordine.

— Da — răspunse Louis, nu foarte interesat — s-au adunat multe din vremea lui Louis cel Mare. De altminteri, şi destul de multe imorale. I-am mai dat odată dispoziţie lui Maurepas să fie luate de aici.

Principele Charles interveni în felul său obraznic :

— Niciodată nu s-a prea interesat Louis al nostru de tablouri. Şi, mai vioi, adresîndu-se celorlalţi doi fraţi : Vă amintiţi cum a trebuit noi, cînd eram copii, să descriem tabloul cu lacul şi lebedele ? Louis l-a descris minunat ; numai că, din păcate, nu a băgat de seamă că era lacul pe lîngă care treceam o dată la două zile.

Louis rîse blajin.

— Nu e chiar aşa, zise el, continuînd să mănînce. Mînca foarte mult, îi plăcea, îşi umplu din nou farfuria. Ceilalţi terminaseră, valeţii aşteptau să strîngă. Toţi priveau la Louis cum mînca, de unul singur, în tihnă, preocupat exclusiv de mîncare şi cu totul lipsit de maniere.

— Louis ! interveni în cele din urmă Toinette.

[1] „Ai o adevărată hardughie, Toni".

— Da, draga mea, ce este ? răspunse Louis, apoi privi în jurul său, permise să i se ia farfuria şi-şi şterse mîinile. Se lăsă pe spate în jilţ. Vă mai amintiţi — întrebă el, şi în voce i se distingea un amestec curios de ciudă şi satisfacţie — cum odată, în timpul orei de geografie a ducelui de Vauguyon, ducele a căzut pe parchet ? Ne asculta tocmai despre fluviile Peninsulei Iberice, numai eu ştiam, voi amîndoi nu învăţaserăţi. Apoi am fost pedepsiţi toţi trei, pentru că el a căzut. Louis făcu o scurtă pauză. Tu i-ai pus piedică, Charles, încheie el.

— Dar de unde — replică Charles, zîmbind strengăreşte — imbecilul de bătrîn a alunecat.

— Tu i-ai pus piedică — repetă Louis — dar noi nu te-am dat de gol.

Şi deodată se treziră în Louis sute de amintiri din copilărie. Pe vremea aceea era şi mai neajutorat decît azi. Foarte des ştia exact ce trebuia spus sau făcut, dar timiditatea îl oprea să vorbească sau să acţioneze. Xavier şi Charles însă, care învăţau mai prost, erau iuţi şi vioi ; ei erau socotiţi dotaţi, el nedotat. Şi toată lumea îşi rîdea de el, în frunte cu Xavier şi Charles. Într-un rînd — pe vremea aceea mai purta titlul de duce de Berry — erau cîteşitrei în vizită la mătuşa Adelaide. Xavier şi Charles făceau tot felul de nebunii, iar el stătea timid într-un colţ. Mătuşa îl îndemnase la un moment dat :

— Nu sta aşa de lemn. Mişcă-te, Berry, spune ceva, Berry... Fă măcar zgomot !

Iar în vocea ei auzise atîta milă şi dispreţ, încît n-o va uita niciodată. Şi mai tîrziu, cînd tatăl său murise de moartea aceea subită, rea, misterioasă, a venit cotitura. Cînd trecea prin coridoare, santinelele prezentau armele şi strigau :

— Trăiască *dauphin*-ul.

El însă se întorcea tîmp, ca şi cum salutul lor s-ar fi adresat altuia, şi doar ştia că i se adresa lui. Sentimentul dulce şi amar că tatăl său murise, tatăl temut şi iubit, şi că astăzi el era stăpînul şi cel chemat, îi strivise aproape inima. De atunci, de cînd era la putere, amîndoi fraţii lui, cel gras şi cel zvelt, îl urau şi mai mult. Xavier măcar se mulţumea să facă versuri clandestine, dar obraznicul, libidinosul, risipitorul Charles, care venea din două în două săptămîni să-i stoarcă bani, umbla şi povestea peste tot că el, Charles, îi pune coarne.

— Îţi spun, Charles — stărui el, rău, aproape ameninţător — că tu i-ai pus piedică lui Vauguyon.

— Termină odată ! se amestecă Xavier, şi Charles spuse autoritar :

— Lasă prostiile astea.

Dar Louis insistă :

— Doar spun adevărul. Ce, tăgăduieşti ? şi, pe neaşteptate, sări la Charles, apucîndu-l de braţ.

Charles se apără rîzînd, dar mînios. Însă mîinile butucănoase ale lui Louis erau puternice. Charles nu reuşea să scape.

— Ci lasă-l în pace ! zise Xavier.

Louis strînse şi mai tare !

— *Messieurs, messieurs,* interveni Josef.

Nevestele celor doi principi începură şi ele să ţipe.

Louis îi dete drumul fratelui său.

— Puterc am, zise el, mai mult către sine decît către ceilalţi, cu un zîmbet prostesc, jenat. Apoi se aşeză şi continuă să mănînce.

Pentru a-şi dovedi şieşi, precum şi parizienilor, că nu prejudecăţile îl făcuseră să evite întîlnirea cu Franklin, Josef căuta să se întîlnească acum îndeosebi

cu personalităţi care nu erau bine văzute la Curtea de la *Versailles*. Petrecea ore îndelungate cu Turgot, fostul ministru de Finanţe căzut în dizgraţie, şi-şi făcea şi mai des ca înainte apariţia în salonul doamnei Necker, în „cabana elveţiană". Ba trăsura îl duse şi la Luviciennes, pentru a vizita femeia pe care, dintre toate femeile, Toinette o detesta cel mai mult, pe contesa Dubarry, „curva", „lepădătura". Cît mai trăise regele cel bătrîn, Dubarry obţinuse de la el s-o silească pe Toinette, prin intermediul Mariei Theresia, să-i adreseze cuvîntul. Toinette nu-i iertase asta niciodată şi, imediat după înscăunarea soţului ei, obţinuse ca femeia aceea, de douăzeci şi opt de ani, de o strălucitoare frumuseţe, să fie exilată în sihăstria de la Luviciennes. Acolo se duse acum Josef s-o vadă. Iubita bătrînului rege îi arătă vestitul ei parc, frumoasele sere şi alei, luară masa împreună şi, întors la Paris, Josef lăudă tuturor graţia fostei favorite persecutate de sora lui.

Josef mai vizită şi o altă personalitate care nu era populară la Versailles şi a cărei purtare era mult discutată la Paris, pe scriitoarea *madame* de Genlis. Era doamnă de onoare a ducesei de Châtres, iubita ducelui de Châtres, educatoarea şi mama copiilor acestei perechi şi autoarea unor cărţi progresiste pentru copii.

În salonul doamnei de Genlis, lucrurile se petreceau fără multe forme. Trei seri pe săptămînă prietenii ei se adunau acolo, fără să mai aştepte vreo altă invitaţie. Josef, care se voia tratat ca toţi ceilalţi, sosi neanunţat şi-l găsi acolo pe scriitorul Caron de Beaumarchais.

Pierre, însă, îşi rîsese în repetate rînduri de Josef. „Împăratul roman — obişnuia el să spună — are o viaţă uşoară: el nu este decît gura monarhiei, iar pumnul monarhiei e împărăteasa cea bătrînă. Ea

domnește despotic, iar tînărul domn o acompaniază cu muzică liberală."

Nu era de așteptat de la Pierre să aibă o poziție cu totul degajată față de Habsburgi. Cu ani în urmă, cînd Toinette mai era *dauphine*, Pierre alergase la Viena să-i spună împărătesei Maria Theresia un pamflet îndreptat împotriva fiicei ei. Pierre povestise cu foc la curtea vieneză cum nu reușise decît cu mari dificultăți și cu prețul unor primejdioase aventuri să-i smulgă autorului acest pamflet. Îl citi împărătesei și se oferi să-l reducă pe calomniator la tăcere ; bineînțeles că escrocul cerea bani. Atunci însă, se amestecă, zeloasă, poliția vieneză. Ea ar fi stabilit că periculoasele aventuri erau simulate, că rănile din lupta pentru manuscris, *monsieur* Caron și le făcuse singur cu briciul și nici nu era de mirare că citise cu atîta patos pamfletul, căci el îl compusese. Împărăteasa dădu ordin ca Pierre să fie arestat. După aceea, însă, se răzgîndi și preferă să-l trateze cu blîndețe. Îi puse la dispoziție o sumă importantă de bani și-i trimise și un inel prețios. Pe acesta îl mai purta și azi, spunînd cîteodată în treacăt : „O amintire de la împărătcasa Maria Theresia".

Totuși, de cîte ori era vorba de Habsburgi, își amintea de jignirea suferită la Viena. Întîmplarea făcuse ca pînă atunci să nu se întîlnească niciodată cu împăratul Josef. Dar își imaginase adesea cum îl va umili cu fraze fulgerătoare pe afectatul Habsburg. Și acum Josef sosise, iar Pierre pîndea ocazia mult așteptată.

Josef își amintea vag de isprăvile de la Viena ale lui *monsieur* de Beaumarchais și ezita să vorbească cu acest domn dubios. Dar citise pamfletele sale și văzuse abia deunăzi comedia *Bărbierul din Sevilla* la *Théâtre Français*. Ambele, fără voia lui, îi plăcuseră. Pe lîngă aceasta, mai aflase că *monsieur* de Beau-

marchais trece drept unul din corifeii amicilor din Franţa ai insurgenţilor americani şi nu voia să se expună a doua oară bănuielilor că n-ar îndrăzni să intre în vorbă cu aceşti domni.

Îi adresă lui *monsieur* de Beaumarchais cîteva cuvinte amabile despre *Bărbierul*. Asta îi dădu şi mai multă îndrăzneală încrezutului şi îndrăzneţului Pierre. Toată îngîmfarea sa burgheză se trezi în faţa capului încoronat; orbi cu Josef ca de la egal la egal. Ca un intelectual a cărui creaţie a şi fost recunoscută cu un intelectual care trebuie abia să arate ce poate. Cu obrăznicie amabilă aminti ajutorul pe care un destin binevoitor îi permisese să-l dea cîndva împărătesei bătrîne. Vorbi amănunţit de acel pamflet; excelenta lui memorie îi permise să-i citeze împăratului cîteva pasaje şi observă obiectiv că, în ce priveşte forma, autorul dovedise mult umor. Îi dădu a înţelege lui Josef într-un mod elegant, dar sfidător, că el, Pierre, o păcălise atunci pe imperiala sa mamă.

Josef ascultă fără să-şi piardă cumpătul. De la proiectul ratat de întîlnire cu Franklin şi de la convorbirea cu Vaudreuil devenise prudent. Cu obiectivitatea pe care o avea cîteodată, recunoscu că există un grăunte de adevăr în pamfletul din care îi cita acest *monsieur* de Beaumarchais; şi el observase la sora sa cîteva din cusururile pentru care pamfletul o lua în rîs.

Pierre, încurajat de rezerva lui Josef, savurînd situaţia, merse mai departe. Explică că asta este o slăbiciune a scumpilor săi parizieni, că de dragul unei glume sînt în stare să spună pe contul cuiva, chiar fără dovezi suficiente, cele mai grave lucruri. Are şi el experienţă proprie în materie. Iar o doamnă care stă, ca regina, în centrul interesului mondial, devine în mod inevitabil ţinta unor glume răutăcioase. Glumele acestea, desigur, pot fi felurite, unele gro-

solane şi proaste, altele subtile şi cu atît mai perfide. Cel mai nevinovat lucru poate deveni un argument veninos. Astfel, de exemplu, pieptănătura aceea foarte înaltă, pe care regina, marea creatoare a modei, a introdus-o peste tot în Europa şi pe care, lucru măgulitor pentru el, a numit-o, după o expresie pe care a folosit-o în unul din pamfletele sale, *Qués-a co* [1]. Această pieptănătură, afirmă calomniatorii, aranjează, ce-i drept, foarte bine fruntea înaltă şi faţa prelungă a reginei, dar dezavantajează faţa rotundă, mai mult clasică a doamnelor pariziene. Numai din gelozie, spun ei, din antipatie faţă de tot ce e franţuzesc, numai pentru a sluţi pariziencele a introdus austriaca pieptănătura asta. Şi Pierre se arătă dezolat de bîrfeala răuvoitoare a lumii.

Josef se necăji de obrăznicia acestui om. Ar fi trebuit să evite convorbirea, făcea multe greşeli în ultima vreme. Întîi o greşise cu Franklin şi acum din nou cu acest Beaumarchais. Avea o mînă nefericită în chestiunea americană. Se simţea neajutat, se simţea orb şi împins din urmă de o mînă nevăzută pe un drum periculos. Era cinstit, bine intenţionat, voia să facă ce era just, util, mare, se simţea chemat pentru asta şi nu se putea descurca în chestiunile simple, curente.

Şi deodată, foarte simplu, dădu grai faţă de acest Beaumarchais sentimentelor ce-l însufleţeau.

— Vedeţi, *monsieur* — zise el — este uşor să ai conştiinţă cînd trebuie numai să vorbeşti sau să scrii despre ea. Cel care trebuie însă să acţioneze se vede totdeauna în necesitate de a face nedreptate unuia, cînd vrea să facă altuia dreptate. Asta nu suna a frază spirituală, ci venea dinăuntrul omului. Pierre îşi dădu seama şi nu ştiu ce să răspundă.

[1] În dialect provensal: ce e asta, ce să fie?

Acum însă, după încă o săptămînă, Josef era suficient de pregătit pentru a-l atrage pe cumnatul său într-o convorbire hotărîtoare şi a-i smulge consimţămîntul pentru operaţie.

Şedeau în biblioteca lui Louis, în jurul lor cărţi, globuri, busturi de porţelan ale marilor scriitori. Contele Falkenstein, îmbrăcat corect, după moda burgheză, sta foarte drept ; Louis, în schimb, şedea gheboşat, era, ca de obicei, dezordonat, cam murdar, lucrase tocmai lăcătuşerie cu Gamin, iar Josef îl luase prin surprindere şi manevrase în aşa fel încît să-l oblige la această convorbire.

Cînd socotea că este potrivit, Josef ştia să fie deosebit de cordial. Astăzi socotea că este foarte potrivit. Vorbea ca un frate mai mare. Se interesase amănunţit la specialistul vienez, doctor Ingenhousz, şi la medicul Toinettei, doctor Lassone. Explică cu precizie ştiinţifică cumnatului că operaţia este lipsită de primejdie şi succesul ei asigurat.

Louis asculta cu plăcere oamenii care vorbeau despre lucruri pe care le cunoşteau bine ; competenţa ştiinţifică a lui Josef îi impunea. Din clipa în care auzise de intenţia lui Josef să vină la Versailles, îi fusese limpede că nu putea continua să se eschiveze, că va trebui să cedeze insistenţelor lui. Pe de altă parte, în sinea lui simţea nevoia să lase lucrurile aşa cum erau ; *quieta non movere*, ceea ce stă locului nu trebuie mişcat, acest adagiu exprima cea mai adîncă convingere a lui. Era greoi şi posomorît, profund amărît, închis. Nu-l privea pe celălalt, se răsucea neajutorat pe scaun, îşi făcea de lucru cu mînecile.

Cînd Josef termină, Louis tăcu multă vreme. Josef nu-l grăbi. În cele din urmă, Louis îşi făcu curaj, începu să vorbească, invocă acele argumente vechi pe care i le mai opusese şi lui Maurepas. Faţă de

Maurepas însă, oricîtă încredere avea în el, se jena şi se simţea stînjenit cînd era vorba de discutarea chestiunilor celor mai intime, mai delicate. Josef însă, suveran prin graţia lui Dumnezeu ca şi el, trebuia să înţeleagă aceste sentimente gingaşe şi sfinte, cu el putea vorbi. Exprimîndu-se încet, greoi, Louis se elibera şi ceea ce invoca devenea treptat, dintr-un simplu pretext, revelaţia sentimentelor sale celor mai intime.

Trupul unui rege este sfinţit. Dacă Dumnezeu îl crease pe el, Louis, aşa cum se află, cu această deficienţă, atunci desigur că a fost cu intenţie. Şi oare nu păcătuia cel care intervenea cu cuţitul împotriva voinţei Domnului? Poate că Dumnezeu îl sortise celibatului, aşa cum le cerea abstinenţă preoţilor lui.

Josef îşi dădu bine seamă ce cinstit şi din inimă vorbea celălalt. Argumente care aveau rădăcini atît de adînci erau greu de răsturnat. Dar Josef venise pregătit. Vicleanul Mercy îl descususe pe Maurepas şi, prin Mercy, Josef aflase de reticenţele cumnatului său. Era pregătit să-i risipească îndoielile.

Lui Josef, spirit luminat, realist, îi repugnau absurdităţile teologice ale cumnatului său. Împăratul detesta tot ce era popesc şi, dacă altcineva i-ar fi invocat vreodată asemenea scrupule superstiţioase, Josef l-ar fi întîmpinat cu batjocură. Dar era hotărît să se poarte diplomatic. Luase consultaţii teologice de la abatele Vermond. Era hotărît să răstoarne idioatele reticenţe iezuitice ale cumnatului cu contraargumente la fel de iezuitice şi de idioate. Şi dacă înainte dovedise cunoştinţe surprinzătoare în domeniul medicinei, se arătă acum cel puţin la fel de bine pregătit în ale teologiei.

Tăierea împrejur, îi explică el cumnatului, n-ar putea în nici un caz, după cum a fost informat, să fie socotită ca un act contrariu voinţei Domnului.

Nu numai că Dumnezeu a impus-o poporului său ales, dar însuşi fiul Domnului a fost tăiat împrejur, cum scrie în evanghelia lui Luca, capitolul II, 21, şi prepuţul său se mai află şi astăzi în păstrarea unei mănăstiri italieneşti. El însuşi, adăugă Josef furios, socoate bineînţeles această relicvă ca un fals, ca o şarlatanie popească, şi va veni ea vremea cînd va interzice expunerea ei. Dar se domoli pe dată şi zise pe un ton prietenos :

— Fă-ţi operaţia, Louis. Numai astfel poţi şi dumneata să ajungi să respecţi porunca biblică : „Creşteţi şi vă înmulţiţi !" Desigur — continuă el şăgalnic — dacă dumneata ţi-ai face operaţia aceasta de dragul voluptăţii, dacă i-ai semăna răposatului dumitale bunic, în asemenea caz poate că îndoielile dumitale ar fi justificate. Dar aşa, cum eşti făcut, sire, cumpătat, calm, neaducînd nicidecum a tăuraş, poţi conta cu siguranţă că şi după operaţie vei putea rezista cu succes ispitelor voluptăţii. Josef zîmbea.

Louis nu zîmbea de fel. Îşi închipuia cum va trebui să apară în faţa Toinettei, după reuşita operaţiei. Cum s-o facă să înţeleagă ? Şi, în general, cum să se poarte ? Numai la gîndurile acestea simţea cum îl paraliza timiditatea. Şedea gheboşat, fornăind şi tăcea posac.

Josef se sculă şi, vrînd-nevrînd, trebui şi Louis să se ridice. După ce învinsese îndoielile teologice ale cumnatului, Josef se pregătea să invoce argumentul său principal, politic. De data asta era sigur că politica sa îi va merge drept la inimă, căci băgase de seamă că Louis era stăpînit de sentimente amestecate faţă de fraţii săi. Îl apucă deci pe greoiul său cumnat de umăr şi, cărîndu-l cu oarecare greutate după el, parcurse biblioteca în lung şi în lat şi îi vorbi de urmările pe care ar putea să le aibă decesul lui fără moştenitori. Coroana ar reveni în acest caz princi-

lui Xavier. El, Josef, nu poate ascunde că acest principe nu i-a prea plăcut şi parcă ar avea impresia că nici cumnatului său nu i-ar fi agreabil gîndul de a-l şti pe tron. El, Josef, e convins că pactul de familie, relaţiile politice şi de rudenie dintre suveranii Franţei, Austriei şi Spaniei stau nu numai la temelia acestor ţări, ci a întregii lumi. Se poate ca Louis să nu fie chiar atît de entuziasmat de alianţă ca el, dar fără această alianţă nici nu se mai poate închipui politica celor trei ţări. Cu înscăunarea principelui Xavier însă, pactul de familie s-ar descompune, alianţa celor trei mari puteri catolice ar fi periclitată, consecinţele ar fi incalculabile. Este deci obligat, de dragul păcii în lume, să se dea pe mîna doctorului Lassone şi să se supună micii intervenţii.

— Învingeţi reticenţele, spuse cu căldură Josef şi-i întinse mîna. Permite-mi să comunic mamei mele, mamei noastre, că Toinette a găsit în sfîrşit fericirea pe care eram îndreptăţiţi s-o aşteptăm pentru ea.

Louis, pus astfel înaintea răspunderilor sale, în faţa mîinii întinse a împăratului, nu mai putea evita hotărîrea.

— Bine, spuse el fără elan şi puse moale mîna sa butucănoasă, cam murdară, în mîna îngustă şi puternică a lui Josef.

— Aşadar — rezumă Josef pe loc convorbirea avută — am promisiunea dumitale fermă, neechivocă, de a face operaţia în cursul următoarelor patrusprezece zile, şi continuă să ţină mîna cumnatului în mîna sa.

— Da, *monsieur*, zise cu sfială Louis. Retrase mîna. Dar — adăugă el repede — să nu precipităm nimic. O s-o fac, să zicem, pînă în şase săptămîni.

Josef era bine intenţionat, se străduia într-adevăr să facă bine aproapelui şi să fie un suveran model pentru popoarele sale. Dar viaţa îl învăţase că majoritatea celor pe care voia să-i fericească erau stupizi şi răuvoitori, bolnavi ce loveau mîna care le întindea leacul. Nu-i de mirare că devenise încrezut şi acru. Ajunsese să se simtă cel mai bine cînd putea să facă pe dascălul aspru şi intolerant.

Îi fusese foarte greu să joace atîta vreme faţă de Louis rolul fratelui mare, bun şi înţelegător. În schimb, o să-şi verse năduful pe Toinette. O s-o frece. ca să-i fie limpede că de fapt nici nu merită toată bătaia de cap pe care şi-a impus-o de dragul ei.

Înainte de a-i comunica surorii rezultatul îmbucurător al convorbirii sale cu Louis, îi reproşă deci, cu vorbe aspre, toate cîte-i displăceau în felul ei de viaţă. Şi nu erau puţine. Obiceiul ei neruşinat de a participa mascată la baluri publice şi de a se lăsa antrenată în convorbiri nepotrivite, adesea frivole, cu oameni cu totul străini. Toaletele ei care provocau ironia şi critica întregii Europe. Risipa ei care împingea pe miniştri la disperare. Patima ei pentru jocul de cărţi, care stîrnea indignarea întregii Franţe.

— Mi-e teamă de ora cînd va trebui să-i raportez mamei noastre.

Toinette, cunoştea felul lui aspru de a fi. Dar nu-şi putuse închipui că va fi atît de aspru cu ea. Se indignă.

— Acum faci pe grozavul, zise, şi faţa ei frumoasă arăta şi mai mîndră şi mai mînioasă decît a lui. Sigur, mă ocărăşti. Iei atitudinea marelui, vestitului monarh, care-şi ceartă surioara pentru că-l face de ruşine cu uşurinţa ei. Dar poate că nici dumneata nu eşti atît de fără cusur cum îţi închipui. Am mai aflat şi eu cîte ceva. Dumneata ironizezi instituţiile noastre. Faci

glume pe socoteala armatei şi flotei noastre. Crezi oare că asta sporeşte popularitatea Habsburgilor în Franţa ? Crezi cumva că i-ar fi foarte plăcut mamei noastre să afle de expresiile inadmisibile la care te-a împins nestăpînita dumitale manie de a critica totul? Eu provoc ironia şi critica ? Dar dumneata ? Cine a dat recent un jalnic exemplu de şovăială şi nehotărîre, dumneata sau eu ? Şi, văzîndu-l pe Josef cum ridică uluit ochii la ea, încheie triumfătoare : Cine a anunţat întîi lăudăros întregii lumi că vrea să-l întîlnească pe american iar apoi i-a pierit piuitul şi a rămas cuminte acasă ?

Nimeni, nici Josef însuşi, n-ar fi putut spune ce era mai mare, mirarea sau mînia sa. Venise şi-i smulsese neputinciosului de Louis promisiunea să se culce cu ea şi să-i facă odată *dauphin*-ul de care şi ea şi Austria aveau aşa mare nevoie. Şi, drept mulţumire, ea se răzvrătea împotriva lui ! Împotriva lui, a împăratului apostolic, împotriva fratelui mai mare ! Şi cine purta vina acestei atitudini nemaipomenite ? Mediul ei, prietenii, în primul rînd peştele ăla obraznic, Vaudreuil. Că Toinette avea dreptate, că şi acest Vaudreuil avea dreptate într-un anumit sens, îl întărîta şi mai mult. Îi dădea mîna să vorbească lui *monsieur* Vaudreuil. El îşi putea permite să-i tămîieze pe insurgenţii americani şi să-şi înfigă idolul în coafura curvelor sale. Nimeni nu se sinchisea de asta. Dar dacă el, împăratul roman, l-ar bate pe umăr pe răzvrătit, apoi aceasta ar schimba faţa lumii. El purta răspunderi mari. El n-avea voie să uite, de dragul unui obiectiv foarte îndepărtat, obiectivele sale imediate, reforma şcolară, protestanţii din Boemia.

— Eşti o gîscă, spuse el simplu şi cu dispreţ. Vorbeşti de lucruri de care habar n-ai. Repeţi pur şi simplu ce te învaţă dubioşii tăi prieteni. Prietenii ăia în care ai toată încrederea. Dar unde ţi-s ochii ?

Oare nu vezi ce bandă cinică şi iresponsabilă este „clica ta mov" ? N-ai băgat de seamă că vor numai să te exploateze ? Că eşti doar osul pe care se bat cîinii ăia ? Un os cu încă destul de multă carne şi grăsime, spuse el batjocoritor şi începu să-i enumere cu o răutăcioasă exactitate toate sinecurile cu care ghiftuise familia Polignac, prietenii şi rudele lor. Pe contele Jules îl făcuse prim-mareşal al Curţii ei, obţinuse să i se dea ministerul Poştelor şi Administraţiei Vămilor, trecuse pe numele lui moşia Fénestranges cu un venit de şaizeci de mii de livre anual şi în plus i se mai vărsaseră patru sute de mii de livre de la tezaur pentru acoperirea datoriilor celor mai presante. Tatăl contelui Jules fusese numit ambasador în Elveţia. Ducele de Guiche, văr cu Polignac, primise inspectoratul gărzii palatului, alt văr primise funcţia de mareşal al Curţii principelui Charles, al treilea văr, o funcţie de prim-distribuitor al pomenilor la propria ei Curte. Şi lista nu se mai sfîrşea. Peste o jumătate de milion de livre însuma acum renta anuală pe care familia Polignac o primea de la casieriile regale, fără să facă pentru asta nimic altceva decît să-i ţină de urît lui Toinette. Şi asta încă nu era totul. Acum Toinette mai storsese de la bietul Louis încă o rentă anuală, încă şaizeci de mii de livre pentru fantele ăla dichisit, care-i băgase în cap toate prostiile în legătură cu doctorul Franklin, încă şaizeci de mii de livre pentru Vaudreuil al ei.

Cînd Josef pomeni de Vaudreuil, Toinette se îndîrji.

— Asta este ! strigă ea. Acum ştiu de ce mă insulţi atît de grosolan. Nu-i poţi ierta că ai stat ca un caraghios în faţa lui. Măcar de ai fi avut curajul să te fi dus la americanul ăla ! Dacă ai fi făcut-o, nu trebuia acum să te grozăveşti faţă de mine şi să vii cu calomnii ordinare împotriva unor bărbaţi care au cu

siguranță mai multă bunăcuviință decît toți lingușitorii și lingăii din jurul tău. François Vaudreuil este omul cel mai deștept, cel mai spiritual din Paris. Literații și filozofii pe care i-ai vizitat se dau în vînt după el. Sînt mîndră că acest bărbat mi-e prieten. Cînd va fi intendentul meu, o să am un teatru în adevăratul sens al cuvîntului. Dar, din păcate, lucrurile nu s-au aranjat încă. El n-a acceptat decît cu jumătate gură. Nici nu-i pasă de banii pe care Louis mi i-a oferit pentru el. Îmi baţi mereu capul să cultiv literatura și artele frumoase și, cînd o fac, vii și le răstălmăcești pe toate și mă copleșești cu suspiciuni josnice. Mi e scîrbă ! Eşti cu totul altfel decît te ţineam minte.

Josef era uluit de această izbucnire. Cel mai grav era că flecăreala ei pornea probabil din convingere.

— Nu neg — recunoscu el — că *monsieur* Vaudreuil e inteligent, dar inteligența asta este numai spoiala unui individ desfrînat, gol de conținut, lipsit de orice crez. Tu, care pariezi cu atîta plăcere, vrei să pariem că pînă la urmă va consimți să pună mîna pe cele șaizeci de mii de livre ? Dar tu eşti oarbă, pentru tine nu mai există leac ! Cînd vorbește omul cu tine, parcă vorbește cu pereții. Dar nu e vorba numai de Vaudreuil. Toți din jurul tău nu sînt decît niște lichele. Salonul prietenei tale Rohan nu e altceva decît un tripou și un bordel Nu te-am socotit niciodată prea deșteaptă, mama și cu mine, dar măcar atîta trebuie să pricepi, că o arhiducesă de Austria, regină a Franței, nu poate să se dea în spectacol ca o fetișcană din mahalalele Vienei, care a cîșigat lozul cel mare.

— Lozul cel mare ! zise Toinette ironică. Lozul cel mare ! repetă ea cu amărăciune. Și deodată toată mîndria ei se prăbuși și o podidiră lacrimile pe care le reținea de mult. De ce m-ați trimis încoace ? se

jeli ea. Ce sînt aici ? Ce caut aici ? Toţi mă urăsc. Tot ce fac e greşit. De ce mi-aţi dat bărbatul acesta ? Bărbatul acesta de lemn — explică ea plină de mînie şi dispreţ. M-am bucurat că vii — recunoscu ea — acum o să fie în sfîrşit cineva aici, credeam eu, cu care să pot vorbi. Am crezut că o să mă ajuţi. Şi ai venit şi mă calci şi tu în picioare.

Josef îşi iubea în felul lui sora. Înţelegea purtarea ei şi cauzele acestei purtări. Venise aici în vîrstă de cincisprezece ani, linguşită, duşmănită, răsfăţată, pîndită cu răutate şi fusese cumplit decepţionată de Louis. Era de înţeles să caute o ieşire, o compensaţie şi să se arunce fără judecată în distracţii prosteşti.

O luă de mînă.

— Toni — zise el neobişnuit de cald — n-am venit aici să te insult, ci să te ajut. Cred că te-am şi ajutat.

Ea înălţă capul, o uşoară roşeaţă îi cuprinse faţa frumoasă, prelungă şi albă.

— Ai vorbit cu Louis ?

— Da, totul se aranjează, poţi să ai încredere. Pînă în cel mult şase săptămîni, adăugă el zîmbind.

Faţa ei se aprinse şi mai mult. I se schimbă culoarea ochilor, respira agitat, cu gura întredeschisă. Sentimente contradictorii o cuprinseseră, se învălmăşeau în ea. Acu, în sfîrşit, Louis va veni în patul ei. Îşi aminti cum odată, la un *lever*, rămăsese cu bustul gol, aşteptînd să i se dea cămaşa ; în dormitor intrau rînd pe rînd doamne de rang din ce în ce mai mare, cămaşa trebuia să treacă pe rînd şi ceremonios dintr-o mînă nobilă în alta şi mai nobilă, iar ea trebuia s-o aştepte ruşinată şi cuprinsă de frig. Un sentiment asemănător o cuprindea acum, cînd se gîndea cum va veni Louis în patul ei. Îi era ruşine. Şi totuşi se simţea mîndră. Dacă ţi-a fost sortit să fii regina Franţei, trebuia să le înduri odată şi pe astea. Şi mai mult

încă decît ruşine şi mîndrie simţea o curiozitate, o excitare, o nevoie de a pufni în rîs ca o fetiţă. În următoarea fracţiune de secundă, numeroşi alţi bărbaţi luaseră în închipuirea ei locul lui Louis. Domni din „clica mov", străini care îi vorbiseră la baluri şi o apucaseră de braţ, care-şi plecaseră faţa foarte aproape de a ei. Îşi închipui aceşti bărbaţi, şi-o închipui şi pe Gabrielle, apoi din nou pe Louis care va veni în patul ei, şi toate imaginile astea se învolburau în mintea ei. Din confuzia aceasta, însă, creşcu, acoperind-o cu lumina ei, o bucurie uriaşă, o aşteptare intensă. Cînd toate vor fi trecut, cînd va avea un copil, atunci bîrfeala obraznică din jurul ei, odioasa trăncăneală şi clevetire vor amuţi, atunci pescăresele o să-şi ţină gura obraznică, scribii n-o să mai scrie pamflete, atunci va fi cu adevărat regină. Să fii regină şi să poţi face ce te taie capul ! Să fii regină şi să poţi petrece ! În sfîrşit, viaţa se deschidea în faţa ei, în curînd va trăi viaţa adevărată ! Va fi toată lumea a ei ! Va fi tînără şi regină, şi frumoasă, şi o femeie pe care o vor iubi nenumăraţi bărbaţi, şi va putea alege pe cine să iubească.

Încet de tot se apropie de Josef, cu faţa serioasă, emoţionată.

— De ce nu mi-ai spus asta imediat ? întrebă ea şi-i puse mîinile pe umeri. De ce ne-am spus vorbe atît de rele ? Îl îmbrăţişă, îl sărută. Sepp, îi zise, aşa îi zicea cînd era copilă, apoi repetă foarte fericită : Sepp, cînd mi-a fost mai greu, mi-ai venit totdeauna în ajutor.

Josef o bătu pe umeri şi-i zise, jumătate serios, jumătate în glumă :

— Da, Toni, acum tot restul depinde de tine.

— Acum, dacă vrei, poţi să mă mai şi ocărăşti niţel, dacă-ţi face plăcere, zise ea.

Lui îi părea aproape rău că trebuie să-i tulbure fericirea şi că mai avea de discutat cu ea lucruri serioase. Dar trebuia să folosească dispoziţia ei favorabilă, pentru a o face să înţeleagă care îi era în definitiv rostul. Regele se dovedise moale şi influenţabil, dar totodată viclean. Adevărat, nu refuza niciodată de-a dreptul, dar evita, opunea o rezistenţă molîie, tenace şi surdă, a cărei înfrîngere cerea energie şi bătaie de cap. El, Josef, n-a avut timpul să stoarcă de la Louis anumite concesii politice de care casa de Habsburg avea nevoie. Acum trebuia s-o facă Toinette. Pe viitor va avea de rezolvat un şir întreg de asemenea chestiuni. Va trebui să-şi dedice o mare parte a vieţii acestor chestiuni. În definitiv, de aceea şi fusese trimisă aici. Iar dacă el, Josef, şi-a bătut capul o lună de zile ca grăsanul să-i poată face un moştenitor, atunci să facă şi ea bine să renunţe la cîteva din amuzamentele ei prosteşti şi să găsească timp să adapteze politica lui Louis al ei politicii Habsburgilor.

Se aşeză ţeapăn în scaun, cum îi era obiceiul cînd îşi lua avînt pentru o expunere mai lungă.

— Ascultă Toinette — zise el, şi acum vorbea din nou franţuzeşte — trebuie să mai discut ceva foarte serios cu dumneata. Într-adevăr acum, că vei deveni realmente regina Franţei, stă pe umerii dumitale o răspundere şi mai mare, enormă. Dumneata eşti zălogul şi nodul alianţei dintre casa de Habsburg şi casa de Bourbon şi pe funcţionarea acestei alianţe se întemeiază bunul mers al Europei. Regele este înconjurat de sfetnici care nu văd cu ochi buni Austria. Este sarcina dumitale, *madame*, să anihilezi aceste influenţe.

Aproape jignită, Toinette răspunse :

— Dar dumneata nu trebuie să-mi explici asta atît de amănunţit. Parcă pînă acum am procedat altfel ?

— Recunosc — spuse Josef pe un ton profesoral, dar prietenos — că dumneata ai urmat, pe cît ai putut, sfaturile pe care ţi le-au comunicat Mercy şi Vermond în numele nostru. Dar asta nu ajunge. Trebuie să-ţi dai şi dumneata silinţa să afli despre ce este vorba, trebuie să încerci să înţelegi ce este în joc. Trebuie să citeşti, trebuie să stai de vorbă cu bărbaţi serioşi, chiar dacă nu sînt atît de plăcuţi la vedere ca prietenii dumitale. Trebuie să te străduieşti să înţelegi sfaturile pe care ţi le trimitem prin Mercy şi prin abate. Poate că regele şi miniştrii săi or să-ţi răspundă din cînd în cînd că ceea ce cerem noi la Viena ar fi în interesul nostru, dar nu în interesul Franţei. În anumite cazuri chiar aşa va fi. Dar dumneata n-ai voie să recunoşti asta cu nici un chip şi trebuie să ai la îndemînă argumente pentru a respinge argumentele lor. Dumneata trebuie să fii întotdeauna conştientă, Toinette, că bunul mers al lumii depinde în primul rînd de casa de Habsburg şi abia în al doilea rînd de casa de Bourbon.

— Da, bineînţeles, răspunse Toinette. Arăta ca o şcolăriţă atentă, cuminte, dar asculta numai cu jumătate ureche. O mai stăpîneau încă imaginile ciudate, odioase şi atrăgătoare, pe care le întrezărise înainte.

— Tare aş vrea să te văd, Toinette, că nu aplici mecanic ceea ce ţi se spune, ci din convingere lăuntrică şi cu patimă.

— Dar, parcă n-o fac ? se supără Toinette. Eu am mai curînd caracteristicile familiei de Habsburg decît dumneata. Priveşte-mi buza, priveşte-mi nasul.

— Încetează cu copilăriile, răspunse Josef, care-şi pierduse răbdarea.

Apoi începu prelegerea, pentru care se aşezase atît de ţeapăn în scaun. Încercă să-i explice dificultăţile problemei ruso-turce şi şansele ce se iveau pentru Austria după moartea apropiată a principelui elector bavarez. Toinette asculta cuminte. Dar Josef vedea că ce spunea el îi era, în fond, indiferent. Încercă să-i stîrnească interesul. Nu era politica un joc mai pasionant decît stos-ul în jurul meselor principesei Rohan ? Nu voia ea să profite de ocazie şi să participe la acest joc ?

— Dar desigur, răspunse ea cu elan. De altfel, am totdeauna grijă ca în toate posturile importante să fie numiţi numai prieteni de-ai mei.

Josef o privi, îşi dădu seama că e convinsă de ceea ce spune, înţelese că nu mai e nici o speranţă şi renunţă.

Dar Toinette nu-l lăsă să plece. Dacă-i vorbise el atîta despre problemele lui, despre Bavaria şi Rusia, voia să-i povestească şi ea de ale ei, despre *Trianon*. Lui, singurului om cu care putea vorbi cu totul nestînjenită. Îi prezentă modelul care fusese în sfîrşit terminat ; arăta deosebit de frumos. Îi explică cu căldură cum vor fi toate. Nu se va planta nici o tufă, nu se va bate nici un cui fără voia ei. Josef văzu că ştie exact ce voia, că totul era unitar, pe măsura ei şi de cel mai bun gust. Îşi stăpîni un oftat, dîndu-şi seama cu cît talent şi entuziasm putea să se devoteze ea unei cauze. Păcat că nu-i stăpînea inima nici Austria, nici Franţa, ci numai *Trianon*-ul.

Ea îi povestea între timp cu entuziasm că acolo, la *Trianon*, era adevăratul ei regat, în care voia să domnească fără nici un fel de constrîngeri şi etichetă. La *Trianon* ea va da tonul ; valeţii nu vor purta livreaua regelui, ci livreaua ei, roşu şi argint, pe invitaţii va fi scris : „Din partea reginei" şi cînd va da reprezen-

taţii pe scena ei de la *Trianon,* nu va invita decît oameni care-i vor fi simpatici.

Era drăguţă cum sporovăia despre planurile ei, superficială, totodată copil şi femeie. Îi plăcea lui Josef, şi *Trianon*-ul ei îi plăcea, dar se gîndea şi la noile dificultăţi pe care i le va face acest *Trianon.* Cei care nu vor fi primiţi acolo vor bîrfi, Toinette îşi va face noi duşmani. Iar bietul Louis, cu *monsieur* Necker al său, vor trebui să-şi bată mult capul cum să plătească costisitoarea simplitate a *Trianon*-ului.

În seara aceleiaşi zile, îi scria fratelui său Leopold, la Ferrara : „Sora noastră Toni este deosebit de drăguţă şi de atrăgătoare, dar nu se gîndeşte la nimic în afară de distracţiile ei. S-a lăsat contaminată de patima risipei care domneşte la această Curte coruptă. Nu-l iubeşte de fel pe bietul Louis şi n-are nici o idee de îndatoririle unei soţii, nici de cele ale unei regine. Prietenii ei, o bandă de secături şi de curve împopoţonate, lacomi de bani şi titluri, îi aţîţă patima plăcerilor de care e stăpînită.

Am făcut ce am putut s-o aduc pe drumul cel drept, dar mă tem că nu mi-a reuşit, căci căpşorul ei frumos e gol şi dacă lucrurile vor continua în felul acesta, prevăd că sora noastră va fi cumplit de brutal trezită din visurile ei."

Două zile mai tîrziu, Josef plecă, spre marea uşurare a cumnatului său, spre regretul şi totodată bucuria Toinettei. Ultima seară Josef o petrecuse cu Louis şi Toinette la Versailles.

Şedeau la masă. Louis era foarte stînjenit, mînca mult şi pentru a contribui cumva la buna dispoziţie — „fă zgomot, Berry !" — încerca să vorbească nemţeşte şi rîdea în hohote de greşelile sale. Imediat după cină se retrase ; roşind, bîlbîindu-se, îi mul-

ţumi lui Josef pentru sfaturile sale. Acesta îi răspunse pe un ton uşor :

— Să sperăm că totul o să meargă bine.

Apoi Josef mai rămase un timp singur cu Toinette. Fraţii, care alminteri vorbeau cu uşurinţă, erau tăcuţi, şi în acest ultim ceas pe care-l aveau de petrecut împreună nu schimbară decît cîteva cuvinte pe nemţeşte. Camera Toinettei, de o costisitoare modestie, era prietenoasă şi veselă la lumina lumînărilor, dar Josef şi Toinette erau amărîţi.

Josef mîngîie neaşteptat de blînd mîna surorii sale şi, în contradicţie cu optimismul violent pe care-l arăta de obicei, zise :

— N-avem o viaţă uşoară, Toni. Nici tu, nici eu. Dar o scoatem noi la capăt. O îmbrăţişă puternic, din inimă, o sărută pe frunte, pe obraji. Ea plînse. Apoi el se despărţi pe un ton forţat jovial : Servus, Toni. — Plecă.

Simţindu-se din nou singură de tot, Toinette fu cumplit de nenorocită.

În acest ceas al despărţirii, Josef nu plasase nici una din maximele sale, nici una din glumele sale muşcătoare, îşi stăpînise înclinaţiile pedagogice. În dimineaţa următoare, însă, ambasadorul, contele Mercy, avu cinstea să predea Toinettei un caiet din partea împăratului roman. Pe copertă, Josef scrisese titlul : „Vade-mecum [1] pentru sora mea, principesa de Lorena, mare ducesă de Austria, regină a Franţei". Documentul conţinea reguli de purtare şi începea cu indicaţia ca Toinette să consulte cît de des posibil acest caiet.

Toinette fu mişcată de truda pe care şi-o impusese Josef de dragul ei. Îşi aminti ce apropiaţi se

[1] Mergi cu mine (lat.) Termenul desemnează o lucrare de sinteză conţinînd principiile de bază ale unei ştiinţe, arte etc.

simţiseră în ajun şi începu pe dată să citească. Dar caietul era foarte gros. Frunzări primele pagini, apoi ultimele, se întoarse din nou la început, se sili să citească atent. Dar, fără voia ei, prin minte îi treceau în acelaşi timp gînduri despre anumite pălării şi şaluri de care îi vorbise *madame* Bertin. Se gîndi şi la viitoarele curse de cai, spunîndu-şi că de data asta, desigur, nu va juca pe calul pe care va paria principele Charles. Apoi se gîndi la marea slujbă solemnă la care va fi nevoită să ia parte a doua zi. Se mai gîndi şi la faptul că, după ce se va fi operat Louis, o să-l poată privi altfel pe elegantul şi obraznicul Vaudreuil.

Ochii ei continuau să parcurgă rîndurile îngrijit scrise ale caietului. Dar nu mai pătrundea sensul cuvintelor. Se uită la urmă, să vadă cît mai are de citit. Încă treizeci şi două de pagini! Pagini mari. Căscă. Mai citi o pagină. Apoi închise cu zgomot caietul şi-l încuie în sertarul ei.

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXXI
Cuvînt înainte al autorului 1

PARTEA INTII

Arme pentru America

Capitolul I : Beaumarchais 7
Capitolul II : Franklin 105
Capitolul III : Louis și Toinette . . . 179
Capitolul IV : Josef 229

Redactor responsabil : BIANCA DUMITRAȘCU
Tehnoredactor : ION TUDOR

Dat la cules 22.09.1965. Bun de tipar 14.02.1966. Apărut 1966. Tiraj 70.160 ex. Broșate 67.080 ex. Legate 1/1 3.080 ex. Hîrtie tipar de 50 g/m². Format 700×920/32.. Coli ed. 13,76. Coli tipar 10. A nr. 10.119/1965. C.Z. pentru bibliotecile mari 83 C.Z. pentru bibliotecile mici 83—31=R

Tiparul executat sub comanda nr. 50 800 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România

feuchtwanger

«Imi este foarte drag „micul maestru", cum ne-am obișnuit sa-l spunem. Deosebit de cultivat — e un savant filolog și un veritabil istoric —, darurile spirituale pe care le face veșnic celor din jur sînt inepuizabile. Conversația lui evocator colorata — a ramas toată viața un münchenez —, fie că este literară, politica sau pur omeneasca, este însuflețitoare și instructivă, rîsu-i e cald și molipsitor, verdictul despre lume și oameni mai degrabă umoristic decît sever. Îmi place să-l ascult vorbind mai ales despre sine însuși, despre problemele lui editoriale și despre traduceri, despre vasta răspîndire a cărților sale...

Caci, într-adevăr, opera lui a vrăjit, a mișcat și a îmbogățit sufleteste mii de oameni din multe țări »

THOMAS MANN (1954)

bibioteca bpt pentru toți
Vol. I,II,III Lei 15
editura pentru literatură